Peter Neagoe

SFÎNTUL DIN MONTPARNASSE

DACIA

Peter Neagoe

SFÎNTUL DIN MONTPARNASSE

PETER NEAGOE

SFÎNTUL DIN MONTPARNASSE

În românește de SEVER TRIFU
Prefață de IOAN A. POPA

EDITURA DACIA
CLUJ-NAPOCA, 1977

PREFAȚĂ

John Ruskin, marele estetician și critic englez din secolul al XIX-lea, spunea că popoarele își scriu propria biografie în trei cărți: cartea faptelor, cartea cuvintelor și cartea artei. Nici una nu poate fi înțeleasă fără a le fi citit și pe celelalte două, dar dintre toate cea mai demnă de încredere este cea din urmă. Pe ideea permanenței și măreției moștenirii artistice și-a clădit și Peter Neagoe romanul „bazat pe viața lui Constantin Brâncuși"; o frază din final reprezintă un crez, dar este și un ecou din Ruskin: „Arta creatoare este singurul scut de apărare împotriva pieirii valorilor pământene".

Pe lîngă studiile cu caracter științific autorizate, unele definitive, consacrate cunoașterii și înțelegerii mesajului complex pe care opera de artă și creatorul ei au dorit să-l transmită drept legămînt, secolul nostru a cunoscut numeroase încercări de prezentare la o scară mai largă, uneori romanțată, a vieții și operei unor personalități de primă mărime din istoria artei universale. Primite nu rareori cu răceală de critică, dar întotdeauna bucurîndu-se de mare succes la cititori, romanele bazate pe viața unui Michelangelo sau Goya, Van Gogh sau Gaugain, nu au exclus, ci, dimpotrivă, au implicat muncă de cercetare, acces la sursa de inspirație, comunitate de idealuri artistice.

Fără a dori să-l încadrăm neapărat în rînd cu Somerset Maugham, Lion Feuchtwanger sau Irving Stone, Peter Neagoe a mers în romanul său cel puțin paralel cu aceștia în strădania de a oferi unui public larg crîmpeie esențiale de viață și zbucium creator ale „părintelui" sculpturii moderne. Este diferită strădania sa și prin faptul că Neagoe, coleg la Școala de Arte Frumoase din București și prieten bun cu Brâncuși încă din anii tinereții, s-a bazat pe un material documentar viu care în bună măsură i-a „întunecat", ca să folosim mărturia sa scrisă, posibilitățile de literaturizare a vieții acestuia. Nu se înscrie romanul lui Neagoe nici pe linia studiului de înaltă ținută a lui Ionel Jianu, (1963), care conține și el numeroase date despre viața sculptorului, o examinare științifică

a creațiilor sale majore, note bogate și comprehensive la cele peste 100 de reproduceri, un catalog complet al operei brâncușiene. Sfîntul din Montparnasse, apărut postum în 1965, este rodul unui imbold sentimental și artistic, finalizat doar parțial și nerevăzut de autor, dar scris cu sinceritate și mult devotament, care împletind faptele reale cu ficțiunea se străduiește să nu treacă dincolo de pragul verosimilului. Este, așa cum subliniază Petre Pandrea în cartea sa de amintiri și exegeze despre Brâncuși, „o contribuție de primul rang în calitate de prieten intim de tinerețe și martor competent al unei întregi vieți de strădanie, de dileme și de rezolvări ale unor ecuații ale secolului XX".

Un roman despre viața marelui sculptor constituia un proiect mai vechi, iar după moartea lui Brâncuși în 1957, Neagoe și-a întărit hotărîrea de a da formă intenției sale de mai mulți ani. Pentru Neagoe, care și-a închinat opera țăranului român, Brâncuși a constituit întruchiparea geniului artistic popular, care nu s-a rupt niciodată complet de lumea pămîntului care l-a zămislit, a țăranului stăruitor și magnific care a triumfat în întreprinderea spre care se simțea chemat. „Arta lui are o limpezime pe care numai un om al pămîntului, geniul poporului, poporul însuși o pot realiza", notează Neagoe în iulie 1958 pe cînd lucra asiduu la manuscrisul Brâncuși. „El a atins treapta universalului pentru că este autentic român". Iar romanul este valoros nu numai pentru acuratețea cu care înregistrează unele momente importante din evoluția artistică a sculptorului, bazate pe mărturiile acestuia și pe convorbirile pe care le-au avut împreună, ci și pentru înțelegerea profundă a creației sale în contextul revoluției artistice din primul pătrar al acestui secol, frumusețea și expresivitatea cu care face ca Pasărea Măiastră, Leda, Peștele sau Coloana infinitului să prindă formă în fața ochilor cititorului.

Prietenia pe care cei doi au legat-o și care a dăinuit mai bine de o jumătate de secol s-a împletit cu destinul oarecum comun pe care l-au avut. S-au întîlnit la București venind de la poalele Carpaților, de pe versanți diferiți ce-i drept, dar încărcați cu moștenirea aceluiași neam și cu nostalgia platourilor montane pe care fără îndoială se vor fi întîlnit spiritualicește în verile copilăriei. Amîndoi și-au petrecut copilăria și primii ani ai adolescenței în universul rural atît de familiar literaturii române — muncă în ritmul anotimpurilor, tradiție populară, viață în mijlocul naturii, aproape de pămînt. Amîndoi au ales calea străinătății, iar prin talent și perseverență

au învins condițiile nespus de grele în care și-au început cariera. Cînd s-au reîntîlnit la Paris în 1926, Brâncuși ajunsese deja sculptorul modern „unic", al cărui atelier din Montparnasse devenise „Mecca iubitorilor de artă", în timp ce Neagoe era doar pe punctul de a începe o carieră scriitoricească remarcabilă. Amîndoi profitaseră de experiența culturală acumulată pe alte meleaguri în răstimpul scurs de la anii studenției bucureștene, dar arta lor avea să dovedească, iar ei aveau să confirme nu o dată verbal, că rădăcinile materne fuseseră destul de adînci pentru a le hrăni creația artistică.

Neagoe, care încercase și el să facă pictură, deși nu și-a terminat niciodată studiile începute la București, a arătat toată viața un interes deosebit pentru evoluția și descifrarea sensurilor artei moderne. Dacă anii petrecuți în Parisul mișcării expatriate americane i-au călăuzit în mod definitiv pașii pe calea scrisului, preocupările artistice nu i-au rămas străine. Două sînt dovezile care atestă această preocupare: eseul asupra suprarealismului (W h a t I s S u r r e a l i s m, Paris 1932) și lucrarea rămasă în manuscris despre maeștrii francezi ai erei postimpresioniste (F r e n c h M a s t e r s). Primul, însoțit de șase reproduceri din Juan Miro, André Masson și Max Ernst pornește de la o analiză minuțioasă a Manifestului Suprarealist al lui André Breton, face referiri pertinente la pictorii suprarealiști (o bună parte i-a cunoscut personal) și exprimă deschis părerea că în pictură suprarealismul reprezintă o simplificare contrară mersului înainte al ființei umane, metoda „automată" a suprarealismului neducînd la exprimarea unui realism superior, ci spre mai simplul „inconștient colectiv" al lui Jung, reprezentînd o metodă care duce înapoi. M a e ș t r i i f r a n c e z i, o culegere de șase eseuri despre Cezanne, Degas, Gauguin, Monet, Renoir și Van Gogh, rezultat al unui studiu minuțios în galeriile și colecțiile particulare pariziene, ne oferă o măsură mai plină a talentului său interpretativ, unele pagini prefigurînd mîna sigură a comentatorului din S f î n t u l d i n M o n t p a r n a s s e. Îl consideră pe Cezanne drept maestrul de necontestat al culorii, surprinde priceperea lui Degas de „a vedea" esența mișcărilor trupului omenesc la fel cum Monet „vede" efectele unduitoare ale luminii; Renoir este artistul exemplar a cărui măiestrie se sprijină pe fundamentul solid clădit de înaintași, geniul artistic care nu s-a ferit de disciplina severă a muncii și autoeducării „ce nu sufocă talentul", ci îl ridică pe o treaptă superioară; Van Gogh este încorporat și el maeștrilor francezi, deoarece, subliniază Neagoe, numai după

ce a venit în contact cu ei şi-a dat seama „că lumea are nevoie de claritate, frumuseţe, lumină şi soare" şi s-a scuturat de „umbrele întunecate care îi apăsau sufletul" pornind să cucerească lumina şi soarele. „Iar după o luptă furibundă cu disperarea, dorul şi întunecimea care îl apăsa şi printr-un efort supraomenesc urcă pe culmile luminate, dăruindu-se cu pasiune artei sale pentru a trage întreaga omenire după sine — în focul incandescent al soarelui".

Pana aceluiaşi observator atent şi profund avea să redea şi esenţa artei brâncuşiene cu o remarcabilă conciziune. Coloana Infinitului, de pildă, o vede „drept simbol al aspiraţiilor înalte într-o lume modernă sfîşiată de conflicte. Va fi o aspiraţie simbolică a binelui şi armoniei. Coloana nesfîrşită ar putea să fie o scară spre raiul ceresc"; S ă r u t u l reprezintă capătul de drum al căutărilor care au dus la eliberarea sculpturii de tot ce nu este esenţial, la păstrarea în creaţiile sale unice doar a sugestiei revelatoare a formelor de bază: „[Brâncuşi] fusese credincios materialului, păstrînd tăria aspră şi încordată a pietrei. Păstră intact cubul de piatră — forma de bază care conţine toate formele — găsind în el forma unificată, finală a două figuri, o simplificare idolatrică: două figuri aşezate faţă în faţă, unite strîns într-o singură piesă monumentală. Era sărutul despărţirii dinaintea morţii". L e d a este „un cîntec de dragoste în marmoră albă sau bronz strălucitor", în P e ş t e „piatra devine fluidă" şi nervurile ei şlefuite creează iluzia că „lunecă în unda mişcătoare a apei", iar păsările sale „cîntă şi se înalţă în văzduh".

În S f î n t u l d i n M o n t p a r n a s s e Peter Neagoe nu are pretenţia de a fi descifrat toate coordonatele vieţii lui Brâncuşi. Dilema pe care a avut-o de rezolvat a fost tocmai aceea a găsirii unui echilibru între omul şi artistul Brâncuşi aşa cum l-a cunoscut şi i l-a păstrat excepţionala sa memorie, viaţa acestuia în răstimpul în care nu s-au văzut (1904—1926), dar despre care Brâncuşi i-a vorbit îndelung, şi posibilităţile de literaturizare ale drumului spre afirmare şi recunoaştere parcurs de tînărul artist român plecat în 1902 să cucerească lumea: „Nici un om nu poate să-şi dezvăluie secretele vieţii sale lăuntrice", mărturiseşte Neagoe în căutarea unui răspuns. „Dacă [Constantin Brâncuşi] ar fi aici lîngă mine, să-şi povestească el singur viaţa, nu ar fi el însuşi acela, ci persoana care el ar zice că este în momentul propriu-zis al narării . . . De aceea, prezentarea pe care o fac unui individ cum era Constantin, nu poate fi mai veridică decît aceea pe care şi-ar face-o el

însuşi". Dar aşa cum ne-o confirmă şi Petre Pandrea, „textele cu amintiri ale lui Peter Neagoe prezintă credibilitate şi verosimilitate. Bătăliile lăuntrice şi cele exterioare ale sculptorului sînt relatate din prima sursă. În special, conversaţia lui Brâncuşi este redată cu fidelitate pînă la autenticitate de notar".

Deşi romanul urmăreşte viaţa marelui sculptor din copilărie pînă în ultimele clipe de viaţă, Peter Neagoe şi-a concentrat atenţia asupra procesului decisiv de formare artistică şi recunoaştere publică a artei lui Brâncuşi, început în Gorj, şi pe care îl consideră încheiat odată cu faimosul verdict asupra Păsării în spaţiu de la New York.

În mod firesc firul naraţiunii urmăreşte, ce-i drept, inegal, etapele principale ale vieţii sculptorului — copilăria şi adolescenţa în Gorj, studiile în ţară, ucenicia şi consacrarea pariziană, aureola bătrîneţii — redate pe fondul zbuciumului interior al „căutărilor" şi încercărilor de a găsi esenţa formelor şi a se regăsi pe sine, sub dominanţa constantă a tăriei sufleteşti de „a rămîne credincios fiinţei sale de ţăran român", şi punctate de prezenţa lui Mihai Romanov.

Romanov, ziarist bucureştean care îl descoperă pe tînărul Constantin Brâncuşi, corespondent de presă şi om influent la Paris — sprijin moral şi material în clipe de restriştе, şi, în final, martor singular al morţii lui Brâncuşi — este de fapt un personaj fictiv a cărui prezenţă marchează momentele cheie ale romanului. Binefăcător, prieten şi martor al formării şi creşterii artistice a lui Constantin, el joacă rolul unui personaj multiplu substituind nu o dată pe autorul însuşi. Neagoe l-a introdus mai degrabă ca o necesitate a structurii epice, decît ca o creaţie artificială cerută de greutatea stăpînirii unui subiect generos, dar deosebit de complex.

De vreme ce Sfîntul din Montparnasse este atît roman cît şi biografie, autorul respectă o cronologie care la prima vedere invită la o confruntare directă cu realitatea datelor şi faptelor. Cea mai izbutită şi, în mod fericit, coloana vertebrală a întregului roman este perioada uceniciei şi consacrării pariziene, faţă de care Neagoe a reuşit cel mai bine acea detaşare în stare să-i ofere o perspectivă bogată în semnificaţii şi simboluri grăitoare. În mod surprinzător, lumea satului, corespunzătoare copilăriei şi adolescenţei lui Constantin în roman, este palidă şi neconvingătoare, la fel ca şi perioada studiilor la Şcoala de Arte Frumoase, de parcă autorul s-ar fi grăbit să-şi arunce eroul în vîltoarea străină, puţin prietenoasă,

dar stimulatoare, a metropolei care a constituit pentru el a doua patrie.

În ciuda acestor scăderi evidente ale romanului, Neagoe își aureolează eroul cu valențele geniului național, legat de pămîntul românesc care i-a servit drept inspirație și sprijin spiritual. Copilul Constantin colindă vara cîmpurile și suie cu păstorii la munte, se înfrățește pentru totdeauna cu creasta colțuroasă a stîncii carpatice, cu bradul falnic și cerul albastru, poartă cu sine icoana simplității și curățeniei țăranului, după cum nu se desparte de viersul tînguitor al fluierului. Cadrul cioplit al ușii atelierului său, cuptorul, patul de lemn și le confecționează singur cu migala și dragostea celui care a deprins de la o vîrstă fragedă meșteșugurile strămoșești și a învățat să aspire spre păstrarea liniilor esențiale din modelul plămădit de palma olarului sau înflorítura de lemn a stîlpului porții. Frumusețile pe care le oferă natura, de care a devenit conștient tot în anii tineri ai vieții și a căror tainică urzeală a căutat-o neîncetat cu ochiul minții, îl fac să aspire spre înălțimile enigmatice ale zborului liber al păsărilor. Iar atunci cînd crede că a descifrat esența acestei aspirații spre cerul infinitului, nu alege pasărea renașterii — Phoenix, nici șoimul divin al Egiptului antic — Horus, ci pasărea măiastră din poveste care îi scoate la lumină pe copiii rătăciți în hățișul pădurii. În vorbirea lui Brâncuși, Neagoe introduce proverbe, zicale, referiri la viața simplă a oamenilor de la țară.

Paralel cu această moștenire solidă, venind în întîmpinarea ei sau uneori contrară mersului ei firesc, alte două elemente întregesc universul artistului: contactul cu noile curente în lumea artelor și interesul crescînd pentru învățăturile și religia Orientului. Neagoe vede etapa formativă și arta lui Brâncuși în contextul revoluției artistice care a dat naștere Fovism-ului, perfecțiunii interpretative novatoare a Isadorei Duncan sau a lui Nijinski, experimentelor lui Elie Nadelmann, dezlănțuirii creatoare a unor personalități ca Picasso sau Apollinaire, ritmurilor stranii și eruptive ale lui Stravinski, dar și artei „otrăvite" a lui Marinetti și șuvoiului suprarealist. Constantin Brâncuși acceptă și respinge, participă activ și afectiv la închegarea „valului viitorului care avea să schimbe forma tuturor artelor", transmițînd un mesaj nou, la a cărui receptare și înțelegere contribuția sa a fost dintre cele mai convingătoare. Pe de altă parte, în dorința de a descoperi atributele moderne ale valorilor civilizațiilor străvechi, mînat de curiozitatea sfredelitoare a omului de geniu care a vrut să găsească un loc în arta sa

moștenirii culturale a Orientului, Brâncuși se dedică și studiului zeităților răsăritene, cărților mistice, meditației și înțelegerii lui Budha, Lao-Tse și mai cu seamă a poetului tibetan Milarepa. Face acest lucru nu în căutarea unor noi rădăcini, ci mai degrabă pentru a-și întregi sursele de inspirație și a afla drumul care duce spre puritatea spirituală pe care a considerat-o fundamentală, în atingerea țelurilor sale artistice. Neagoe nu-și lasă eroul pradă divagațiilor mistice, ci ni-l prezintă într-un continuu efort de selecție și desprindere a unor învățăminte, coroborate de scurgerea secolelor și nu străine de toleranța religioasă proprie ținuturilor românești și formația sa spirituală care nu l-a lăsat niciodată să se rupă complet de realitățile naturii. „Sculpturile sale demonstrează cu claritate legătura cu universul, reflectînd liniștea sufletească la care ajunsese Constantin după ani întregi de zbucium și meditație. Ele poartă mesajul nobil al omului contemporan prins în strînsoarea civilizației mecanice. Mesajul său foarte simplu este: omenirea să poată trăi fericită în sînul naturii.

Arta lui n-a ajuns niciodată la o abstractizare completă. Dragostea pe care o purta lucrurilor din preajmă l-a împiedecat să apuce pe drumul filosofiei orientale în care și neantul poate fi considerat o formă a extazului. În cele din urmă tot țăranul dîrz din el a triumfat. Educația sa țărănească îl legase de viață, direct, cu fire multe și trainice. Închis între zidurile străzilor înguste ale orașului, a tînjit după spațiile largi și deschise care îi învăluiseră anii tineri. Orașele pot fi distruse, dar natura este indestructibilă. Natura este veșnică, mereu în așteptarea întoarcerii fiului risipitor . . .“

Scris în spiritul unei epici care nu disprețuiește senzaționalul, romanul conține însă, după cum arăta și Petru Comarnescu la apariție, unele romanțări legate de latura sentimentală și amoroasă a vieții lui Brâncuși, precum și cîteva inexactități cu referire la etapa românească și legăturile sale cu țara. Rada și fiica sculptorului Hegel, Marthe și Elaine Feyre oferă pe rînd lui Constantin inițiere, sentiment, dragoste dezlănțuită și decepție. Toate au rolul de a scoate în evidență, nu rareori prin contrast, calitățile profund omenești ale bărbatului, integritatea de caracter, sinceritatea și profunzimea simțămintelor sale. Mai realizată ni se pare Elaine Feyre, o „condensare și contaminare“, după părerea lui Petre Pandrea, între mai multe figuri reale feminine care au trecut ca prietene sau ca iubite prin viața lui Brâncuși: Domnișoara Pogany, Peggy Guggenheim, Eileen Lane, Principesa X și Nouche de Gramont,

prezentă chiar sub acest nume în roman. Există aici fără îndoială o anumită notă de senzualism și naturalism, (lui Petru Comarnescu i se părea frivolă) prezentă în totalitatea operei lui Neagoe, ce nu dăunează însă înaltei spiritualități care în roman domină ciclul inspirație-creație-purificare sufletească. Dimpotrivă, o amplifică și o intensifică.

În ce privește inexactitățile biografice, cea mai evidentă și supărătoare este afirmația că pînă la ridicarea complexului sculptural de la Tîrgu Jiu, Brâncuși nu ar mai fi venit în țară timp de treizeci și șase de ani, introdusă, credem, pentru a adăuga o notă de dramatism actului reîntoarcerii la rădăcini și posibilă, în cazul lui Neagoe, prin transferul de impresii și sentimente prilejuite de vizita pe care el însuși o făcuse în țară după mai bine de treizeci de ani (1937), vizită care nu a dus după cum era de așteptat la o reîmprospătare a surselor inspirației artistice și i-a lăsat o impresie nefavorabilă din cauza atmosferei politice apăsătoare care a precedat izbucnirea celui de al doilea război mondial.

Dar mai presus de orice S f î n t u l d i n M o n t p a r n a s s e, *un roman scris cu dragoste pentru Brâncuși și arta sa, ne oferă prin nota finală, dominată de ideea permanenței valorilor artei, exemplul unei vieți de muncă și creație al cărei rezultat a supraviețuit neîncrederii, conformismului, tendințelor decadente, cataclismelor mondiale și, prin prospețimea mesajului ei, s-a impus ca un imn al bucuriei într-o lume în care înstrăinarea omului și-a luat în secolul nostru mult prea des tainul.*

februarie 1976

IOAN A. POPA

Capitolul I

BELCIUG ÎN NAS

Cu tot aerul său neastîmpărat şi nesupus, Constantin era un copil fericit.

„Umblă pe picioarele sale", obişnuia să spună mama lui, dîndu-şi seama că băiatul era altfel decît ceilalţi. Cînd dorea ceva, luptá din răsputeri — cu vorba, ori, dacă era nevoie, cu pumnii lui mici. Doar în faţa tatălui său vitreg îi pierea curajul şi tăcea chitic. Acesta era stăpînul casei şi Constantin putea să-l contrazică numai în gînd. Cînd Pavel l-a bătut într-o zi cu o nuia de mesteacăn, Constantin fugi de acasă şi se angajă la un boiangiu din satul vecin. După cîteva zile mama sa îi dădu de urmă şi îl aduse înapoi.

Il dureau mîinile arse de vitriol şi de alte substanţe folosite de vopsitor; la boiangerie Constantin trebuise să golească şi vopsele din ciubere în găleţi spre a fi puse la păstrare. Acasă i s-a dat să taie crengi uscate de mesteacăn pentru a aţîţa focul, căci, în lipsa lui, mama sa abia găsise timp şi de aşa ceva, trebăluind cît era ziua de lungă. Dimineaţa, la micul dejun, bunica Varvara observă cu cîtă greutate reuşea băiatul să ducă la gură mămăliga cu lapte.

„Îmi pare rău că te văd cu mîinile arse, dar poate că asta ţi-e pedeaspa pentru c-ai fugit de-acasă".

„Lingura-i de vină", spuse băiatul, arătîndu-i lingura de lemn.

„La toate ai un răspuns", zise bătrîna.

„Azi nu mergi la şcoală! Curăţă curtea!", interveni tatăl cu asprime. „Cu mătura cea mică de mesteacăn".

Constantin nu răspunse; dădu numai din cap. Bunica îl învăţase să se supună. Cînd i se cerea să facă ceva înclina capul în semn de încuviinţare. Astăzi avea să înveţe că „cine mănîncă trebuie să şi muncească".

Era foarte mîndru de bunica lui. Ea ştia de toate cele: despre gospodărie, animale şi albine, viespi sau furnici. Ştia multe

poveşti vechi, pe care le spunea în serile de iarnă cînd se adunau vecinii şi rudele — femeile cu furcile, la tors, bărbaţii cu pipele.

„Aşa a fost de cînd lumea", mormăia bunica. „Noi, ţărăncile, nu stăm niciodată de pomană. De pe la şapte ani fetele învaţă să toarcă şi să coase. Dar bărbaţii ce altceva ar putea să facă în serile lungi de iarnă decît să pufăie din pipă şi să-şi încălzească încheieturile la foc?"

Odată cu venirea primăverii înfloriră cireşii şi prunii. Albinele, veşnic preocupate, curăţau stupii şi pregăteau fagurii pentru miere. Ţăranii eliberaţi din încătuşarea iernii îşi începură munca. La fel ca în fiecare an au grăpat pămînturile arate toamna, au arat cîmpuri noi, au semănat secară, ovăz, orz, grîu, porumb, muncind din greu de la răsăritul soarelui pînă la asfinţit şi chiar mai tîrziu. Femeile îşi săpau grădinile, împărţindu-le în straturi.

Cît timp a lipsit Constantin, tatăl, care era olar, îşi mărise şopronul în care lucra. Îşi făcuse şi o roată nouă, iar într-un colţ se afla un ciubăr plin cu lut bine frămîntat.

Într-o zi, după ce veni de la şcoală, Constantin se îndreptă spre atelier. Olarul stătea lîngă ciubăr cîntărind în mînă o bucată de lut. Constantin iuţi pasul şi apoi îşi înfipse degetele în lutul proaspăt din ciubăr.

„Ce moale e!", exclamă el înfiorat.

Pavel îi dădu băiatului un bulgăre mare de lut, dar nu uită să-i aducă aminte că trebuia să-şi termine lecţiile înainte de a se juca. Nici unei răţuşte nu-i place mai mult apa decît îi plăcea lui să modeleze lutul. Cu mîinile sale durdulii făcea din lut tot ce-i trecea prin cap. De aici înainte prietenii trebuiau să vină după el şi să-l ia la joacă; era atît de adîncit în ale lui încît nu-i auzea cînd îl strigau. Băieţii mai mari îşi băteau joc de el spunînd că se joacă şi face plăcinte de noroi. Dar Constantin nu se supăra şi rîdea împreună cu ei.

Uneori bunică-sa venea lîngă el cu pas uşor; îi privea mîinile care modelau lutul, apoi îl prindea de bărbie, ridicîndu-i faţa cu mîna brăzdată de ani, şi spunea:

„Uită-te la tine, băiete. Eşti încă tînăr ca un mînz cu toate că pari mare şi puternic. Văd că gîndul ţi-e doar la joacă. Spune-mi, ai să creşti vreodată?" Apoi dădea din cap şi zicea:

„Poate o să fii şi tu olar ca tătîne-tău. Cînd te-nsori, nevastă-ta o să-ţi lucreze pămîntul".

Constantin protesta însă cu dispreţ:

„N-o să fac oale".

„Nu? şi ce-o să faci? jucării d-astea smintite?"

„Nu sînt jucării", răspundea Constantin supărat că nici măcar bunica nu-l înţelegea.

Uneori ea reuşea să-l împiedice să „se joace", trimiţîndu-l după cîte ceva. Dar încercările cereau timp şi asta o supăra.

„E ca şi cum ai smulge buruieni din pămînt uscat de soare", îi spunea ea fiică-si. „Băiatul ăsta al tău... ce-o să se aleagă de capul lui cînd o să fie mare? E plin de voinţă şi e încăpăţînat ca un tăuraş cînd „se joacă" cu lut; şi pare un îngeraş cînd cîntă în cor".

Mama, resemnată, îi dădea dreptate. Ştia că nimeni nu-l poate stăpîni pe Constantin.

Zăpada se aşternu peste sat. La Crăciun satul părea redus la jumătate. Copacii şi arbuştii dezgoliţi deschideau drum privirilor spre casele şi hambarele troienite. Nămeţii îngrămădiţi lîngă garduri şi ziduri micşorau şi transformau totul într-o ţară a zăpezii. De la fereastră Constantin privea casele vecinilor care parcă se apropiau tot mai mult, zi de zi. Cerul, ca o sită de plumb, cernea zăpada fără-ncetare peste aşezarea adormită. Zgomotele, vocile oamenilor şi clinchetul zurgălăilor păreau înăbuşite şi răsunau înfundat şi ciudat. Nu ajungeau prea departe pentru ca apoi să se piardă treptat, ci dispăreau, înghiţite parcă deodată de zăpadă. Deşi înfofoliţi, oamenii păreau mult mai mici decît în realitate.

În timpul iernii fiecare sat devenea o fabrică în miniatură. Femeile îşi petreceau timpul torcînd, ţesînd, cosînd sau croşetînd. Furca şi fusul le însoţeau oriunde mergeau, chiar şi atunci cînd fugeau să cumpere sare ori petrol sau să împrumute cîte ceva de la vecini.

Lucrînd cu lut mai multă vreme, lui Constantin îi fu foarte uşor să se apuce de cioplit în lemn. Îl îndemna măiestria lui Sofron, rotarul, care făcea juguri pentru boi, foarte frumos încrustate. Se hotărî să cioplească şi el. Ceea ce îl fascina pe băiat nu era atît încrustaţia, cît partea jugului care se potrivea pe gîtul animalului. Îl privea întotdeauna pe Sofron cum îi făcea curbura; era la fel de netedă ca o oglindă. O pilea şi-o şlefuia cu un ciob de sticlă, pe care îl rupea de parcă ar fi fost un biscuit.

Mîinile lui Sofron erau atît de bătătorite încît atunci cînd încerca ascuţimea dălţilor, cu toate că oţelul îi intra în deget, nu-i curgea niciodată sînge. Era un om mic de stat, dar voinic şi se asemăna cu lemnul pe care-l cioplea; nu lemn deosebit, dar de esenţă bună. Faţa, pieptul, braţele şi mîinile aveau cu-

loarea stejarului. Sofron își petrecea duminicile și sărbătorile în pădure; numai acolo se simțea cu adevărat bine. Falnica pădure îi era prietenă. Uneori vorbea cu copacii, spunîndu-i cîte unui stejar rămuros: „Ești un bătrîn de treabă".

Fagii, al căror miez mirosea a saramură, îl făceau să saliveze de plăcere. Cînd trecea pe lîngă cîte un brad sau pin lua rășina; se trîntea jos și o mesteca.

„Aduci cu tine mirosul pădurilor, bade Sofron", spunea Constantin cu admirație.

Rotarul se uita la el zîmbind, mai rupea o bucată de sticlă în mînă și își relua munca. După un timp își ridica încet capul murmurînd:

„Codru-i frate cu românul".

Nu arareori Constantin privea cu admirație troița cioplită de Sofron, aflată la răscrucea drumurilor, chiar la ieșirea din sat. Oamenii își făceau cruce cînd treceau pe acolo, iar băiatul privea cu admirație arta măiestrită a lui Sofron. Cuțitul său avea un singur tăiș și mîner de lemn. Constantin își dorea foarte mult unul asemănător și în cele din urmă și-a cumpărat și el, muncind cîte două duminici pe lună la boiangiul din satul vecin. Băiatul își păstra cu foarte multă grijă unealta, căci era un cuțit minunat. Primul lucru pe care l-a cioplit a fost un toiag cu o măciulie netedă.

Într-o duminică, stăpînul său, vopsitorul, văzu toiagul și-l întrebă:

„De unde-l ai?"

Mîndru, băiatul răspunse:

„L-am făcut".

„În loc să muncești, îți pierzi timpul cu prostii, băiete", încheie nemulțumit.

Pe Constantin l-au durut prea mult aceste vorbe ca să mai adauge că-l făcuse seara, în timpul liber. Sperase că va fi admirat și lăudat pentru îndemînarea sa. Dimpotrivă, toți îl mustrau că stă degeaba; pînă și bunica îi spunea că îi rămîn numai nopțile pentru învățătură.

La țară și copiii au partea lor de muncă în gospodărie: o datorie față de viață, față de cei care i-au adus pe lume.

„Cei harnici nu greșesc", spuneau sătenii.

Constantin avea de făcut cîte ceva în fiecare zi. Sîmbăta dimineața, mătura curtea, așa cum făceau și ceilalți.

„Ți se umple inima de bucurie cînd ieși duminica dimineața într-o curte curată", zicea deseori bunică-sa.

După ce mătura ograda, Constantin se apuca de cioplit. Şi asta era muncă, deşi nimeni nu era de acord cu el. Cu toate că părea un joc, era muncă pentru că făceai ceva. Acum cioplea un fus, care spera să fie destul de frumos şi bine lucrat pentru a-l dărui bunicii. Ea obişnuia să atîrne un ştiulete sau un cartof la capătul de jos al acestuia pentru a-i da greutate.

Ciopli fusul dintr-o parte noduroasă a lemnului. Pe cînd îl netezea cu o bucată de sticlă, Pavel veni din grădină cu o sapă pe umăr. Fără să-l întrebe pe băiat ce face, îi spuse:

„Curăţă sapa de pămînt şi pune-o în şură. Pe urmă, du-te în grădină, bunică-ta are nevoie de tine".

Constantin puse de-o parte fusul neterminat şi intră în grădină. Bunică-sa făcea cărările printre straturile unde mamă-sa urma să semene fasole.

„Bine c-ai venit, băiete. Apucă-te şi fă ce fac şi eu. Vino-n urma mea şi bătătoreşte pămîntul, ca mine", îl învăţă Varvara.

Nu era greu; dansa ca un moş Martin în ritmul unei tamburine de ţigan. Constantin începu să rîdă.

„Ei drăcie, acum ce-ai mai găsit de rîs?" îl întrebă bunica întorcîndu-se spre el.

„Noi n-avem belciug în nas ca ursul", răspunse Constantin.

„Belciug în nas? Da ce-ţi mai trece prin cap!"

I-ar fi părut bine să-l înţeleagă măcar bunica.

În timp ce bătătorea pămîntul tristeţea lui spori. Era hotărît ca într-o zi să se elibereze. Atunci, va avea timp să cioplească cît va vrea. Va scăpa de belciug şi va fi liber.

Capitolul II

ATELIER ÎN PĂDURE

Cu vremea, Constantin găsi tot mai puțin timp să cioplească în lemn. Cîteodată izbutea să fure un moment de răgaz, o oră, după școală, duminică după-masă, ori seara tîrziu, lîngă lampa de petrol.

Sătenii clătinau din cap cu compătimire cînd vorbeau de Constantin. Parcă avea mîncărime la tălpi. Vara, fugea de acasă cu lunile. Cu trecerea anilor, îi venea tot mai ușor să se angajeze și să muncească pămîntul pe la gospodării sau să le ajute ciobanilor, sus la munte. Dar nu se despărțea niciodată de cuțitul cu care cioplea lemnul. Cioplind cu plăcere și de cîte ori avea timp, deveni foarte îndemînatic și cei din jurul său începură să privească munca sa cu alți ochi. Sf. Gheorghe străpungînd balaurul — cu calul, și călărețul ciopliți din lemn de păr — sau cîte un Hristos răstignit, făcut din lemn de prun, erau opere de artă privite cu admirație.

Casa familiei Brâncuși deveni astfel „inima satului", deoarece mulți doreau să vadă lucrurile cioplite de Constantin. În serile lungi de iarnă veneau vecinii. Veneau băieți și fete, prieteni ai băiatului. Era ca la șezătoare. Toți lucrau și sporovăiau. Constantin nu se oprea din cioplit nici cînd spunea ceva. În timp ce torceau, fetele vorbeau și rîdeau cu băieții. Cînd cineva povestea, se făcea liniște și se auzea doar zgomotul fuselor. Alteori, cînd cîntau cîntece triste, ca acesta, fetelor le tremura vocea:

„Sus pe deal pădurea-i deasă
Ploaia tare mă apasă.
Dar nu-i ploaie adevărată
Că sînt lacrime de fată
Măritată fără vrere
După mutu cu avere"

Chiar şi Gherasim, cel mai harnic om din sat, veni la ei acasă, curios să afle dacă ceea ce spuneau ţăranii despre tînărul Brâncuşi era adevărat. Gherasim era bătrîn, aproape de optzeci, dar ţăranii spuneau că are o minte „limpede ca apa de izvor". Cînd văzu sculpturile îi spuse:

„Dumnezeu să te binecuvînteze, băiete; ai mîini de aur. Da, da, cum am zis, ai mîini de aur!"

Apoi cu toate că vorbi cu Pavel despre alte lucruri, continua să se uite la sculpturi. Aşa se purta Gherasim cînd dorea să încheie un tîrg.

„Vreau să cumpăr asta de la băiatul tău", a zis la sfîrşit. „Cît cere pe ea?"

„Nu ştiu; trebuie să-l întrebăm pe el", răspunse tatăl destul de contrariat.

Întorcîndu-se spre Constantin, Gherasim arată crucifixul cu mîna. Ţăranii nu arată niciodată crucea cu degetul.

„Nu ştiu. Am lucrat cam trei luni la el", spuse, şi se înroşi de plăcere.

„Bine, să vedem", zise Gherasim. „Dacă ai lucra la noi în grădină ţi-aş plăti 20 lei pe lună. Ai lucrat trei luni, asta face 60 de lei. Cum ai mîncat acasă, mai adaug 10 lei pe lună. Împreună, face 90 lei, băiatule. Batem palma?"

„Batem", a răspuns Constantin.

Gherasim îşi luă crucifixul şi plecă. Constantin rămase în poartă uitîndu-se cu părere de rău după el. Bunică-sa era uimită.

„Merită chiar aşa de mult?" întrebă, făcîndu-şi cruce.

„Trei luni de muncă şi mîncare", spuse Constantin. Acum ştia cum să-şi aprecieze munca; în chipul cel mai corect, gîndi el.

Bunicii Varvara i-au trebuit multe luni să se obişnuiască cu gîndul că „jucîndu-se" Constantin putea să cîştige bani. Ca toţi ceilalţi, ea se uita cu admiraţie la cîte un Sfîntul Gheorghe sau la crucifix; dar celelalte lucruri pe care le făcea, ce erau oare? De exemplu, mînzul acela cu picioarele ca nişte fuse, sau ciobanul cu căciulă mare şi cu şubă. În cel mai bun caz erau ceva amuzant. Constantin era înalt ca un bărbat. De ce încerca să-şi ia cu el copilăria în bărbăţie, cioplind lucruri care pot doar să „amuze?", se întreba uneori bunică-sa.

După ce-şi vîndu toate lucrurile de-nceput, se plictisi de cioplit în lemn şi se hotărî să sculpteze un viţel în piatră. Bunica se frămînta din ce în ce mai mult. În sfîrşit îi zise:

„E limpede: Sf. Gheorghe şi Hristos răstignit sînt lucruri sfinte ca şi icoanele. De ce nu faci aşa ceva dacă vezi că au valoare? Iar dacă vrei să dăltuieşti în piatră, mi-a trecut prin cap un gînd. Fă o piatră de mormînt. Va fi mică, dar destul de mare pentru mormîntul unui copil. O cruce; una ca şi celea pe care le-am văzut la italian; pietrarul, care le vinde şi cîştigă bani grei".

Raveca, mama lui Constantin, era de aceeaşi părere cu bunica şi dădu aprobator din cap.

Constantin zîmbi, apoi se încruntă, dar nu spuse nimic. Cînd bătrîna termină cu sfaturile se ridică şi merse la ea. Apoi o sărută pe obraji spunînd:

„Bunico, chiar tu mi-ai spus că nu poţi face din măgar cal". Cu aceste vorbe ieşi afară.

„Uf", spuse bunica cu năduf, „băiatul ăsta ştie să se folosească de orice".

Piatra aceea, pricina frămîntărilor bunicii Varvara se transformă într-un viţel şi nu în piatră de mormînt. A lucrat la el toată primăvara. Viţelul era culcat, avea gîtul arcuit şi-şi lingea coastele. Constantin primise piatra de la morar. „Ia-o", i-a zis acesta, „şi dacă mai vrei, muntele de colo nu va sîngera dacă îi mai iei cîteva". Toată vara, tînărul sculptor şi un vecin, s-au opintit cu un cal şi o căruţă urcînd muntele pentru a aduce rocă. Într-o zi pe cînd încărcau, vecinul i-a dat un sfat: „Băiete", a spus, „munca pe care o faci aşa nu-i de mare folos. Cel mai bine ar fi dacă ţi-ai construi un atelier din coliba asta pe care o aveţi, aici pe munte. Ai avea materialul la îndemînă. Vezi pietroiul ăla mare, de acolo, de sus? Nu va trece mult pînă cînd zăpezile şi ploile îl vor rostogoli pînă lîngă atelierul tău. Dumnezeu ne ajută întotdeauna".

„Parcă ar fi un urs, ce zici?" întrebă Constantin.

„Ai dreptate băiatule", îi răspunse vecinul. Iar cînd se urcă în căruţă murmură: „nimeni n-a văzut asta pînă acum. Ai darul de-a observa ... asemănări".

Iarna se apropia cu paşi repezi şi Constantin se hotărî să-şi construiască singur atelierul. Avea nevoie de un loc călduros, unde să lucreze. Lîngă colibă, pămîntul era presărat cu pietre. Pereţii puteau fi făcuţi din capete de scîndură. Constantin îşi examină foarte atent planurile, apoi vorbi cu tatăl vitreg:

„Am măsurat tot. Am nevoie de o încărcătură bună de scînduri, nişte cuie şi trei-patru saci cu muşchi de copac. Am să fac eu totul".

„Dar cum ai să încălzești atelierul?"

„Sofron mi-a promis că-mi construiește un cuptor", mărturisi tînărul.

„L-ai și întrebat?" se supără tatăl.

„Tată, am nevoie de atelier, de aceea am vorbit cu Sofron".

Bunică-sa se supără și ea și zise:

„Crede că are prea mulți bani în pungă. Cumpără scînduri, cuie și face totul pentru ceva ce nu e nici casă, nici grajd. În colibă poți lucra cînd e cald afară, iarna stai colo în bucătărie, pe cuptor, și cioplești. Asta-i tot. Acum fă ce vrei".

Cu toate că Varvara a mai protestat în timpul serii, în cele din urmă Constantin obținu aprobarea tatălui.

Cînd s-a așternut prima zăpadă, atelierul era gata, fiecare crăpătură astupată cu mușchi și acoperită cu scînduri. În mijlocul odăii era un cuptor mare din cărămizi, cu un foc vesel pîlpîind în vatră. Înăuntru mirosea a pin și era cald ca într-un stup, iar Constantin fericit cînta, sculptînd un bloc mare de piatră, adus acolo de Sofron și tatăl său, care l-au așezat pe o platformă groasă, construită chiar de tînărul sculptor.

Cînd Varvara intră în atelier privi fascinată. Nu era copleșită de locul atît de primitor sau de lumina în care era învăluit, ci de ceva nedefinit. Blocurile de piatră, mirosul de pin, și mai presus de orice zelul vesel cu care lucra Constantin o țintuiră pe loc timp de cîteva minute. „Ce-o să faci cu banii pe care s-ar putea să-i cîștigi de acum încolo?" îl întrebă ea cu grijă.

„Îți cumpăr un cojoc brodat, bunico, un șal de lînă și niște cizme care să scîrțîie atît de tare, încît să se audă de la celălalt capăt al satului; și-o pereche de ochelari cu rame de argint", spuse Constantin foarte bine dispus în timp ce cuvintele îi ieșeau talmeș-balmeș din gură.

„Nătărăule", replică Varvara cu un zîmbet larg. „Nu știi că n-am încă nevoie de ochelari?"

„O să ai, cînd vei fi și tu de 90 de ani, ca baba Anghelina".

„Baba Anghelina are 90; Dumnezeu s-o ajute, că Arhanghelul Gavril a uitat de ea. O lasă să aștepte ziua de apoi aici, pe pămînt", spuse Varvara zîmbind; apoi continuă: „Dar anii nu-i amărăsc sufletul, iar inima ei bună e mai mare decît trupul mic și slăbit de vreme. Cu cîte știe ea despre buruieni, rădăcini și vindecarea bolilor s-ar putea umple trei capete ca ale mele. E o sfîntă, băiete, și nu alta!"

Şi aşa, Constantin s-a hotărît să sculpteze în piatră chipul Anghelinei.

Toată iarna, baba Anghelina se bucură de vizitele tînărului. Uneori îi spunea: „Eşti ca o zi frumoasă de primăvară ce vine la mine în toiul iernii".

Stînd pe vatră, cu faţa la foc, bătrîna îi istorisea poveşti din timpuri îndepărtate, poveşti auzite de la bunică-sa pe cînd ea era cît „un pui". Constantin se aşeza pe un scăunel cu trei picioare şi o privea fascinat. Faţa bătrînei, un labirint de zbîrcituri, avea o viaţă proprie, ciudată. Cînd vorbea, vocea ei parcă venea de departe, descoperind comori strălucitoare care încă n-au fost atinse de trecerea anilor.

De la atelier pînă la ea acasă tăiase o cărare în zăpada groasă de un metru şi în lumina albăstruie a dimineţii sculptorul, acum în vîrstă de 15 ani, îşi croia drum, înviorat după un somn fără vise. Cînd se întorcea de la Anghelina, se aşternea la lucru cu multă rîvnă. Înainte de a aprinde focul stăruia mult în faţa pietrei. Un plugar, după ce a terminat de semănat nu se uita mai fericit la lanul însămînţat decît Constantin la piatră.

Numai Sofron avea dreptul să pătrundă în atelier în timp ce lucra. Se strecura tăcut, ca o umbră, şi, după ce se aşeza cu spatele la sobă, trăgea în linişte din pipa de lut. Venea de obicei după-amiaza, tîrziu, cînd ziua scurtă de iarnă începea să se îngîne cu noaptea. Îl privea pe Constantin, scotea fum din colţul gurii, şi din cînd în cînd scuipa în „scrumiera", pe care întotdeauna o scotea pînă la jumătate de sub cuptor. Aştepta tăcut înserarea, cînd tînărul lăsa jos ciocanul şi dalta şi înceta lucrul. Atunci îi spunea:

„După cum vezi, băiete, îs aci. Ce mai face baba cloanţa?" Vorbea de capul bătrînei Anghelina sculptat de Constantin.

„Blîndă, nene Sofron, tot aşa de răbdătoare ca şi dumneata", răspundea tînărul ştergîndu-şi faţa.

„Cine-ar îndrăzni să se mişte sau să vorbească atunci cînd prietenul său munceşte din răsputeri? Ş-apoi, băiete, noi bătrînii atunci cînd stăm mai adunăm puteri pentru altădată", zicea Sofron.

Constantin încuviinţa. Observase că nici tatăl său nu mai era atît de viguros ca înainte. Se odihnea mai des şi devenise mai încet.

Tînărul se simţea mult mai bine în prezenţa bătrînului Sofron decît cu tatăl său, care era morocănos şi singuratic.

În timp ce Constantin făcea curăţenie în atelier, se iveau pauze lungi care nu-i supărau. Cei doi puteau să rămînă învăluiţi în tăcere şi cu toate acestea să se înţeleagă foarte bine.

Uneori Sofron cina cu familia Brâncuşi. Atunci, el şi Varvara îşi aminteau zîmbind de anii tinereţii; se tachinau reciproc. Într-o seară Constantin află că bunică-sa fusese cea mai frumoasă fată din sat, şi cea mai bună dansatoare de prin partea locului. Dar frumoasa avea o limbă atît de ascuţită încît putea „să-mi veştejească florile de la pălărie", adăugă Sofron rîzînd.

„Păi ce era să fac dacă inima-ţi era în cizme şi curajul în călcîie? Nu erai în stare să citeşti în ochii unei fete ce avea în inimă", replică Varvara pe un ton mustrător.

Constantin îşi însoţi prietenul pînă acasă. Au mers în tăcere, apoi cînd au ajuns la casa bătrînului n-au spus decît: „Noapte bună, bade Sofron" şi „Noapte bună, băiatule".

Prin noaptea neagră întorcîndu-se acasă, Constantin era cît p-aci să se lovească de Rada. Ea vorbi prima: „Bună seara, oricine ai fi tu".

„Bună seara", răspunse tînărul.

Recunoscîndu-i vocea, Rada îi zise rîzînd provocator:

„Tu erai, Constantine? Nu ţi-e frică de vrăjitoare la ora asta tîrzie?"

„Nu. Dar ţie?"

„Uneori mi-e frică de un lup cu două picioare, dar nu întotdeauna. Cîteodată, ca şi acuma, îmi bate inima. Pune mîna şi tu de vezi".

Rada îi luă mîna şi o strecură pe sub cojoc, pînă sub sîn. Constantin nu-şi dădu seama dacă inima Radei bătea mai tare ca de obicei, dar simţi sînul ei tare, căldura plăcută a trupului şi începu să tremure. Încercînd să spună ceva, nu izbuti să articuleze nici un cuvînt. Tînăra îi îndepărtă mîna şi-i spuse cu căldură: „Du-mă pînă acasă, Constantine". Au mers unul lîngă celălalt prin întunericul nopţii. De cîteva ori s-a poticnit şi a fost nevoită să se sprijine de el.

„Poarta nu face zgomot", zise ea în timp ce o deschidea, „dar uşa scîrţîie".

La uşă Constantin abia reuşi să bîlbîie un „noapte bună".

„Hai înăuntru să te încălzeşti. Cîţi ani ai?"

„Şaptesprezece, de sfîntul Ion", răspunse el, adăugînd un an la adevărata sa vîrstă.

Rada deschise uşa. Cînd trecură pragul îl izbi o boare de aer călduţ. Fata îl luă de mînă; după cîţiva paşi se împiedicară de ceva.

„E vatra. Stai jos, pînă aprind focul".

Întîi a căutat foalele pe vatră apoi a început să sufle în cenuşa rămasă şi curînd apărură cîteva scîntei. Rada nu se dădu bătută pînă cînd tăciunii nu au început să strălucească, să pîlpîie şi atunci aruncă pe ei nişte vreascuri uscate. Focul cuprinse vreascurile, care pocniră plăcut. Cu încă cîteva legături de lemne, focul începu să pîlpîie vioi. Apoi Rada îşi dezbrăcă cojocul şi broboada şi se aşeză lîngă Constantin.

„Scoate-ţi şi tu cojocul. Să te încălzeşti".

Constantin văzu o cicatrice pe fruntea ei. Cicatricea nu o urîţea ci, mai degrabă, îi dădea un aer atrăgător. Rada îşi întoarse spre el faţa mai roşie decît tăciunii şi ochii umezi, dar nu din cauza fumului. Se îndreptă din spate împingîndu-şi umerii înapoi. Sînii i se ridicară netezind cutele iei. Cingătoarea de lînă care-i cuprindea mijlocul, chiar deasupra fotei, strălucea în culori vesele.

Se aşezară tăcuţi unul lîngă celălalt, privind la foc. Cerga pe care şedeau mirosea pătrunzător a lînă curată, şi-i amintea lui Constantin de anii cînd se angajase să păzească oile, sus pe coamele munţilor. Deodată răsuflă adînc şi îşi ridică braţele ca şi cum ar fi vrut să-şi potolească încordarea. Rada îl mîngîie şi apoi, fără să ştie cum, se pomeni strînsă în braţe.

Constantin plecă spre casă cînd miezul nopţii apăsa geros satul adormit. I se părea că e uşor ca un fulg, că e cuprins de mulţumire, o mulţumire nouă şi luminoasă ca şi cingătoarea Radei aruncată jos la piciorul patului.

Capitolul III

DEPARTE DE SAT

Constantin termină şcoala. Încă din timpul iernii Varvara îi spuse de mai multe ori:

„Gîndeşte-te la viitor, Constantine. Ce vrei să faci? Fete din sat au încercat să-ţi cîştige inima. Nu crezi că a venit vremea să te aşezi şi tu la casa ta? Ar trebui să-ţi găseşti şi tu una; dar ţie îţi plac toate la fel".

El se obişnuise să fie răbdător cu bunică-sa. Ea se încăpăţîna să-i dea sfaturi după sfaturi în timp ce părinţii încetaseră de mult s-o mai facă.

„Bunicuţo, dacă mă caută, viitorul mă află aici; cît despre fete, sînt toate drăgălaşe în felul lor".

„Te-i însura tu cînd te-o prinde una în mrejele ei, că aşa li se-ntîmplă celor ca tine".

Ca toate femeile de la ţară, Varvara era interesată de latura practică a lucrurilor. Constantin urma să-l înlocuiască şi să-l continue pe tatăl său; nu-i trebuia deci să se apuce de altceva. Ce altă mulţumire mai mare putea să existe? Ţăranul munceşte din zori şi pînă în noapte. Le face, rînd pe rînd, pe toate. Trebăluiala de zi cu zi nu-l oboseşte, dimpotrivă, îl mulţumeşte. Aşa i s-a întîmplat Varvarei şi fiicei sale, lui Pavel şi tot aşa lui Constantin şi celorlalţi după el, în vecii vecilor. Aceasta era soarta ţăranului şi nu alta.

Pavel era un om tăcut. Muncea din greu, cît era ziua de lungă; în fiecare seară, după cină, îşi fuma pipa şi îşi gîndea gîndurile. Îi plăcea să fie lăsat în pace. Era sever cu sine însuşi şi cu familia. Începea să muncească odată ce se arătau primele semne de primăvară şi tot aşa o ţinea pînă cînd se strîngeau varza şi dovlecii tîrzii. Se aşeza să mănînce întotdeauna cînd soarele era deasupra capului, la amiază. N-avea nevoie de ceas. Chiar şi atunci cînd „ceasul" era acoperit de nori, ştia cu exactitate cînd era vremea să mănînce; îşi aştepta soţia care nu întîrzia niciodată. Constantin era altfel plămădit; n-avea noţiunea timpului şi nu arareori uita de

masă. Era un mister pentru Pavel. După ce primea cîte-o bătaie, băiatul se înceţoşa, devenea morocănos, iar apoi dispărea zile şi chiar săptămîni în şir.

„Dă-i pace", se gîndea Pavel, „s-o schimba el cu vremea, de-o vrea dumnezeu; le-om duce noi pe toate".

Sfîrşitul lui Pavel veni pe neaşteptate. Răci, robotind transpirat, în timp ce-şi încărca oalele în lăzile pe care le tîra prin zăpadă pînă la căruţă. S-a băgat în pat. L-a doborît febra. Sfîrşitul i-a sosit cum i-a fost scris. Întocmai soarelui ce atinge zenitul la amiază.

Moartea neaşteptată a tatălui său vitreg îl descumpăni pe Constantin. Îşi dădu curînd seama că viaţa e o luptă continuă; o luptă care n-are nimic de-a face cu „joaca". Muncea zorit cît era ziua de lungă. Lucrul devenise chinuitor fiind îndulcit doar de vizitele tîrzii la Rada.

Fetele de la ţară cunosc mult mai devreme diferenţa dintre bărbat şi femeie. Animalele se împerechează sub ochii copiilor, băieţii sînt îndrăzneţi şi fetele le cunosc şi gîndurile ascunse. Mulţi dintre prietenii lui Constantin avură de-a face cu fete încă de la 14 ani; şi el şi-ar fi avut poate partea lui de n-ar fi fost atît de absorbit de cioplit. Dar odată ce cunoscuse femeia, plăcerea îi aţîţa dorinţa de-a fi cu Rada. Ea îl aştepta totdeauna cu drag; îi spunea că e diavol înflăcărat şi scăpa cu mare greutate de semnele ce i le lăsa pe gît şi pe umeri.

În nopţile lungi de iarnă satul era pustiu. Cînd ceilalţi dormeau duşi, Constantin se îmbrăca şi apoi, tiptil, înainta prin zăpadă spre căsuţa Radei. Acolo, în camera micuţă, cu patul aşezat lîngă foc, se simţea bine. Rada, mai mare ca el în ani, era ca făcută pentru dragoste. Îşi încălzea mîinile la foc înainte de a o îmbrăţişa. Sînii primeau strălucirea focului atunci cînd Rada se descoperea pentru a-i face loc lîngă ea. „Sînt merele Paradisului" murmura el sărutîndu-i, „şi tu eşti toată ca un ciorchine dulce de struguri", spunea el îmbrăţişînd-o cu dragoste.

Rada îl întreba:

„Cine te-a învăţat să iubeşti?"

„Asta şi asta şi încă asta", venea răspunsul, în timp ce îi frămînta trupul, ca pe o bucată de lut.

Dragostea îl calma, îl liniştea şi acceptă să-i facă lui Gherasim o piatră de mormînt:

„Vreau să văd cu ochii mei piatra ce-o să mă acopere, pe mine şi pe femeia mea".

Cînd a terminat-o, satul întreg a venit s-o vadă. Constantin se pomeni cu mai multe comenzi decît crezuse Varvara, dar el începu să se întrebe dacă pietrele de mormînt nu-l vor încătuşa pentru toată viaţa. Fire invizibile îl legau de sat; le simţea îngrozit, fiindu-i teamă că nu va scăpa niciodată. Satul îi oferea un mijloc de existenţă, iar Rada era gata să-i strecoare un belciug în nas.

Într-o zi însă, pe cînd cioplea o piatră de mormînt, Varvara deschise uşa atelierului şi dădu buzna înăuntru împreună cu un străin în haine de oraş, care se prezentă drept Mihai Romanov. Era un tînăr jurnalist din Bucureşti care cutreiera satele româneşti vara, în timpul concediului. Fotografia şi colecţiona artă populară: costume ţărăneşti, icoane, lăzi de zestre, fluiere — tot ce era făcut de ţărani pentru folosinţă sau podoabă. Fotografiile trimise de el la Paris şi Londra fuseseră reproduse în diferite reviste şi erau foarte apreciate. Romanov îşi dedica verile descoperirii comorilor de artă populară românească.

„Şi cînd te gîndeşti că aş fi putut să plec din sat fără să-ţi văd lucrările. Rada Drăgan mi-a arătat drumul pînă aici; ţi-am văzut sculpturile de pînă acum şi-mi plac mult", îi spuse acesta lui Constantin cu admiraţie sinceră.

Constantin care nu era prea înalt se uita cu plăcere la acest uriaş ce-l depăşea cu mult în înălţime. Arăta ca un zeu nordic: avea ochii foarte depărtaţi, nasul lung şi barba blondă şi stufoasă. Cum putea oare un astfel de om din marele oraş Bucureşti, să admire creaţia unui ţăran?

Cînd Romanov şi-a montat aparatul de fotografiat, ca o cutie neagră, pe un trepied, cerîndu-i permisiunea de a-i fotografia lucrările, Constantin încuviinţă din cap fericit şi şterse repede praful de piatră ce se aşternuse pretutindeni în atelier. Era uluit şi nu pricepea nimic din cele ce se petreceau în jurul său.

Romanov arătă cu degetul spre un basorelief reprezentînd trei bătrîne din sat, trei bîrfitoare adunate parcă laolaltă, cap lîngă cap, în fereastra unei case. Capul din mijloc era al Anghelinei. Îl examină cu deosebită atenţie; părea că întruchipează esenţa bătrîneţii — renunţarea, în faţa scurgerii timpului, înţelepciunea cîştigată de-a lungul anilor şi o tandreţe calmă. Celelalte două capete erau înclinate spre cel din mijloc într-o atitudine de aşteptare încordată.

„Ce te-a îndemnat să faci grupul aşa?", întrebă musafirul.

„La început m-am gîndit să despart capetele, să le rotun-

jesc, dar, după ce-am mai chibzuit m-am gîndit să las piatra să le unească", răspunse Constantin fericit că putea vorbi cu cineva care se pricepea într-adevăr la cioplit.

În timp ce examina celelalte sculpturi, Romanov vorbi cu entuziasm despre sculptura gotică, despre Grecia Antică şi perioadele egiptene în artă, despre care Constantin recunoscu cu ruşine că nici măcar nu auzise.

„Unde ai studiat arta?" îl întrebă Romanov, năucit.

„Am învăţat singur. De mic copil: la început de tot a fost un om de zăpadă, apoi m-am jucat cu lutul; am cioplit în lemn iar acum cioplesc în piatră".

Faţa lui Romanov exprima uimire sinceră şi admiraţie. „Iată un tînăr într-adevăr talentat", gîndi el şi adăugă: „Şi păsările îşi construiesc cuiburile cu simţul proporţiei. E destul apoi să priveşti la stupul albinelor sau la pînza păianjenului . . ."

Seara, la cină, în mijlocul familiei, străinul vorbi cu fermitate despre viitorul lui Constantin. Băiatul, se adresă el Varvarei, nu avea voie să-şi îngroape talentul aici în sat. Va merge la Craiova să înveţe la o şcoală de arte şi meserii foarte bună. Spunea că îl cunoaşte pe director şi va aranja o bursă pentru el. Apoi, mai tîrziu, Constantin putea să obţină singur o bursă la Academia din Bucureşti; o bursă oferită anual celor înzestraţi. Romanov vorbea cu atîta uşurinţă şi siguranţă de parcă l-ar fi luat pe Constantin sub protecţia sa şi îi plănuia viitorul.

În dimineaţa următoare străinul din Bucureşti părăsi hanul sătesc pe neaşteptate, precum venise. Înainte de a pleca, îi lăsă lui Constantin o scrisoare cu care trebuia să se prezinte la directorul şcolii din Craiova. în septembrie, cînd începeau cursurile.

Varvara se dezmetici prima după şocul pricinuit de această vizită neobişnuită.

„Nu ştii niciodată de unde sare iepurele", spuse ea clătinînd din cap şi cu înţelepciune adăugă: „face parte dintre cei aleşi şi-l vom pierde fără doar şi poate", dar vorbele şi ochii îi erau plini de mîndrie; de convingere că era mai bine aşa.

„Micuţule", îl alinta ea pe Constantin. „Ai aripi acum. Zboară!"

Rada, fără să-şi dea seama, deschisese uşa coliviei. Spunîndu-i străinului de la han despre Constantin îşi condamnase dragostea la moarte. Cu lacrimi în ochi îi zise iubitului ei a doua zi:

„Ce-am să mă fac eu fără tine, dragul meu? Voi tremura, în patul pustiu, ca o frunză de plop".

Constantin încercă să o înveselească, dar Rada observă că nici el nu credea în ce spune. Mai tîrziu se liniști murmurînd cîntecul fetelor nemăritate din sat:

„... Dar nu-i ploaie adevărată
Că sînt lacrime de fată
Măritată fără vrere
După mutu cu avere".

Cînd au petrecut ultima noapte împreună, Rada se plecă în fața soartei spunînd resemnată:

„Constantine, tu pleci, și duci și inima mea".

Înainte de plecare, Sofron îl sfătui:

„Băiatule, fii bun și cinstit, că cine nu este nu va reuși niciodată. De mamă-ta și de bunică-ta o să am eu grijă. Voi lucra pămîntul și o să găsesc un flăcău voinic care să facă muncile mai grele".

Constantin nu s-a mai simțit niciodată atît de dezorientat ca acum. Cine era străinul din București? Era el oare aducător de vești bune? Nu-și putea explica altfel curioasa schimbare din viața sa. Dorința de a sculpta îi inundase întreaga ființă — trebuia să dea formă plăsmuirilor imaginației sale. Da, trebuia să le dea o formă în concordanță cu ceea ce simțea în adîncul sufletului. Numai astfel putea să trezească la viață o bucată de lemn sau de piatră. Deodată, simți că legăturile cu satul său încep să se destrame. Părăsea casa și pe Rada, pleca pentru totdeauna. Aparținea unei lumi noi, de dincolo de sat.

Capitolul IV

TINEREŢE

Constantin plecă din sat cu o traistă pe umăr în care se găsea o bucată de pîine neagră, brînză, o ciosvîrtă de carne şi puţin vin. Se hotărîse să meargă pe jos pînă la Craiova pentru a economisi puţinii bani ce-i agonisise şi de care avea nevoie mai tîrziu, pînă ce-şi va fi găsit ceva de lucru. După un timp urma să-şi aducă şi lada veche în care îşi ţinea hainele.

Craiova era un tîrg măricel, dar lui i se păru un oraş în toată puterea cuvîntului. Trase la un han unde pentru o cameră trebuia să spele vase şi să ajute la curăţenie. Cu ajutorul scrisorii lui Romanov fu admis la şcoala de arte şi meserii fără a plăti nimic, iar directorul îl prezentă lui Androvici, un maistru tîmplar foarte priceput. Constantin începu să înveţe cu sîrguinţă, iar maistrul, văzînd cît de iscusit era, îi dădea de lucru tot timpul.

Avea ore dimineaţa sau după-amiază, iar de trei ori pe săptămînă avea şi ore de desen. De alte două ori pe săptămînă mergea la lecţii de sculptură şi trei zile la Androvici. Duminica, după o săptămînă de muncă obositoare, se dedica cioplitului. După un timp, scrise acasă şi ceru lada de haine.

Muncea zi şi noapte. Dar orele de sculptură îl dezamăgiră. Trebuia să se obişnuiască să facă reproduceri din ghips. Acum nu se mai putea „juca", aşa cum făcea cu lutul. Totul trebuia să fie precis — dimensiunile exacte, umbra şi lumina corecte, întocmai corpului omenesc. Munca era asemănătoare aceleia de la tîmplărie, unde precizia este foarte importantă.

A trebuit să ia totul de la început, de parcă ceea ce făcuse înainte ar fi fost fără folos. Era cuprins de fiori cînd modela în lut, degetele căutau ceva magic ascuns în masa informă. Cu toate acestea, profesorul nu era niciodată mulţumit cu ce făcea. Capul se cerea să fie a şaptea parte din corp şi, din păcate, nu era îngăduită nici o abatere. Trebuia să uite

tot ce învăţase singur. Cînd, în sfîrşit, reuşi să facă ceva asemănător unei feţe, a fost lăudat, spunîndu-i-se că face progrese.

Cu timpul, începu să poarte basc şi-şi lăsă mustaţă şi barbă, însemne ale îndeletnicirii sale. Purta un cap de bătrîn pe umerii săi tineri, datorită faptului că trăise printre oameni mai în vîrstă o bună bucată de vreme. Fugea de băutură şi chefuri ca de ciumă şi nici nu avea timp de aşa ceva. Era urmărit de o teamă continuă că nu va fi în stare niciodată să sculpteze bine. Deşi îndemînatic, nu-i făcea nici o plăcere să facă mobilă; era îngrozit la gîndul că va rămîne tîmplar tot restul vieţii. În ultimul an părăsi pentru totdeauna această meserie, pentru a se dedica sculpturii.

Cu toate acestea, munca neostenită i-a fost în sfîrşit răsplătită. Constantin şi-a întrecut maestrul. Nimeni altul nu putea să modeleze o nimfă sau un grup de figuri cu îndemînarea lui. „Îndemînare fatală" îi spunea el. Devenise totul prea uşor. Încetase să mai caute esenţa. Totul consta în a se uita la model, a măsura proporţiile după ochi; în cele din urmă încheia prin a netezi conturul. Formei realizate îi dădea un nume poetic: „Triumful dragostei", „Trezirea la viaţă" sau ceva asemănător.

Cînd sosi momentul să concureze pentru obţinerea unei burse la Academia din Bucureşti, Constantin se hotărî să realizeze ceva deosebit. Concepu proiectul statuii, şi se apucă să lucreze fără grabă, cu o grijă deosebită.

Nu se lăsa furat de gînduri de moment, ci urma cu sfinţenie planul. În fiecare zi modela lutul de parcă frămînta aluatul pentru pîine.

În sfîrşit, ideea lui începu să prindă formă: un grup de ţărani arînd; ei semănau cu nişte rădăcini; săpau, trudeau să obţină rodul pămîntului. Figurile lor emanau tinereţe şi libertate. Statuia a fost îndelung admirată, dar profesorul său se nelinişti. Se observa influenţa lui Rodin, ale cărui opere erau reproduse în reviste. Acesta zguduise lumea academică cu forme noi, revoluţionare. Profesorul trebui să admită totuşi că se afla în faţa unei măiestrii neobişnuite. Privind însă creaţia lui Brâncuşi se îndoia că cei de la Academia de Arte frumoase din Bucureşti vor accepta o asemenea sculptură. De aceea îi sugeră lui Constantin să facă o copie după un cap din „Laocoon". Era convins că astfel va obţine bursa.

Constantin obţinu într-adevăr bursa, dar nu putu beneficia de ea înainte de a-şi satisface serviciul militar. Fiind

student, avea de făcut doar un an. Căpitanul companiei sale auzind că este sculptor îi ceru să-i cioplească chipul. Bineînțeles, căpitanul nu și-a amintit niciodată că i-ar datora ceva sculptorului, dar asta n-avea nici o importanță pentru Constantin. În schimb, bustul îl scuti de o serie de corvoade la bucătărie; mai mult: i se îngădui să poarte barba neagră la care ținea atît de mult.

În timpul serviciului militar, Constantin se întorcea din cînd în cînd acasă, în permisie. Uniforma îi venea bine; pe figura lui se citea încredere de sine și bărbăție. Varvara dădu din cap cu admirație și-i zise mamei lui Constantin:

„A-nceput să vadă băiatul. Înainte parc-avea orbul găinii".

Cînd s-a trezit în dimineața următoare, Constantin văzu o laviță într-un colț al camerei; pe ea era un lighean mare, plin cu apă, săpunul și un ștergar de cînepă. Varvara le pusese de parcă ar fi fost musafir și nu unul de-al casei. Ei toți se spălau afară, lîngă ușa bucătăriei. S-a spălat, apoi și-a frecat fața și spatele cu ștergarul, mormăind de plăcere. Apoi și-a deschis traista cu hainele, care-i fusese restituită pe timpul permisiei, și se hotărî să poarte straie țărănești în timpul șederii în sat. Astfel îmbrăcă nădragi albi, din pînză de casă, o cămașă colorată, curea lată și cojoc din piele de oaie. Cînd a apărut în bucătărie, Varvara pocni din mîini de mirare și spuse: „Tot de-al nostru ai rămas".

Între timp mama lui intră cu o legătură de vreascuri în mînă. Constantin o sărută, îi luă vreascurile și le așeză lîngă vatră. Gestul o puse în încurcătură, căci nu era obișnuită să fie tratată cu atîta respect. Dorea dragostea ciudatului fiu și de aceea îl întrebă: „Ce vrei să mănînci, sau poate te-ai obișnuit cu alte mîncăruri, departe de casă?"

„O cană cu lapte și niște pîine, mamă".

„N-ai vrea să-ți fierb niște ouă sau să-ți fac o papară?" insistă ea.

Constantin consimți. Știa că mamei îi făcea mare plăcere să-l servească. După micul dejun plecă direct la atelierul său. Fusese măturat proaspăt și o grămadă de lemne aștepta lîngă cuptor. Toate uneltele erau la locul lor, unde le lăsase, acoperite cu o pînză. Nimic nu fusese atins, totul era ca înainte. Într-un colț era ciubărul acoperit cu capac de lemn. Îl ridică și văzu că era plin de lut proaspăt, moale ca untul. Își înfipse degetele în el; luă o mînă de lut și-l frămîntă. Simți dorința de a se apuca de lucru imediat, dar cu ce să înceapă?

Ideea de a modela chipuri de oameni sau animale nu-l mul-

ţumi. Astfel de lucrări, gîndi el, dacă sînt cumpărate de aşazişii iubitori de artă sînt aşezate în casă sau grădină ca simplu decor; uneori pot fi văzute stînd singuratice într-un colţ al salonului sau pe o terasă. Nici nudurile nu au ce să caute în parcuri. Iarna sînt acoperite de lapoviţă sau ninsoare, iar vara de verdeaţă. Trecătorii acceptă acest gen de artă, dar nu sînt fermecaţi de ea. Ceea ce îi aduce în parcuri este soarele, aerul curat şi răcoritor, umbra copacilor. Goliciunea celui mai frumos corp pierde atunci cînd se ia la întrecere cu frumuseţea naturii.

Era liber să modeleze ce dorea doar din plăcerea de a face ceva, dar îşi dădea seama că şcoala îi îngrădise imaginaţia. Ce-ar putea crea mai profund, mai reprezentativ decît chipul omului? Grecii au dat chip omenesc zeităţilor, apropiind astfel fiinţa umană de zeitate. Făceau acest lucru nu din vanitate, ci din veneraţie. Apoi, pe firul gîndului, Constantin îşi spuse că simţul frumosului la om este exprimat în forma unei armonii superioare. Ţăranul care trece pe lîngă un lan bogat de grîu îşi face cruce şi spune: „Ptiu, să nu-i fie de deochi, da' frumos mai e". Constantin ajunse astfel la convingerea că arta trebuie să declanşeze şi să mărească veneraţia omului. Trebuie să-l îmbărbăteze şi să-l bucure. Frămîntat de aceste gînduri începu să modeleze figura unui ţăran, a cărui faţă să exprime pace şi linişte dumnezeiască. După ce o lucră timp îndelungat, o distruse. Îşi dădu seama că avea de străbătut un drum lung şi anevoios pînă să poată da viaţă gîndului ce sălăşluia în inima lui. Căuta esenţa, dar aceasta îi scăpa mereu. Liniştea şi pacea pe care încerca să le exprime nu puteau fi găsite pe faţa unui ţăran. Poate, într-o zi, imaginaţia îi va deschide uşa, luminîndu-i calea.

Din bursa pe care o primea la Bucureşti, Constantin abia îşi putea duce viaţa de pe o zi pe alta. Ea îi oferi însă posibilitatea să se apuce neîntîrziat de sculptură, fără să mai facă din nou tîmplărie.

Îşi închirie o cămăruţă la o distanţă convenabilă de Academie, la etajul întîi al unei case cu grădină. Proprietăreasa îi dădea voie să folosească şi bucătăria. Semăna cu o casă de la ţară şi era ferită de zgomotul oraşului. Constantin lăsa uşa larg deschisă şi avea astfel iluzia libertăţii din sat; iar căţelul proprietăresei putea să intre şi să iasă după bunul lui plac.

Cînd se crăpa de ziuă, Constantin se scula, se spăla cu apă rece în faţa uşii şi se plimba prin grădină. Apoi aprindea fo-

cul în soba din bucătărie, își încălzea laptele și lua micul dejun. Pe la 8, proprietăreasa care făcea cafea turcească, îi aducea și lui o ceșcuță. De obicei i-o punea pe masă, îi făcea patul iar apoi îl întreba despre sculpturi. Bucata mare de lut de pe masă își schimba forma în fiecare zi, fără ca proprietăreasa să-și poată da seama ce dorea el să realizeze de fapt. Constantin o lăsa să ghicească, modificînd-o ori de cîte ori se întorcea de la cursuri. La sfîrșit de săptămînă, lucra inundat de lumina strălucitoare și verzuie ce pătrundea prin ferestrele larg deschise.

La Academie, Constantin învăța cu sîrg. Era conștient că trebuia să învețe cît mai mult, înainte de a i se termina bursa și de a fi nevoit să-și cîștige singur existența. Noul său profesor, August Hegel, era de părere că elevul său avea încă multe de învățat.

„Un sculptor care nu știe anatomie e pierdut, dragă Brâncuși. Anatomie! E primul cuvînt pe care-l spun elevilor mei. Anatomia stă la baza acestei arte minunate, ea îi este corolar". Profesorul adăuga: „Michelangelo a învățat să sculpteze făcînd disecție". Astfel Constantin ajunse să asiste la disecțiile ce se făceau la Facultatea de Medicină.

Studiul anatomiei îi ocupa aproape tot timpul liber; trebuia să asiste, să deseneze, să ia notițe și să memoreze tot ce vedea. Hegel era exigent și cerea perfecțiune. Fiecare mușchi trebuia să fie la locul lui, iar îmbinările de mușchi trebuiau să arate ce funcție îndeplinesc. „Corpul omenesc este ca o mașină. Trebuie să cunoști fiecare nerv, fiecare mușchi; să știi cum funcționează, sau cum poate să funcționeze", spunea Hegel.

Constantin se transformă și el într-o mașină, care trebuia să zămislească o figură omenească tot la două săptămîni. Vineri, în dimineața inspecției, ochiul ager al profesorului nu uita niciodată să observe vreun mușchi ce nu exista în carte sau vreo poziție ce nu era de o precizie matematică. Constantin nu mai lucra cu plăcerea pe care o cunoscuse în atelierul de la marginea pădurii. Privea înapoi spre acele zile ca spre un paradis pierdut. Dacă ar fi încercat să fie original, risca să-și piardă bursa; tot ce putea spera era să-și mulțumească profesorul, care n-avea cuvinte de laudă pentru nimeni.

În schimb, duminicile erau o relaxare pentru el. Putea să se joace cu lutul cum dorea, și crea imagini de vis pe care le și distrugea de îndată ce prindeau formă. Acestea o fascinau

pe proprietăreasa, care credea că numai un nebun poate să distrugă asemenea lucruri minunate. Odată, plăcîndu-i foarte mult un grup de nimfe s-a oferit să-l cumpere. În același moment pumnul greu a lui Constantin distruse nimfele.

Spre sfîrșitul trimestrului, profesorul examină modelul lui Constantin cu mare atenție, din fiecare unghi, apoi dădu aprobator și cu satisfacție din cap.

„Ai progresat mult. S-a întîmplat ceea ce speram". Elevul nu făcuse nici o greșeală de anatomie. Profesorul se uită la Constantin scrutător de parcă numai atunci și-ar fi dat seama de talentul său deosebit. Apoi îi sugeră să lucreze modelul în mărime naturală. Urma să viziteze casa profesorului la fiecare sfîrșit de săptămînă ca să învețe să lucreze armătura complicată a unui model de mărime naturală. Trebuia să înceapă lucrul sîmbătă dimineața, la ora 10; aveau să lucreze împreună la armătură.

După plecarea lui Hegel, toți colegii se strînseră în jurul lui Constantin pentru a-l felicita. O invitație făcută de profesorul Hegel însemna nu numai reînnoirea bursei, dar și calea sigură spre succes.

Capitolul V

ECORŞEUL

Vila profesorului Hegel, situată la marginea oraşului, era prea departe ca să poţi ajunge la ea pe jos. Cu modelul greu în mînă, Constantin opri un muscal şi se adînci între pernele unei trăsuri de piaţă. Dar muscalul îi ceru o sumă atît de mare încît Constantin se gîndi cu groază la foamea ce avea s-o îndure în timpul săptămînii următoare.

Trăsura se opri în faţa vilei situată chiar lîngă pădurea Băneasa. În grădina din faţa casei se afla o fîntînă arteziană mare, împodobită cu trei cupidoni călărind o broască ţestoasă. Cupidonii sprijineau, sus, o scoică din care se revărsau jeturi de apă.

Constantin se întrebă cum putea profesorul Hegel să-şi permită atîta lux, dar află mai tîrziu că el era cel care construise vila şi lucrase sculpturile. Cu o pisică în braţe, profesorul se plimba pe cărările pietruite ale grădinii, aşteptîndu-şi musafirul. După ce-şi strînseră mîna, profesorul îşi conduse elevul într-un atelier cu acoperiş de sticlă. Constantin aşeză modelul pe o masă şi începu să privească în jur cu o vie curiozitate.

Totul era aşezat în ordine, la locul său, îngrijit, dar acest fapt îi produse o senzaţie neplăcută, apăsătoare. Liniştea profundă, aerul umed, răcoarea ce emana din piatră şi din bronz îl făceau să se simtă ca într-un mausoleu. Nici una dintre sculpturi nu avea o cît de mică scînteiere de viaţă: perfecţiunea le înrudea cu moartea.

Profesorul, scund şi ţeapăn, se plimba prin atelier cu paşi măsuraţi; precizia mecanică reflecta de fapt întregul său caracter. Hegel îi explică apoi cum modela lutul statuilor; multe dintre acestea reprezentau pisica pe care o ţinea în braţe.

Discuţia fu întreruptă de intrarea unei tinere blonde palide în care Constantin o recunoscu imediat pe fiica profesorului. Avea aceeaşi ochi negri, dar buzele foarte roşii, în contrast

cu pielea albă, o făceau să semene cu o statuie. Aducea o tavă, cu şerbet în păhărele mici, delicate, pe care o aşează pe o măsuţă.

„Livia, vreau să ţi-l prezint pe cel mai bun elev al meu", spuse profesorul arătînd spre Constantin, care, uimit, nu-i veni să-şi creadă urechilor. Stînjenit, sărută mîna fetei. Apoi se aşezară, iar Constantin căruia îi plăcu şerbetul de mure întrebă: „Dumnevoastră aţi făcut acest delicios şerbet, domnişoară Hegel?"

„Bineînţeles, ea; e o adevărată artistă în prepararea mîncărurilor", răspunse tatăl în locul fiicei, iar apoi continuă: „Mama ei a fost şi ea o artistă, o mare actriţă. Am pierdut-o cînd aveam mai mare nevoie de ea". Aici glasul i se curmă şi fu obligat să se oprească. Scoase o batistă din buzunar şi îşi şterse ochii înlăcrimaţi.

Livia îşi privi tatăl impasibilă, cu faţa tot atît de rece ca marmura. Constantin, mişcat de emoţia bătrînului, ce nu se trăda niciodată în creaţiile sale, se miră, observînd răceala fetei. Părea cu totul ruptă de viaţă. Parcă n-ar fi fost făcută din carne şi oase; semăna mult cu statuile reci.

Cînd Livia luă tava, profesorul îi şopti lui Constantin: „E mult prea singură de cînd a murit mama ei, acum cîteva luni. Trebuie să fie scoasă mai des în lume. Cred că i-ai plăcut."

Perspicacitatea ţărănească îi dezvălui într-o clipă lui Constantin scopul cu care fusese invitat. Profesorul ţesuse un mic plan pentru a-şi uni fata cu „cel mai talentat elev" al său.

Bătrînul sculptor trecu neobişnuit de repede de la o idee la alta şi scoase învelişul de pe modelul adus de Constantin. Apoi, timp îndelungat îl studie din toate părţile. Cînd se apleca, omoplaţii scoaseră în relief două pete strălucitoare pe costumul din serj negru. Acestea îi atraseră atenţia lui Constantin. Era un semn evident al muncii de rutină, întocmai aceleia a unui librar. Muncă grea, lipsită de imaginaţie, gîndi Constantin. Apoi se întrebă dacă şi el se va transforma cu timpul într-un salahor. Tristeţea lui spori.

Profesorul Hegel scoase o agendă din buzunar şi îşi însemnă în ea lungimile barelor de fier şi cupru; a sîrmei de plumb necesare pentru armătură. Apoi îl conduse pe Constantin într-un depozit, unde se găseau toate cele de care aveau nevoie. Profesorul alese bare de diferite grosimi, sîrme din felurite metale, pe care apoi le dădu elevului său să le ducă în atelier.

„Începem să construim armătura împreună. Dă-ţi jos haina, ia-ţi un halat şi, la lucru".

Profesorul împinse o cutie mare, plină cu scule, în faţa unei scînduri de care, în mijloc, era deja fixată o bară metalică. De bară fixă alte bucăţi de fier pe care le leagă cu sîrmă; mişcările îi erau mecanice, ca ale unui om ce ştia dinainte ce avea de făcut, pas cu pas. Explicaţiile nu se lăsau aşteptate, iar Constantin urmărea fascinat creşterea copacului de metal.

„Ne mai rămîne să fixăm ramurile care susţin lutul. Aceste ultime ramificaţii sînt foarte importante, cele mai importante".

În acel moment Livia intră în atelier şi anunţă cu voce monotonă că prînzul e gata. „Ne face plăcere să iei masa cu noi, dragă Brâncuşi!", spuse Hegel uitîndu-se cînd la Constantin, cînd la Livia şi frecîndu-şi mîinile mulţumit.

„Masa e pusă pentru trei", insistă Livia cînd observă ezitarea lui Constantin. La capătul mai îndepărtat al casei, la cîţiva paşi de bucătăria de vară se afla un umbrar de viţă de vie şi toţi trei se îndreptară într-acolo.

În timpul mesei, Livia rămase tăcută în timp ce Hegel explica arta construirii unei armături. Constantin spuse că armătura în sine era atît de frumoasă încît era păcat să o acoperi cu lut. Hegel consideră ideea copilărească, reamintindu-i idealul clasic de frumuseţe, ideal care nu se schimbase de-a lungul veacurilor.

După masă, faţa Liviei se coloră puţin şi îi zîmbi lui Constantin.

„Îţi stă bine cînd zîmbeşti", observă el, încercînd să fie drăguţ cu ea.

„Ştiu. În fiecare dimineaţă îmi zîmbesc în oglindă", răspunse Livia pe un ton ce nu permitea continuarea discuţiei.

Constantin, dornic să o scoată din starea de apatie în care trăia, îi spuse tăios: „Îmi pare bine că m-ai confundat cu oglinda ta". Apoi, împăciuitor, îi atinse mîna, semn că n-a dorit să spună nimic jignitor. Pielea ei era rece ca gheaţa. Constantin observă însă o uşoară roşeaţă în obraji. Era totuşi un semn bun.

După-masă, tîrziu, Hegel termină armătura unei figuri în picioare, cu capul plecat. „Am făcut un început bun, spuse Hegel cu satisfacţie". „Continuăm şîmbăta viitoare, la 10".

Vorbea ca la şcoală cînd îşi termina orele. Tînărul sur-

prinse aluzia şi plecă după ce mulţumi atît tatălui cît şi fiicei pentru ospitalitate.

În cămăruţa lui încercă să descifreze caracterul, firea Liviei. Simţea nevoia s-o iubească, să o trezească la viaţă.

Continuară să lucreze, sîmbătă de sîmbătă în atelierul lui Hegel. După cîteva săptămîni, Constantin modela muşchii, folosind ilustraţiile unei cărţi medicale, pentru ca profesorul să nu poată găsi nici o greşeală. Statuia semăna cu un om cu pielea jupuită. Venele şi arterele erau foarte bine reliefate, copie fidelă a realităţii.

Către sfîrşitul verii, într-o sîmbătă dimineaţa, Livia, aşezată la o măsuţă în grădină, descojea mazăre. Profesorul lipsea în dimineaţa aceea. Văzînd-o, lui Constantin îi pieri cheful de lucru şi se aşeză în faţa ei la măsuţă, întrebînd-o: „Pot să stau lîngă tine şi să te ajut?"

Ea acceptă, dîndu-i un pumn de păstăi de mazăre. El începu să descojească mai multe deodată. Acceptînd parcă provocarea la întrecere, Livia se grăbi şi ea, dar Constantin îşi aminti ce învăţase pe cînd era copil şi ea nu mai fu în stare să ţină pasul.

Cîteva vrăbiuţe se aşezară pe gard ciripind zgomotos. Pisica întinsă la picioarele Liviei îşi ridică repede capul, nemulţumită de atîta zgomot, pe neaşteptate. O mulţime de răţuşte conduse de un răţoi mare şi gras se îndreptară spre ea lipăind şi măcăind, în timp ce-şi legănau corpurile grase. Aveau guşile atît de pline încît la fiecare mişcare păreau că sînt trase înainte de o forţă nevăzută.

„Ce vreţi?" le întrebă Livia.

Drept răspuns ele măcăiră şi plecară de lîngă ea.

„Un lac" îi răspunse Constantin fetei.

„Mai încolo au o albie plină cu apă", explică ea, arătînd locul înspre care se îndreptau raţele. Vrăbiile le-o luară înainte şi se aşezară pe marginea albiei de lemn, ca şi cum ar fi vrut să le împiedice să bea. Curajul lor dispăru la venirea raţelor şi zburară certîndu-se.

„Şi vrăbiile au dreptul să bea apă", spuse Constantin.

„Da, dar nu în acelaşi timp cu raţele", îi răspunse fata pe un ton mustrător.

El sări în apărarea vinovatelor:

„N-au ştiut că li-e sete pînă cînd raţele nu le-au amintit că pot să bea. De multe ori trebuie să ne amintim noi înşine de propriile noastre dorinţe.

„Dorinţele noastre?" veni întrebarea nedumerită.

„Da, dragostea, de exemplu. Nu vei şti niciodată cîtă nevoie ai de dragoste pînă nu te sărut". Spunînd acestea se apleacă repede peste măsuţă şi o sărută uşor pe buze. Livia se uită înfricoşată în jur, de parcă ar fi căutat un salvator neaşteptat. Constantin rîse.

„Tatăl tău crede că ar trebui să ieşi mai des în lume, că eşti prea singură aici. Se înşeală. Viaţa ta aici, departe de lume, e un mic paradis". Apoi, liniştit, continuă să desfacă mazăre, ca şi cum nimic important nu s-ar fi întîmplat. Livia făcu la fel, în timp ce un zîmbet uşor îi lumina faţa.

După ce aşezară mazărea în bucătărie, Constantin o invită la plimbare. Umbra întunecată a pădurii Băneasa îl atrăgea. Mirosea a brad pretutindeni şi dacă urmai cărările înguste şi ascunse, întîlneai frumuseţi nemaivăzute.

Ştiind că tatăl ei nu se întoarce decît peste cîteva ore, Livia acceptă. Constantin îi zugrăvi libertatea copilăriei sale şi dorinţa nestăvilită de a cutreiera de unul singur săptămîni întregi, doar pentru a vedea ce e dincolo de orizont.

„Ai găsit alte sate", veni răspunsul sec al Liviei.

„Nu, am învăţat limba naturii. Pădurea şi păsările, chiar şi pămîntul — vorbesc numai dacă ai urechi să le asculţi".

„Şi ce-ai auzit?" îşi maimuţări Livia vocea de parc-ar fi vorbit cu un copil.

„Am învăţat că toţi trăim o singură viaţă, că pietrele şi copacii sînt ca şi oamenii şi animalele, creaţia naturii; dacă din nesocotinţă rupem legătura dintre noi şi natură, nu mai sîntem nimic."

„Nu, natura e crudă şi sălbatică", protestă Livia. „Natura ne-ar distruge dacă nu i-am îmblînzi şi controla forţa."

„Greşeşti. Natura e învăţătorul nostru, e un mesager. Ce n-aş da să pot crea lucruri atît de perfecte ca şi natura! Statuile de marmură albă, chiar atunci cînd sînt perfecte, au o puritate care mă îngheaţă. Natura nu creează doar lucruri pure. Noi, oamenii, n-am putea trăi într-o astfel de puritate artificială. Avem nevoie şi de ceva opus purităţii. Da! avem nevoie şi de murdărie. Ce crezi că s-ar alege de recoltele noastre dacă n-ar exista şi gunoiul?"

Intenţionase să o zguduie, să o şocheze şi reuşise. Fata îşi întoarse capul de la el, apoi, pentru a rupe tăcerea, spuse:

„Tata zice că sculptura ta e aproape perfectă, ceea ce n-a mai întîlnit la nici unul dintre studenţii săi, pînă acum".

„Da, poate e perfectă! Dar e total lipsită de viaţă. Natura nu-şi pietrifică sentimentele. Ele izbucnesc uneori în fur-

tuni, alteori în trăsnete. Sculptura mea nu are nici urmă de viaţă. Gîndeşte-te la piscurile munţilor acoperite de zăpadă. Cît sînt lipsite de viaţă! Frumuseţea lor apare abia odată cu razele soarelui care le trezeşte dintr-un somn îndelungat".

„N-am privit niciodată natura aşa", îi răspunse Livia, gînditoare.

„Nu vezi pădurea care te-mpresoară? E atît de plină de viaţă încît îmi vine să iau în braţe fiecare copac! Nu odată mi-am lepădat hainele în pădure pentru a fi mai aproape de viaţa care pulsează aici. Hainele, oraşele ucid libertatea, bucuria". Continuînd, se prefăcu că-şi desface haina ca şi cum ar fi dorit să se elibereze de impuritate şi să îmbrăţişeze pădurea.

„O, nu!", se sperie Livia şi se îndreptă spre el, dorind să-l oprească de la o asemenea faptă. Deodată, se simţi cuprinsă de nişte braţe puternice. Speriată, se luptă să scape din îmbrăţişare, neputincioasă, în timp ce buzele lui îi aduceau uitarea.

Constantin termină statuia spre sfîrşitul celui de-al doilea trimestru. Nu era necesar să o îmbrace în piele; oricine şi-o putea uşor imagina. Puţin invidios, profesorul Hegel a trebuit să recunoască perfecţiunea statuii. I se părea de necrezut că un tînăr care abia trecuse de douăzeci de ani a putut să realizeze ceva aproape perfect ceva ce el, cu toată experienţa, nu putea face.

Linia statuii îl făcea să se gîndească cu mîndrie că autorul era elevul său. Era atît de bine realizată încît putea fi folosită drept material didactic la Facultatea de Medicină. Drept urmare, intenţionase să i-o arate profesorului de anatomie.

Expunerea ei a creat senzaţie. Atît studenţii şcolii de artă, cît şi cei de la medicină se înghesuiau să admire statuia „Omului fără piele", numită *ecorché*. Studenţii de la Belle-Arte au trimis o petiţie Ministerului Culturii: „Avem nevoie de ea" şi cereau „o modestă sumă pentru achiziţionarea ei".

În acelaşi timp, profesorul Hegel declară statuia „primul obiect de studiu" al noilor săi elevi. Nimeni, spunea el, nu poate să devină sculptor bun, dacă nu cunoaşte corpul omenesc tot atît de bine ca şi Constantin Brâncuşi. Toate clasele studiau de zor şi încercau să realizeze cópii ale lui „Antinous cel fără de piele".

Au fost de asemenea comandate reproduceri pentru Facultatea de Medicină şi astfel autorul ei se trezi cu ceva bani de buzunar, din care jumătate i-a trimis acasă. Statuia

a devenit atît de populară încît a fost menţionată şi într-un cotidian bucureştean.

Într-o zi, un gazetar îl căută pe Constantin la Academie şi fu condus spre atelierul sculptorului. Constantin îl recunoscu de îndată pe Mihai Romanov, care cu zece ani în urmă îi deschisese drumul spre celebritate. În schimb, Mihai recunoscu cu greu în figura bărboasă şi dîrză din faţa sa, trăsăturile tînărului de altădată.

„Nu te-aş fi recunoscut niciodată", mărturisi Mihai „deşi acum avem amîndoi barbă. Cel puţin avem ceva comun, nu?"

Constantin îi strînse mîna cu bucurie nemărginită şi-i răspunse: „Îţi voi fi întotdeauna adînc recunoscător. Fără tine şi acum aş face pietre de mormînt în Peştişani. Ai venit atunci la timp, într-un moment critic al vieţii mele. Chiar şi barba neagră mi-am lăsat-o să crească pentru a cinsti memoria omului cu barbă blondă care, salvator, a coborît din cer în satul meu."

„Sper că nu-mi este sortit să te-ntîlnesc doar în momentele de cumpănă? Sau poate da? Am venit să-ţi văd „omul fără de piele", despre care vorbeşte toată lumea. Mai ştii, poate din nou eşti la o răscruce.

Constantin îl conduse spre sala de expoziţie, unde statuia ocupa un loc de cinste, şi arătîndu-i-o îi spuse: „Intenţionam să-l croiesc pe Antinous, un frumos zeu grec, în maniera lui Praxiteles, dar a trebuit să-l las fără piele pentru a dovedi că anatomic e perfect".

Romanov, care tocmai se întorsese de la Paris, unde fusese în calitate de reprezentant al unui ziar, fixă statuia cu admiraţie, gîndindu-se cum ar fi privită de cunoscători ai artei din Franţa.

„Deşi minunată, tinerii artişti din Paris ar rîde văzînd-o. Reprezintă tocmai esenţa tuturor lucrurilor împotriva cărora ei se revoltă acum", glumi pe un ton serios Mihai. Drept răspuns, Constantin îl întrebă:

„Ce-ţi spune statuia asta cînd o priveşti?"

„Îmi arată cît de perfect sînt aşezaţi muşchii; cei care pot fi văzuţi cînd scoţi pielea".

„Vezi, tocmai de aceea artiştii parizieni n-ar rîde de ea. E tocmai ceea ce am intenţionat să reprezint".

Romanov rămase pe gînduri cîteva clipe şi apoi spuse:

„Da, înţeleg ce vrei să zici. Nu tot ce face un artist poate fi numit artă. Pulsul artei bate în Paris, azi. Mai ales la pic-

tori. Are loc o revoluție, o mare revoluție în artă. Artiștii se rup total de tradiție".

„Dar ce fac?" întrebă Constantin interesat.

„Nu numai pictorii, ci și scriitorii", continuă Mihai, fără a-i răspunde.

„Da, te înțeleg, dar ce fac?"

„Nu-mi pot da seama unde vor să ajungă. În prezent distrug tot ce-i vechi și... demodat", spuse Mihai; apoi ridică din umăr, de parcă o altă explicație i-ar fi fost imposibilă.

„De fapt ce distrug? Vorbești de parcă toți ar fi o bandă de răufăcători beți, care devastează un han".

„Cam așa mi se pare și mie cînd privesc unele dintre picturile lor", zîmbi Mihai. Constantin, curios din fire, era exasperat de nepăsarea prietenului său. Dorea să știe cît de mare era revoluția și astfel, continuă să-l bombardeze cu întrebări:

„Și ce zic oamenii? Criticii, publicul?"

„Criticii? Hm, unii sunt de partea artiștilor, alții dau neputincioși din umeri. Artiștii au reprezentanți foarte abili. Francezii sînt mari maeștri în ale scrisului chiar și atunci cînd subiectul nu e cine știe ce. O operă de artă, spun ei, nu are nevoie de natura înconjurătoare. Opera are viața ei. Arta! Arta e un truc. Deci, dragul meu, dacă arta e un truc, scamatorul cel mai abil e artistul cel mai talentat", conchise Mihai.

Mai tîrziu, Romanov îl invită pe Brâncuși să ia prînzul împreună într-un restaurant în Cișmigiu. Constantin ascultă o mulțime de lucruri despre Rodin și alți artiști mai tineri care veneau la Paris, din toată Europa, unde găseau o ambianță mai prielnică și libertate de creație. Cuvintele lui Mihai clădeau emoții puternice în sufletul lui Constantin. Existau deci, gîndea el, artiști, oameni ajunși la maturitate, care continuau să „se joace" în artă. Existau deci unii care nu luau în seamă perfecțiunea. Și cînd te gîndești că ei trăiesc după cum îi spusese Romanov: „într-un sat așezat pe un delușor chiar în centrul Parisului".

Constantin era îmbătat, amețit de minunățiile pe care le auzea. Îi venea să lase tot și să plece în după-amiaza aceea spre Paris. Se obișnuise cu drumeția. Cînd era copil și i se făcea dor de ducă, pleca; nimic nu-i stătea în cale. Dar acum? Acum avea aproape 25 de ani, și în timp ce alți tineri aveau o familie și o carieră, el visa. Cum de se și putea gîndi la asemenea lucruri, se dojenea el. Nu se va maturiza niciodată, tot copil va rămîne? Cu toată împotrivirea, gîndul năstrușnic de

a pleca la Paris punea tot mai mult stăpînire pe el. În luptă cu propria-i conştiinţă găsi tot felul de scuze, demonstrîndu-şi că ideea aceasta nici nu era atît de proastă pe cît părea.

Treptat, fu cuprins de amărăciune. Ajunsese la capătul căutărilor: tehnica sa academică era fără reproş. Făcuse o statuie a corpului omenesc, anatomic perfectă. Cu toate acestea, nu crease încă o operă de artă. Nu-şi dădea seama ce-i lipsea. În schimb auzea crescînd în intensitate cuvintele: „o operă de artă are viaţa ei."

Încă o dată gîndurile îi zburară spre bunică-sa Varvara. Îşi aminti cele spuse de ea în legătură cu ceaunul şi căldarea. Ea se tot plîngea spunînd:

„Ciorba gustoasă se fierbe în ceaun mic". Pentru a demonstra că are dreptate a făcut ciorbă, în acelaşi timp, într-o căldare şi într-un ceaun. Da, e o mare diferenţă. Dar vecinii au consolat-o spunîndu-i: „Nimeni n-o să ştie, dacă nu gustă şi ciorba din ceaunul mic".

Furioasă Varvara le-a răspuns:

„Bine, dar *eu* ştiu!"

Acesta era şi necazul lui Constantin. Simţea diferenţa: era tocmai ce-i scăpa atît Liviei cît şi tatălui ei. Constantin nu mai trecuse pe la Livia timp de aproape trei săptămîni şi într-o zi primi o scrisoare pe un ton rugător:

„Nu mai am linişte. Te rog, vino. Ce ţi-am făcut?" Acesta era încă unul din necazurile lui. Ştia că Livia va insista din nou să fixeze data căsătoriei. Nu-i răspundea la scrisori. Spre surprinderea lui, ea se transformase mult. Devenise posesivă. Dorea să-l vadă mai îngrijit îmbrăcat, cu pantofii întotdeauna lustruiţi. Mai mult, avea impresia că fata îl convinsese pe tatăl ei să-şi oblige prietenii să-i ofere lui Constantin un post la Academia de arte frumoase.

Se cutremură la gîndul că astfel putea fi înlănţuit.

„Să putrezesc într-un scaun la Academie? Niciodată! "se revolta el, cînd era singur. Cum să-şi facă asemenea planuri cînd încă nu se descoperise pe sine în artă. I se părea îngrozitor că nu avea tăria să o facă pe Livia să-l înţeleagă. Cum putea să-i spună că „dragostea e ca o bucată de pîine. Mănînci din ea cînd ţi-e foame; apoi, o laşi pentru a crea."

Oricui i-ar fi explicat, tot n-ar fi înţeles. Trebuia doar să-ntindă mîna şi ar fi avut o soţie frumoasă, o casă confortabilă, un post sigur, un venit bun. Iar el dădea cu piciorul la toate. Chiar şi Mihai Romanov ar fi considerat că numai un nebun poate să renunţe cu atîta uşurinţă. Şi pentru ce?

Pentru un drum de vagabond pînă la Paris; pentru o himeră pe care o botezase „arta ce are viaţa ei"? Dacă va încerca să se apere cu asemenea argumente, bineînţeles că-l vor considera nebun.

N-avea bani. Putea să ajungă la Paris doar muncind ici-colo. Să facă o călătorie lungă de un an sau doi. Dorea să pornească din Bucureşti spre vest, să ajungă la Craiova şi de acolo în satul natal pentru a-şi lua pentru ultima dată rămas bun de la familie. Trebuia să îndure dezamăgirea cruntă pe care le-o provoca, lacrimile de durere. Dorea să-şi continue drumul spre Strasbourg, Viena, München, să traverseze Elveţia prin Rohrschach, Zürich, Basel, apoi să treacă graniţa spre Lunéville, apoi, de-a lungul rîurilor Marna şi Sena pentru ca, în sfîrşit, să ajungă la Paris. Ce uşor era să urmăreşti drumul pe hartă şi cît de dificil să-l străbaţi pe jos, fără un ban în buzunar!

Prietenii îi spuneau că este încăpăţînat ca un catîr. De îndată ce o idee punea stăpînire pe el, nimeni nu-l mai putea întoarce din drum. Un „da" odată spus, valora mai mult decît o mie de „nu", dar nu suporta să se explice, să se apere, să ceară scuze altora. Totul ar fi degenerat într-o cumplită ceartă. De aceea se decise să o ia spre Paris fără ştirea nimănui. Încetişor, neobservat. Dacă dorea cineva să-i ceară socoteală, putea să-l caute la Paris . . .

După ce termină cei patru ani la Academia de Arte frumoase, îşi vîndu cele cîteva lucruşoare ce le avea. Suta obţinută din vînzare o cusu cu grijă, în căptuşeala pantalonilor. Se hotărî să folosească banii în cazuri cu totul neobişnuite.

Porni la drum într-o dimineaţă, devreme, cu o traistă pe umăr, fără să-şi ia rămas bun de la nimeni.

„Dacă un om ştie unde vrea să meargă, ajunge acolo cu ajutorul Domnului", obişnuia să spună Sofron.

Constantin se îmbrăcă în straiele sale de ţăran. În traistă avea fluierul drag, pe care-l cioplise cînd era copil. Îl preţuia mult; era un simbol al libertăţii simţite de ciobanul ce, sub cerul imens, cîntă din fluier pe note izvorîte din adîncul sufletului.

Capitolul VI

ORAŞUL MINUNE

Dacă n-ar fi fost atît de perseverent şi rezistent, înzestrat cu nesfîrşita putere de muncă a ţăranului. Constantin n-ar fi îndrăznit niciodată să meargă singur, pe jos, pînă la Paris. Piedicile erau numeroase, iar drumul prin Europa lung şi obositor. Într-o continuă şi supărătoare căutare de lucru, fu obligat, uneori, să se angajeze în locuri dubioase numai pentru a cîştiga un ban, spre a-şi putea continua călătoria. Alteori era de-a dreptul descurajat, dar imaginea „oraşului minune" îl trăgea şi îi dădea forţe noi.

A învăţat să doarmă ziua şi să călătorească noaptea, pentru a evita căldura dogorîtoare a soarelui. Cîteodată găsea în satele atît de depărtate unul de celălalt o şură în care se adăpostea. De cele mai multe ori dormea ocrotit de umbra copacilor, cu traista sub cap drept pernă. Se obişnuise atît de mult să simtă pămîntul tare sub trupul obosit, încît nu mai putea adormi pe o saltea.

Nopţile erau înstelate, bolta senină privea la drumeţul care trecea cu pas măsurat simţind legătura strînsă între el şi universul imens ce-l înconjura. În acele momente îşi dădea drumul la voce, cîntînd cîntece învăţate pe cînd era copil, în cor. Îşi dădea atunci seama că trăieşte cu adevărat şi avea impresia că lumea, întreaga natură cîntă împreună cu el.

Păstorii din munţii Transilvaniei au obiceiul să se adune noaptea în jurul unui foc mare. De aceea, Constantin era fericit cînd observa de departe vîlvătăile focului. Aceştia îi dădeau pîine, vin şi brînză. Le mulţumea doinind din fluier. Dar mai mult decît ospitalitatea lor îl atrăgeau poveştile ce le spuneau cînd se apropia miezul nopţii. Lupii urlau pe înălţimi uitîndu-se flămînzi la oile din turma apărată de foc şi de ciobani. Liliecii mari şi negri, speriaţi de lumini erau locuitori ai pămîntului lui Dracula, aşteptînd momentul să bea sîn-

gele vreunui tînăr adormit, care uitase să-şi pună crucea de lemn la gît. Despre împărăţia lui Ducă-se-pe-pustii Constantin auzise multe în copilăria sa; i-au fost povestite ca fapte reale, ce ţin de alte vremuri.

Păstorii, obişnuiţi, adormeau curînd, în timp ce Constantin îi părăsea înfiorat încă de-o atingere închipuită cu liliecii şi, găsind drumul cel bun, se grăbea să ajungă la următoarea aşezare înainte de-a se crăpa de ziuă.

Dis-de-dimineaţă, recunoştea casa brutarului după fumul ce ieşea pe coş. Îşi cumpăra o pîine mare, proaspătă, încheind masa cu o înghiţitură de apă rece şi cristalină de izvor. Munţii Transilvaniei au crestele acoperite de zăpadă pînă vara tîrziu. Zilnic soarele topeşte o parte din ea şi astfel locuitorii din vale au apă veşnic curată şi rece.

Cînd Constantin ajunse la Craiova, hangiul îşi dădu de îndată seama cum stăteau lucrurile. Îl îndemnă pe fostul său ucenic să spele butoaiele de vin cu petale de trandafiri. Privindu-l, îl compătimi, că în cei zece ani trecuţi nu a progresat defel. Şi cînd te gîndeşti că refuzase atunci cînd i-a propus să-l ia părtaş la han. Şi pentru ce? Se amăgea în nebunia de-a deveni artist. Bineînţeles, îi mărturisi şi soţiei bănuielile lui; Constantin îşi vînduse sufletul diavolului şi de aceea nu mai avea astîmpăr.

După cîteva săptămîni ajunse acasă în sat. Fu primit cu bucurie de ai săi şi întrebările nu mai conteniră. El era însă fericit că se poate odihni în liniştea căminului care de secole rămăsese neschimbat, orientîndu-se în timp după bătaia clopotului din turla bisericii.

Cînd îşi luă rămas bun, ştiind că niciodată nu-şi va mai vedea mama şi bunica, plîngea de durere, lăsîndu-şi lacrimile să curgă-n voie. Varvara îi dărui un ceas de aur, păstrat cu grijă de-a lungul mai multor generaţii şi îi spuse:

„Va fi o binecuvîntare în vremuri de restrişte".

Cînd trecu frontiera din România în Austria, rînd pe rînd, se iviră necazuri după necazuri. Nu înţelegea vorba nemţească şi întîlnea ciobani tot mai rar. Putea cîştiga bani numai angajîndu-se pe şantiere. Prin gesturi arăta că poate mînui ciocanul şi mistria. Nu avea necazuri cu poliţia, pentru că accepta întotdeauna atît cît i se oferea. Săptămîni întregi a lucrat pentru jumătăţi de leafă, fără să i se adreseze vreo întrebare.

Drumul pe jos, spre Viena, îi luă un an întreg. Dar a fost norocos; ajunse la timp, pentru a vedea marea expoziţie

retrospectivă Rodin. Lucrările lui Rodin erau expuse în cele mai mari oraşe ale Europei, după ce fuseseră îndelung admirate într-un pavilion special la Tîrgul Internaţional de la Paris, din 1900.

Zile în şir, Brâncuşi admiră şi studie creaţia lui Rodin. Sculptura acestuia, plină de viaţă, expresivă şi emoţionantă, era deosebită de monumentele ridicate în cinstea unor literaţi sau eroi naţionali. Obişnuitele monumente înălţate de stat, ce apar aproape în fiecare parc sau piaţă, sînt mai mult impunătoare decît expresive.

Sculptura lui Rodin i se părea atît de diferită faţă de ceea ce ştia el, atît de expresivă, încît îl emoţiona profund. Una dintre lucrări, foarte îndrăzneţe, intitulată „Om mergînd", îl fascină. Reprezenta un om fără cap şi mîini care mergea înainte. Centrul atenţiei era trunchiul, atît de dinamic, de parcă te chema să mergi odată cu el. Constantin privea hipnotizat. Pentru prima oară în viaţă constata eliberarea unei idei ce prindea singură viaţa fără să fie nevoie de reprezentarea întregii figuri. Aşadar, asta era revoluţia despre care îi povestise Romanov, numind-o „noua artă". Totuşi, sculptura fusese creată în 1877; cu douăzeci şi şase de ani în urmă, pe cînd Constantin avea doar un an. Deci, pentru a deveni cunoscut, Rodin îi consacrase întreaga viaţă.

La Viena, luă parte la cîteva ore de desen; lux pe care şi l-a putut permite un timp foarte scurt. Şi-a continuat apoi drumul şi au început din nou căutările pentru un loc de muncă, pentru hrană. Calea cea bună spre următorul oraş o găsea întrebînd sau ghidîndu-se după o hartă pe care o avea la el. Cînd se rătăcea, căuta atent pînă ce găsea cursul unei ape pe care îl urma. La trei luni după ce părăsise Viena, Constantin ajunse la München.

Acolo, noua „mişcare de secesiune" era în toi. Sculptorii îi aveau în fruntea lor pe arhitecţi; aceştia creau modele noi, care să satisfacă gusturile burgheziei. Se producea o continuă şi radicală schimbare în stilurile mobilierului şi obiectelor din metal; se căuta ceva folositor pentru mai mulţi, nu numai pentru privilegiaţi, care şi aşa îşi puteau îngădui opere de artă pretenţioase.

Simţind parcă schimbarea, Meunier făcea basoreliefuri realiste cu mineri, ţărani sau docheri. Sculptorii mai tineri, mai curajoşi, îl imitau pe Rodin; lucrau figuri muşchiuloase cu sclipitoare jocuri de lumină şi umbră. Preamăreau astfel munca

şi oamenii pămîntului; se simţea influenţa ideilor lui Tolstoi. Compoziţile lor nu erau diferite de lucrările lui Constantin din tinereţe. Dar toate aceste creaţii sentimentale nu-l mai emoţionau. Erau prea uşor de realizat. N-a mai întîlnit nimic care să-i stîrnească entuziasmul; nimic atît de plin de viaţă ca şi torsul lui Rodin. Rodin o luase înaintea tuturor; în zadar căuta Constantin pe cineva care să-l întreacă în măiestrie.

Ajuns la Rohrschach, în Elveţia, îi fu imposibil să găsească de lucru şi bătu cu piciorul drumul de munte spre Zürich, cerşind. Ajunse în oraş, palid şi epuizat. Ningea. Se construia puţin şi ofertele erau inexistente. Primi însă adăpost într-un azil de noapte, alături de alţi oropsiţi ai sorţii. După un timp se îmbolnăvi de tifos.

Trecură cîteva luni pînă se înzdrăveni, dar puterile îi reveniră încet. Surorile de la spitalul unde fusese internat îi îngăduiseră totuşi să mai rămînă datorită faptului că modela frumoase obiecte din lut. Cînd a părăsit spitalul le-a dăruit şi o sculptură din teracotă. „Iată munca mîinilor mele drept mulţumire pentru bunătatea voastră", îi spuse el sorei Maria.

Constantin îşi adună puţinele lucruri pe care le avea. Printre ele şi o carte, dăruită de un elveţian dintr-un pat alăturat:

„Profundă, foarte profundă, aceasta", îi spuse vecinul său într-o franceză stricată. Din ea a învăţat franceza, luptîndu-se cu cuvintele, folosindu-se de un dicţionar francez-român pe care şi-l procurase.

Cartea, tipărită mărunt, avea în jur de o mie de pagini. Se numea *Isis luminat,* iar autoarea, pe nume Blavatsky, se ocupa de cúlturi religioase străvechi. Desprindea din acestea un fel de doctrină secretă în care, ideile rupte de contextul lor iniţial, deveneau sursa tuturor credinţelor de pe suprafaţa pămîntului.

Mai întîi, Constantin fu pasionat de variatele aspecte ale civilizaţiilor preistorice îngropate de cataclisme şi de negura vremurilor trecute. Apoi, încetul cu încetul, se interesă tot mai îndeaproape de părerile autoarei în legătură cu fiinţa umană. Pentru ea raţiunea era numai o particică a minţii omeneşti. Capacităţile intelectului uman i se dezvăluiau ca un adevărat miracol.

Misterul existenţei era explicat prin intermediul astrelor. Cartea conţinea un răspuns la enigma creaţiei: dacă ar fi existat „primul om" el nu ar fi avut nici tată, nici mamă, ceea ce

este contrar naturii. Nu a existat, deci, nici un „prim ou care să fi dat naştere păsărilor. Mai degrabă ar fi trebuit să existe o primă pasăre care să facă primele ouă, pentru ca apoi să poată ieşi păsări din ele".

Întrebarea: „Ce a fost mai întîi — pasărea sau oul?" — găsea răspuns în această carte. La început, se spunea, a fost *Oul cosmic*. Dovezi se găsesc în scrierile şi arta egiptenilor şi în cea hindu. Potenţele latente ale vieţii din el au prins a se mişca. Autoarea interpreta haosul din scriptură, o versiune a genezei, drept oul cosmic din care s-a născut prima lumină. Înainte de apariţia luminii pe pămînt, totul era spirit ce s-a transformat cu ajutorul forţei în materie.

În această concepţie fantastică despre geneză, de la spirit la corpuri cereşti şi la materie, astrele nu sînt descrise ca fiind spirit care sălăşluieşte în materie, ci dimpotrivă, ca materie care se asociază temporar cu spiritul. Constantin, care cunoştea bine procesul de transformare al oului în omidă, apoi în pupă şi în cele din urmă în fluture, a remarcat o asemănare izbitoare în metamorfoza omului, de la materie la spirit. I se părea că volumul doamnei Blavatsky îi oferă un mesaj spiritual direct. Îndurase multă mizerie şi suferinţă în ultimii doi ani. Ajunsese pînă aproape de moarte; dar ceea ce era să sfîrşească într-un dezastru se transformase, pentru el, într-un miracol, într-o adevărată revelaţie spirituală. Îşi dădea seama că omul poate să scape oricînd de mizerie. El îşi poate apropia această eliberare prin muncă disciplinată — o disciplină care în cele din urmă elimină *eul* şi aduce cu sine cea mai intensă şi mai senină bucurie. Această nouă concepţie despre viaţă răsturnă unele convingeri de pînă atunci ale lui Constantin. Ştiinţa îţi oferă imaginea realităţii în sine. Nirvana, acel *Anima Mundi* al vieţii este, deci, o realitate. O realitate descrisă în cele mai fascinante cuvinte. Se poate ajunge acolo prin exerciţiu disciplinat, prin eliminarea dorinţei, a vanităţii senzuale în viaţă. Progresiv, trecătorul *eu* dispare, pentru a se întîlni cu extatica Nirvana, întocmai unui rîu unduit şi năvalnic care sfîrşeşte prin a găsi o mare unde să se verse.

În sufletul lui Constantin încolţi *ceva* de care nu a mai putut scăpa pînă la capătul vieţii. Acest *ceva* încolţi mai tîrziu şi în sculpturile sale, sub formă de ou sau de păsări, simboluri ale genezei, ale naşterii. Cartea îl impresionă şi din alte motive; de exemplu, se vorbea aici de acele dorinţe senzuale

care implică pierderea puterii de a discerne, afirmînd că *răul* şi *binele* sînt vecini apropiaţi. Constantin ducea o luptă neîncetată împotriva a tot ceea ce a influenţat în rău omul, oferind în schimb bunăvoinţa şi dragostea.

Ceea ce oferea el însă nu se potrivea modelului culturii şi educaţiei vest-europene, unde fiecare ins este învăţat să-şi jefuiască aproapele, să profite sub orice fel de el.

În fine, cartea trezi la Constantin respect pentru misterul de nepătruns al existenţei; cu timpul, *Isis luminat* avea să-i schimbe gîndurile şi viaţa.

Într-un cămin din Basel, printre alţi părăsiţi ai soartei, Constantin căuta răspuns la întrebările ce-l frămîntau. Avea ceasul de aur la el şi auzea cuvintele calde al Varvarei:

„Să dea Domnul să te ajute cînd vei fi la necaz".

Da. Îşi va amaneta ceasul şi va merge spre Franţa cît timp va avea bani. Iar apoi? O singură persoană îi putea trimite destui bani pentru a ajunge la Paris: Mihai Romanov, binefăcătorul care-l ajutase de două ori; cu siguranţă, îl va ajuta şi acum.

Ajuns la Lunéville, începu aşteptarea şi vizitele zilnice la poştă, pentru a vedea dacă nu primise ceva de la Mihai. Între timp găsi de lucru într-o tîmplărie şi cîştigă bani cît să-şi poată duce viaţa de la o zi la alta. Ştia că nu va fi niciodată în stare să economisească destul ca să ia trenul pînă la Paris. Cînd pierduse orice speranţă, minunea mult aşteptată se înfăptui. Mihai îi trimitea un cec de 2 ludovici şi îl ruga ca îndată ce soseşte la Paris să-l caute pe Alexandru Drăgan, în Rue de Dauphine, unde totul era pregătit în vederea sosirii lui. Se adevereau astfel cele scrise de doamna Blavatsky — avea şi el un înger păzitor. Într-o frumoasă după-amiază de aprilie, Constantin ajunse la Paris. Era murdar, obosit şi palid, dar ochii îi sclipeau de mirare şi încîntare. Aerul Parisului, atît de vibrant şi proaspăt primăvara, îi producea o imensă plăcere. „Oraşul minune" îl întîmpina cu bulevarde largi şi străzi luminoase, aglomerate, cu multe trăsuri. Femeile erau atrase de acest bărbat straniu, iar el le zîmbea lor şi vieţii care în sfîrşit îi aducea bucurie.

O birjă îl duse în pas alert de-a lungul bulevardelor, peste Sena. Oamenii pe care-i vedea erau toţi grăbiţi, aveau un scop, o ţintă, spre deosebire de cei din Bucureşti ce păreau mai degrabă ieşiţi la plimbare. Forfota îl mulţumea pe Con-

stantin care în timp ce-i urmărea pe toți acești grăbiți de pe stradă gîndi:

„Avem prea multe sărbători la noi, în România".

Ajunse în cele din urmă într-un cartier mărginaș al Parisului numit Cité Falguière. Oameni în saboți umblau pe străzi nepieptănați și cu gulerele desfăcute. Aerul avea un parfum deosebit, un amestec de mirosuri ademenitoare, ce veneau de la brutării, bucătării sau de la zarzavagii. Femeile erau așezate pe scăunele, în fața caselor, invitînd parcă la taifas. Constantin se gîndi că o să-i placă orașul: nu întîlnise, nicăieri pînă aici, atîta veselie și amabilitate.

Cînd a ajuns, îi plăti vizitiului și bătu la ușa pe care scria „Concièrge". I-a deschis o bătrînică și cînd a aflat că-l căuta pe domnul Drăgan, l-a condus zîmbind printr-un gang spre o scară, iar apoi la etajul III unde bătu tare la ușă. Îi ieși în întîmpinare un bărbat bărbos care, văzînd un țăran cu traista pe umăr, îi întinse prietenește mîna: „Ești Constantin Brâncuși, nu-i așa?", spuse el în românește; „Mihai Romanov mi-a scris că vei sosi. Știu totul despre tine. *Ecorșeul* te-a făcut celebru printre sculptorii români".

Constantin era încîntat să afle că Alexandru Drăgan era și el sculptor al Academiei și venise la Paris doar cu șase luni înainte. Cu trenul, drumul de la București la Paris dura doar două zile. Constantin îi mărturisi că i-au trebuit aproape doi ani, că a parcurs o mare parte de drum pe jos. Alexandru îl privi un timp, mut de mirare, apoi zise: „Ai venit în pelerinaj. Parisul e pentru tine orașul sfînt și poate tu însuți ești un sfînt", zise el cu admirație. „Cămăruța ta se află la mansardă, aproape de cer".

Portăreasa, care așteptase răbdătoare, urcă încă două etaje și descuie ușa mansardei:

Atelier d'artiste, spuse ea cu mîndrie.

Pardoseala de ciment era rece ca gheața, iar pereții răspîndeau un aer umed, rece și el. Camera era slab luminată de un gemulet tăiat în acoperișul înclinat. Un pat, un scaun, o măsuță șubredă, un lavabou stricat, cu un lighean crăpat și un ulcior era tot ce se găsea în cămăruță. Totul răspîndea un miros învechit și prăfuit.

„Atelierul are avantajul de a fi mai răcoros decît afară", spuse Alexandru vesel. „Dar ai să te simți bine în timpul zilelor toride de vară".

Soba părea tristă și obosită în mijlocul camerei. Alexandru

îl ajută să pornească un foc straşnic cu aşchii, hîrtie şi un butuc. „Diavolul negru s-a trezit din nou la viaţă. Va fi cald şi o să dormi bine. Am nişte treburi urgente de rezolvat. Portăreasa îţi va arăta cum stau lucrurile, iar eu voi fi iar cu tine mîine dimineaţă, de îndată ce mă scol". Alexandru îi dădu aşteptatul bacşiş portăresei şi luă apoi de la ea cheile şi registrul pe care îi spuse că-l vor completa a doua zi. După plecarea lui, portăreasa a închis uşa pentru a-i explica lui Constantin cîte ceva *d'importance*. Îi arătă ulciorul şi-i spuse, *pas potable*, încercînd să-l facă să înţeleagă prin gesturi că apa de acolo nu era bună de băut. Pe masă se găsea o sticlă pe care o luă, zicîndu-i *cela potable*. Constantin, zîmbind, îi arată ulciorul şi repetă după ea, *pas potable*.

Très bien. Monsieur a compris.

Danger du typhus!

Constantin îi răspunse:

Moi, typhus.

Mon dieu! exclamă, alarmată, femeia.

Non, bon santé, o linişti el, boltindu-şi pieptul înafară.

A bon, très bien, spuse ea, iar apoi, prin gesturi, îl rugă s-o urmeze în curte unde îi arătă două fîntîni: una pe care scria *Potable*, pe cealaltă *Non Potable*.

Ah bon, très bien, merci Madame. Prin semne, Constantin îi arătă că a înţeles cum să deosebească apa bună de băut de cea rea. Neobosită, portăreasa îl duse apoi la o băcănie, peste drum, de unde putea să-şi cumpere zilnic laptele, dacă-şi ducea ceva în ce să-l pună. Apoi îl conduse la o prăvălioară, după colţ, unde se vindea cărbune şi lemne pentru foc. La înapoiere, întîlniră femeia de serviciu care a fost de acord să-i cureţe camera, pentru doi franci pe săptămînă.

Constantin înţelegea tot ce vorbeau şi le răspundea mai mult prin semne. Ospitalitatea şi amabilitatea acestor oameni îl uimea. Nu mai întîlnise aşa ceva nici într-un alt oraş din Europa. Începu să înţeleagă de ce Parisului i se spunea şi „Oraşul minune". Acest cartier mărginaş nu se deosebea mult de sătucul său natal.

În timp ce o privea pe portăreasă, care tocmai intra în casă, îşi aminti de bunică-sa — de felul în care deschidea ea uşa şi păşea peste prag. Apoi dintr-o dată îşi aduse aminte de o altă zi de primăvară, de o zi cînd un băieţel se juca în faţa hambarului şi bunica îl certa pentru că făcuse murdărie prin curte.

„Ai uitat că-i duminică? Poate-ţi aminteşti cînd fac clătite la cină?“ Aşa-i spunea ea.

„Vai, dar asta s-a-ntîmplat tare de mult“, gîndi el; „aveam pe atunci abia zece ani“.

Trecuse vremea. Simţi un mod în gît, tristeţea începea să pună stăpînire pe el cînd se gîndea la trecerea timpului şi la ciudăţeniile vieţii. „Sînt în Paris. Asta e ceea ce am dorit, ceea ce am visat. Anul este 1904“. Vorbea de parcă viaţa abia începea pentru el.

Capitolul VII

MUNCĂ ŞI JOACĂ ÎN PARIS

Dimineaţa următoare, se trezi devreme după un somn adînc. Se simţea proaspăt şi vesel, în ciuda umezelii şi frigului din cameră. Focul se stinsese încetişor în timpul nopţii şi astfel fu nevoit să cureţe soba şi să-l reaprindă. Apoi, se spălă cu apă rece, se îmbrăcă repede şi voios o luă pe scări în jos legănînd în mînă cana pentru lapte. Obişnuit să facă totul singur, nu-l aşteptă pe Alexandru.

Fîntînile din stradă împroşcau apa, transformînd noroaiele în pîrîuri gîlgîitoare. Măturătorii se foloseau de mături primitive din nuiele, cu mişcări largi ce aduceau cu cositul. Femei în saboţi, ieşite devreme să-şi facă piaţa, servitoare, ucenici de brutari cărînd coşuri grele pline de pîini, muncitori cu uneltele în traiste agăţate pe umeri, funcţionari şi muncitoare înveseleau, trezeau la viaţă strada, în acea dimineaţă.

Mergînd pe mijlocul străzii, aceşti pietoni matinali îşi creează propriile lor reguli de circulaţie. Vizitiul unei trăsuri e obligat să-şi poarte calul la pas sau chiar să se oprească în faţa unei bătrîne ce trece strada încet. Dacă e cumva grăbit şi face imprudenţa de a suna din clopoţel pentru a i se elibera drumul, e luat în derîdere. Dimineaţa, cînd pleacă la lucru, şi atunci cînd se întoarce, pietonul e stăpînul străzilor.

Constantin merse repede la băcănie şi se întoarse tot atît de repede încărcat cu o pîine mare şi o cană cu lapte, pe care o legăna în mînă. Simţea că pătrunde în viaţa Parisului, că face parte din ea. Îşi încălzi puţin laptele la o lampă cu petrol pe care o găsise într-un colţ al camerei, îl răci, iar apoi, cu o foame de lup, înfulecă dejunul astfel pregătit.

Abia termină, cînd un ciocănit în uşă îi vesti sosirea lui Alexandru. Era bucuros că aude vocea puternică, veselă a amicului său:

„Văd că te acomodezi repede. Acesta-i Parisul .Te face să te simţi ca acasă din prima zi. Cum îţi place atelierul?"

„După cum ai spus, mă simt aici întocmai ca acasă".

„Mi-am luat o zi liberă ca să-ţi arăt Parisul şi ce trebuie să faci. Ai de mers la prefectură să te înregistreze. Apoi te voi prezenta profesorului nostru de la Academie. Mercié cunoaşte multă lume în Bucureşti; va fi deci mai mult decît fericit să te aibă în clasa lui. Dimineaţa vei fi ocupat — vei modela, vei confecţiona armături — tot ce se face de obicei. Guvernul francez e foarte îngăduitor cu noi, artiştii. Cu toate acestea va trebui să-ţi găseşti un loc unde să munceşti. Ce ştii să faci?"

„Am făcut tîmplărie, sînt meseriaş", îi răspunse Constantin.

„Păi, atunci nu ai bătaie de cap. În schimb, vei fi plătit doar cu jumătate din leafă; pentru că eşti străin. Te vei obişnui şi cu asta. În cîteva zile vei avea impresia că te afli în Paris de cînd lumea".

Cînd Alexandru descoperi că amicul său avea ureche muzicală şi voce plăcută, că timp de cîţiva ani cîntase în corul bisericii, începu să-l ia cu el, din cînd în cînd, la biserica română. Diaconul fu foarte mulţumit că are un cîntăreţ nou care ştia să citească Psaltirea chiar dacă era scrisă în chirilice şi îi plătea cinci franci pe oră. Curînd, Constantin ajunse să cîştige binişor şi asista la slujba ce nu se deosebea mult de cea din satul său. Se simţea bine în „Casa Domnului", cum o numesc ţăranii, şi cînta din toată inima, fiind foarte des lăudat de paracliser. Dacă icoanele n-ar fi fost mai viu colorate şi mai noi, ar fi crezut că e acasă în sat.

După o săptămînă, Constantin se obişnuise cu toate: lucra la un tîmplar după-amiaza; dimineaţa, modela la Academie şi fugea grăbit la biserică ori de cîte ori era chemat.

Cînd a atins din nou lutul, după aproape doi ani, a tresărit de bucurie. Nu reuşea să se despartă de el, chiar atunci cînd ceilalţi elevi nu mai lucrau. Într-o zi, un model, o fată foarte drăguţă îi spuse în timp ce părăsea atelierul:

„Uiţi de dumneata, domnule. Lucrezi prea din greu". *Dur*, continuă ea, accentuînd cuvîntul franţuzesc.

„Oh, nu *Mademoiselle*, mă joc doar", răspunse Constantin cu voioşie.

„Da, te joci cu mine. Eu sînt cea de colo", zîmbi fata, arătînd statuia. „Da, eu sînt", dar el nu răspunse înţepăturii şi ea ieşi rîzînd pe uşă.

El însă continuă să privească statueta, întorcînd-o încet încoace şi încolo ca s-o poată cuprinde cu ochiul.

„Nu, nu eşti tu. Tu eşti o tînără. Da, da. Femeia tînără", spuse zvîrlindu-şi unealta la picioarele ei, care, deşi neînsufleţită, îi privea mirată zbuciumul. Nu-l interesa asemănarea cu modelul; dorea să exprime viaţa care pulsa în corpul femeii tinere; viaţa ce de secole perpetua omenirea.

Cînd Alexandru se întoarse de la masă, îl găsi în acelaşi loc, aşezat pe un scaun înalt, examinîndu-şi încordat sculptura.

„N-ai luat prînzul, nu-i aşa?"

„Nu mi-e foame. Am mîncat foarte bine azi-dimineaţă", îi răspunse Canstantin cu indiferenţă. Adevărul era că mîncase puţin: o ceaşcă de lapte şi o bucăţică de pîine veche. Puţinii franci primiţi pentru galantarul pe care-l făcuse pentru tîmplar îi ajungeau, cu economie, vreo zece zile, cam pînă la mijlocul lunii. N-avea „permis" de lucru, şi cum era străin, primea doar jumătate din cît i se cuvenea. Din puţinii bani pe care-i cîştigase îşi cumpărase o maşină de spirt şi o cană pentru lapte. Lampa de petrol se învechise rău, iar cana avea o gaură atît de mare încît n-o mai putea folosi. Cînd n-avea bani, mînca pîine şi brînză. Număratul şi economisirea fiecărui ban deveniseră ceva obişnuit pentru el.

Alexandru era oarecum gelos pe îndemînarea lui Constantin. În mîinile lui lutul devenea mult mai maleabil, mai docil, îl asculta. Constantin avea o mînă sigură, era iute în mişcări, spre deosebire de mult prea încetul Alexandru. Ce-l irita mai mult era faptul că pînă şi în atelierul său Constantin îşi continua lucrul început dimineaţa. Muncea fără întrerupere; mîinile lui făceau ceva nou în fiecare zi, ca apoi să distrugă totul dintr-o lovitură. Alexandru, privindu-i munca avea impresia că e foarte bine realizată şi visa să facă şi el ceva atît de aproape de perfecţiune. Dar acest „român nebun", cum începuseră să-i zică lui Brâncuşi prietenii, continua să distrugă; nimic nu-l mulţumea. Unde voia să ajungă? Alexandru era convins că sărmanul său prieten se ţicnise de prea multă muncă.

Constantin însă şi-a găsit şi un model; era micuţa Jeanette, nepoţica de opt ani a portăresei. Jeanette era fascinată de asemănarea dintre capul ei şi cel făcut din lut. Între timp, ea îl învăţa franceza:

Moi, petite fille, spunea ea, arătîndu-se cu degetul; apoi, continua arătîndu-i opt degete:

J'ai huit ans.

Într-o zi, Constantin o luă pe Jeanette la Restaurantul Brabant, din bulevardul Montparnasse, unde aveau mîncare pe

alese; îi era foarte recunoscător micuței sale profesoare și dorea să-i ofere ceva bun și gustos.

„Jeanette e profesoara mea", îi spuse el doamnei Brabant.

Femeia, corpolentă, cunoscută de toți drept *la patronne*, se aplecă peste tejghea și îi șopti sculptorului:

„Dac-ar avea optsprezece ani ar fi o profesoară și mai bună". Și se porni pe rîs, iar corpul ei masiv se zgudui violent. Madame Brabant era îndrăgită de întreg cartierul pentru bunătatea ei. Era o femeie între două vîrste, grasă, iar pielea de pe față era netedă și roză.

Constantin trecea pe la restaurantul Brabant în fiecare zi cînd se întorcea de la *Beaux Arts*. Înainte de ora prînzului, înainte ca muștériii să umple localul, soții Brabant puteau fi văzuți servind veseli o masă copioasă, așezată ademenitor în fața lor. Era totul orînduit frumos, cu mult gust. Sticle de vin roșu sau alb, platouri cu carne și zarzavaturi aburind se găseau întotdeauna pentru prînzul celor doi Brabanți. Cînd trecea pe lîngă restaurant, tîrîndu-și obosit picioarele, Constantin simțea mirosul plăcut de costiță de miel cu mazăre. Foamea îl chinuia atunci năpraznic. Remarca pofta lui *monsieur*, cu mustața sa mare, și viteza cu care înghițea cantități uriașe de mîncare; aceea a grăsuței sale soții, cu față frumoasă de păpușă. Constantin se luptă un timp cu foamea, dar apoi nu mai putu îndura. Intră și îi rugă să-i dea ceva de lucru. Putea face orice, să spele farfurii sau să care butoaiele cu vin în pivniță. Era obișnuit cu munca. În schimb tot ce dorea, erau două porții bune de mîncare pe zi.

L-au angajat, și el a început să se întremeze repede. Avea nevoie de hrană pentru a sculpta și în același timp să lucreze și pentru tîmplar. Avînd ceva bănuți în plus, a insistat să-i plătească lui Alexandru, care îl împrumutase cu bani, pentru chiria pe prima lună; a început să-i trimită cecuri și lui Romanov, la București. Era în joc onoarea lui. Putea trece drept mîndrie sau încăpățînare, dar Constantin nu dorea să rămînă dator nimănui.

Cu toate că avea o fire ciudată, Alexandru ținea la el.

„Muncește de parcă l-ar fugări toți dracii", obișnuia să spună mai mult cu tristețe decît cu reproș pentru că nu reușea să înțeleagă zbuciumul unui om ce avea de îndeplinit o misiune în artă. Chipurile de femeie pe care le modela Alexandru rămîneau aceleași, chiar dacă modelul era altul. Constantin vorbea puțin cu prietenul său despre artă, ceea ce îl determina pe acesta să spună:

„Se ascunde după gînduri, ca un copil după garduri".

Modul în care putea să-l scoată din starea în care intrase, socotea Alexandru, era să-l îmbete bine într-o sîmbătă seara.

Într-o zi la *Beaux Arts* îi spuse:

„Îţi iubeşti munca, desigur?"

„Da", îi răspunse Constantin, „Iubesc viaţa".

„Te-am întrebat dacă-ţi iubeşti munca", îl dojeni, zîmbind, Alexandru.

„E acelaşi lucru".

„Nu şi pentru mine, dacă stau şi mă gîndesc. Sculptura e ceva, iar viaţa, altceva".

„A munci şi a sculpta înseamnă pentru mine acelaşi lucru".

„Dar ce e pentru tine viaţa?"

„Plăcerea de a trăi, bineînţeles".

„Atunci, vino cu mine într-o seară şi ai să înţelegi".

Constantin găsea tot felul de scuze şi amîna ieşirea.

Banii pe care Alexandru îi primea lunar de la familia sa din Bucureşti îi permiteau să se şi distreze. Constantin, în schimb, era şi mai sărac decît fusese în Bucureşti. Era prea mîndru să-şi arate sărăcia, împrumutînd bani. Ştia că Alexandru, milos din fire, se simţea prost văzînd sărăcia lucie în care trăieşte. Era convins că prietenul său ar fi fost fericit să-l ajute din cînd în cînd. Nu dorea însă să rămînă dator nimănui. Astfel, oricine putea să aibă anumite pretenţii de la el, în timp ce lucrul cel mai de preţ era libertatea.

Artiştii suportau sărăcia mai uşor aici în Paris. Cei săraci nu erau nişte paria în „oraşul lumină"; cei tineri puteau să aibă un viitor strălucit. *L'avenir*, „viitorul" era cuvîntul de ordine printre ei.

Brâncuşi avea încredere în forţele sale şi era convins că va învinge. Cunoscuse colţii ascuţiţi ai sărăciei în Zürich, unde-şi petrecuse viaţa în azil şi la spital. Ajunsese atît de jos, atunci, încît acum privea viitorul fără frică. Mai jos decît coborîse nu mai putea ajunge. Cu o inepuizabilă energie şi dornic de viaţă a acceptat pînă şi cele mai grele munci manuale. Spăla vesela la restaurantul lui Brabant, dar nu se simţea umilit:

„Mîinile spală farfurii, iar mintea mea sculptează", obişnuia să spună. Cînd intra în restaurant, doamna Brabant fugea şi îi aducea mîncarea, ca să înceapă lucrul cît mai repede posibil.

În timp ce spăla farfurii, Constantin se gîndea la cele citite. Se obişnuise să citească, devorînd cărţile cu acelaşi apetit uriaş cu care devora mîncarea. Trei seri pe săptămînă şi le petrecea la Biblioteca Naţională. Acolo, înăuntru, aerul era plăcut, liniştea inunda fiecare colţişor, iar cititorii i se păreau nişte făpturi rigide şi înfricoşătoare. Se conforma şi el regulilor şi întorcea paginile cărţilor foarte atent, pentru a nu face nici cel mai mic zgomot.

Cărţile lui preferate vorbeau despre Orient. Ideile din ele parcă prindeau viaţă în liniştea solemnă a bibliotecii. Încerca să înţeleagă enigma gîndirii orientale, care căuta să contopească tot ceea ce era opus, diferit. Îşi dădea seama că diferenţa dintre spirit şi materie era o iluzie. Dualitatea în viaţă dezvăluia doar cît de limitată era gîndirea umană. Inteligenţa era încă prea neputincioasă pentru a pătrunde acest mister. Era necesară o concepţie nouă, total diferită de cea dinainte. Legile misterioase ale naturii pot fi înţelese doar prin intuiţie, contemplaţie şi încredere.

Înţelegea acum de ce îi scăpa esenţa vieţii cînd sculpta cu toate că era veşnic în căutarea ei. Era prea raţional, prea metodic. Era orbit de eul său, care devenise disproporţionat de mare. Trebuia să găsească o cale prin care să-şi depăşească eul, să-l contopească încet cu universul. Numai aşa, în nemişcarea contemplaţiei, ideeea originală putea să prindă viaţă. În liniştea bibliotecii, gîndurile ce-l frămîntau explodau ca nişte petarde, lăsînd parcă în urma lor fum şi confuzie.

Recunoscător familiei Brabant pentru ajutorul primit, Constantin se hotărî să o întrebe pe doamna Brabant dacă ar dori să-i facă un bust soţului ei. Puteau, oricînd, să-l aşeze în salonul casei lor. Ea trăia cu convingerea că soţul ei este un bărbat frumos şi deci îi răspunse simplu:

Et pourquoi pas? Acest laconic „Şi de ce nu", era, bineînţeles, aprobarea.

Domnul Brabant îi poza sîmbăta, cînd stătea la tejghea. Cînd doamna Brabant a văzut bustul, mai tîrziu, terminat, nu s-a putut abţine şi a izbucnit în rîs:

„Eşti tu, André! Ciudat, asemănarea este uluitoare!" Apoi, întorcîndu-se spre Constantin, adăugă:

„Bărbatul meu nu şi-a pierdut vremea pozînd pentru tine".

Doamna Brabant era interesată doar de propria-i persoană. Nu se gîndise să-i spună lui Constantin că ceea ce făcuse el era frumos sau bine realizat. Se putea gîndi doar la soţul

„ei", băiatul „ei", sănătatea „ei". În ziua în care au „dezvelit" bustul, Brabant a scos la iveală o sticlă de Chambertin Napoleon, un vin ales, şi, astfel, întreaga familie a sărbătorit evenimentul. Apoi, s-a hotărît să-i ofere tînărului sculptor cincizeci de franci pentru „o muncă atît de bine făcută"; Constantin a acceptat banii foarte fericit, cu atît mai mult cu cît nu se aştepta la o atît de generoasă răsplată. Alexandru a fost de părere că bustul este într-adevăr reuşit şi-l convinse pe domnul Brabant să accepte expunerea lui la Salonul de Sculptură, din primăvara lui 1906.

Tot în aceste zile, Constantin îl descoperi pe Raymond, băieţaşul de zece ani al soţilor Brabant; plîngea amar într-un colţ al restaurantului. Umerii îi tremurau şi cînd i-a ridicat faţa, pentru a-l mîngîia, observă că era desfigurată de suferinţă. După multe întrebări Raymond îi explică, plîngînd, că tatăl său îl bătuse pentru că nu luase notele cele mai bune la şcoală. Părinţii doreau ca el să fie „onoarea familiei" şi îl terorizau cînd nu învăţa pe măsura aşteptărilor.

Constantin îşi aminti de copilăria sa, de bătăile pe care le primea de la tatăl său vitreg. Dar el avea pădurea în care se refugia, pînă cînd supărarea se pierdea printre copaci spre cerul albastru. Raymond nu avea o asemenea alinare. Continua să fie bătut ca să ajungă „om mare". Nu era greu de ghicit mina acră pe care o va înfăţişa lumii odată ajuns „mare".

Constantin îl rugă pe băieţaş să-i pozeze pentru un bust pe care-l botează „Băiat chinuit"; dorea să-l prezinte la Salonul Primăverii. Raymond se consolă văzîndu-şi suferinţa exprimată în lut. Venea în secret la atelierul lui Constantin şi făcea tot ce i se cerea.

Expresia feţei sale, era redată în maniera lui Rodin, dar forma, ca de obicei, i-a dat mult de furcă. Oscila între oval şi rotund pentru cap şi găsea urechile şi nasul ceva foarte supărător. Urechile arătau ca şi toartele unui ulcior. Era cît pe-aici să le omită, dar apoi se hotărî: „le las; sînt doar ale lui". După un timp descoperi că umerii căzuţi şi capul aruncat înapoi exprimau mult mai bine suferinţa decît expresia feţei care era copia fidelă a capului lui Laocoon pe care îl lucrase pentru admitere la Academia de arte frumoase din Bucureşti.

Lucrările expuse de Constantin la expoziţia de la Grand Palais, al cărui vernisaj a avut loc în 15 aprilie 1906, au

fost favorabil primite şi comentate, Alexandru îl convinsese pe un oarecare Lupescu să-i pozeze lui Constantin pentru un bust, ceea ce însemna pentru sculptor suma de două sute de franci. Un adevărat chilipir ce s-a cheltuit aproape integral pe materialele necesare şi turnarea bustului în bronz.

„Acum nu mai poţi spune nimic, eşti bun de plată", îi zise Alexandru.

De data aceasta sculptorul nu avu ce face şi sîmbătă seara plecară spre restaurantul Brabant; era prima vacanţă după o muncă istovitoare de optsprezece luni. În sfîrşit, Constantin putea să-şi plătească singur distracţia.

Capitolul VIII

FATA DE LA „LE LAPIN AGILE"

Se hotărîră să se îndrepte spre Montmartre; aveau deci de străbătut întreg Parisul. Era o zi plăcută de mai, ideală pentru o plimbare. Trecură Sena pe la Pont des Arts. Numeroasele statui care împodobesc podul treziră entuziasmul lui Alexandru, care exclamă: „Sînt admirabil realizate!"

„Da, sînt modelate frumos", îi răspunse Constantin. „Dar ce reprezintă? Nu sînt deloc vesele. Dacă stau şi mă uit bine, îţi face impresia că dau un aer trist locului. Cine le priveşte în afară de studenţii de la Arte frumoase?" Alexandru respinse ideea:

„Ai vrea în schimb să ai un şir nesfîrşit de Laocooni? Ce poate fi mai frumos decît un nud de femeie?"

Constantin nu-i răspunse, se mulţumi să mormăie:

„Nu e strop de viaţă în efigiile corpului omenesc".

Cu toate acestea nu ştia încă cu ce puteau fi înlocuite nudurile de pe *Pont des Arts*. Bineînţeles că nici un sculptor, pînă atunci, nu ajunsese atît de departe ca şi tinerii pictori necunoscuţi, care şi-au expus creaţiile la Salonul de toamnă, cu un an înainte. Vauxcelles, criticul de artă, a observat că bustul unui băiat, aşezat în mijlocul galeriei arăta ca şi „Donatello printre fiare". Fără să vrea le dăduse un nume cutezătorilor artişti. Pretutindeni li se spuneau *Les Fauves*. Constantin observase legătura, elementul comun celor ce aparţineau acestui grup. Ei nu-i imitau pe alţii şi nici nu copiau natura; nu se foloseau de artificii, aşa cum făceau artişii *trompe-l'oeil*. Doreau să creeze o lume proprie, care să nu mai fie o copie fidelă a naturii. Era uşor să-ţi dai seama despre aceasta urmărind gama variată de culori folosită de ei. Combinaţiile erau ţipătoare; nuanţe de albastru puternic erau aşezate lîngă cel mai aprins portocaliu, golite direct din tub pe pînză, fără culori intermediare. Umpleau spaţiile cu

culori în maniera lui Gauguin, care urma să fie onorat într-o retrospectivă la Salonul de toamnă.

Ce însemnau toate acestea? Era doar o nebunie trecătoare, sau un curent nou, menit să revoluționeze lumea artei? Cei doi sculptori discutau despre *Les Fauves* cu pasiunea ce o inspirau tuturor acești tineri. Discutînd aprins, Alexandru și Constantin ajunseră la galeria unde era deschisă expoziția. Clădirea era așezată aproape de *Le Butte* pe care o descopereai după ce urcai din greu trei dealuri, presărate cu mori de vînt. Intrat în galerie, Constantin simți un șoc asemănător celui avut cînd privise picturile expuse de îndrăzneții *Les Fauves* la Salon. Era încîntat și orbit de varietatea culorilor, era cu totul altceva decît ceea ce văzuse pînă atunci în diferite alte galerii ale Europei. Numele artiștilor aveau o rezonanță stranie — Cézanne, Van Gogh, Derain, Vlaminck, Dufy, Picasso, Rouault, Van Dongen, Renoir. Efectul pînzelor era de-a dreptul hipnotic și i-a fost greu să se smulgă de lîngă ele. Cînd părăsiră galeria Alexandru îi spuse:

„Renoir este singurul care are ceva semnificativ și de valoare".

„Ai lui sînt secerătorii în auriu și albastru?" îl întrebă Constantin, amețit încă de atîtea nume ciudate.

„Oh, nu. Acela e a unui olandez — Van Gogh. Nu. Renoir are un nud. E minunat! Am observat că te-ai uitat foarte atent la el", rîse Alexandru.

Gînditor, Constantin replică încet:

„Da, a apărut ceva nou sub soare".

„Renoir se va vinde ușor. Ceilalți sînt doar niște nebuni fără speranță. Publicul nu va cumpăra niciodată mîzgăliturile unor copii!" Supărarea se făcea simțită în vocea lui Alexandru.

„La țară se spune că nebunii și copiii spun adevărul", îi răspunse Constantin; „nu, nu sînt amatori. Știu ei ce fac... realizează niște efecte nemaipomenite în modul cel mai simplu. Picturile lor se deosebesc de cele plictisitoare expuse de obicei. Acești *Fauves* dau din plin viață creațiilor lor".

„Propun să mergem la *„Le Lapin Agile.* Să vezi ce viață e acolo. E la capătul Parisului. Fetelor de acolo le plac artiștii fără bani, ca noi".

Ideea îi surîse lui Constantin și curînd urcară încă un deal, pe strada Saules.

Cînd ajunseră în vîrf s-au pomenit parcă în mijlocul unui sătuc adormit, înconjurat de livezi, grădini și parcele de pămînt în paragină. Străzile se terminau toate în fundături.

Gospodine şi muncitori stăteau pe trepte, în faţa caselor, dormitînd în razele călduţe ale amurgului. Numai zgomotul copiilor, care se jucau, tulbura liniştea profundă. Cîţiva artişti îşi adunau încet pînzele, cutiile cu culori şi pensulele. Meşteşugarii şedeau leneşi sub copaci, în apropierea unor căsuţe de ţară, vopsite în alb şi roz, transformate în cabarete cu firme mari roşii, deasupra, pe care se putea citi: *Tabac, Vins, Liqueurs*. Chelnerii acopereau mesele cu feţe albe, aşezau lumînările, pregătindu-se pentru clienţii de seară.

Odată cu amurgul se schimba şi clientela. Localnicii dispăreau prin casele lor, în timp ce soseau „ceilalţi": poeţii, pictorii, fetele şi turişti bogaţi. *Le Lapin agile* era o căsuţă cu un singur etaj, vopsită în roz; una dintre cafenelele din *Le Butte* ce erau pomenite în ziare destul de des. Din cînd în cînd vagabonzi înarmaţi cu cuţite dădeau buzna în cabarete şi luau toţi banii — ceea ce, curios, atrăgea tot mai mulţi turişti.

Cei doi sculptori ajunseră destul de devreme şi găsiră o masă. Au ales una potrivită, aşezată într-un colţ. Cerură aperitive şi cîteva sticle de vin. La intrare, pe o placă, era pictat un iepure sărind într-un castron cu ciorbă. Alexandru spuse că pictura sugerează înclinaţia oamenilor de a intra în încurcături. Ciorba de iepure era însă specialitatea casei. Se înnoptase de-a binelea cînd cei doi prieteni isprăviră cina. Se aprinseră lumînările şi mai cerură două sticle cu vin. Cafeneaua farfotea de lume, era acum plină de fum şi de mirosul de petrol al lămpilor atîrnate de tavan.

O pictură singuratică ce atîrna pe un perete reprezenta o femeie şi un arlechin albastru şezînd la o masă; în spate sta un cîntăreţ cu o ghitară. Zugrăvea cu acurateţă atmosfera locului; curiozitatea îl împinse pe Constantin să afle cine era autorul. Picasso ... îşi aminti de o pictură asemănătoare purtînd aceeaşi semnătură, pe care o remarcase la galerie.

Fete, perechi, intrau rîzînd şi vorbind, în timp ce scrutau cercetător şi cu speranţă încăperea. Chelnerii aşezau din timp pe masă paharele cu băutura verzuie, ştiind parcă dinainte că ele vor cere absint. Două fete se aşezară la o masă, în apropierea celor doi sculptori. Erau tinere şi drăguţe, îmbrăcate cu bluze ce împlineau forme frumoase; pe cap purtau berete mici şi caraghioase. Constantin observă că cea mai tînără, cu beretă albă, avea o faţă sănătoasă de ţărancă şi stătea crispată, cu ochii mirati, larg deschişi ca şi cum totul ar fi fost o experienţă inedită pentru ea. Speriată, zise:

„Eşti sigură că ştii ce faci?"

„După cum ţi-am spus, Marthe, m-am căpătuit pentru moment", îi răspunse cea cu beretă albastră.

„Mais oui, mais oui, dar eu nu sînt prea sigură", insistă fata căreia i se spusese Marthe.

„Trebuie să trăiesc şi eu cumva, nu crezi?"

„Da, dar celălalt s-ar putea întoarce. Ai fost drăguţă cu el".

„Asta da. Oh, da, aproape că l-am răsfăţat".

„Prea mult, poate", zise Marthe.

„Poate. Fiecare se poartă după cum i-e felul".

Alexandru încercă să-i atragă atenţia celei cu bereta albastră ai cărei sîni bine formaţi îi observase încă de la intrarea fetelor în local. Ea îi zîmbi, dar mişcă totodată din cap pentru a-l face să înţeleagă că aştepta pe altcineva. La puţin timp după aceea, un individ cu o faţă palidă, cam gîrbovit, se îndreptă spre ea şi îi şopti ceva, arătînd spre o masă unde tocmai se aşezaseră doi bărbaţi cu înfăţişare de spanioli. Era în perioada cînd milionarii din Argentina invadaseră Montmartre şi aveau o reputaţie de strașnici cheltuitori. Apoi bărbatul gălbejit se înapoie la masa de unde se ridicase. Proprietarul cafenelei intră cu o ghitară în mînă şi fu primit de un ropot de aplauze. Avea o înfăţişare ciudată: o barbă deasă, o jachetă din catifea de un roşu aprins şi pe cap o scufie de noapte cu ciucuri. Se aşeză călare pe un butoi mare, în mijlocul încăperii.

„Messieurs, mes dames, permiteţi-mi să aştern în faţa d-voastră o masă încărcată cu toate delicatesele, atît de îndrăgite de acel veşnic tînăr şi frumos zeu al dragostei".

Zicînd acestea, începu să cînte la ghitară o baladă despre o fată de la ţară venită singură la Paris. Faţa lui caraghioasă avea o expresie atît de nostimă la sfîrşitul fiecărui vers încît era salutată cu rîsete zgomotoase şi aplauze. Constantin şi Alexandru nu înţelegeau jargonul acestor oameni, vorbele lor cu două înţelesuri, dar priveau amuzaţi la maimuţărelile cîntăreţului. Încheindu-şi repertoriul, proprietarul cafenelei le spuse chelnerilor să mai aducă vin. În curînd, se simţiră cuprinşi de o ameţeală plăcută.

„Un moment infinitezimal de armonie", zise el cu voce tare, încheind cu ceva care semăna cu un prelung Om-m-m. Repetă vorbele pe un ton mai coborît. Şi Alexandru cunoştea cîntecul. Era încîntat văzînd că prietenul său e atît de bine

dispus şi porni să-l acompanieze, mai timid la început. Apoi, încurajaţi de privirile admirative, de aplauzele celor din cafenea, cei doi cîntară cîntecul pînă la capăt. Au fost răsplătiţi de aplauze zgomotoase. Cînd spiritele se mai potoliră, Alexandru îi spuse lui Constantin: „*Om* e cuvînt ciudat. În românește însemnează şi bărbat". „În românește da, dar înţelepţii hindu sînt de părere că *om* nu aparţine nici unei limbi. Este un cuvînt al naturii. Şoptit prelung: Omm-m, devine un exerciţiu de meditaţie".

„Meditaţie? la ce bun?" întrebă Alexandru, mai mult amuzat decît curios.

„Pentru a realiza inspiraţia artistică. Omul poate atinge perfecţiunea într-un moment infinitezimal de armonie. Meditaţia mă pregăteşte pentru artă. Actul de creaţie artistică nu este dificil. E adevărat, e mai uşor să copiezi natura. Dar pentru o artă creatoare, adevărată, marea problemă este să ştii să te pregăteşti pentru actul artistic. Acesta este secretul; în creaţie e necesar un moment de pregătire".

Curînd însă amîndoi cîntau din nou un cîntec cu „omule, omule" pe care-l începu Alexandru. Li se alăturară şi fetele de la masa apropiată şi nu peste multă vreme rîdeau împreună.

„Mă numesc Alexei", zise Alexandru, şi-l prezentă şi pe Constantin. „Constantin", repetă domnişoara cu beretă albă. „Un nume plăcut, nu-i aşa, Jeanne?" Apoi zîmbi, cuceritor, spre Constantin.

„Da, într-adevăr" replică Jeanne.

Chelnerul, atent, sosi cu alte butelii, pline. Vorbeau toţi deodată, veseli, cînd un bărbat cu faţă lăptoasă se furişă lîngă ei şi-l apucă pe Alexandru de umeri.

„Ce vrei de la surorile mele, *Monsieur?*" Îi privea ameninţător. Jeanne se îngălbeni şi vru să spună ceva; dar un *ta gueule*[1], ameninţător o opri la timp. Lui Marthe i se puse un nod în gît şi privi îngrozită spre Jeanne. Apoi, deodată, se ridică, gata să plece. Dar „Faţă lăptoasă" fu dintr-o mişcare lîngă ea: stai jos, micuţo! spuse el cu o strîmbătură, în timp ce scoase ceva din buzunarul de la haină.

Alexandru era puternic, şi pe deasupra cunoştea firea bătăuşilor din cîrciumile Parisului. Se gîndi totuşi că de data aceasta precauţia era o tactică mai bună decît curajul. Se ridică de pe scaun şi îl rugă pe chelner să-i aducă nota de plată. Acesta veni în mare grabă şi îi şopti *C'est meilleur*

[1] Ţine-ţi fleanca (fr.)

comme ça[1]. Alexandru plăti, iar chelnerul se grăbi să-i înapoieze restul. Scandalagiul însă se întoarse spre Alexandru şi-l împinse brusc, zicînd cu voce aspră: *„Et alors vous?"*[2] îndreptînd cuţitul spre el, şi cerîndu-i să iasă afară cît mai repede. Şi de data aceasta instinctul i-a fost sfetnic bun. Pînă ce Constantin să-şi dea seama ce se petrece, Alexandru îl apucă pe adversar ca într-o îmbrăţişare de urs, imobilizîndu-i mîinile, îl ridică pe sus şi ieşi cu el din local. Strîns ca într-un cleşte, acesta lăsă să-i cadă cuţitul din mînă. Alexandru îl azvîrli ca pe o bucată de lemn în şanţ, îi trase cîteva palme peste obrajii livizi şi gemu: *Moi comme ça*[3]. Îşi şterse transpiraţia şi se întoarse spre Constantin mormăind în româneşte: am încheiat repede! Îl luă apoi de braţ şi plecară.

Chelnerul gîfîind îi ajunse din urmă cu restul. Cele două fete veniră şi ele în mare grabă. Jeanne îl apucă pe Alexandru de mînecă: „Ia-o mai încet. Zău că i-ai tras o chelfăneală zdravănă individului", constată ea admirativ.

„Mulţumesc *Mademoiselle"* replică el, oarecum mulţumit de sine.

„Totuşi, hai să n-o mai zorim aşa", reveni Jeanne. „Mergem cu voi. Sînteţi artişti; se vede cît de colo. Aveţi atelier în Montmartre? De cealaltă parte a Senei? Marthe şi cu mine locuim aici, nu departe. Într-o cămăruţă cu un singur pat. Destul totuşi pentru noi două", continuă ea. Constantin rîse în barbă.

„Ş-atunci ce ne facem?" întrebă Alexandru, mai în glumă, mai în serios. „Să ne plimbăm pîn-ce răsare soarele".

„Pîn-ce răsare soarele", repetă ea, izbucnind în rîs.

Alexandru conchise rîzînd: există o soluţie, *Place Dauphine*, la noi, la ateliere.

Portăreasa, care deţinea singura cheie, mormăi supărată cînd o treziră mult după miezul nopţii, ca să le deschidă poarta. Le deschise, totuşi — „pentru ultima oară" — deşi era împotriva uzanţelor.

Ameţit, cum era, Constantin se simţi jenat, în timp ce urcau scările spre mansarda sa; dorinţa de-a o avea pe Marthe începu să se evaporeze. Cînd ajunse să descuie uşa la cameră era pe deplin treaz. O luă pe Marthe de mînă, conducînd-o încet spre pat. „Şezi, pînă aprind lampa". Bîjbîi

---

[1] E mai bine aşa (fr.)
[2] Şi acum, tu (fr.)
[3] Aşa sînt eu (fr.)

prin întuneric, căută lampa de petrol și în sfîrșit o aprinse. Busturile din argilă, la care lucrase, acoperite cu cîrpe umede, lăsau — în lumina stranie — impresia unor stafii.

„Ești sculptor?" întrebă cu interes Marthe. Pot să le văd?" Se ridică repede. Constantin observă interes sincer în privirea ei. Dezveli una din sculpturi. Reprezenta vag o femeie îngenuncheată. „Abia am început să o lucrez", se explică el. „Nu am nici model, și o lucrez din imaginație".

„Ai nevoie de un model, Constantin?" reveni fata, pronunțîndu-i răsunător numele.

„Nu-mi pot îngădui să plătesc o profesionistă", răspunse Constantin cu o strîmbătură și arătîndu-i unul din buzunare pentru a demonstra cît era de gol.

„Dacă vrei, îți pozez eu. Uite". Și căzu în genunchi străduindu-se să imite statueta.

„Păi, să vezi, de fapt, *ai fi* un model". Și o ridică, îmbrățișîndu-i răsunător numele.

„Pot să vin sîmbătă după-amiază, continuă ea; poate și duminică".

„Chiar dacă nu te pot plăti?"

„Chiar și așa". Ea nu-și dădea, de fapt, seama cît era de sărac.

„Dar n-avem nici ce mînca. Sîmbăta și duminica, eu însumi spăl vase ca să capăt un blid de mîncare". Intenționat nu-i ascunsese nimic; se aștepta să o vadă plecînd.

„Aduc și ceva de-ale gurii", zise ea liniștit.

O privea și nu-i venea să-și creadă urechilor. De ce făcea ea toate astea? El continuă să se împotrivească: ba că e greu să pozezi, ba că e greu să lucrezi; nu e voie să te miști, cinci, zece, și chiar cincisprezece minute.

„Cred că aș rezista, dacă aș pune ceva sub genunchi", replică ea.

„Desigur, desigur! Cînd am fost mic mă puneau în genunchi pe boabe de porumb".

„Doamne, dumnezeule, ce cruzime!" exclamă Marthe.

„Pedeapsa e întotdeauna crudă. O meritam, ziceau ei, pentru că nu ascultam", răspunse Constantin rîzînd. El se duse înspre pat, luă cuvertura, o împătură și-o așeză pe masă.

„Îngenunchează aici, și eu mă apuc de treabă".

„Acum?" întrebă ea uluită.

„De ce nu? Am să-ți dovedesc cît de greu este, și n-ai să te mai întorci. Și-acum dezbracă-te!" Se dezbrăcă și el pentru a-și pune halatul.

„Ești caraghios", zise ea zîmbind. Cu toate acestea se dezbrăcă și-și așeză hainele pe pat. Constantin o privi fix pînă ce ea se înroși și-și puse mîinile pe sîni, acoperindu-i. Dar observă că el o privește fără s-o poftească. Corpul era alb, doar sfîrcurile erau roz și aureolate. „Un trup de femeie bine lucrat, puternic, de țărancă. Trebuie să fi crescut la o fermă", socoti Constantin. „Dă-mi mîna!" Așa deodată, plin de energie, îi întinse mîna și o ajută să se urce pe masă. Ea își potrivi genunchii pe pătură și se așeză în poziția nudului.

Fu izbit de vitalitatea ce-o degaja corpul Marthei — de contrastul dintre trupul viu și lutul inert. O privi îndelung. Apoi, impulsiv, mîinile-i alunecară de-a lungul trupului. Ea se chirci. „Asta nu-mi place", spuse ea prompt, întorcîndu-și capul.

„Nu, nu! Scuză-mă, te rog. Am dorit numai să văd cît de tare-ți este carnea, cît de vie", se explică el apucîndu-se de lucru. Uită trupul Marthei, dar degetele își amintiră de carnea ei tare. Avea trunchiul scurt și picioare lungi. Coapsele erau frumos alungite, ombilicul mic. Triunghiul pe care-l formau împreună cu abdomenul aluneca misterios în jos.

După un timp, Marthe simți nevoia să se odihnească. Nu era obișnuită să pozeze și să stea în genunchi. Se culcă pe pătură întinzîndu-și picioarele.

„Așa, odihnește-te puțin", spuse Constantin, dar continuă să lucreze. El lucrase la nud fără să aibă model, iar acum Marthe poza atît de natural încît îl fascina diferența dintre lutul inert și trupul viu. Mîinile, adunate în semn de rugăciune îi ascundeau sînii. Pe loc hotărî să renunțe la mîini pînă mai sus de coate. Atitudinea pioasă nu depindea de prezența mîinilor, gîndi el. Spatele încovoiat o sublinia îndeajuns. Fără brațe, partea de sus a trupului e deschisă vederii. În sfîrșit, avea bine conturate în minte trăsăturile principale ale unui nud îngenuncheat. Eliminase tot ce era de prisos. Revenindu-și, observă că Marthe își masa genunchii. „Sărmană Marthe", spuse el în timp ce se îndreptă spre ea, sărutînd-o. „Ți-am spus că viața unui model nu e ușoară". „Cu toate că ești sărac, ești minunat", răspunse ea recunoscătoare.

„Dragostea e mai importantă și cu toții avem nevoie de ea. Mă refer la dragoste, devoțiune, nu neapărat... M-am prins în munca mea, dar bag de seamă că mă aprind, numai gîndindu-mă la tine. Și nu ești prea departe de mine". Se așeză lîngă ea și o îmbrățișă. „Vrei să ne iubim?"

„Nu prea e loc aici", protestă ea rîzînd, dar îl ajută să se dezbrace, deoarece, spunea ea, hainele zgîrie.

Au povestit aproape toată noaptea. Marthe fugise din Elveţia, de la un soţ ce o teroriza. Îi scrisese verişoarei sale Jeanne, la Paris, care o chemă aici. Şi a venit, dar fostul ei soţ habar n-avea unde se află. Rîse şi se cuibări mai aproape de Constantin. Dar Marthe nu voia să fie la fel ca verişoara ei. Drept pentru care şi-a găsit de lucru într-o bucătărie. Tipul de la „Le Lapin Agile" fusese ultimul amant al lui Jeanne. Se obişnuise să aibă mereu cîte unul. De data aceasta însă greşise. Dacă Jeanne i se împotrivea, într-un fel sau altul, el o ameninţa cu cuţitul. Nu avea altă scăpare decît să fugă de acasă, să se ascundă. Era într-o situaţe disperată, sărmana de ea. Va trebui să înceapă să lucreze undeva.

„Mie-mi place să lucrez şi tu eşti bun şi drăguţ. De aceea am venit să-ţi pozez — şi voi veni sîmbăta şi duminica, dacă vrei".

Dimineaţa îi găsi încă dormind şi îi treziră bătăi la uşă. *„Mon Dieu,* cine poate fi?" spuse Marthe speriată. Nu uitase încă de omul cu cuţitul.

„Un moment şi vom vedea", răspunse Constantin pînă să deschidă uşa. Se îmbrăcă şi cînd o deschise văzu în uşă un bărbat de vîrstă mijlocie, îmbrăcat într-un halat de pictor, care se prezentă înclinîndu-se: „Sînt Fernandez De la Verna".

„Atelierul meu e cu un etaj mai jos, sub al dumneavoastră, domnule Brâncuşi. Am văzut ce aţi expus la Salonul primăverii. Totul e admirabil. Tot atît de frumoase ca ale lui Rodin. Mi-ar face mare plăcere şi m-ar onora în acelaşi timp dacă aţi accepta să serviţi micul dejun cu mine".

Mai înalt decît Constantin, De la Verna se înclină uşor în timp ce vorbea; un zîmbet îi încolţea în colţul buzelor fără să prindă însă viaţă. Constantin socoti că îl apăsa o mare tristeţe.

„Vă mulţumesc mult, dar nu pot accepta; o bună prietenă e cu mine astă dimineaţă".

„Îmi cer mii de scuze. Totuşi poate veţi accepta să coborîţi amîndoi..." Vocea-i devenise rugătoare. Era prea singur.

Lui Constantin îi era tare foame. Îi lăsa gura apă la gîndul mîncării. „Sînteţi foarte amabil. În nu mai mult de jumătate de oră vom fi jos".

„Minunat, vă aştept pe amîndoi".

Auzind invitaţia, Marthe nu mai putu de bucurie.

„Şi nici măcar nu-l cunoşti".

„Artiștii se cunosc după ceea ce fac", se explică Constantin. „Eu nu mă omor după pictori. Cînd se întîlnesc cu un sculptor parcă ar avea mîna amorțită și ochii asemănători ferestrelor sparte dintr-o casă părăsită. Sau, alteori, stau în gardă, gata pregătiți. Se tem de sculptori. Dar vecinul nostru mi se pare o figură tristă, îmbătrînită care tînjește după prieteni. Spaniolii au suflet mare — dacă le placi, îți dau și haina de pe ei".

Marthe dădu din cap a mirare spunînd: „Artiștii sînt oameni deosebiți. Cine s-ar fi gîndit că astăzi dimineață vom mînca bine".

Vesel, cu gîndul la o masă bună, Constantin spuse: „La cele șase etaje ale casei locuiesc zeci de artiști și fete. De ce nu te-ai muta și tu aici?"

„S-ar rezolva și problema lui Jeanne", răspunse gînditoare Marthe. „Tu aduci noroc".

După ce se îmbrăcară, s-au grăbit să ajungă jos în atelierul vecinului. Camera lui De la Verna era mai mare decît a lui Constantin și înțesată de picturi, stivuite unele peste altele, de ajungeau pînă în tavan. Reprezentau scene de stradă din Paris, în manieră impresionistă, foarte la modă în acea vreme.

De la Verna îi salută ca un vechi curtean, cu plecăciuni, oferindu-i în același timp un scaun Marthei. Pe masă se îngrămădeau toate bunătățile: brînzeturi și fructe felurite, o cană cu cafea chiar la mijloc, iar laptele într-o cană de pămînt smălțuită.

„Vă rog să vă serviți", interveni De la Verna, turnînd cafea și oferind lapte.

Pîinea proaspătă era gustoasă, iar untul purta cu el miresme de cîmp. Constantin avea o poftă de lup. Între timp, însă, privi și la tablourile ce împodobeau pereții. Sînt atît de multe, se gîndi el; Omul acesta nu are astîmpăr, ca mine. De la Verna îi surprinse gîndul și îl întări: „Muncesc zi și noapte. Trăiesc aici de vreo cincisprezece ani".

„Ani lungi", spuse Constantin, dominat de un sentiment de tristețe gîndindu-se că atît de multă muncă producea atît de puțină artă.

„Cincisprezece ani nu-i glumă, într-un singur loc".

„Așa mi se pare și mie cînd mă uit la toate astea... De fapt anii zboară, vai — și cam asta e. Dar munca rămîne, dragii mei, cel mai bun prieten al omului. Singurul prieten adevărat. Iarna trecută am fost bolnav. Trei zile am stat în pat fără să mănînc nimic. Aveam brînză, pîine, vin, de

toate, dar nu mă puteam coborî din pat. S-ar putea să mori, acum, Fernandez, mi-am zis. Moartea nu face nici două parale. Dar cînd m-am uitat la pînzele acestea... ei bine, ce reprezintă ele pentru mine? Totul! Ca frunzele pentru copac. Şi m-am întristat. Tristeţea m-a cuprins de-a binelea. Nu pentru că mă despărţeam de viaţă. Nu, ci pentru că mă despărţeam de munca mea... Pînzele astea sînt adevăraţii mei prieteni".

Constantin dădu aprobator din cap şi ridică un deget, spre luare aminte.

„Prietenii tăi au vrut ca tu să trăieşti".

„Chiar crezi asta?" întrebă de la Verna plăcut surprins.

Dar Constantin se ridicase pentru a-i strînge mîna.

„Într-o zi am să-ţi spun ce cred, mai pe-ndelete. Marthe şi cu mine îţi mulţumim. Doresc să ne revedem curînd, să povestim. Consideră-mă prieten".

„Înţeleg că eşti nerăbdător să te întorci la lucru", răspunse De la Verna, strîngîndu-i cu căldură mîna:

„Pe curînd, m-aş bucura mult".

Cînd au ajuns înapoi în cameră, Constantin îi spuse Marthei:

„Cîteodată parcă i-ar trimite Dumnezeu. Presimt că bătrînul acesta îmi va fi un prieten bun".

Mai mult în glumă, Marthe adăugă:

„Ţi-ai asigurat acum micul dejun de duminică dimineaţa".

Capitolul IX

VESTITOR AL UNEI ARTE NOI

Marthe venea cu regularitate, sîmbăta, pentru a poza. Accepta şi poziţiile cele mai dificile, recunoscătoare fiind faţă de cele mai mici dovezi de afecţiune ce i se ofereau. Midinete sau ajutoare de brutari, fetele Parisului erau crescute să accepte această lume a bărbaţilor. Marthe îi poza de multe luni cînd începu să se întrebe dacă Constantin avea într-adevăr nevoie de ea, devreme ce figurile pe care le modela se asemănau atît de puţin cu ea. Ceea ce se petrecea în capul unui artist era, pur şi simplu, peste puterile ei de înţelegere. Cel mai dureros lucru pentru Marthe era să-l vadă pe Constantin distrugînd dintr-o singură lovitură forma la care muncise ore întregi. Distrugea întotdeauna la fel. Stătea un timp îndelungat în faţa sculpturii; apoi, deodată, îşi înfunda amîndouă mîinile în lut, rupîndu-l. Cînd ultima linie dispărea, se prăbuşea pe un scaun, epuizat şi rămînea transfigurat, cuprins de-o îngîndurare înrudită cu disperarea.

Pentru Marthe această distrugere repetată a formei ce fusese modelată cu sîrguinţă supremă, părea fără sens; credea că este rezultatul unei minţi bolnave. Se îmbrăca repede şi se pregătea să plece.

„Atunci, să nu mai vin de aici încolo?" întrebă într-o zi pe un ton puţin arţăgos, dar cu o undă de rugăminte în voce.

„Am să fiu acasă doar seara, tîrziu", răspunse Constantin.

Obişnuia să facă plimbări lungi pe cheiul Senei, pentru a uita înfrîngerile umilitoare şi furia.

„Cît de tîrziu?" insistă Marthe. Apoi chicotind uşor, întrebă: „Pentru muncă sau dragoste?"

„Lucrez toată ziua. Lasă-mă să uit măcar noaptea", răspunse Constantin cu sinceritate glumeaţă.

„Bineînţeles că o să vin". Era nespus de veselă şi îl sărută grăbită. „Voi veni", adăugă şi plecă.

Perioadele cînd pozá erau obositoare pentru Marthe. Constantin o lăsa să se odihnească la fiecare cincisprezece minute. Ea nu uita însă niciodată să se uite la ceas. Uneori, văzîndu-l atît de absorbit în muncă, îşi menţinea poziţia peste timpul atribuit, lăsînd să treacă minutele, pînă cînd trupul îi tremura de încordare. Apoi, sfîrşită, cădea pe canapea. Lucrau în tăcere. Cîteodată Constantin o fixa îndelung. Nu părea să-şi dea seama că Marthe e cea care-i pozează. Ea nu era pentru el decît formă. În timp ce ea se odihnea, el continua să lucreze. Nu scotea nici un cuvînt pînă cînd ziua se schimba în noapte. Într-o seară, aprinse lampa spunînd:

„E noapte din nou", parcă mirîndu-se că ziua s-a sfîrşit atît de repede.

„Dar ai şi muncit mult azi", răspunse Marthe.

„Da, mult", spuse el şi se îndreptă către statuie.

Marthe îl privi. Stătea acolo relaxat, cu mîinile atîrnînd moi, de-a lungul corpului. Ochii cercetară încet forma, odihnindu-se îndelung pe fiecare parte a figurii. Treptat se încorda; trăsăturile se împietreau, de parcă s-ar fi pregătit pentru o provocare supremă. Marthe îl privea fascinată, urmărindu-i transformarea. O forţă interioară părea că se eliberează în Constantin, înlănţuindu-l. Era pietrificat. Apropierea unei izbucniri era atît de evidentă, încît, atunci cînd se produse, Marthe ţipă înspăimîntată.

Era convinsă că era împins spre distrugerea operei de o forţă interioară de necontrolat. Constantin smulse lutul de pe armătură şi-l zvîrli pe podea; gemea de parc-ar fi fost rănit. Era atît de palid! Cu toate că distrugerea îi lua foarte puţin timp, cînd sfîrşea era scăldat în sudoare.

După un timp, culoarea îi reveni şi trăsăturile feţei îşi reluară expresia firească. Cu piciorul, îngrămădi bucăţile de lut de pe podea. Surprinzînd expresia înfricoşată de pe faţa Marthei, întrebă îngrijorat:

„Ce-i cu tine?"

„Pentru numele lui Dumnezeu", îngăimă ea, „te compătimesc şi nici nu pot să înţeleg nimic..." Arătă spre grămada de lut de pe podea.

Constantin se încruntă, apoi adăugă zîmbind:

„Cum să înţelegi? Nici eu nu înţeleg; chiar deloc".

Se aşeză pe un scaun, cu faţa la statuie. Marthe îl privea întristată.

„E fără îndoială greşeala mea. Poate un alt model?", întrebă ea.

„Nu, nu! Nu porţi nici o vină, Marthe. Ai visat vreodată că doreşti să fugi şi nu puteai, simţind oboseala fugii şi totuşi rămînînd pe loc? Tocmai asta mi se întîmplă mie acum. Dar să vezi, o voi face, promit!"

„De data asta eram convinsă că ai făcut-o perfect. Era atît de frumoasă", reveni Marthe galeş. Ar fi vrut să fie a ei.

„Un străin poate fi frumos, dar rămîne un străin", sosi răspunsul.

Marthe clătină din cap:

„Nu înţeleg. Iartă-mă, dragul meu, dar e prea mult pentru mine".

Constantin simţi dorinţa de a-şi împărtăşi gîndurile unei alte persoane.

„Îşi are viaţa în mintea mea" — spuse arătînd spre resturile statuii. „Ca un copil care nu s-a născut încă. E aici". Şi îşi atinse fruntea. „Eu trec acum prin chinurile facerii. Dar copilul nu poate fi scos înainte de vreme".

„Atunci nu-ţi sînt de nici un folos", spuse Marthe înfricoşată, cu vocea tremurînd.

Nu-i răspunse imediat. Cuvintele fetei îl tulburară: Marthe nu era un obiect, ca şi masa. De fapt, nu avea nevoie de ea. Şi atunci de ce o punea să-i pozeze? „Ce să-i spun? se întrebă el. Cît de bucuros îmi pozează! O copiez doar... şi la ce bun". Se întoarse spre Marthe. Îi vorbi timid şi domol:

„Nu prea am nevoie de tine pentru aceste încercări".

Dar Marthe nu plecă; şovăi la uşă, cu lacrimi în ochi.

„Deci, nu mai ai nevoie de mine?" Apoi, cu umilinţă: „Aş putea să-ţi aduc un pui fript data viitoare".

Constantin se uită la ea surprins. În sinea sa se dojenea pentru lipsa de tact: de fapt Marthe era cea care avea mai multă nevoie de el.

„Da, da. Ar fi foarte bine", spuse el înaintînd spre ea pentru a o săruta. Îi deschise uşa şi ea plecă zîmbind.

Pe cînd Constantin încerca să-şi formuleze părerile despre viaţă şi artă, grupul tinerilor artişti care pictau tablouri scandaloase crescuse atît de mult încît începuse să fie tot mai frecvent semnalat în presă. Constantin începu să audă nume noi. Derain picta Sena cu culori scoase direct din tub. Matisse abandonase meşteşugul savant, pentru a crea opere — spuneau criticii — pictate de fiul său. Picasso începu să folosească culori mai vii decît Gauguin sau Toulouse-Lautrec; curînd, toţi îşi încercau mîna lucrînd pictură „scandaloasă". *Place Dauphine*, case din Montparnasse, ca şi *Bateau*

Lavoir sau apartamente dărăpănate din Montmartre deveniră un stup de activitate *fovistă*. Artiştii îşi arătau unul altuia operele şi astfel toţi profitau de experienţa tuturor.

De la Verna îi făcu cunoştinţă lui Constantin cu mulţi dintre tinerii *Fauves*. La început se purtară cu el ca şi cum ar fi fost o rudă îndoielnică din provincie. Constantin era sculptor şi nu se aşteptau ca un sculptor să simpatizeze cu noua mişcare radicală.

„De ce pictezi faţa femeii în roşu şi verde? îl întrebă el pe un pictor care tocmai îi arăta un tablou lui De la Verna.

„O fac intenţionat", primi răspunsul pe un ton compătimitor.

„Cu ce scop?" insistă sculptorul.

„Portretul femeii este întîmplător, doar culorile au semnificaţia lor.

„Atunci de ce nu pictezi un măr în roşu şi verde? Există mere roşii şi verzi; dar cred că n-ai văzut niciodată o faţă de femeie colorată astfel". Cînd Constantin continuă să sublinieze că unicul lor scop era să epateze; că îşi satisfăceau, pur şi simplu, toanele, unul dintre pictori izbucni supărat:

„Dar tu cu sculptura ta ce faci? Eu pictez aşa cum gîndesc, pe cînd tu rămîi un sclav al modelului".

Constantin bombăni doar:

„Cel puţin eu nu mutilez natura".

În atelierul său, reflectînd, Constantin îşi dădu seama că ceea ce spuneau pictorii conţinea totuşi un miez de adevăr. Pictura sfărîma nişte ziduri, în timp ce sculptura rămînea înnămolită în aceeaşi monotonă uniformitate. Avea bănuiala vagă şi supărătoare că pictura o lua înaintea sculpturii. De la Verna încerca să-l liniştească. Dar tot De la Verna îi spuse că *Fovii* aveau un reprezentant convingător şi elocvent, un poet numit Apollinaire. „Un adevărat vestitor ce ademeneşte tinerii să-l urmeze în ţara unde umblă cîinii cu covrigi în coadă". Putea fi găsit aproape întotdeauna la cafeneaua sa favorită: *Closérie des Lilas* din Montparnasse, îi spuse spaniolul. De la Verna îi vorbi atît de frecvent despre tot ce făcea sau spunea Apollinaire încît îi trezi în sfîrşit interesul. Îl rugă deci să-i facă cunoştinţă cu poetul. Constantin evitase cafenelele nu numai pentru că nu putea să-şi permită acest lux ci şi pentru că le considera o pierdere de timp. Nerăbdător să-l întîlnească pe Apollinaire îşi învinse totuşi scrupulele şi îl însoţi pe bătrînul său prieten la cafeneaua

unde acesta era înconjurat de artiştii fascinaţi de stilul său paradoxal. Mînca, bea, discuta şi scria la masa sa favorită, în cafenea, ziua întreagă şi noaptea pînă tîrziu. Nu se sinchisea că mînca mai mult de trei ori pe zi.

„Prima datorie a unui om respectabil — obişnuia să spună — e să aibă un stomac bun".

Era un om pofticios şi mulţumit de sine, afişînd un dispreţ binevoitor. Aerul său de desfrîu împlinit sugera o senzualitate satisfăcută. După ce tînărul Brâncuşi îi fu prezentat, Apollinaire îi acordă întreaga sa atenţie, gata să discute cu oricine nu împărtăşea aceleaşi păreri. Un sculptor era pentru el o provocare. Întîlnise puţini sculptori, spunea, pentru că trăiau de obicei ascunşi în vizuinile lor ca nişte „urşi morocănoşi". Reţinu imediat atenţia lui Brâncuşi, întrebîndu-l dacă foloseşte modèle. Constantin fu luat prin surprindere. Exista oare vreun sculptor care să nu folosească modèle? Apollinaire îi spuse că sculptura viitorului se va lipsi de model. Constantin se apără cu ardoare. Sculptura cere mai multă sinceritate în expresie decît pictura; un sculptor nu-şi poate permite să abandoneze *natura*, îndreptarul său permanent.

„Nu, dacă tai direct în piatră", replică Apollinaire.

Constantin trebui să admită că lucra de cele mai multe ori în lut.

„Demnitatea umană rezidă în abilitatea omului de a inventa. Vei fi mult mai inventiv dacă o să lucrezi direct în piatră. Folosind material moale nu faci altceva decît să repeţi ceea ce au făcut alţii. Tot ce vei face vor fi femei frumoase în maniera lui Rodin, sau obiecte de bun gust pentru salon. Vei ajunge, în cele din urmă, să lucrezi doar pentru vînzare. Arta devine astfel un afrodisiac pe care-l vei da altora. Vei repeta formele vechi ale artei, care sînt acum perimate".

Apollinaire avea un fel foarte curios de a nimeri la ţintă cu observaţiile sale tăioase, încît Constantin deveni din ce în ce mai nervos, neştiind cum să riposteze. Spuse totuşi:

„Te referi poate la pictură. *Fovii* pot face ce vor cu libertatea lor. Sculptura este însă structură şi fiecare construcţie îşi are legile ei".

Apollinaire încuviinţă:

„Ai şi tu ceva dreptate. Cineva mi-a arătat un portret primitiv. Cămaşa nu avea nasturi. Nasturii erau aranjaţi ca un *halo* în jurul capului. Elementele constitutive erau mişcate din poziţiile lor obişnuite, dînd astfel picturii un aspect

izbitor; compoziției mult mai multă armonie. De ce nu s-ar putea face același lucru și în sculptură?"

„Pentru că sculptura nu înșală, replică Constantin cu ardoare. În pictură culorile au un farmec periculos. Verdele smaraldului sau albastrul de Prusia emoționează prin ele însăși. Nu e nevoie să pătrunzi mai adînc. *Fovii* înșală prin culorile lor. Dacă ar folosi culoarea ca mijloc de realizare a formei ar fi mult mai cinstiți".

Apollinaire zîmbi larg și spuse:

„În sfîrșit, am găsit un sculptor care gîndește. Haide, umple-ți paharul din nou". Chemă chelnerul și-i arătă paharele goale. „Te-ai referit la aceeași problemă pe care o abordează Picasso acum, continuă el. „Picasso a renunțat pentru totdeauna la imitație. Reduce peisajul, figurile și casele la forme geometrice. A renunțat pînă și la frumosul său albastru și roz și folosește numai culori întunecate. Pictează conștient lucruri urîte, cum nu se poate mai urîte. Vrea ca pictura lui să fie brutală, barbară... numai cuburi și unghiuri. Va face să dispară de pe pereții noștri imitațiile de mîna a doua după impresioniști, după pînze atrăgătoare și drăguțe care umplu pînă la refuz galeriile de artă. O dată îmi spunea: „Nu poți vedea în aceste picturi decît cel mult cum este vremea afară. Nu vezi artă". I-am văzut cele mai recente lucrări. Tocmai s-a întors din Spania cu peisaje noi. Casele sînt simple forme îngrămădindu-se una în alta, în structurile lor cubice. Vauxcelles, care are un adevărat talent în a boteza mișcările artistice, le consideră începutul unui nou curent în artă pe care numește *cubism*. Îi vei vedea curînd pe *Fovi* abandonînd culorile sălbatice, pentru a urma această nouă cale. Vezi deci, că tot ce este nou trebuie să izvorască din rațiune și nu din ochi". Scoase din buzunar o statuetă africană din lemn pe care o puse pe masă în fața lui Constantin.

„Ce zici de asta?"

Constantin luă statueta și o examină din toate unghiurile.

„Tot ce văd este o păpușă de lemn, fără o formă definită, sculptată de vreun copil negru".

„Atunci mai ai multe de învățat!" exclamă acru Apollinaire. „A fost modelată de un mare artist. El nu a vrut să obțină asemănarea, ci formele esențiale. Această reprezentare a formei umane pe care a scornit-o din capul său a salvat tribul de la boală. E un făcător de minuni. Artistul a lucrat la statuetă cu toată pasiunea și, dacă privești atent, observi că figurina materializează puterea de a izgoni spiritele rele.

Asta consider eu sculptură adevărată. Nu este doar o copie goală a unei alegorii greco-romane. Este energie sculptată în lemn. Începi să înţelegi acum?"

Constantin clătină din cap încet, examinînd încă figurina pentru a vedea dacă poate simţi acelaşi lucru ca Apollinaire.

„Nu văd decît forme geometrice... Nimic altceva".

„Cel puţin e un început pentru tine. Dar matematicianul Princet mi-a spus că sculptura conţine mai mult decît conul, sfera şi cilindrul. E redusă la expresii absolute, acelea ale cubului. Linia dreaptă a fost începutul în matematică. Douăsprezece linii drepte alcătuiesc un cub. Tăria unui artist, în toată deplinătatea ei, poate fi înţeleasă dacă el reduce totul la forma geometrică, asemenea acestei piese cubice africane".

„De unde o ai?" îl întrebă Constantin intrigat.

„Există un negustor de antichităţi în *Rue de Rennes,* care le aduce din Congo".

Constantin continua să fixeze statueta. Nu era o copie a unei efigii naturale. Artistul, pur şi simplu, crease forme ce aveau un efect straniu.

Cînd se întoarse la atelier cu De la Verna, Constantin fu neobişnuit de tăcut. Nu putea să-i mărturisească prietenului său că trăise o stare de şoc. Cînd vorbi însă, se pomeni acuzînd noile mişcări. Sau artiştii erau nebuni sau provocau intenţionat lumea iubitorilor de artă.

„Sculptura e artă!" — strigă Constantin. „Prin ea aspirăm la Forma universală, la Frumuseţea universală". Dar chiar în timp ce rostea cuvintele i se păreau lipsite de esenţă.

Totuşi, De la Verna fu din toată inima de acord cu el. Noua artă avea scopul de a şoca şi, într-devăr, reuşea. Artiştii nu mai păreau să ţină seama de ceea ce credeau sau simţeau oamenii, atîta timp cît erau cu adevărat şocaţi. Poate artiştii încercau să trezească burghezia din îngîmfarea ei adormită.

Şi totuşi, continuă De la Verna cu chibzuinţă, Parisul nu a fost niciodată atît de plin de artă şi de artişti. E greu să găseşti un atelier disponibil. Se revărsau peste tot în *Butte,* împrăştiindu-se spre Malul stîng, invadînd şcolile de artă. Orele de desen se înmulţeau peste tot şi preţurile se ridicaseră la un franc o lecţie cu model. Artiştii instalau prăvălii, şevalete, se grupau pretutindeni. Producătorii de rame se transformau în negustori de artă. Artişti din lumea întreagă veneau la Paris într-un flux continuu. Ei umpleau cafenelele de pe trotuare; unii desculţi, alţii bărboşi şi nespălaţi. Şi toţi vorbeau, vorbeau într-una. La ce vor duce, oare, toate acestea?

„E ca o lume într-o altă lume", își continua De la Verna gîndurile. Nu exista nici o legătură între cele două lumi. Artiștii erau lăsați să moară de foame, mîndri, departe de lumea neînțelegătoare care îi privește de sus, cu superioritate.

Ici și colo mai apăreau inși curioși, ca acești americani, Gertrude și Leo Stein, care cumpărau direct de la Picasso și Matisse pictură nouă, și de care toți rîdeau. Printre puținii colecționari care cumpărau noua artă erau și cîțiva ruși și nemți. Sfidau batjocura prietenilor lor, convinși că există o undă de nebunie în orice fel de aderare la această artă.

„Unde vor duce toate acestea?" repeta De la Verna.

Cei doi prieteni se plimbară în acea după-amiază tîrzie spre Grădinile Luxembourg. Era o zi minunată de primăvară. Frunzele castanilor din parc erau de un verde crud. Aerul primăvăratic invada chiar și inima bătrînului De la Verna, care se plimba alături de Constantin. Spuse moale:

„Am trăit mulți ani și am văzut multe schimbări. Poate că se naște o nouă lume a artei. Copacii tineri, proaspeți vor crește poate să-i înlăture pe cei bătrîni. Întotdeauna va fi o nouă primăvară în lume".

Capitolul X

ŢĂRAN ŞI REGINĂ

Constantin se uita la statuia pe care o făcuse în timpul studiului de la *Beaux Arts* ca la o enigmă. Era complet derutat. Statuia nu avea magia vieţii, nu transmitea nici o animaţie interioară. Oare greşise?

Reuşise să realizeze echilibrul dintre spate şi faţă, vîrf şi bază, cît şi cel al părţilor laterale, prin linii care se opuneau şi se susţineau. Părţile ce alcătuiau întregul erau fără cusur. Toate aveau legătură între ele, formînd un tot; cu toate acestea era fără viaţă. Comisese, deci, o greşeală esenţială.

Dezgustat, îşi lăsă uneltele, amestecă lutul pe care îl modelase şi părăsi atelierul. Paşii, la început fără ţel, îl purtară spre Biblioteca Naţională.

Următoarele trei săptămîni şi le petrecu îngropat între cărţi. Ţăranul din el îi cerea să-şi atingă ţelul repede. Căuta o călăuză, o filozofie a vieţii şi artei, un nou mod de gîndire. Toată viaţa sa, mai ales atunci cînd cutreiera dealurile şi pădurile de acasă, încercase de mai multe ori sentimentul că era stăpînit de ceva mult mai puternic decît el. Simţea că există o înrudire spirituală între om şi natură, o unitate la care ţinea nespus de mult. Lumea spirituală era invizibilă, dar tot atît de reală ca şi materia. Slujba pe care o asculta duminica dimineaţa, cîntările în limba slavonă, nu aveau o importanţă adevărată pentru el; îşi juca doar rolul într-un spectacol pentru care era plătit. Începu să citească cărţile sacre ale Orientului, care-l impresionară puternic. Nu descoperea în ele noi doctrine religioase, dar găsea o nouă explicaţie a legilor naturale prin care spiritul uman se putea uni cu înţelepciunea universală. Descoperi o promisiune în ele; trebuia doar să se supună anumitor legi pentru a găsi cheia care i-ar fi eliberat în întregime forţa. Învăţaţii orientului preconizau un mod zilnic de a acţiona, care i-ar fi dat posibilitatea să ajungă, treaptă cu treaptă, la acea culme înaltă unde ar fi

putut deveni una dintre conştiinţele cosmice uriaşe. Într-o fracţiune de secundă, descifră secretul pe care spera să-l descifreze în arta sa. Programul prin care se puteau obţine puteri supraomeneşti începea cu exerciţii care aveau ca scop controlul raţiunii asupra anumitor părţi ale corpului. Apoi, după cum spunea textul, trebuia să practice arta concentrării, pentru a şterge bariera dintre spirit şi materie.

Cu cît se adîncea mai mult în filozofia Orientului, cu atît se convingea că toate fenomenele naturale sînt conduse de legi ale spiritului.

În toate manifestările exterioare ale Naturii, înţelegea Constantin, există o lume interioară care nu putea fi perceptibilă minţii conştiente. Această lume era condusă de aceleaşi legi ca şi Cosmosul. „Nebunul nu vede acelaşi copac pe care-l vede înţeleptul". Constantin încerca să descopere esenţa acestui derutant mister. Dacă raţiunea sa ar fi putut intra în relaţie cu înţelepciunea infinită doar pentru o fracţiune de secundă, era sigur că ar fi obţinut cunoaşterea intuitivă a formelor de bază din natură. Există o lume ascunsă în fiecare obiect care corespunde forţelor nevăzute ale Universului. Odată ce va descoperi această lume, va putea cuprinde „magicul" în sculptura sa. Expresia se va elibera astfel de formă. O lege cosmică putea fi imobilizată într-o sculptură iar formele şi forţele ascunse ale Universului vor deveni vizibile pentru om. Începu astfel exerciţii de meditaţie.

Cărţile sacre ale Orientului îi dădură o nouă orientare în artă. Atît Apollinaire, cît şi cărţile acestea i-au sugerat necesitatea unui început nou. Trebuia să-şi aleagă drumul cel mai greu; acela de a tăia în piatră. Nu putea să se mai exprime în lut şi ghips sau să copieze modele.

Exerciţiile zilnice de meditaţie îl făcură să se bazeze mai mult pe intuiţie decît pe judecată. Astfel, într-o zi, cutreieră tot Montparnassul, căutînd un şantier cu blocuri de piatră. Îşi spuse că încrederea în sine îl va ajuta pînă la urmă să găsească ce dorea. După ce căutase ore în şir, descoperi deodată ceea ce dorea — o piatră mare, neagră care împreună cu altele era aşezată în apropierea unei clădiri în construcţie. Examinînd-o, nu descoperi nici o crăpătură şi îşi dădu seama că era o piatră excepţional de netedă. Forma acesteia îi sugera o figură primitivă ghemuită. Împrumută căruciorul negustorului de cărbuni pentru a duce piatra la atelier. Urcarea ei la etajul cinci a fost o muncă istovitoare, dar în cele din urmă reuşi.

A doua zi plecă în căutarea negustorului de antichităţi din *Rue de Rennes,* despre care îi vorbise Apollinaire. Descoperi prăvălioara unde se vindeau efigii africane, dar acesta nu mai avea decît trei figurine din lemn. Fuseseră, inexplicabil, foarte căutate de către artişti. Spera însă să-i sosească un nou transport cam peste vreo lună. Constantin cumpără astfel, cu cinci franci, o figurină în picioare, construită din planuri ascuţite.

Cînd ajunse la atelierul său, examină sculptura din lemn. Apoi, începu să deseneze pe piatră cu o bucată de cretă albă. Conturul obţinut astfel se asemăna vag cu o femeie îngenuncheată. Privi îndelung bucata de piatră neagră căutînd punctul unde să lovească mai întîi. Apoi ridică dalta şi ciocanul.

Veni şi ziua în care Constantin termină de cioplit figura îngenuncheată şi o numi *Rugăciune.* Încercase să-i dea forţă şi intenţionat o lăsă neşlefuită, amintindu-şi de vorbele lui Apollinaire despre pictorul spaniol care încerca să picteze doar urîtul. Ochii erau nişte crăpături, obrajii netezi, iar mîinile împreunate sub sîni într-o poziţie paralelă, îi dădeau aspectul unui bloc de piatră. Şoca întocmai ca şi primele picturi *foviste,* văzute de Constantin. Producea acest efect şi datorită faptului că piatra era neşlefuită. „Umilinţa e începutul înţelepciunii" zise, şi o numi *Rugăciunea* pentru că întruchipa umil viitorul artei.

Era obosit şi se aşeză să citească una din cărţile sacre, cu coperţi galbene, descoperite în prăvălioarele de pe cheiul Senei. Acestea deveniseră cărţile sale preferate şi era într-o continuă căutare de noi titluri.

Cineva bătu la uşă. Se întrebă cine putea fi, deoarece numai un străin n-ar fi folosit clopoţelul. Închise cartea şi o aşeză sus pe o etajeră. Îşi proteja astfel cărţile de privirile curioase. Nu spusese nimănui despre noile sale preocupări, subiect deseori luat în derîdere de ceilalţi artişti. Pe lîngă aceasta, descoperise că discuţiile pe o atare temă îi slăbeau contactul spiritual cu necunoscutul.

Deschise uşa. Mihai Romanov zîmbi larg, strîngînd mîna lui Constantin, care se bucura de venirea lui. Destupară o sticlă cu vin, pe care sculptorul o păstra, ca şi bunică-sa, tocmai pentru asemenea ocazii.

După ce se aşezară, Mihai îi explică că fusese din nou transferat corespondent de presă la Paris, pentru a informa despre toate activităţile culturale din capitala franceză:

„Toate acestea sînt rezultatul unei politici noi care are drept scop să transforme Bucureştiul într-un mic Paris. Am fost însărcinat să-i am în vedere pe artiştii români de aici. Artele frumoase vor fi încurajate. Sper că pot să le transmit lucruri bune despre tine.

Constantin îşi umplu din nou paharul şi zîmbi jalnic:

„Vei fi dezamăgit", zise el.

„Ce vorbeşti, prietene? Nu se poate ca artistul care a creat *ecorşeul* în Bucureşti să nu fie încărcat de comenzi acum. Uită-te la Mestrovič care e cam de vîrsta ta; pur şi simplu nu mai face faţă comenzilor".

„Însă, aici la Paris, Rodin le ia pe toate", ridică din umeri Constantin. După cum vezi, abia îmi duc zilele". Mihai cercetă încet încăperea. Nu văzu decît cîteva capete de lut împrăştiate. Figura îngenuncheată, o bucată de marmură cioplită grosolan, din care se putea deduce destul de greu figura adormită a unei femei; o piatră mare neagră, tot atît de grosolan cioplită, reprezentînd o femeie îngenuncheată. Trist, Mihai clătină din cap şi spuse:

„Ai rămas acelaşi student... Dar trebuie să schimbăm totul. Văd că am venit la momentul potrivit". Rîseră amîndoi de această idee, însă Constantin se gîndea că, probabil, Mihai fusese trimis să-i vină în ajutor.

Era nerăbdător să audă veşti despre ţară. Şi Mihai îi vorbi despre regina României, Elisabeta, cunoscută şi sub numele de *Carmen Sylva,* nume cu care semna basme româneşti ce se vindeau ca pîinea caldă şi erau traduse peste tot în lume. Mihai era încă emoţionat de audienţa ce-i fusese acordată, înainte de plecarea sa la Paris. Era impresionat de talentul şi interesul reginei pentru artă.

„Nu-ţi dai seama ce-ar putea să însemne asta pentru tine? continuă Mihai. În mod sigur se va folosi de toţi sculptorii din ţară pentru a decora clădirile publice. Ai putea primi comanda de a face monumente imense".

Veştile aduse de Mihai erau emoţionante. Suverana părea că îşi dăduse seama de imensa bogăţie naturală care se găsea în îndemînarea şi puterea de muncă a ţăranilor. Emoţionat, Constantin spuse:

„Mi-e dor de păstori şi de sărbătorile lor. De acei oameni îmbrăcaţi în alb, cu pumnale de argint la cingători şi cu pene mari de păun la căciulile de blană. Ah, şi fetele, fetele cu fustele lor împodobite cu paiete, cu catrinţele lor, şi mărgelele

albastre, dansînd pe muzica fluierelor de lemn — nimeni nu poate uita toate astea. Adevărate serbări".

Mihai se aşezase pe o canapea din lemn tare, acoperită cu o cergă ţărănească, trimisă de Varvara cu cîteva luni înainte. O mîngîie şi adulmecă mirosul lînii, ce-i amintea de sat. Apoi spuse:

„Acesta ar putea deveni principalul produs exportat de România".

„E minunată, ca dealtfel întreaga noastră artă populară", fu de acord Constantin.

Rîse deodată:

„Mă întreb cum ar comenta-o criticii: dinamică, sugestivă, expresionistă, primitivă, simbolistă — doamne, ce le mai încondeiază. Adevăratul artist crează întocmai ca şi ţăranul".

Mihai încuviinţă şi continuă:

„Nu este totuşi interesant cum noua mişcare în artă durează? Credeam că pînă acum se va stinge; dimpotrivă: presa îi acordă din ce în ce mai multă atenţie. Ţăranul rămîne neschimbat, dar civilizaţia este tot mai complexă. E dură, cîteodată, rece, niciodată dulce sau idilică. Ai prezentat ceva lucrări la Salon?" întrebă el, schimbînd subiectul.

„Doar cîteva capete, la Salonul primăverii, dar n-a ieşit nimic din ele".

Mihai se chinui evident, pentru a găsi răspunsul potrivit. Prietenul său nu ţinea cu orice preţ să meargă din succes în succes. Nu avea dreptul să se îndoiască de sentimentele cele mai adînci ale lui Constantin şi cu toate acestea era convins că avea talentul să devină ambasadorul cultural al României. Trebuia să-şi dea seama de responsabilităţile lui; trebuia însă să i se arate diferenţa dintre artist şi om.

„Artiştii nu pot supravieţui fără protectori sau colecţionari. De ce îţi ascunzi talentul sub obroc?"

„Pentru că nu am cu ce să mă mîndresc. Să presupunem că i-aş egala pe cei mai buni. Nu aş ajunge decît un mic Rodin".

Mihai se simţi şi mai încurcat de acest amestec de aroganţă şi umilinţă. „Pentru tine a fi un Rodin al românilor nu înseamnă nimic? Speram să pot să atrag atenţia asupra unui mare sculptor român". Constantin zîmbi: „Contează chiar atît de mult pentru tine?" De data aceasta exasperarea îşi făcu loc în vocea lui Mihai:

„Are o şi mai mare importanţă *pentru tine*. Crează şi expune, să vedem ce se întîmplă. Cît timp mai ai ca să-ţi prezinţi lucrările la Salonul de toamnă?"

La începutul lunii ideea de a prezenta la Salon îi trecuse prin minte, dar impulsul dispăru de îndată ce Constantin începu să privească arta cu ochi mai critici. Îi spuse lui Mihai că mai erau trei zile.

„Trei zile! Atunci e prea tîrziu", gemu Mihai.

Constantin izbucni în rîs.

„Dacă valorează chiar atît de mult pentru tine, am să fac cîteva lucrări. Va trebui să le duc la Muzeul de la Grădinile Luxembourg. Mă ajuți?"

„Poimîine! Faci cîteva lucrări pînă poimîine?" întrebă el cu o voce în care licărea speranța.

„Le am gata în cap. Va fi ușor să le termin mîine după-amiază".

Mihai era năucit:

„Vrei să spui lucrări de calitate?"

„Vor fi acceptate de juriu, nu-ți fie teamă. Vor fi tot așa de bune ca acelea făcute de Rodin, Bourdelle și Maillol; nu vor avea curajul să le respingă. E ușor să lucrezi în maniera lui Rodin. Mai greu e să faci ceva nou".

Mai tîrziu, cînd plecară spre o cafenea, Mihai nu-și pierduse încă expresia năucă. Se întreba dacă va reuși să-l înțeleagă vreodată pe enigmaticul său prieten.

Constantin avea o memorie foarte bună și era convins că putea re-crea capetele la care lucrase de multe ori înainte. La acestea putea chiar să adauge figura îngenuncheată și muza adormită din marmură, deoarece era necesară doar o retușare finală.

Munci toată ziua următoare. Își amintea fața chinuită a băiatului și chipul fetei mîndre, pe care le sculptase mai demult. Își aducea aminte în detaliu de partea osoasă din jurul ochilor, de creasta nasului, gura, obrajii osoși și legătura ce se stabilea între diferitele părți ale craniului — ovalul capetelor nu apărea niciodată simetric.

Modelă planurile și le legă între ele, împreunîndu-le cu îndemînare. Făcu în așa fel încît formele să prindă lumina. Căută expresia fețelor dînd viață focului său lăuntric, astfel că ele trăiau acea expresivitate pe care Rodin o făcuse atît de populară. Netezi apoi cîteva din trăsăturile *Muzei adormite,* încercînd să unească imaginea umană cu cea a marmurei, ca să exprime o metamorfoză pînă atunci încătușată: vremelnicul născîndu-se din permanent.

Munca fără răgaz îl făcea să treacă de la o piesă la alta ca și cum ar fi dirijat o orchestră.

Sub suprafeţele obscure dar atrăgătoare se simţea fidelitatea faţă de forma solidă şi reală; acea formă clară, convingătoare, rotundă şi bine construită. Constantin avea ideile de mult în cap şi lucra cu repeziciune.

Cînd îi arătă lui Mihai lucrările terminate vineri dimineaţa, prietenul său, stupefiat, reuşi doar să clatine din cap a neîncredere. Constantin îşi aminti că citise despre disputa dintre Rodin şi academicieni care îl acuzaseră că lua modèle din viaţă pentru a reproduce exact figura umană. Nu putea să creadă că îşi modela figurile conform cunoştinţelor sale enciclopedice. Probabil că şi Mihai avea aceleaşi bănuieli despre munca sa de o zi.

După cum prezise Constantin, toate lucrările sale fură acceptate în ultima zi de înscriere la Salonul de toamnă.

La *Beaux Arts,* Alexandru îl felicită, dar Constantin îşi renegă propria-i operă, fiindcă făcuse — spunea el — trei capete într-o după-amiază.

Această afirmaţie îi miră pe studenţii de la *Beaux Arts.* Îl priviră cu mult respect, dar se spuseră şi cuvinte răutăcioase despre el. Orice student la fel de talentat ca şi el ar fi trebuit să aibă un loc la catedră; să nu fie considerat un simplu ucenic. Alexandru, puţin sardonic, îl numi *„maître"* şi îl rugă să-şi critice propriile lucrări. Constantin, inocent, se supuse. Se formă un mic grup în jurul lui, toţi ascultînd cu multă atenţie. După ce încheie, se simţi puţin ruşinat. Îşi dădu seama dintr-o dată că nu făcuse altceva decît să repete banalităţi teoretice. Nu avusese curajul să spună că Rodin, în cele mai bune lucrări ale sale, devenise şi el academic; că sculptura lui nu-l mai impresiona. Dar l-ar fi înţeles ei, oare, dacă le-ar fi spus că lui Rodin îi lipsea „magia"?

Pentru vernisajul Salonului de toamnă Mihai insistă să închirieze un frac. Avea să întîlnească acolo oameni bogaţi, alţii foarte cunoscuţi, va veni şi Rodin — era, deci, o ocazie care impunea smocking şi joben.

Salonul de toamnă din 1906 atrăgea atenţia în mod deosebit, deoarece erau expuse şi picturile lui Gauguin. Această recunoaştere oficială a unui pictor *Fov* îi entuziasma pe *Fovi,* şi demonstra că influenţa lor sporea.

Dar nu Gauguin era acela care atrăgea lumea la vernisaj. Cei mai mulţi veneau să-l vadă pe Rodin, care tocmai fusese ales preşedinte la *Beaux Arts;* fusese declarat sculptorul întregii lumi, al doilea după Michelangelo.

Rodin devenise, de fapt, ceva mai mult decît cel mai mare dintre sculptori: era venerat drept simbolul conştiinţei spirituale a întregii omeniri. Cu barba sa albă de patriarh, amintea de maestrul-artist, nemuritor, aflat în apoteoză, pe o treaptă respectată a istoriei. Atît de mare îi era reputaţia încît americanii şi turiştii din alte ţări, considerau vizita la casa şi atelierul său în *Meudon*, o suburbie a Parisului, la fel de importantă ca şi o vizită la mormîntul lui Napoleon. Rodin îşi pregătise atelierul pentru această invazie de turişti, iar în zilele de primire împrăştia creioane de desen, bine ascuţite, pe standurile pentru modelat şi pe mese. „Lasă-le pe aici", se povestea că i-ar fi spus secretarei. „Oamenilor le plac amintirile, în special doamnelor".

Mihai Romanov avea convingerea că prietenul său atinsese măiestria care putea să-l facă observat pe Rodin.

La vernisaj Rodin îşi croi drum prin mulţime, asemenea unui împărat bărbos. Drept coroană avea o beretă rotundă şi lată purtată pentru a se putea distinge din suita care-l urmărea umil şi se foia în jurul său de fiecare dată cînd se oprea în faţa vreunei sculpturi. Gîtul său enorm, capul ascuţit şi lung îi dădea aspectul solid al unei roci care putea să oprească valurile de oameni ce doreau să-i atragă atenţia. Ochii îi erau calmi dar atenţi la tot ce se petrecerea în jurul său şi cînd trecu pe lîngă grupul statuar al artistului român îi acordă atenţie lui Mihai Romanov, care i se adresase pe nume.

Mihai se prezentă drept reprezentantul României şi sugeră că ar fi încîntat dacă maestrul ar acorda puţin timp unui sculptor român. Rodin încuviinţă şi Mihai îl conduse spre capetele expuse de Constantin. Zvonul că acesta le executase într-o singură după-masă ajunsese deja la urechile lui Rodin. Cînd Mihai îl prezentă pe Brâncuşi, Rodin îi aruncă o privire fugară remarcînd ochii iuţi, de vulpe, ai acestuia. Exista o ciudată asemănare între cei doi bărboşi: dar nu în corpolenţă, în calibru. Constantin, tulburat putu doar să spună:

„Maestre, v-aş ruga să vă spuneţi părerea despre sculptura mea".

„Nu e rea", spuse Rodin.

„Dar, maestre, oricine mi-ar putea spune asta. De la dumneavoastră aştept ceva mai mult".

Rodin nu putu să nu zîmbească la această impertinenţă vicleană şi îi răspunse la fel de înţepător:

„Nu mai spune nimănui cît de repede poţi să termini. Lucrezi prea repede. În viitor lucrează mai încet şi ex-

pune mai rar". Îi strînse apoi mîna lui Constantin, în semn de rămas bun şi îşi continuă magnifica procesiune. Atenţia acordată lui Constantin avu totuşi un anumit efect, mai ales asupra unei doamne de vîrstă mijlocie, îmbrăcată într-o rochie albă, bogat împodobită cu paiete a căror scînteieri se asortau cu pietrele preţioase montate în agrafele lungi ce ţineau cascada de păr, roşu, vopsit. Ea îi întinse mîna lui Mihai, care se aplecă să o sărute, spunînd:

„Ce plăcere să vă văd din nou, doamnă Grigorescu. Permiteţi-mi să vă prezint un promiţător sculptor român, Constantin Brâncuşi".

Doamna se întoarse spre Constantin, cu un zîmbet plăcut:

„Ţi-am văzut minunatele capete, ceva mai devreme. Sînt foarte expresive. Sînt sigură că lumea va fi încîntată de ele. În sfîrşit avem şi noi un sculptor pe care marele Rodin poate să-l remarce".

Constantin se înclină şi-i sărută mîna.

„Munţii nu se întîlnesc niciodată, dar o doamnă poate să vină la un ţăran", spuse el, parafrazînd un vechi proverb românesc.

„Eşti un adevărat fiu al României, îi răspunse ea cu căldură. Am promis în ţară că voi avea grijă de artiştii talentaţi din Paris".

Mihai profită de ocazie:

„Vă pot garanta că numele lui Brâncuşi va aduce glorie României; adică, cu ajutorul dumneavoastră, doamnă Grigorescu."

„Bineînţeles. V-aş putea fi în vreun fel de folos?"

„După cum vedeţi, prietetnul nostru este foarte talentat în portretistică. Dacă v-aţi putea gîndi la cineva care ar vrea să comande un portret . . ."

Ea privi în jur şi zări un importator român de produse cosmetice franţuzeşti:

„Vă rog, domnule Lupescu", îl strigă ea. „Sînteţi chiar omul pe care-l căutam . . ."

Îl prezentă apoi lui Constantin şi lui Mihai, lăudîndu-l pe tînărul sculptor român.

„Voi reţine faptul că i-aţi comandat domnului Brâncuşi un portret."

„Nu numai pe al meu, încuviinţă Lupescu. Insist să-mi faceţi plăcerea să permiteţi talentatului nostru artist să reproducă şi faţa dumneavoastră încîntătoare".

„Vai, ce frumos din partea dumneavoastră", exclamă ea. Se întoarse apoi spre Constantin și spuse:

„Vrei, te rog, să-l aduci și pe domnul Romanov la serata mea de vineri seara? Vom discuta detaliile atunci. Vă convine domnule Lupescu?"

„N-am să uit, promise acesta. Apoi își luă rămas bun de la cei din jur.

Mihai, înflăcărat de victorie se întoarse triumfător către Constantin:

„Două păsări dintr-un singur foc. De ce nu mă feliciți?"

Constantin părea aiurit:

„Deci așa se face? E o lovitură de maestru. Un, doi — *touché!* Dar îți dai seama în ce m-ai băgat? Cum pot să-i fac să urce cinci etaje pentru lucru?"

Mihai încuviință gînditor. Era într-adevăr o complicație neprevăzută:

„Ai o săptămînă la dispoziție ca să te muți", spuse el optimist. „Trebuie să găsești, cît mai repede posibil, un atelier la parter. Atîta vreme cît ai putut face trei capete într-o singură după-masă, asta va fi un fleac pentru tine".

„Cu ce?", întrebă fără ocolișuri Constantin.

Mihai rîse:

„Poți să te bazezi pe mine pentru primele trei luni de chirie. Acum că ai devenit un om de încredere . . ."

Capitolul XI

O SPIŢĂ LA ROATĂ

Chiar din zorii celei de-a doua zile, Constantin se cufundă în căutarea unui atelier mai bun. Cutreieră străzile plin de zel, sunînd, spunîndu-şi dorinţa portăreselor, casă după casă. De la Verna avea dreptate. Se părea că străinii, artişti din toată lumea, ocupaseră toate atelierele de închiriat. Numai după-amiază, tîrziu, se întrezări prima posibiltiate.

Avea înfăţişarea unui şopron; fusese pe vremuri o prăvălie pe *Rue de Montparnasse*. Interiorul era plin de praf, de pînze de păianjen şi vechituri; cherestea îngrămădită în dezordine. Numai cineva, avînd experienţa lui Constantin în construcţie şi în tîmplărie, ar fi putut considera acest loc drept o posibilă casă.

Murdăria nu-l deranja. Observase că există apă curentă, o curte alăturată ascunsă vederii de un gard înalt şi lucrul cel mai de preţ, în ciuda mizeriei evidente, avea lumina soarelui.

Chiria i se păru relativ mică şi Constantin semnă contractul pentru atelier, „în starea în care se afla" în mai mult de o jumătate de oră. Se întoarse apoi la fostul său atelier; îşi luă pantalonii de catifea, murdari de lut, îşi vîrî cîteva lumînări în buzunar şi reveni la noua sa locuinţă. Lucră pînă după miezul nopţii, scoase tot gunoiul în curte; alese bucăţile bune de cherestea şi se folosi de o perie mare pentru a spăla murdăria groasă de un deget, ca în grajdurile lui Augias*.

În următoarele cinci zile lucră zi şi noapte. Împrumută unelte de la tîmplarul pe la care se mai angaja, din cînd în cînd, la treburi mărunte. Putu astfel să măsoare şi să taie cheresteaua veche, să o transforme într-un pat de scînduri.

---

* Augias, rege legendar al Eladei renumit pentru bogăţia sa. El l-a obligat pe Hercule să cureţe grajdurile sale, care nu fuseseră curăţate de 30 de ani. Eroul a abătut asupra grajdurilor şuvoaiele rîului Alfeu, curăţind grajdurile într-o singură zi. (n. t.)

Nu avea nevoie de saltea, sau de ceva moale pe pat. Toată viaţa dormise pe patul gol sau pe podea şi-i plăcea să simtă ceva tare sub el pentru a adormi. Din restul de cherestea făcu mese şi dulapuri. Cărbunarul îl duse într-o pădure în afara Parisului, la un copac bătrîn, doborît de trăznet. Constantin tăie trunchiul în bucăţi, destul de mari pentru scaune, pe care omul le transportă cu căruţa lui la noul atelier. Obligaţia de a-şi aranja un atelier într-o singură săptămînă îl determină pe Constantin să-l facă să semene cu sălaşul de munte al unui păstor transilvănean. Amintirea acelor interioare ţărăneşti îl făcea să simtă pînă şi mirosul lor plăcut. Totul fu făcut şi sculptat de mînă; mirosul proaspăt al lemnului îl simţeai peste tot. Mesele şi poliţele fură lustruite cu mîna, pînă cînd fibra lemnoasă se vedea bine. Casele ţărăneşti au întotdeauna un aer curat, înmiresmat. Nimic nu este de prisos. Masa, scaunele, poliţele şi lada sînt aranjate proporţional, cu simţ artistic înnăscut. Cîteva pături colorate, perne şi cergi aduc o notă de bogăţie la ceea ce este doar o cameră sărăcăcioasă. Lumina pătrunde printr-o ferastră mare şi dă un fel de luciu ce înviorează. Fiind un bun tîmplar, Constantin reuşi să termine mobilierul şi dulapurile în cîteva zile. Cumpără apoi o sobă de tuci pentru a încălzi încăperea; uni apoi bucăţile de burlan şi-l scoase prin acoperiş. Din cărămizi, clădi o sobă de gătit bună şi pentru prelucrarea uneltelor, dîndu-şi seama că dălţile lui nu vor rezista, dacă va ciopli în piatră tare. Un al doilea burlan fu scos printr-o fereastră laterală, de-a lungul peretelui, peste acoperiş. La sfîrşitul săptămînii vărui pereţii, iar vineri dimineaţa îşi mută lucrurile în noul atelier.

Mihai, prins cu îndatoririle sale de ziarist, nu-l văzu pe Constantin pînă vineri după-masa, la serata doamnei Grigorescu. Ca toţi ziariştii, acesta descoperise un loc preferat, unde se întîlnea cu ruşi şi români, într-un colţ anume al *Rotondei*, cafeneaua favorită a străinilor din Montparnasse. Acolo, Mihai avea rezervată o masă pînă la ora cinei şi era servit de un chelner amabil.

Cînd Constantin intră în cafenea, la ora aperitivului, Mihai îl invită să se aşeze şi-i oferi un cinzano. Fu încîntat cînd auzi că sculptorul se mutase în noul atelier; după ce schimbară cîteva cuvinte, insistă să meargă să-l vadă imediat. Era numai la cîţiva paşi şi cînd Constantin deschise poarta grea, Mihai rămase mut de uimire. Te fascina luminozitatea camerei, intensificată şi de varul de pe pereţi. Şervetele ţără-

neşti orînduite pe masă, divanul, într-un cuvînt tot mobilierul apăreau ca minunate pete de culoare ce aduceau acolo universul meşterilor ţărani. Efectul magic era sporit de figuri şi capete sculptate, aşezate pe scînduri de lemn lustruit, ici şi colo, prin cameră. Privind pe fereastră, Mihai văzu lîngă zidul din faţa curţii pietre mari, diforme, aranjate ca pietrele funerare într-un cimitir. Mîngîiate de umbrele soarelui tîrziu de după-amiază, ele creau un efect ciudat.

Mihai asemui atelierul cu paradisul. Sculptorul se înconjurase de o lume a sa, asemenea unui crustaceu care îşi construieşte o cochilie confortabilă.

În vederea întîlnirii cu protectorii români, Constantin trebui să închirieze din nou un frac.

Artiştii, spunea Mihai, nu-şi etalează niciodată starea în care trăiesc; ar putea îndepărta binefăcătorii. La serată, doamna Grigorescu încheie repede aranjamentele stabilite anterior. Clienţii lui Constantin au promis să vină cu rîndul pentru şedinţe, sîmbăta dimineaţa.

Gazda sugeră ca el să expedieze o telegramă, cu o zi înainte, pentru a le aminti orele stabilite.

Fiecare avea să vină timp de două luni, perioadă pe care Constantin o considera suficientă pentru a le reda asemănarea. El avu convingerea că şedinţele vor fi dificile pentru clienţii săi, şi că aceştia vor veni doar din patriotism. Busturile, fără îndoială, gîndi Constantin cu amărăciune, vor deveni în cele din urmă cele mai preţioase bunuri ale lor. Totuşi, se consolă la gîndul celor 500 de franci pe care îi primi ca avans; alţi 500 îi primea la terminarea lucrului.

După ce conveniră asupra amănuntelor, doamna Grigorescu le dezvălui o surpriză ce făcu senzaţie: Constantin urma să studieze cu Rodin la *Meudon*. Taxele de şcolarizare erau achitate din fondurile administrate de ea. Pentru detalii, Constantin putea să-l viziteze pe Rodin, în orice dimineaţă la zece. Doamna Grigorescu privea cu drag spre protejatul său, simţind din plin plăcerea de a dărui.

Cei doi prieteni părăsiră serata la ora cuvenită. În timp ce se îndreptau spre *Rotonde*, pentru a lua gustarea de la miezul nopţii, Mihai zise:

„A fost o zi bună. Marea roată a destinului tău a început să se învîrtă. Nu oricine are norocul să studieze cu Rodin".

„Da, încuviinţă precaut Constantin. Rodin e un uriaş, iar eu nu sînt decît un pitic".

Mihai îşi lămuri prietenul asupra servituţilor pe care le aduce succesul. Sub tutela lui Rodin, Constantin putea deveni moştenitorul său de drept; să preia unele din comenzile acestuia, să devină cunoscut în lumea sculpturii şi să-şi facă un nume mare. I s-ar încredinţa atunci incredibila obligaţie de a înfrumuseţa pieţele publice din Bucureşti. Viitorul său putea fi tot atît de strălucitor ca soarele.

Cîteva zile mai tîrziu Constantin luă trenul spre *Meudon*, o suburbie a Parisului. Rodin îşi avea vila aici, pe vîrful unui deal. În timp ce urca, Constantin se opri pentru a se bucura de priveliştea din împrejurimi. În faţa ochilor i se deschidea un peisaj auriu, cu un pîrîu ce străbătea larga vale a Senei, şi un tren fumgeînd pe sub poalele unui deal îndepărtat.

Locul era ideal pentru un atelier; douăzeci de minute cu trenul pînă la Galeriile Parisului, şi doar două pînă la pădure. Proprietatea era compusă din mai multe clădiri, dar Constantin se îndreptă, printre gîştele gălăgioase şi caprele ce păşteau în voie, spre casa de sus. Sună clopoţelul şi o femeie osoasă, cu ochi mari, îi deschise uşa. Dădu din cap ca şi cum l-ar fi aşteptat şi arătă spre un scaun în salon, spunînd: „Domnul Rodin vă roagă să aşteptaţi". Constantin se aşeză, ţinîndu-şi pălăria în mînă şi cercetă cópiile în miniatură după lucrările sculptorului, aşezate pe piedestale înalte. Cîteva minute mai tîrziu, un tînăr veni şi se prezentă ca fiind secretarul sculptorului. Domnul Ludovici era cu vreo zece ani mai mic decît Constantin. Acesta fu repede încurajat de zîmbetul prietenos al tînărului bărbos şi îi spuse deîndată tot ce ştia.

„Oh, da, zicea Ludovici, Rodin are mulţi elevi; îşi petrec cea mai mare parte a timpului făcînd cópii după lucrările lui. Nu trece o zi să nu primesc două sau trei comenzi din întreaga lume. Ai remarcat cumva clădirea aceea albă din spatele salcîmilor? E fabrica lui Rodin. Acolo, doi angajaţi nu fac altceva decît să reproducă modéle de lut cît e ziua de lungă."

„La ce lucrează Rodin acum?" întrebă Constantin curios.

„Nu are timp decît pentru comenzi de busturi ale unor oameni celebri. Rodin le spune că vor fi cu adevărat faimoşi atunci cînd el le va aplica amprenta nemuririi". Ludovici se mărturisea cu un aer de cunoscător, mîndru de atitudinea sa mondenă.

„E greu să lucrezi cu el?"

„Da. Va trebui să-i alimentezi vanitatea de bătrîn; să-l măgulești, să-l compătimești. Să te supui dorințelor sale fără să crîcnești. Nu știu cît voi mai rezista. Îmi dă foarte mult de lucru și trebuie să mă strecor noaptea după ce au adormit toții ca să mai petrec și eu un pic. Frizerul sosește dimineața la opt, pentru a-i spăla, aranja și parfuma barba argintie. Apoi, îmi dictează cele treizeci de scrisori pe care le numerotează, iar cînd ajunge la treizeci se oprește. Acum face ultimele retușări unor cópii în marmură".

Ludovici suspină și continuă: „Sînt liber doar după-masa tîrziu, adică atunci cînd maestrul face schițe după modelele goale care se plimbă prin muzeu în jurul său ca niște animale în arena circului. Maestrul spune că grecii n-au sculptat niciodată forme rigide pentru că au fost tot timpul liberi să privească mișcarea naturală. Da, modelele noi sosesc aici cu grămada în fiecare săptămînă. Nu vei ști totul decît atunci cînd vei vedea cum le studiază pe aceste creaturi mici cu ochi de căprioară. Le spune că vrea să le simtă formele. Le frămîntă carnea — gîtul, mîinile, sînii, picioarele, totul. Unele dintre ele consideră asta rutină. Altele sînt mai deștepte. Știu ce așteaptă de la ele și îi fac jocul. Vin să pozeze și rămîn pentru dragoste".

Ludovici suspină:

„Mă cuprinde disperarea numai gîndindu-mă la energia acestui om. E remarcabilă pentru anii lui. Biata Rose, înghite orice. Cred că e groaznic pentru un bărbat cu celebritatea lui să aibă o soție care nu știe să citească sau să scrie".

Constantin exclamă surprins:

„Rodin, căsătorit! N-am știut asta!"

Ludovici își coborî vocea:

„E femeia care ți-a dat drumul înăuntru. Nu cred că sînt căsătoriți legal, dar ea îmi spune că sînt împreună de aproape patruzeci de ani. A refuzat pur și simplu să-l părăsească. Probabil că o face din cauza fiului lor, despre care nimeni nu știe nimic. E un bărbat cam la patruzeci de ani, fără pic de talent. Iar Rose îl lasă în casă pe scara de serviciu, deoarece maestrul nici nu vrea să-l vadă".

În timp ce tînărul cu păr cîrlionțat și grație feminină sporovăia vesel, Constantin se gîndi la Marthe, care suporta cu răbdare tăcerile îndelungate în timp ce el lucra. Avea atîta bun simț încît nu venea prea des, dar venea și atunci cînd el nu avea nevoie de model; aducea de-ale gurii; o dată i-a adus un palton gros care i-a ținut de cald o iarnă întreagă. Accepta

devotamentul ei fără a-l considera o înjosire. Era lege: fiecare artist parisian avea o amantă. De la Verna şi mulţi alţii îl avertizaseră că femeile de cînd lumea au dorit să-şi întemeieze un cămin. Va deveni oare Marthe o a doua Rose? Îi era milă de ea, într-adevăr, dar ideea de-a se căsători nu-i trecuse niciodată prin minte. Ce înnebunită de fericire ar fi! Oare nu ar fi mai înţelept să se căsătorească cu ea? Ce familie respectabilă ar fi permis ca fiica lor să se căsătorească cu un artist? Era ştiut că dintre oameni artistul este cel mai puţin stabil şi căsătoria în atari situaţii nu putea aduce decît necazuri. El a fost însă norocos că a găsit o fată ca Marthe. Unde ai mai fi putut da peste o fiinţă mai răbdătoare, care să nu ceară nimic pentru ea?

Se gîndi la ideea de-a o avea pe Marthe lîngă el pentru totdeauna. Rodin ar fi trebuit să se căsătorească cu Rose, să sfideze gurile rele, în loc să o ţină la bucătărie ca pe o servitoare. Totuşi, Constantin simţi că ideea căsătoriei nu-l atrage deloc. Nici el nu avea curajul să legalizeze legătura cu Marthe. Aceste gînduri îl tulburară. Fu uşurat cînd Ludovici îl anunţă că sunetul ciocanului încetase şi că Rodin îşi va face apariţia dintr-un moment în altul. Secretarul plecă grăbit să transcrie scrisorile maestrului; curînd după aceea, bărbosul Rodin, mic la stat, bondoc dar bine legat, intră în salon şi îi întinse mîna lui Constantin, care se ridică repede în picioare. Se studiară reciproc, intens, conştienţi că aveau aceeaşi constituţie fizică robustă şi personalitate puternică.

Rodin vorbi primul:

„Abia am primit o scrisoare de la fermecătoarea voastră patroană. M-a obligat să promit că voi avea grijă de tinerii sculptori români".

Constantin îi spuse că este o onoare pentru el. Fu din nou izbit de aerul de simplitate al acestui mare artist. Felul amabil şi ochii săi candizi caracterizau mai bine omul decît barba gri, parfumată şi cîrlionţată.

„Deci, te-ai hotărît să devii sculptor, continuă Rodin cu o undă de compasiune în voce. E cea mai grea muncă de pe faţa pămîntului. Eu însumi am modelat douăsprezece mii de capete. Dintre acestea am distrus zece mii. Mi-a trebuit mult pînă să descopăr că în sculptură nu există loc pentru ocolişuri.

După fiecare colţ al carierei tale vei descoperi alte şi alte suferinţe; o luptă continuă. Vei descoperi repede că oamenii te judecă după ultima lucrare. Dar ce contează? Adevăratul artist este acela care descoperă plăcere în munca sa. Ce le

lipseşte unora este dragostea pentru meserie. Vino, spuse Rodin dintr-odată, să-ţi arăt atelierul".

Rodin angajase vreo douăsprezece ajutoare care să execute reproduceri după lucrările sale. Aceştia făceau mulaje din ghips de mărimi diferite, care erau apoi reproduse în bronz şi marmură de către tehnicieni. El le finisa doar, şi le semna. Într-o cameră, cîţiva artişti ciopleau cópii în marmură. Rodin rămase la distanţă, ca să nu-i stînjenească. Îi spuse cu voce coborîtă lui Constantin:

„Ştiu că mi-ai copiat capul lui Camille, într-un bloc de marmură aspră. Nu e rea lucrarea".

Constantin fu mirat că Rodin îşi aminteşte de *Muza adormită.*

„Poate, continuă Rodin, ţi-ai dat seama de ideea ce stă la baza operei mele. Am lăsat lucrarea nefinisată pentru a sugera cum încearcă creaţia artistică să se smulgă chiar din elementele pămîntului. Dar sculptura conţine un mesaj şi mai profund: simbolizează timpul ieşind din eternitate. Ai reuşit o figură bine alcătuită, inteligentă ca model; a mea este mai intensă şi mai tragică. Ai reuşit să demonstrezi că ştii să lucrezi în marmură. În consecinţă, vei începe cu o copie de 20 de cm, a *Sărutului.* Tocmai am primit o comandă din Argentina".

Îl conduse pe Constantin în camera-muzeu, care se întindea pe toată lungimea clădirii. Două modele, goale, se odihneau după un perete de sticlă; croşetau sporovăind în timp ce îl aşteptau pe maestru. Rodin le ignoră şi îl duse pe Constantin la o copie a celebrului *Sărut* în mărime naturală.

„Lucrează proporţiile în lut", spuse el. „Apoi vei ciopli o replică în marmură. Te vei duce la atelierul de modelaj, unde vei găsi lut şi un trepied. Adu-le aici şi începe lucrul. Poţi să munceşti toată după-amiaza".

Privirile îi căzură pe cele două modele şi era nerăbdător să înceapă crochiurile.

După ce Constantin îşi împinse uneltele pentru modelaj, Rodin se grăbi spre un pupitru mare, luă o mapă şi le strigă fetelor:

„Gata îngeraşilor; aceeaşi poză ca şi ieri. Îmbrăţişaţi-vă".

La prînz, odată cu sunetul unui clopoţel, toată lumea se îndreptă spre sufragerie, unde o masă mare dreptunghiulară era pusă pentru douăsprezece persoane. Rose şi două fete serveau modelele, ajutoarele, secretarul şi pe Constantin. Din respect pentru Rodin, se vorbi puţin în timpul mesei. Abia la

desert marele artist își pierdu expresia posacă și visătoare și începu unul din faimoasele sale discursuri, adresîndu-se tuturor:

„Unii oameni cred că am progresat pentru că există telefoane, vapoare cu aburi și alte aparate moderne. Acestea nu sînt însă decît niște „ajutoare" puse în slujba mîinii, piciorului, ochiului și urechii. Dar cine să „ajute" sufletul? Dacă n-ar fi artistul, sufletul omului modern ar dispărea irevocabil. Azi, chiar și artistul contemporan e în pericol de-a se contamina de dezvoltarea științei. Pascal își imagina cunoștințele umane în forma unui balon crescînd continuu. Cu cît balonul se mărește, cu atît mai numeroase devin contactele cu necunoscutul. Astfel, artistul începe să cerceteze necunoscutul cu ochiul omului de știință pierzîndu-și tot mai mult personalitatea. Tot ceea ce este cald și uman în el se va usca în aerul de deșert al discuției. Prevăd că artistul viitorului va avea sîngele rece și ochii bulbucați ai unei broaște".

Constantin prinse esența cuvîntării lui Rodin, pentru că el citise nu cu mult în urmă un articol al lui Apollinaire, care intrigase lumea cu presupunerile sale îndrăznețe. În viitor, arta — socotea Apollinaire — se va rupe total de natură și își va crea o lume nouă, artificială. Dori să-l contrazică pe Rodin, dar maestrul nu permitea întreruperea gîndurilor sale. Acesta ridică lingura pentru a-și sublinia punctul de vedere și continuă, lăudînd capacitatea grecilor antici de a se bucura de corpul omenesc și de a gusta din plăcerile momentului.

Încă înainte de a se fi înserat, Constantin învăță să accepte că lui Rodin îi plăcea să fie singurul care vorbește. Faima celui mai mare sculptor al lumii era zdrobitoare. Întocmai lui Cezar, era destul să facă un semn, pentru a zgudui o lume întreagă. O atare divinizare putea dezechilibra pe oricine. Constantin avu doar să-și dea consimțămîntul, ceea ce și făcu, atunci cînd i se propuse să lucreze cu maestrul trei după-mese pe săptămînă.

Seara tîrziu, cînd plecă de la Meudon, se simți extenuat sufletește. I se părea că acest om celebru folosea energia ajutoarelor sale pentru a-și hrăni propria măreție. Farmecul și elocvența lui Rodin erau doar fațetele unui egoist. Apăsat de neliniște, Constantin își dădu seama că va deveni una dintre nenumăratele spițe ale roții uriașe ce răspîndea reproduceri după Rodin în toată lumea.

Capitolul XII

LA UMBRA BĂTRÎNULUI STEJAR

„Ai început să te cațeri pe scara succesului", îi zise jovial, Brabant lui Constantin, în timp ce acesta servea ultima masă gratuită. Constantin se simți ușurat că nu mai trebuia să spele vase pentru a-și cîștiga hrana. Avea toate motivele să creadă că într-adevăr progresa. Își avea atelierul său la parter și spera să mai primească niște comenzi. Doamna Grigorescu era încîntată de bust. Mai primea și un mic salar de la Rodin.

De îndată ce începu să lucreze la copia „Sărutului" pentru Rodin, bătrînul deveni mai prietenos, recunoscîndu-i măiestria. Îngîmfarea lui devenea însă din ce în ce mai supărătoare pentru Constantin. Cu toate că marele sculptor era președintele Academiei de Arte Frumoase, el condamna această instituție spunînd că este bună doar pentru artiști de mîna a doua.

„Cum am ajuns să stăpînesc arta sculpturii?", predica Rodin: „în atelier, studiind modelele; pe stradă, privind oamenii; în pădure, uitîndu-mă la copaci — oriunde, dar nu în școli. Nu, dragi tineri; există *artă* și artă oficială. Toată viața mea am spus că toți artiștii oficiali greșesc".

Constantin avea ocazia să studieze sculptura lui Rodin din toate punctele de vedere; își dădu deci seama de felul remarcabil în care acesta realiza forma. Sub gesturile emoționale și expresiile dramatice, Rodin rămînea credincios formei solide și adevărate; formă clară, convingătoare, a cărei prezență se făcea întotdeauna simțită.

Prin aceasta se deosebea Rodin de Academia oficială. Rămăsese credincios naturii. Profesorii de la *Beaux Arts* erau interesați doar de legile inviolabile ale proporției și de „legea de aur a celor șapte capete și jumătate" pentru figurile în mărime naturală. Întreaga lor concepție despre sculptură era convențională.

Rodin se răzvrătise împotriva celor de la *Beaux Arts* cînd a sculptat *Sfîntul Ion mergînd*. Intenţionat nu cioplise capul şi mîinile, pentru a elibera statuia de orice implicaţie religioasă. Gîndirea privitorului era astfel liberă să vadă şi să aprecieze forma. Constantin se întreba ce dădea viaţă acestei forme. Deodată îi trecu prin minte că viaţa izvora din mişcarea în spirală a statuii; semăna cu o jucărie, cu arcul strîns ce-şi începea brusc mişcarea şerpuitoare.

Rodin descoperise şi alte tehnici. Spărsese toate planurile pentru a da suprafeţei o nouă vitalitate. Toate lucrările sale aveau o structură precisă pentru a crea un joc constant şi dinamic de ofensivă şi tensiune.

Rodin însuşi, într-un anumit moment şi-a renegat întreaga sculptură. A considerat-o un bagaj de trucuri în comparaţie cu ultima sa creaţie: statuia lui Balzac. Aici încercase ceva nou; ca şi cum ar fi căutat să se apropie de simplitatea geometrică a organizării perfecte.

„Este cea mai bună lucrare pe care am creat-o", îi spuse Rodin lui Constantin despre statuia în picioare a lui Balzac, refuzată ca prea îndrăzneaţă.

„E un început pentru mine; dacă aş fi din nou tînăr aş porni de aici înainte".

Constatarea îl încurcă pe Constantin. Întregul univers a lui Rodin se prăbuşea în jurul său. Dacă însuşi Rodin se străduia să facă ceva nou, de ce trebuia el, Brâncuşi, să-şi piardă vremea încercînd să înveţe lucruri vechi, de care se îndoia chiar şi maestrul.

Balzac avea faţa foarte vag delimitată. Ceea ce atrăgea puternic atenţia privitorului erau soliditatea şi puterea planurilor care proiectau mîndria şi superioritatea unui geniu. Deodată, Constantin se gîndi că Apollinaire putea să aibă dreptate cu prezicerile sale despre viitorul artei. Noua artă, susţinea Apollinaire, nu va fi o artă a imitaţiei, ci a concepţiei. Putea fi ceva cu care ochii Vestului nu se obişnuiseră încă. Legătura cu exoticul, primitivul şi arhaicul va fi mai puternică. Oare nu păşise Rodin, fără să-şi dea seama, în această direcţie?

În „Balzacul" său, el se eliberase de povara fidelităţii faţă de înfăţişarea exterioară. În intimitatea atelierului, Constantin făcuse acelaşi lucru cînd cioplise în piatra dură, neagră, femeia îngenuncheată, necizelată şi urîtă, în maniera sculpturii africane. Ochii femeii erau doar nişte crăpături, aproape una de cealaltă; nasul plat, iar obrajii scobiţi înă-

untru. Gura abia era crestată. Dar Constantin nu simţise nici o satisfacţie din această primă experienţă extravagantă.

Rodin îl învăţase că trupul omenesc e frumos doar atunci cînd oglindeşte sufletul; încercase să realizeze această oglindire în *Balzac,* într-o formă abstractă. În sinea sa, Constantin îşi dădea însă seama că Rodin greşise. Statuii îi lipsea „muzicalitatea" pe care o simţise la sculpturile primitive şi orientale din muzeele *Guimet* şi *Trocadero.*

Ştia cît e de greu să captezi această „muzicalitate". Simţea că eşuase îngrozitor în femeia îngenuncheată: fusese probabil prea mult influenţat de sculptura africană. Africanii primitivi aveau alte scopuri — ei sculptau fetişuri religioase, înzestrate cu puteri magice. Dar Constantin îşi dădea seama că el dorea din tot sufletul să descopere o formă de bază ce exista în natură. Totodată, ştia că-i va trebui mult timp pînă să afle secretele naturii. Trebuia să fie mai degrabă un om de ştiinţă decît un magician atîta timp cît „forma sa magică" avea să se bazeze pe adevăr. Poate alţii se limitau doar la găsirea unui mod unic, personal, de a exprima ideea în artă; pentru Constantin, însăşi exprimarea trebuia să fie o revelaţie a Adevărului Universal.

În timp ce lucra la busturile comandate şi la copia *Sărutului,* pentru Rodin, lui Constantin gîndurile îi fugeau în altă parte. Căzuse într-un fel de transă, despre care nu spusese nimănui. Începuse căutarea „formei magice".

Colinda muzeele care expuneau artă necunoscută Vestului. Ceea ce îl fascina mai mult decît sculpturile africane erau versiunile orientale cu ochii visători ale lui Buddha. Feţele puternic lustruite ale variantelor chineze şti şi indiene ale lui Buddha, îl linişteau şi nu-şi dădea seama de ce. Nu se simţea nici un fel de încordare sau constrîngere în arta aceasta; reprezenta antiteza desăvîrşită a sculpturii lui Rodin. Figurinele îi demonstrau că nu era nevoie să oglindească sufletul cu ajutorul tensiunii musculare a corpului omenesc; ele păreau să-i sugereze că în natură există legi profunde, misterioase ce nu pot fi descoperite decît după îndelungate căutări. Sînt legi ce nu pot fi dezvăluite în sculptură evidenţiind aspectele statuare ale corpului omenesc; altele erau, deci, mijloacele prin care se proiectează aceste forme magice, de bază.

Trebuia să aspire la simplitate, să redescopere acea claritate, care existase poate în vreo epocă de aur a trecutului şi care se pierduse în labirinturile numeroaselor generaţii. A fost o vreme cînd omul se odihnea profund şi liniştit în sînul Naturii;

cînd gîndirea, sufletul şi spiritul erau într-o perfectă armonie cu ritmul vieţii. Se îndoia însă că o aasemenea armonie putea fi atinsă printr-un studiu ştiinţific fiind în această privinţă, de acord cu Rodin. Putea fi atinsă, simţea el, pe-o cale ce nu apela la raţiune. Constantin se asemuia astfel prinţului din basme, pornit în căutarea prinţesei adormite în pădurea artei. Însă prinţul nu trebuia doar să o găsească pe prinţesa adormită, ci să o şi trezească. Să descopere „forma magică" şi în acelaşi timp, să-i dea viaţă, să o prezinte omului modern. Era obsedat de formă.

Figura umană, oricît de denaturată sau perfectă ar fi fost, nu mai putea exprima ceea ce simţea; a sculpta figura umană devenise cu trecerea anilor o corvoadă pentru el. Cu cît se gîndea mai mult la asta, cu atît reacţiona mai violent împotriva efigiei umane. De cîte ori nu fusese multiplicată în istoria artei!? Gîndul acesta îi extenua spiritul. Nimeni nu putea să trăiască şi să suporte la infinit această repetiţie.

Cît de diferite erau sculpturile în lemn din muzeul *Trocadero!* Constantin le considera mai mult decît nişte curiozităţi antropologice. Îi sugerau imaginea omului primitiv, care trăise într-o permanentă corespondenţă cu natura. Era un sentiment pe care omul modern îl pierduse.

Gauguin, a cărui expoziţie retrospectivă o văzuse cu un an în urmă, intuise ideea acestei lumi arhaice. Scriitorii începuseră să denunţe şiretenia aproape animalică a omului civilizat, care l-a înrobit, înşelat, corupt şi ucis pe nevinovatul sălbatic. Constantin simţea că omul modern trebuia să se întoarcă la copilăria rasei sale pentru a ajunge din nou la corespondenţa iniţială cu universul din jurul său.

În aceasta consta pentru Brâncuşi straniul artei primitive: expresia şi puterea magică erau obţinute doar prin formă. Însăşi viaţa era redată de puritatea formei. Chiar şi statuetele africane, care reprezentau o figură umană violent desfigurată nu erau expresive prin înfăţişare. Expresivitatea lor se datora unei simplităţi geometrice.

Constantin era impresionat şi de formele arhaice ale statuilor greceşti. Cîtă grandoare exprima simplitatea lor! Toate aceste forme pure oglindeau mai puternic sufletul uman decît poziţiile dramatice, caracteristice geniului lui Rodin. În aceasta consta însă dificultatea. Cum putea el oare să exprime forţa acestor forme pure într-un mod nou, modern? Cum trebuiau potrivite umbrele? Ce planuri trebuiau găsite şi cum trebuiau aranjate acestea ca să elibereze muzicalitatea

ascunsă şi ritmul magic. Numai timpul, doar el, putea să rezolve această dilemă. Îşi va pierde vremea dacă va face în continuare cópii pentru Rodin. Diferenţa între a lucra pentru Rodin sau pentru un tîmplar era foarte mică. În amîndouă cazurile bătea pasul pe loc. Întreaga sa putere de creaţie tînjea să se elibereze din acest fel modern de sclavie.

Sosise timpul să ia o hotărîre. Era în 1907 şi trecuse de treizeci de ani. Simţea că simpla apropiere a lui Rodin devenise un pericol pentru el ca artist; că i se oferea ultima şansă să-şi formeze un stil personal. Peste cîţiva ani putea fi prea tîrziu. Rodin şi-ar fi pus, pentru totdeauna, amprenta asupra lui.

Hotărîrea nu era uşor de luat. Constantin ştia că nu se putea aştepta la milă sau înţelegere din partea celorlalţi. Ideile sale li s-ar părea bizare, îndrăzneţe, aproape fantastice. L-ar fi considerat nebun. Şi totuşi simţea că pînă şi sufletul său e în primejdie. De aceea se hotărî să nu mai asculte decît de propria-i conştiinţă.

Ştia, totodată, că va avea de înfruntat sărăcia cruntă. Dar, îşi spuse Constantin, pescarul trebuie să pescuiască, de prinde, de nu prinde peşte. Dacă doresc să mă exprim prin artă, banii trebuie să treacă pe planul doi. Automobilul, elevatorul, tramvaiul electric abia acum ajung la omul de pe stradă. De ce să stau pe loc cînd lumea se transformă în jurul meu?

Şi astfel se hotărî. Nu-l va venera, nici nu-l va imita pe Rodin. De acum înainte figura umană va fi mai puţin importantă pentru el decît căutarea formei. Se va ocupa de problemele de subtilitate ale proporţiei, de echilibrul elementelor opuse, de centrul gravitaţional care ţine tensiunile dinamice în echilibru.

Tocmai cînd Constantin se hotărîse să-l anunţe pe Rodin că nu va mai lucra cu el, primi o invitaţie de la maestru să ia parte la o serată dată în onoarea Isadorei Duncan, care se întorsese din turneul triumfal făcut în Germania.

Lui Constantin îi era groază să se ducă. Serata putea să-i clatine hotărîrea; să-l facă să se îndoiască de înţelepciunea ei: banii şi gloria atîrnau totuşi greu în cîntar.

Mihai Romanov veni pe la Constantin în seara seratei, fericit că fussee şi el invitat. Isadora Duncan era un subiect potrivit pentru ziarul său.

Cînd află că prietenul său nu-şi închiriase frac pentru eveniment, păru îngrozit. Putu doar să întrebe:

„Dar, de ce?“

Constantin nu avu curajul să-i spună adevăratul motiv. Mihai făcuse atît de mult pentru el! Era ca şi cum şi-ar fi trădat cel mai bun prieten. Răspunse trist:

„E prea protocolar pentru mine. Ce-o să fac acolo?“

„Nu vrei şi alte comenzi?“ ţipă Mihai. „Eşti nebun? Ce ne facem acum? Nu poţi să mergi acolo în haine de stradă“. Deodată, avu o idee:

„De ce nu-ţi iei o cămaşă românească şi pantaloni albi? Fiul ţării! Îi va place Isadorei Duncan. Ea e dansatoare; nu cred că ar deranja-o ceva ciudat, sau ieşit din comun.

Constantin nu putea să reziste entuziasmului spontan al prietenului său. Avea Mihai un fel al său de a învinge orice opoziţie. Cînd au ajuns la Meudon, vila era plină de lume; un ţăran în costum românesc păru ceva firesc la o serată dată în cinstea unei dansatoare care revoluţionase arta sa.

Persoanele prezentate de Mihai nu l-au impresionat pe Constantin în mod deosebit, pînă cînd se pomeni în faţa unei femei blonde, uimitor de frumoasă, cam de aceeaşi vîrstă cu el. Era îmbrăcată într-o rochie strălucitoare, cu paiete care se reflectau în curcubee în lumina lumînărilor din muzeu.

„Domnişoară Feyre, permiteţi-mi să vă prezint un compatriot, Constantin Brâncuşi ... Elaine Feyre“.

Domnişoara Feyre era americancă, dar vorbea deosebit de bine franţuzeşte. Sărutîndu-i mîna, Constantin se înfioră la auzul vocii sale calde şi muzicale.

„Cunosc minunata dumneavoastră ţară, spuse ea; Carpaţii! Oamenii de acolo. Ce ţară minunată! „Dar à propos, românii sînt slavi?“

„Ne tragem din daci şi din romani“, răspunse Constantin.

„Da, într-adevăr, limba dumneavoastră se aseamănă foarte mult cu italiana“, îşi aminti domnişoara Feyre.

„Într-adevăr, îi răspunse Constantin cu plăcere. Este una dintre limbile romanice care se aseamănă cel mai mult cu latina“.

În timpul discuţiei, ajunseră inevitabil la probleme de artă.

„Găsesc lumea artei atît de fascinantă, se entuziasmă domnişoara Feyre; artiştii sînt plini de viaţă“.

„Uneori, artiştii se prind de-a binelea în mrejele ei, interveni Mihai zîmbind. Prietenul meu, Brâncuşi, e un sculptor care a insistat să vină îmbrăcat în costum naţional“.

Elaine Feyre încuviinţă aprobator:

„Găsesc culorile foarte atrăgătoare“. Îl privi cu ochi ce

ascundeau o curozitate puternică: „Putem să-ţi vizităm atelierul?"

„E foarte modest. Am doar trei scaune şi nu se poate sta pe nici unul. Altminteri, aş fi foarte încîntat".

Constantin încerca să pară degajat, dar se simţi roşind şi se enervă pentru că putea fi atît de stîngaci în prezenţa unei femei frumoase.

„Am să mă aşez pe unul din scaunele bune", răspunse Elaine zîmbind; îi atinse mîna şi-şi luă rămas bun. Se întoarse apoi spre Mihai şi zise:

„Mai vino să mă vezi". În cele din urmă se despărţi de ei pentru a întîlni alţi prieteni, în timp ce ochii lui Constantin o urmăreau prin încăpere.

„Ce femeie interesantă, îi spuse el lui Mihai. Nu e înfumurată deloc, deşi ar avea toate motivele".

„E mult prea bogată pentru a face aşa ceva. Familia Feyre este extrem de bogată. Elaine trăieşte într-un loc retras pe Rue Jacob. Casa e în fundul curţii. Dă serate încîntătoare la care invită şi artiştii noi pe care-i întîlneşte; speră ca într-o zi să descopere un geniu".

Apariţia Isadorei Duncan produse agitaţie generală. Intră parcă plutind; un fular roz, delicat îi flutură în jurul gîtului terminîndu-se într-o trenă. Purta o rochie albă, simplă ce se mula, provocator, pe corp, în contratimp cu moda zilei. Părea o zeitate greacă, ce tocmai coborîse de pe piedestal. Dansul ei devenise celebru în toate capitalele Europei. Lumea aflase despre studenţii ce o însoţeau înnebuniţi, după spectacole, care îi deshămau caii şi trăgeau trăsura pînă la hotel, cîntînd cîntece şi scandînd lozinci revoluţionare.

Pe cînd Rodin o conducea spre bufet pentru a-i servi o băutură, Isadora continuă să flecărească însufleţit, fără reţinere, cu candoare tipic americană. Cînd Mihai şi Constantin reuşiră să ajungă în preajma ei, prinseră doar sfîrşitul unei anecdote pe care tocmai i-o spunea lui Rodin.

Iată o artistă americană, care a fost săracă şi cu toate acestea a avut curajul să refuze oferte comerciale atrăgătoare, din credinţă faţă de convingerile ei artistice. A făcut-o cu curaj şi perseverenţă. O puştoaică a avut puterea să stea pe propriile-i picioare în timp ce el, Constantin Brâncuşi, se ascundea în spatele falsei certitudini oferită de numele lui Rodin. Simţea nevoia să vorbească cu ea; ca şi cum ar fi putut obţine de la ea acea certificare a direcţiei artistice care

era încă, în ciuda hotărîrii luate, un punct vulnerabil. Bău mai multe pahare de şampanie pentru a-şi putea învinge timiditatea. Ocazia se ivi, cînd Rodin o conduse pe Isadora la sala de expoziţie, pentru a-i arăta lucrările. Ca de obicei, un grup de admiratori îi urmară şi Constantin li se alătură. Isadora mîngîie cu dragoste o copie a „Sărutului" şi îi spuse lui Rodin.

„Ce mult mi-am dorit o copie! . . . E statuia mea preferată. Acum cînd pot să-mi permit, vă rog să-mi faceţi şi mie una".

Rodin clătină din cap cu reproş:

„Nu eşti destul de bogată, Isadora. Preţul statuetelor mele se ridică la 5000 de franci centimetrul. Chiar acum am lucrat o copie de 30 de cm, pentru un argentinian înstărit".

„Cher maître", răspunse Isadora veselă. „Dacă artiştii ar fi plătiţi după unitatea de timp-creaţie, eu aş putea cîştiga în două seri ceea ce dumneavoastră realizaţi în trei luni. Aş dansa bucuroasă două seri pentru această statuetă; şi tot eu aş avea ultimul cuvînt".

Rodin se înclină, recunoscîndu-i geniul şi acceptă oferta.

„Îţi place această statuetă?"

„E perfectă", exclamă Isadora.

„E a ta; dar tot eu am ultimul cuvînt". Cu un aer de ştrengar îi făcu semn lui Constantin să se apropie.

„Iată-l pe cel ce a lucrat această copie. Ultimele retuşări şi semnătura sînt ale mele, ca atare nu-şi pierde din valoare pe piaţă".

Ochii Isadorei se măriră parcă de surprindere, puţin iritată că fusese păcălită. Avea o privire zăpăcită cînd i-a fost prezentat Constantin. El simţi cum tremură. Cum putea el oare să refuze cererea divinei Isadora? Şi totuşi era hotărît să nu mai cioplească cópii.

Văzînd confuzia întipărită pe faţa lui, Isadora spuse:

„Dacă poţi face o copie atît de perfectă, ţi-ai ajuns maestrul".

Constantin se înclină:

„Mulţumesc domnişoară Duncan, dar nu vreau să iau drept compliment ceea ce mi-aţi spus. M-am hotărît să nu mai fac cópii. Aceasta e pentru mine ceea ce ar însemna pentru dumneavoastră un spectacol într-un music-hall. Puteţi spune oare că există o diferenţă între balet şi modul dumneavoastră de-a dansa?"

Isadora își dădu seama că tînărul bărbos, îmbrăcat într-o cămașă românească, era un adevărat artist; fu încîntată să vorbească despre dansul ei care, era convinsă, putea să schimbe chiar și natura umană. Pentru marea balerină dansul era un ritual religios.

„Ruptura dintre dansul meu și balet este totală, chiar în esența sa. Școala de balet își învață elevii că centrul tuturor mișcărilor se găsește la baza coloanei vertebrale. Din acest loc, susține baletul, mîinile, picioarele și trunchiul pot să se miște liber. Mi-a trebuit mult timp să descopăr că rezultatul este chiar opus celor învățate. Astfel un balerin devine o păpușă cu viață". Ilustră punctele sale de vedere cu mișcări artificiale și mecanice, ceea ce făcu lumea să rîdă, și să sporească numărul curioșilor din jurul ei. Apoi își continuă explicațiile:

„Mulți ani am căutat să descopăr rădăcinile impulsului către mișcare. Cred ca am citit zeci de cărți cu acest subiect. Una însă, ce vorbește despre dansurile hinduse mi-a deschis ochii. Susține că izvorul forței motrice din corp este plexul solar; aci se află centrul emoției. Natura nu ne-a creat ca pe niște automate. Cînd ne gîndim la inimă, ne referim automat la regiunea plexului solar pentru că este, cum spuneam, centrul tuturor emoțiilor. M-am răzvrătit prima dată împotriva părerilor susținute de școala de balet. Mi-am educat elevii să asculte muzica cu sufletul. Să nu înceapă să danseze decît atunci cînd simt că se trezesc la viață. Dansul își are originile în începuturi îndepărtate. Le-am spus elevilor mei să-și deschidă sufletele și să primească grație și putere spirituală. Atunci cînd simt emoția în adîncul sufletului să-și lase mișcările conduse de ea. Inevitabil, au devenit spontani. Inspirația mai întîi; apoi dansatorul se poate mișca, plin de grație, către lumină".

Constantin era adînc impresionat. Și el simțea la fel despre sculptură. Regulile artei trebuie să se ghideze după inspirație, și nu invers. Apucă mîna Isadorei, impulsiv, și o sărută pasionat.

„Mulțumesc, mulțumesc; nu vă dați seama cît de mult curaj mi-ați dat!"

Isadora zîmbi bucuroasă, plăcîndu-i acest omagiu sincer. Rodin descrise un gest larg, spunînd:

„Întotdeauna tinerețea a luptat împotriva Academiei. Cum altfel am putea să ne eliberăm gîndurile?" Apoi, sărutînd mîna Isadorei, adăugă:

„Îi faci pe tineri să viseze la glorie".

Isadora răspunse cu viclenie:

„Aţi auzit ce-a spus. Va trebui să sculptaţi singur *Sărutul*".

Rodin se uită uimit către Constantin şi spuse:

„Nu mai înţeleg. Înseamnă asta oare că am pierdut un elev?"

Constantin închise ochii ca şi cum ar fi trebuit să plonjeze de la o înălţime mare spuse:

„La umbra unui stejar falnic nu poate creşte nimic!"

Isadora îşi dădu seama de tensiunea pe care a creat-o între elev şi maestru, şi se lamentă ironic: „Pe unde trec las în urma mea-nvrăjbire".

Doamna Grigorescu, care stătea alături, îşi dădu seama de pericol. Dori, în mod sincer, să calmeze lucrurile şi se întoarse spre Rodin:

„Vă rog, maestre, iertaţi-l pe domnul Brâncuşi. Fără îndoială că a băut prea multă şampanie. E încă tînăr şi nu ştie ce spune".

Rodin îşi smulgea barba, dar nu spuse nimic. Îşi amintea de timpurile cînd lucrările sale erau refuzate de Academie, pentru că nu respectau „decenţa impusă de tradiţie în sculptură". Acest gînd îl făcu să izbucnească în rîs şi mînia îi dispăru subit. Elevul său era le fel de încăpăţînat ca şi el cînd lupta împotriva academicienilor. Răspunse încurajator:

„De fapt, are dreptate. La vîrsta lui şi eu a trebuit să-mi apăr personalitatea".

Constantin făcuse acest pas eroic, dar, acum trebuia să sufere şi consecinţele, care se iviră imediat. Îl părăsiră toţi, rînd pe rînd, parcă ar fi vrut să-i spună că era liber să se izoleze, că nu-l oprea nimeni. Chiar şi Mihai o urmă pe Isadora la bufet pentru a-i lua un interviu. De fapt notase tot timpul în carneţelul său negru.

Grupul din jurul doamnei Grigorescu îl privea cu dispreţ; fără îndoială avea să i se spună că şi-a trădat ţara.

Deodată se simţi ruşinat de îmbrăcămintea lui ţărănească printre bărbaţi îmbrăcaţi în haine negre, în această mulţime strălucitoare. Cu ce să se laude cînd, de fapt, nu avea nici o lucrare ca lumea? Se pomeni mergînd spre dormitor, unde erau îngrămădite hainele. Şi-o îmbrăcă pe a lui şi ieşi prin uşa din spate. Era o noapte cu lună şi privighetorile cîntau. Se vedeau luminile Parisului în vale. Se simţea părăsit şi deznădăjduit.

Merse pe cărăruia cu pietriș spre stația de unde un tren avea să-l ducă înapoi spre gara Montparnasse. Își aminti lungul și singuraticul său drum de la București la Paris; îi trecu prin minte de parcă ar fi fost acum pe drum și începu să murmure un cîntec popular trist. Cînta din ce în ce mai tare. Apoi începu un imn. Cu cît se depărta de vilă cu atît se simțea mai ușurat. Ceva se descătușase în el; izbucni într-un hohot de rîs, necontrolat. Atunci, abia atunci, își dădu seama că o povară grea îi căzuse de pe umeri.

Capitolul XIII

FORMĂ PRIMARĂ

Constantin era convins că pădurea, cîmpurile şi cerul comunică cu ceea ce a trăit aproape de ele. Îşi aduse aminte de liniştea sufletească şi bucuria înălţătoare care-l cuprindeau cînd vieţuia cu ciobanii, pe vremea copilăriei. Îşi amintea cît de stabil era ţăranul în comparaţie cu orăşanul, cu plăcerile sale efemere... Exista ceva puternic şi durabil în omul care se lua la luptă cu elementele naturii. Sculptura lui Rodin nu oglindea nimic din acea existenţă. Orăşenii nu aveau să înţeleagă niciodată demnitatea tăcută a ciobanului care-şi ducea viaţa într-o groaznică sărăcie. Acea linişte sufletească era ceva cu totul străin atmosferei agitate din opera lui Rodin.

„Efigii", murmură Constantin, „efigii", în timp ce se uita la cópiile făcute de el după lucrările lui Rodin. Strigă tare şi cu dispreţ:

„Carne, biftec; în marmură, lut şi bronz; nu contează în ce. Nimic altceva decît biftec!" Artiştii ţărani au un alt fel de a-şi exprima adevăratele lor sentimente. Sculpturile cioplite de Sofron pe porţi şi cele văzute pe cruci sînt făcute din inimă; cu gînduri simple, dar pline de sinceritate. Îşi aminti cum, în copilăria sa, îi plăcea să-l privească pe Sofron transformînd o bucată de lemn în acea parte a jugului ce se pune pe gîtul boului; apoi netezea forma arcuită cu bucăţi de sticlă. Cînd Constantin sculpta în lemn avea senzaţia că prin degete i-ar fi pătruns un fior minunat, venind din lemn. Apoi, urma emoţia descoperirii unei forme. Era chiar mai plăcut să încerci să găseşti o formă decît să redai o asemănare. Forma era o astfel de imagine, ascunsă în interiorul copiei. Era mult mai reală decît înfăţişarea sa exterioară. Îşi amintea doar plăcerea din copilărie de-a sculpta şi de-a descoperi forma şi, pur şi simplu, tînjea după ea. De atunci a iubit cu pasiune tot felul de unelte şi scule.

Începu să lucreze în piatră năzuind să ajungă la forma pe care o căuta. Era cu totul altfel decît în lut. Însăşi natura materialului cerea o înfăţişare netedă. Încercă să ia cu dalta orice ridicătură de pe suprafaţa pietrei; asperităţile sînt supărătoare. Simţi plăcere cînd reuşi să o netezească. În lemn sculpta dur, lăsînd urmele uneltelor, ca meşterii români, cînd lucrează cruci. Era de asemenea influenţat şi de sculpturile gotice, în lemn, pe care le văzuse în capelele şi bisericile din Paris.

O piatră, un bloc de marmură, o bucată de lemn aveau un suflet ascuns în adîncul lor. Scrierile orientale îi atrăseseră atenţia asupra existenţei lui în diferite forme ale materiei. Ce-l intriga însă pe Constantin era concepţia că atunci „cînd omul descoperă sufletul, cunoaşte de fapt şi materia, deoarece materia este suflet şi sufletul materie". Cuvîntul „Yoga", îşi are originea în sanscritul „Yuk", adică „jug". Aşa cum Sofron înhăma caii la căruţă cu ajutorul hamului, tot aşa şi „Yoga" face legătura dintre materie şi suflet. Constantin era conştient de faptul că sufletul se ascundea în materia pe care o sculptează sau o cizelează, că lucrează împreună cu materia şi că din această legătură iese o nouă formă, plină de înţeles. Un învăţat din Tibet îşi scrisese gîndurile în secolul unsprezece, dar pentru Constantin ele aveau înţeles, acum, în secolul douăzeci, în tumultul agitaţiei artistice din Paris. În ciuda descoperirilor acestui secol al maşinilor, omul era încă prins în luptă pe viaţă şi pe moarte împotriva urii, trufiei, invidiei şi avariţiei. El trebuie să înveţe cum să se elibereze de aceste cătuşe.

Începu să înţeleagă de ce cafenelele şi seratele îl extenuau. Duioşia şi firea sa dreaptă nu puteau îndura acest spectacol urît. Văzu că în lupta lor pentru succes artiştii trişează, mint; se linguşesc. Fiecare încearcă să-şi ridice în slăvi arta, ponegrind-o pe-a confraţilor, numindu-i pe aceştia şarlatani. Nu e de mirare că arta lor prinde contururi stăpînite de agitaţie, ia forme desfigurate, fiecare artist căutînd de fapt o întruchipare a eului său. Nimeni nu încerca să-şi transpună eul în ceva ce putea fi artă anonimă. Unde era artistul care să redea seninătatea, nu zbaterea; o artă, care să reflecte pacea sufletească pe care învăţaţii Orientului o puneau în lumină în scrierile lor? Puritatea gîndirii, regăsirea puterii sufleteşti, acestea le căuta cu fervoare Constantin. Putea să-şi îndeplinească acum cea mai sacră datorie faţă de arta sa: să caute

esenţa naturii; şi asta nu pentru a fi aprobat de confraţii săi, ci pentru a-şi găsi pacea.

Săptămînile treceau. Sculpta, cioplea, dar nu era deloc mulţumit de ceea ce obţinea. Lucră din nou pentru tîmplar, cu bucata, pentru a-şi plăti astfel chiria şi mîncarea. Colindă toate muzeele unde era expusă artă primitivă. Practică Yoga, pentru a-şi spori puterea de voinţă. Credea că astfel îşi va putea controla gîndurile şi în acelaşi timp va elabora o concepţie proprie despre artă. Dar nu reuşi să găsească ce căuta.

Într-o dimineaţă, stătea în faţa micului dejun, pe care şi-l preparase singur. Masa era îngrijit acoperită cu „o faţă de masă" din hîrtie, asemănătoare celor folosite de Brabant în bistroul său. O cană cu lapte, nişte pîine, solniţa şi cîteva ouă fierte era tot ce se găsea pe masă. Constantin ridică un ou şi îl privi de parcă l-ar fi văzut pentru prima dată în viaţă ţinîndu-l cu gingăşie în dreptul luminii. „Mama vieţii", repetă el cuvintele bunicii.

„Mama formei, mama tuturor formelor", strigă el deodată. Cu lacrimi în ochi sărută oul.

Era atît de emoţionat, încît lăsă totul pe masă, înşfăcă pălăria albă şi ponosită şi plecă fugind din atelier. Simţea nevoia să facă o plimbare lungă. Colindă rapid şi fără vreun scop anume, stradă după stradă, simţindu-se deodată acoperit şi protejat de o mulţumire ascunsă. Găsise în sfîrşit secretul Naturii — „Mama formei". Oul era adevărata mamă a vieţii! Se făcuse lumină. Acum, ştia secretul sculpturii. Forma primară! Numai el cunoştea importanţa descoperirii sale. Nimeni nu putea să ghicească zbuciumul frenetic al minţii lui. Azi va începe noua artă. Se întoarse la atelier, alergînd aproape tot drumul.

Ridică un ou pentru a-l studia:

„Dumnezeu a făcut lumea din nimic, dar eu am un ou pentru a începe".

Apoi îl privi timp îndelungat de parcă i-ar fi putut dezvălui secretul creaţiei.

„Sămînţa se formează în pîntece, în ou. Acesta este începutul, originea". Nu va porni la drum cu idei preconcepute. Va modela pur şi simplu un ou din ghips alb!

Şi astfel din ghips alb făcu un ou; îl făcu atît de neted încît se gîndi că orice copil ar dori să se joace cu el. Apoi se îndepărtă pentru a-l examina de la distanţă. Oul stătea miraculos în echilibru pe masă. Rînd pe rînd cercetă şi celelalte

lucrări din atelier. Erau lucrări bune: feţele erau construite interesant, în mai multe planuri. Erau realizate bine, dar nu-l entuziasmau pe privitor. „Treci pe lîngă ele aşa cum treci pe lîngă oameni", murmură Constantin. Dar, să presupunem că cineva ar vedea oul într-o galerie de artă? Ar rămîne uimit; s-ar opri şi ar admira această formă atrăgătoare, suprafaţa sa netedă. Totuşi, nu ar fi şi şocat în acelaşi timp? N-ar crede oare că i se joacă vreo festă? Apoi ar privi în jur să vadă ce spun ceilalţi şi, ruşinat de nesiguranţa sa, ar putea striga: „Ce mai e şi asta? Pare a fi un ou imens de Paşti. Dar atunci ce caută într-o galerie de artă?"

Constantin îşi imagină indignarea crescîndă a vizitatorilor, urmată de rîsul lor, ca la o glumă bună. Nu, îşi spuse cu indignare, nu l-ar accepta. Pînă şi el găsi forma oului foarte ciudată. Simţea că îi lipseşte ceva. Poate un plan contrastant care să-i dea profunzime. Dacă ar tăia o parte din ou ar apare mai evidentă prezenţa contrariilor — o dualitate. Dar dualitatea, chiar şi aceea a spiritului şi materiei, spun budiştii, e o iluzie, deoarece spiritul şi materia sînt un tot. Tăind planul contrastant într-un anumit punct, cele două opuse ar apărea ca o unitate. Dar o singură încercare nu era de-ajuns. Ce să-i faci!? În artă, descoperirea şi nu căutarea are importanţă. Exista, cu toate acestea, un punct miraculos în care oul nu mai erau ou şi devenea artă; transformînd invizibilul în vizibil.

Zvonul despre ruptura dintre Constantin şi Rodin ajunse şi la urechile studenţilor de la Academia de Arte Frumoase. Alexandru se îngrijoră, fiind acum convins că prietenul său suferea de surmenaj nervos. Semestrul se apropia de sfîrşit; toţi studenţii se pregăteau intens pentru *„Balul celor patru arte"* şi încetară în consecinţă lucrul pentru a decora şi aranja ultimele detalii în vederea importantului eveniment.

Constantin părăsise Academia fără a anunţa pe cineva. Alexandru, om bun la suflet, simţea cu mîhnire că-şi părăsise prietenul la necaz; îl lăsase singur şi bolnav. Trebuia ajutat să-şi uite mîhnirea, să se alăture celorlalţi, în vacarmul carnavalului. Astfel, Alexandru vorbi cu De la Verna şi căzură de acord ca un grup să năvălească în atelierul lui Brâncuşi şi să-l ducă cu forţa la bal.

Constantin era însă foarte adîncit într-o serie de încercări de realizare a formei dorite. Adusese din curte o piatră calcaroasă pe care o cercetă cu atenţie, străduindu-se să deslu-şească forma ascunsă din ea. Uneori stătea aşa ore în şir luptîndu-se cu forma ascunsă asemeni lui „Iacob cu îngerul",

cum obișnuia el să spună mai tîrziu, cînd își amintea de aceste timpuri.

Bătaia pe care o auzi la ușă îl deranjă; cu toate acestea se sculă să deschidă. Era Marthe cu un coș plin de mîncare. Constantin își dădu seama că era vineri, ziua în care ea obișnuia să vină, aducînd pui, franzele și vin. Mormăi dezaprobator:

„Marthe, dragă, ți-am mai spus să nu vii pînă nu te chem. Am foarte mult de lucru".

„Dar ești atît de adîncit în lucru, încît uiți să mănînci. Ți-am adus puiul de vineri seara. Ia-l. Eu plec".

„Nu, nu", strigă Constantin supărat; „acum tot ești aici; mănînc eu mîine. Nu te alung, prostuțo. Spuneai că înțelegi; atunci, te rog să înțelegi".

Era supărat, dar încerca să se consoleze, nedorind să o facă pe Marthe să plîngă. Și într-adevăr, lacrimile apăruseră în ochii sărmanei ființe ce stătea în prag, clipind năucită. „Prostuțo", îi spuse Constantin, în timp ce-i lua coșul și o sărută. Apoi o prinse de mînă și o duse spre masă, unde lăsă coșul.

„Spune-ți rugăciunea și hai să mîncăm". Supărarea îi trecuse.

Mîncară în tăcere.

„Îmi dorește doar trupul", se gîndi ea. „Toți bărbații sînt la fel". Nu se compătimea. Era doar tristă. „Nu veni pînă nu te chem", își continuă ea firul gîndului, repetîndu-i cuvintele. „Nu știe ce vrea. Toți artiștii sînt nebuni".

Între timp, Constantin privea cu atenție piatra întunecată, încercînd să-i deslușească forma. Pe cînd se uita, văzu apărînd încet, pe piatră, conturul unei femei și al unui bărbat, față în față, împreunați. Marthe și el stăteau departe unul de celălalt și cu toate acestea, mai tîrziu se vor uni. Se gîndi la Marthe cu compasiune, amintindu-și de o zicală de la ei din sat: „Femeia neiubită e ca o coasă neascuțită". „Și totuși, munca înainte de toate; ar trebui s-o rup cu ea", își spuse.

În timp ce se uita la bucata de piatră pătrată, înaltă de aproape un metru, îi văzu pe cei doi îndrăgostiți îmbrățișîndu-se. Două figuri, așezate, complet unite, față în față, formînd o piesă monumentală. Chiar și o singură linie putea să le arate capetele, mîinile îmbrățișîndu-se, și unduirea șoldurilor. O unitate născîndu-se din dualitate! Constantin mulțumi, în gînd, pentru această idee. Rezolvase în sfîrșit problema și o privi pe Marthe, relaxat și iubitor.

Ea îi cunoştea privirea şi se întinse cu plăcere cînd termină de mîncat. Apoi trase cu ochiul pentru a-l face să rîdă. Constantin îi zîmbi larg, iar ea îi sări pe genunchi.

„Mai întîi să spăl vasele", interveni Marthe, dîndu-se jos grăbită, dornică să le termine cît mai repede.

Deodată, o izbitură puternică în uşă.

Constantin auzi mai multe voci: „Deschide! Deschide!"; ceea ce-l făcu să fugă iute la uşă, cuprins de panică. Cînd deschise uşa, nu putu să-şi creadă ochilor. Văzu oameni cu feţe pictate şi bărbi din hîrtie, îmbrăcaţi în piei de leopard; capete acoperite cu foi de viţă. Încet, în toată această adunătură, începu să desluşească feţele zîmbitoare ale lui De la Verna, Alexandru şi alţii, pe care-i cunoscuse la Academie.

Năvăliră cu toţii în atelier şi îşi descărcară sticlele pe masă. Marthe se ascunse în spatele unui paravan. Alexandru îi întinse lui Constantin o sticlă, spunîndu-i:

„Bea! Şi costumează-te repede. Nu prea avem timp. Mergem la bal".

Constantin nu putu rezista veseliei şi era cu adevărat încîntat că prietenii săi se gîndiseră la el. Ridică sticla în cinstea lor, urîndu-le sănătate şi bău cu înghiţituri mari:

„Dar n-am costum".

„N-ai costum şi te mai consideri artist? Ce punem pe el?" îi întrebă Alexandru pe ceilalţi.

De la Verna zări o strecurătoare de metal agăţată pe peretele din spatele cuptorului; o luă şi o aşeză pe capul lui Constantin:

„Te încoronăm; Constantin întîiul, regele-păstor al Balcanilor!"

Ceilalţi primiră cu entuziasm ideea.

„Dar un rege trebuie să aibă hlamidă. Ce e un rege fără hlamidă?"

Ideea veni de la un student oacheş, italian, care avea pe cap o coroniţă din frunze de viţă; ceilalţi îl numeau Dedo. Dedo zări într-un colţ al atelierului două cuverturi; le ridică strigînd:

„Vreau ace de siguranţă! Dau un regat pentru două ace!"

Constantin, care-şi aranjase atelierul cu precizie arhitecturală, merse direct la o cutie aşezată pe o poliţă de unde scoase două ace de siguranţă, pe care i le întinse tînărului.

Dedo uni capetele pledului cu acele de siguranţă şi aruncă hlamida pe umerii lui Constantin. Pledul atîrna la spate ca

trena unui monarh. Transformarea era atît de uluitoare încît se auziră strigăte:

„Splendoare regală! Eşti un rege-ntruchipat! Regele vînzătorilor de pleduri!"

De la Verna zări pe nişte poliţe cîteva instrumente muzicale: un flaut, o vioară şi un bucium. Dintre acestea alese buciumul, îl ridică şi strigă:

„Sceptrul! Sceptrul regelui!"

Constantin luă buciumul şi suflă puternic, iar răspunsul fu un infern de strigăte:

„Regele! Regele! Să bem în cinstea regelui Balcanilor".

O sticlă trecu din mînă în mînă.

Constantin trecea uşor de la îngîndurare la veselie. Începu să meargă ţanţoş prin atelier, suflînd în bucium.

Marthe, care pîndea de după paravan, nemaiputîndu-se stăpîni izbucni în rîs. Dedo se repezi la ea, scoţînd-o din ascunziş:

„Regina! Regina! Trebuie să îmbrăcăm regina!"

Marthe se zbătea, palidă de frică, să se elibereze din mîinile lui Dedo, deoarece studenţii de la „Balul celor patru arte" erau nebunatici şi fără pic de ruşine. O fată care mergea şi ea, se putea aştepta la orice.

„Nu, nu, strigă ea, trebuie să mă întorc la prăvălie!"

Acestea fiind zise, înşfăcă coşuleţul şi o zbughi pe uşă ca şi cînd viaţa ei depindea de asta.

Înveselit, Constantin ridică sticla şi îi ordonă lui De la Verna, care era îmbrăcat ca un cîntăreţ spaniol, să deschidă uşa pentru „Majestatea Sa". Ceilalţi îşi apucară sticlele şi îl urmară pe Constantin. „Regele" încuie uşa, suflă din bucium, şi urmat de doi oameni care ţineau trena, o luă în direcţia Senei.

În timp ce aceşti aducători de veselie mărşăluiau prin Paris, luminile marilor bulevarde erau ca şi făcliile ce însoţesc marşul triumfal al unui împărat. Îşi croiră drum printre oamenii ce se plimbau, care, la rîndul lor, îi înţelegeau şi le făceau loc, ştiind că în acea seară artiştii cucereau Parisul, fără a fi stingheriţi. Oamenii din trasuri şi landouri le zîmbeau. Trecură pe lîngă cafenele, pe lîngă lampioane şi castani pînă cînd, în sfîrşit, ajunseră la *Moulin Rouge*, pe vîrful unui deal, în sectorul Montmartre.

Vacarmul şi hărmălaia de pe ringul de dans erau asurzitoare. Două orchestre cîntau pentru dansatori tot felul de cîntece la modă. Fete în costumul Evei, cu o frunză mare,

purtînd pantofi auriţi, cu ochii machiaţi în verde, cu pete mari, roşii pe obraji, dansau cu gesturi greoaie şi obscene, în timp ce partenerii lor costumaţi se învîrteau în jurul lor. Cum perechile se schimbau repede, fetele îşi găseau o adevărată plăcere în a crea gelozii şi curînd se încinseră primele bătăi. Dar luptătorii se împăcară repede, acceptînd faptul că în acea ocazie deosebită „dragostea liberă" era regină. Lîngă pereţii sălii de dans stăteau aliniate separeuri particulare, fiecare reprezentînd un atelier şi aspirînd la premiul pentru costumaţie. În separeuri se puteau zări tineri îndrăgostiţi.

Comicul Rege al Balcanilor fu senzaţia serii, aducînd cu el veselie oriunde mergea. Două fete i se agăţară de braţ în timp ce urca scările balconului care înconjura ringul de dans. În balcon se găseau mese rezervate pentru musafirii privilegiaţi, care plăteau sume mari de bani pentru a asista la Baccanale. Cineva îi făcu cu mîna şi Constantin o recunoscu pe Elaine Feyre, pe care o întîlnise la serata lui Rodin. Îi întoarse salutul suflînd în bucium cînd trecu pe lîngă ea.

Acordarea premiilor începu ceva mai tîrziu, pe la ora două dimineaţa. Fanfara, care anunţa concursul, începu să cînte. Apărură şaisprezece care încărcate cu tinere modele, dezbrăcate pînă mai jos de brîu şi cu mijlocul pictat în roşu. Dansau sălbatic. Voalurile alunecară dezvăluind goliciuni provocatoare.

Băieţi goi ţipau înnebuniţi în timp ce fugăreau fete-sclave. Toţi doreau să pară cît mai desfrînaţi şi mai păgîni. Constantin cîştigă cu uşurinţă premiul pentru costumaţia sa comică. Primi un basorelief al lui Bacchus, zeul grec al veseliei.

Petrecerea dură pînă în zori. Ameţit de băutură, fu urcat în căruţa unui lăptar şi dus acasă de prieteni. Dar cheful continuă cu vin din sticle ce-şi făcuseră misterios apariţia. Influenţat de acest aer în care plutea răzvrătirea, Constantin apucă un ciocan şi strigă:

„Jos cu Rodin".

Începu să-i spargă statuetele de lut. Ceilalţi artişti se alăturară debandadei cu o plăcere copilărească de a distruge.

Resturi de sculpturi se întindeau pe toată podeaua. Deodată Constantin îl zări pe Dedo cu preţiosul său ou în mînă pe punctul de a-l trînti jos. Constantin strigă, înşfăcînd oul:

„Nu! nu! Este un ou sfînt. Este noua artă".

Apoi strînse oul cu grijă la piept. Ameţiţi de băutură, ceilalţi îl priveau uimiţi.

„Noua artă! Noua artă!“, strigă unul, prăpădindu-se de rîs.

Constantin, strîngînd la piept oul de mărimea unui cap, făcu o mutră atît de caraghioasă, încît și ceilalți izbucniră în rîs:

„Idioților! Cărați-vă! Toți! Vă credeți artiști și nu sînteți decît niște tîmpiți!“

Apoi așeză prețiosul ou într-un colț și începu să-i împingă pe toți afară, cu lacrimi de furie în ochi. De la Verna se trezi și strigă:

„Regele ne ordonă! Trebuie să plecăm“.

Începu să cînte la ghitară un marș, conducîndu-i pe toți afară din atelier. Cînd rămase singur, Constantin puse oul pe masă. Avea un luciu straniu în lumina zorilor; strălucea cu o splendoare singuratică în contrast cu rămășițele statuilor. Constantin murmură extaziat:

„Zorii unei ere noi“.

Apoi, istovit, își smulse pledurile și se trînti pe patul său de lemn, căzînd într-un somn adînc.

Capitolul XIV

ATELIERUL GOL

Cînd Constantin se trezi tîrziu, ziua următoare, își aminti de cuvintele bunicii sale: „Dormim ca să fim treji cînd ne sculăm". Se simțea mulțumit și odihnit deoarece începea o viață nouă. Ruinele vieții trecute îl înconjurau. „Am să curăț locul ca lumea". Nu-i plăcea murdăria. Obișnuia să-și țină atelierul curat, cu uneltele la locul lor, să le găsească cînd avea nevoie de ele. Acum, mai mult ca oricînd, totul trebuia să fie curat pentru noua sa muncă. Mătură podeaua, adunînd resturile statuetelor, într-un colț.

„Voi face din ele piedestale, suprafețe rotunde pentru mese; ceva simplu și folositor, mai frumos decît ce-a fost înainte", reflectă el. Stătea acolo cu o cîrpă de praf în mînă, privind grămada de cioburi din colț. Apoi izbucni în rîs. Da, vechile efigii puteau fi ușor transformate în table pentru mese. Va face două, mari. Vor servi drept bază pentru noile forme.

Fără îngrămădeala de statuete atelierul părea gol. Pentru Constantin, însă, era o goliciune plină de viață, ce-l chema la treabă, pentru a-l umple cu forme create de mintea lui; forme nemaivăzute pînă atunci. Se simțea ales și chemat. Îi era foame, dar dorința de-a lucra învinse.

Trebuia să înceapă să-și controleze pofta, pentru a-și oțeli voința; voință care va obliga un corp disciplinat să servească rațiunea, să pătrundă în spatele aparențelor. Ochii i se opriră pe piatra de var așezată pe un suport, jos. Era ceva sacru. Din stîncă omul primitiv a cioplit forme. Trebuie că a privit piatra timp îndelungat, în liniște, așteptînd imaginea. Vechii artiști serviseră drept medii, ajutînd piatra să scoată la iveală intenția adormită în interiorul ei. Ei exprimau credințe puternice, speranțe, temeri, în modul cel mai simplu și direct. Piatra însăși îi ajuta să realizeze forma primară.

Se aşează jos lîngă piatră şi începu să mediteze. Trebuia să descopere în el însuşi, fără ajutorul nimănui, ceea ce s-a pierdut din ce a fost în timpurile de demult. Avea să orbecăiască singur, în măruntaiele întunecate ale subconştientului, să aştepte fiorul care va vesti „participarea primară". Observă caracterul de bloc monolitic al pietrei din faţa sa. Cum să unească figurile în una singură, aşa cum le-a conceput, şi piatra să-şi păstreze caracterul de bloc? Cele două figuri nu vor semăna cu cele reale; ar violenta natura pietrei. Numai conturul cel mai simplu poate sugera îndeajuns imaginea primară. Mîinile şi picioarele abia schiţate, pot să se unească, în linii orizontale şi, totuşi, un întreg avea să fie linia verticală pentru a respecta întru totul poziţia pietrei. Îmbrăţişarea mîinilor şi-a picioarelor va trebui să fie mai puternică decît cea a îndrăgostiţilor lui Rodin.

Nu exista nimic magic în *Sărutul* său. Erau doar două corpuri goale, cioplite în marmură, într-o atitudine lipsită de senzualitate în aşa fel încît să fie acceptată de „eticheta" burgheză. Nu, figurile lui în piatră trebuiau să fie unite; o dualitate, transformată în unitate. Aveau să fie impersonale în aşa fel, încît să nu poată fi încadrate într-o epocă sau perioadă anumită.

Îi luă mult timp să-şi imagineze forma solidă şi avea să mai mediteze pentru a determina punctele în care să-şi plaseze liniile orizontale. Încercă să schiţeze cu cretă pe piatra neagră, dar aceasta nu-i fu de mare ajutor. Nu îndrăznea să se atingă de piatră cu dalta pînă nu era sigur de formă. Prima lovitură de daltă atrăgea după sine altele şi nu vroia să-şi dea, în cele din urmă, seama că greşise. Putea să tot mediteze pînă cînd avea să descopere forma dorită.

O bătaie la uşă îi întrerupse gîndurile. Era Mihai Romanov, căruia îi strînse bucuros mîna. Mihai privea cu uimire praful alb aşternut pe barba, sprîncenele şi chiar pe genele prietenului său. În cealaltă parte a camerei zări grămada imensă de lut şi ghips. Întrebă amuzat:

„Unde îţi sînt sculpturile?"

„Acolo", îi răspunse Constantin, arătînd grămada.

Mihai se îndreptă grăbit spre colţul camerei şi întrebă cu voce ascuţită:

„Le-ai distrus pe toate?"

„Aveam nevoie de mese şi de piedestale", veni răspunsul laconic.

„Ce mese, ce piedestale?" îl întrebă Mihai, privind neîncrezător la faţa murdară a prietenului său.

Adîncit în meditaţie, Constantin uitase să se spele.

„Mese, la fel ca roţile de moară de acasă. Rotunde şi plăcute ochiului. Aveam nevoie de material pentru a construi tăblia mesei", rîse Constantin. Era amuzat de expresia de neîncredere pe care o luase faţa lui Mihai.

„Acela e materialul pentru mesele tale?" reveni Mihai, arătîndu-i grămada de cioburi din colţ.

„Da", chicoti Constantin.

O să vadă Mihai într-o zi! Toţi vor vedea. Terminase cu „biftecul". De acum înainte va face doar forme pure. Sculptură adevărată. Puse mîna pe umărul lui Mihai şi rîzîndu-i în faţă îi spuse:

„Gata cu biftecul!"

Mihai îşi reveni treptat:

„Văd că ai devenit vegetarian. Ştiu. Cărţile hinduse pe care le citeşti dau asemenea sfaturi".

„Gata cu *biftecul* în sculptura mea. S-a terminat", repetă cu convingere Constantin. Apoi îşi întări vorbele printr-un gest final:

„Mihai, eşti prietenul meu. Efigia asta poate fi numită sculptură? Oricine poate face o efigie. Orice om cu ochi şi mîini. Ţăranii obişnuiesc să spună despre cineva care imită că «fură cu ochii». A copia înseamnă a fura. Dar gîndeşte-te Mihai, gîndeşte-te. Poţi copia un obiect, dar nu poţi copia natura, pentru că natura înseamnă viaţă, iar viaţa e în continuă transformare".

„Stai", îl întrerupse Mihai. „Atunci ce fel de sculptură ai vrea?"

„Am spus, o sculptură care să-şi aibă propria sa viaţă, o formă cu viaţă şi nu una să imite viaţa", continuă el. „Văd că te îndoieşti de spusele mele. Teoriile nu au nici o valoare. Contează numai practica. Cred că n-ar fi trebuit să-ţi spun, dar îmi eşti prieten", încheie Constantin cu sinceritate.

„Apreciez mult sinceritatea ta", răspunse Mihai apucîndu-i mîinile. „Am venit la tine ca prieten. Ţi-am adus încă o comandă. Un prieten de-al doamnei Grigorescu doreşte să faci un monument funerar. E vorba de o poveste tragică. Prietena lui s-a sinucis. E îngropată în cimitirul Montparnasse. Omul are inima zdrobită. Vrea o piatră de mormînt care să simbolizeze marea lor iubire, iubirea fără de moarte. Doamna

Grigorescu a sugerat o copie după *Sărutul* lui Rodin. Amicul ei a fost de acord. E un om foarte bogat şi poţi să ceri oricît".

Constantin îl privea prostit. Abia terminase de explicat că nu va mai face cópii niciodată. Dar Mihai nu înţelegea. Bănuise întotdeauna că intelectualii cunosc arta doar din cărţi; nu înţeleg adevăratul ei limbaj. Discuţiile despre artă pe care le avusese în trecut cu Mihai fuseseră o pierdere de vreme:

„Nu pot să accept comanda deşi numai Dumnezeu ştie ce mare nevoie am de bani".

Mihai se stăpînea încă. Vedea în refuzul prietenului său o încăpăţînare copilărească şi o nemaiîntîlnită vanitate. Cu toate acestea, Constantin părea un om inteligent. Se străduia totuşi să-l înţeleagă:

„Vrei să spui că îţi strică dacă faci o copie după Rodin?"

Constantin încuviinţă.

„Dar nu te-ar deranja să copiezi o mobilă?"

Constantin dădu din nou aprobator din cap.

„Cu alte cuvinte, vrei să spui că faci piatra, dar aşa cum vrei tu?"

Mihai era un om calm şi foarte inteligent. Îl privi pe Constantin:

„Iartă-mă dacă te întreb, dar îţi dai seama ce spui? Atelierul ţi-e gol. Oare mintea ţi-e tot atît de goală? Dacă nu vei copia *Sărutul* lui Rodin, atunci ce piatră funerară vei face?"

Constantin era iritat:

„*Sărutul* lui Rodin e ceva obişnuit. Doi oameni goi care se sărută neîndemînatic, numind aceasta pasiune. Ai putea vedea ceva mai banal pe o piatră de mormînt? Nu este genul de dragoste pe care amicul tău ar admira-o. El vrea ceva care să sublinieze eternitatea dragostei".

„Poţi să faci aşa ceva?" întrebă Mihai aprins, întrezărind o speranţă.

Constantin îi arătă blocul de piatră:

„Are forma şi soliditatea necesară unei pietre de mormînt. Va trebui să sculptez un cuplu, fără a distruge impresia de solid pe care ţi-o dă piatra. De aceea cele două figuri nu vor fi decît schiţate. Ar putea semăna cu o sculptură primitivă; sau cu una grecească. Dar nu va semăna. Nu va corespunde nici unei perioade anumite. Va aparţine eternităţii. Să nu crezi însă că va fi uşor de făcut. Îmi va lua timp mult să ajung la această simplitate. Voi încerca forme neştiute pînă acum, uitate. De aceea să nu mă zorească".

Mihai se sperie de vehemența cu care vorbea Constantin. Concepția sa despre artă părea cam îndoielnică. Acesta nu mai semăna cu prietenul bun, normal pe care-l cunoscuse. Bietul Constantin! se gîndi Mihai. Un demon pune stăpînire pe el tocmai acum cînd e gata învățat. Se întîmplase în București și se repeta acum la Paris. Trecuse de mult de anii studenției; cu toate acestea încerca să descopere o direcție nouă în artă. Cît de ușor renunțase la marea ocazie de-a lucra cu Rodin și se condamna la o viață grea, fără cine știe ce răsplată. Și iată, se întîmpla din nou. Artistul al cărui geniu nu era recunoscut în timpul vieții!? Cine ar fi plătit pentru o piatră de mormînt făcută de un sculptor necunoscut ce insista să-și impună punctul de vedere? Cuprins de milă se adresă prietenului său atît de stăpînit de pasiune:

„Mi-e teamă că amicul nostru va vrea să vadă întîi piatra și apoi să plătească pentru ea. Din ce vei trăi între timp?" Mihai arăta atît de deznădăjduit încît Constantin îl bătu pe umăr, rîzînd:

„Ia veselește-te, prietene. Voi trăi tot așa cum am trăit pînă acum. Cu cele două mîini".

Își întinse apoi mîinile spre Mihai, chicotind. Erau mîini puternice, mari, mîini de țăran, dure și înăsprite. Și totuși aceleași mîini lucraseră o vioară delicată din lemnul unei lăzi de portocale. Mihai îl privi pe omul mic de stat, cu ochi negri, pătrunzători, cu păr aspru, cu barba neagră și deasă. Apoi spuse:

„Regele Nibelungilor". În acel moment, Constantin părea puternic, încrezător și liniștit.

Capitolul XV

SĂRUTUL

Constantin îşi reluă munca la tîmplarul de mobilă. Prefera să muncească la el decît să copieze lucrările altuia. Îi plăcea lemnul, pentru că în timp ce lucra era liber să gîndească. Ştia că este un meşteşugar iscusit; îşi respecta munca şi cînd se apuca de ceva o ducea întotdeauna pînă la capăt. Lucra doar cîteva ore pe zi, atît cît să se poată hrăni şi să-şi plătească chiria, spre necazul patronului său, care se ruga în zadar de el să rămînă mai multe ore.

Lucrînd în lemn, gîndurile i se întorceau la timpurile nespus de fericite ale copilăriei, cînd se alătura păstorilor care ciopleau în lemn în timp ce-şi duceau oile pe crestele munţilor. În tinereţe îi plăcuse întotdeauna să poarte aceleaşi straie ca şi ei mîndrindu-se de căciulă şi de bunda destul de mare ca să-i servească drept culcuş cald noaptea. Se sprijinea şi el în toiag, urmat fiind pretutindeni de un cîine credincios. Între timp, urmărea cu privirea animale închipuite în formele norilor, iar cu urechile asculta muzica lină, foşnită a brazilor.

Păstorii, grupuri, grupuri, cu cîinii şi oile lor se mutau de la un loc bun de păscut la altul. Erau oameni blînzi şi duioşi. Cînd vremea trecea greu, luau o bucată de lemn şi briceagul din cureaua de piele latră şi ciopleau obiecte folositoare în colibele lor primitive. Ciopleau linguri, scăunele cu trei picioare, laviţe şi le decorau cu cercuri, romburi şi pătrate. Nu erau presaţi de timp şi de aceea lucrau cu grijă şi dragoste, delicat, încet, perfect. De la ei învăţase Constantin să elimine toate detaliile de prisos, să surprindă doar esenţialul în modelul său. Tot timpul liber şi-l petreceau astfel, crestînd şi decorînd lemnul. Această muncă îi oferea în schimb pacea sufletească lui Constantin; îi antrena mîna şi îi dădea ocazia să-şi realizeze gîndurile fanteziste. Păstorii din Carpaţi lăsaseră o amintire foarte vie în mintea sa. Erau oamenii cei mai înzestraţi sufleteşte, cei mai generoşi pe care-i cunoscuse. Lu-

crau în singurătate, nu-i interesa faima sau competiţia şi de aceea trăiau în pace cu ei înşişi şi cu lumea.

Constantin nu avea să uite niciodată că era în primul rînd un vlăstar al străbunilor daci. Scrisorile şi pachetele primite de acasă nu făceau decît să-i întărească acest gînd. Varvara continua să-i trimită şervete, prosoape, pleduri, lucruri ce se găsesc în toate lăzile de zestre ale celor din ţară. Fiecare lucru primit de acasă era minunat brodat, colorînd viu atelierul. Noaptea, cînd se culca pe patul de scînduri, se acoperea cu o cergă groasă de lînă. Coliba ţărănească ce şi-o făcuse în inima Parisului îi dădea o anumită putere spirituală. Mobila şi încrustăturile de pe ea îi aminteau fără încetare de locurile unde se născuse şi pe care nu avea să le uite niciodată datorită oamenilor de acolo, cinstiţi şi încrezători în Dumnezeu.

Ştia că va rămîne pentru totdeauna un ţăran şi că nu se va putea adapta oraşului cosmopolit. Gîndurile sale se întorceau la ţara unde şi stîncile munţilor au grai, unde pădurile îşi au limba lor, unde vînturile şi anotimpurile vorbesc oamenilor. Era convins că nu va înceta niciodată să se bucure de lucrurile simple şi de munca sa. Ţăranul din el îl obliga să caute fără încetare esenţa.

Oul fu doar începutul. Era şi el o copie; dar o copie văzută cu alţi ochi. Din cioburile sculpturilor îşi făcu mese mari, rotunde şi una mică, pe care o putea întoarce; acolo trona oul din ghips. Modelă, apoi distruse nenumărate ouă, sperînd neîncetat să găsească în cele din urmă forma şi volumul care să dea viaţă ideii.

Cînd se întorcea de la tîmplărie, dimineaţa, atelierul curat părea nespus de alb. Chiar şi piatra închisă la culoare în care avea să sculpteze „Sărutul" părea albă în lumina magică a atelierului. Uimit şi el, privi atunci îndelungat în jur; apoi îşi puse halatul ce atîrna în cui, în spatele uşii. Alese un ciocan şi o daltă şi se apropie de piatra calcaroasă.

După multe săptămîni de meditaţie trase, în sfîrşit, cîteva linii ce aveau să rămînă. Acestea fixau două capete şi conturul unor mîini strîns îmbrăţişate. Poziţia şezîndă era doar schiţată. Constantin dorea să contopească cele două figuri într-una; să realizeze eterna unire dintre bărbat şi femeie în focul dragostei. Fiecare lovitură de daltă trebuia să fie exactă; fiecare lovitură de ciocan se transforma într-un adevărat efort fizic şi psihic. Adîncit în munca sa, pierdea noţiunea timpului, lucrînd într-un fel de transă. Se trezi abia

cînd văzu podeaua stropită de sînge. Se tăiase foarte tare la deget şi abia cînd se uită la el, simţi că îl doare. Îşi bandajă tăietura cu o batistă şi nu-i dădu prea mare atenţie. Sculptase fără încetare şi îi plăcea ce realizase.

Ritmurile formelor geometrice erau descompuse în elemente. Planurile erau definite geometric, fără ca ele să fi distrus compoziţia arhitecturală a întregului. Meditaţia îndelungată îi folosise la ceva; apoi fusese subjugat de subconştient. Lucră la *Sărut* timp de două luni şi pierdu multe ore refăcîndu-şi dăltile.

Nu putea fi calm, deşi se străduia. Într-o zi, încercă să părăsească atelierul, în căutare de petreceri. Se duse la *„Closérie des Lilas"*. Apollinaire, la locul său obişnuit, vorbea cu nişte iubitori ai artei care veniseră la el să caute răspuns în legătură cu noile tendinţe. Avea întotdeauna ceva nou de spus. Aceia care trecuseră zidul ce despărţea noul de vechi deveneau nesiguri; se pierdeau în încercarea ce părea fără de rezultat. Ideile radicale ale lui Gauguin, Cézanne, Matisse şi Picasso erau tot atît de noi şi uimitoare ca şi beculeţele electrice galbene, care începuseră să împînzească Parisul; dar aduceau cu ele aceeeaşi lumină slabă.

Apollinaire dădea informaţii despre duelul dintre Matisse şi Picasso. Amîndoi lucrau la cîte o pictură enormă, prinşi în bătălia ce avea să hotărască cine dintre ei va domina perioada următoare.

Matisse îşi intitulă lucrarea ce reprezenta nişte figuri dansînd: *Bucuria vieţii.* Lucrarea lui Picasso — pe care ar fi putut foarte bine să o intituleze *Ororile vieţii* — era unghiulară, reprezentînd figurile groteşti ale unor prostituate din Avignon.

Amîndouă tablourile, spunea neobosit Apollinaire, înaintau spre o abstractizare a formei, o concepţie geometrică despre artă, foarte departe de ceea ce plănuiseră impresioniştii. Detaliile anatomice realiste, foarte importante, dispăreau, încetul cu încetul, pentru a face loc geometriei care devenea pe nesimţite stăpîna artei. Apollinaire avea noutăţi pentru Constantin:

„Trebuie să vezi expoziţia lui Elie Nadelmann la *Galérie Druet.* S-a deschis alaltăieri. Picasso, pe care l-am dus acolo ieri, a fost foarte tulburat văzînd că cineva a reuşit să-l depăşească în idei. Trebuie să vezi expoziţia. Cred că e cel mai mare eveniment în sculptură de la expoziţia lui Rodin din 1900. Chiar şi Matisse a fost tulburat, continuă Apolli-

naire; atît de tulburat, încît a pus un anunţ pe uşa atelierului său:

«E interzis să se vorbească despre Nadelmann aici!»"

În ziua următoare, de îndată ce-şi termină lucrul la tîmplar, Constantin se grăbi spre expoziţie. Ceea ce văzu acolo fu ca o lovitură de trăsnet. Iată un sculptor care, la prima vedere părea că-i furase geniul. Opera sa era compusă din elemente geometrice, iar expoziţia — o lecţie demonstrativă despre sculptura viitorului. O sală întreagă era ocupată de nuduri în picioare: fiecare nud îşi avea omologul său, din blocuri geometrice, pentru a arăta cum fusese construit. Era o lecţie realizată cu ajutorul unor reprezentări grafice, dată sculptorilor pentru a le arăta cum puteau să adauge stil formei şi manieră, volumului. Curbele erau astfel aranjate încît întîi se potriveau, iar apoi se opuneau una alteia. Aşa cum Constantin, cu ajutorul *Ecorşeului,* arătase ce se găseşte sub piele, tot aşa şi Nadelmann, cu nudurile sale dezvăluia lumii ceea ce se găseşte în corpul omenesc. Constantin, care se credea primul sculptor ce foloseşte metoda construcţiei analitice, a fost şocat. Află mai tîrziu că Nadelmann desena cu compasul şi sculpta mulînd forme rombice. I se părea că acesta era un om de ştiinţă, un matematician, nu un sculptor. Capetele şi nudurile sale erau făcute din porţelan foarte bine lustruit, atît de netede încît respingeau orice firicel de praf. Expresia impersonală, blîndă, a feţelor era realizată printr-un oval emanînd o mulţumire placidă. Neavînd nici cea mai mică urmă de pasiune umană, puteau foarte bine să reprezinte fiinţe de pe o altă planetă.

În catalogul său, Nadelmann susţinea că descoperise secretul sculpturii; răspunsul la cea mai derutantă întrebare a artei moderne: formele secrete pe care le conţin toate lucrările de artă nemuritoare care nu au nici o legătură cu ceea ce doreşte sculptorul să reprezinte. Fiecare arcuire a corpului uman are, scria el, o curbă reciprocă, care i se opune şi totuşi corespunde — viaţa lucrării izvorînd din interiorul ei. Din generozitate tinerească, Nadelmann îşi dezvăluia secretul lumii. Acei sculptori care-l vor urma, spunea el, aveau să producă adevărate capodopere. Ceea ce-l miră pe Constantin, ca şi pe Picasso, era faptul că acest tînăr era primul care spunea că formele sculpturii sînt compuse din elemente geometrice. Pentru prima dată, drumul spre abstract era trasat. La început, Constantin fu zăpăcit de această prelegere activă despre esenţa sculpturii. Demonstraţiile lui Nadelmann aveau

ca scop să arate că viaţa unei lucrări derivă din însăşi lucrarea în cauză; că această viaţă nouă nu avea nimic comun cu viaţa din natură şi că subiectul nu avea importanţă.

Cînd însă Constantin cercetă lucrările lui Nadelmann mai cu atenţie, îşi dădu seama că acesta nu reuşise în intenţia sa. Lucrările erau geometrice, dar fără viaţă. Atinsese limita inteligenţei, dar nu făcuse pasul următor, care putea fi realizat doar dacă artistul dispunea de un impuls adevărat. Răsuflă cu uşurare. Nimeni nu-i furase secretul. Nadelmann nu descoperise forma ascunsă din natură. Lucrările sale erau reci, abstracte, mecanice. Lui Constantin îi rămînea să descopere forma caldă, vitală, care proiecta bucuria interioară, cunoscută doar de copii.

Asculta dezorientat discuţiile înfocate generate de expoziţia Nadelmann, dar nu auzi nici o idee originală — ceva care să-l mulţumească. Apoi, într-o zi, se întîmplă şi aceasta.

În 1909, revoluţia în artă atinsese apogeul prin cubism. În 1908, mişcarea fovistă fusese dizolvată, dar netezise drumul pentru arta abstractă, care avea să-i urmeze. Volumul şi perspectiva erau separate; forme de bărbat şi de femeie erau spintecate în prisme. Léger descoperise nudul tubular. Subiectul era tăiat în bucăţi, iar forma şi suprafaţa sa, deghizate. Orice lucrare nouă avea să uimească şi să uluiască spectatorul. Acum, pictorii trebuiau să picteze urît. Dar nimic nu era destul de urît. Atît *fovii* cît şi *cubiştii* reduceau totul la aranjamente orizontale şi la linii verticale. Oamenii spuneau că este vorba de o reîntoarcere la barbarismul primitiv. Niciodată natura şi forma umană nu au fost atît de violent diformate. Tendinţa era spre simplitate totală, stejarul era redus la ghindă; se încerca să se exprime mult prin foarte puţin.

Cu toate acestea, în cafenele, se vorbea numai de Nadelmann şi construcţia care stă la baza formei şi a volumului. Oriunde mergea Nadelmann era primit ca un erou. Încă sub treizeci de ani, cu părul de un blond auriu, tînărul polonez semăna cu un zeu nordic. Femeile erau înnebunite de frumuseţea lui. Idolatrizat, el deveni arogant; nu vroia să audă nici un argument în probleme de estetică. Descoperirea lui, susţinea, era comparabilă cu descoperirea perspectivei de către Uccello, în timpul Renaşterii.

Într-o zi, Constantin stătea la masă într-un grup, printre care se găseau Nadelmann şi Apollinaire. Deodată un bărbat

corpolent, cu ochi mari şi sprîncene stufoase, se prezentă grupului: „Sînt Gurdjieff, misticul, şi am un mesaj pentru domnul Nadelmann".

„Ce s-a întîmplat?" întrebă Nadelmann cu indiferenţă.

Gurdjieff îl privi fix:

„Ţi-am văzut expoziţia, azi! Între tine şi realitate există o oglindă. Nu te vezi decît pe tine — un eu înşelat. Ştii că eşti hipnotizat? Eşti un somnambul. Crezi că eşti liber, cînd de fapt eşti doar un automat. Arta ta, întocmai ca şi tine, nu este decît geometrie. Nudurile tale sînt şi ele hipnotizate — feţe care nu spun nimic, holbîndu-se în somn; automate hipnotizate. Gîndeşti ca o maşină, acţionezi ca o maşină care vorbeşte şi merge. Ai lăsat să flămînzească două mari centre din corpul tău: al sexului şi al instinctului. Intelectul tău fură toată energia centrilor sexuali, transformîndu-te într-un somnambul. Eşti un monstru automatizat".

Gurdjieff îşi acompanie discursul cu gesturi de hipnoză atît de elocvente încît toţi izbucniră în rîs. Chiar şi Nadelmann îl găsi pe acest tînăr mistic armean atît de amuzant, încît îl provocă:

„Deci, eu dorm; statuile mele la fel. Spune-mi, o tu mare vraci, cum mă pot trezi din somn? Ce trebuie să fac să mă scol din morţi?"

Gurdjieff sfidă luarea în derîdere a lui Nadelmann.

„Nu-ţi bate joc; nu-ţi bate joc de Dumnezeu! Sînt doar un trimis care trebuie să te trezească. Mai întîi trebuie să te vezi aşa cum eşti. Trebuie să fii îngrozit de tine însuţi. Dacă un om nu este îngrozit de el însuşi, atunci înseamnă că nu se cunoaşte pe sine. Trebuie să ştii că eşti un sclav hipnotizat de Satana. Fugi de diavol şi salvează-te. Nimic altceva nu mai contează. Trebuie să-ţi dai seama de asta! În grabă! Dacă nu, vei rămîne un somnambul toată viaţa. Salvează-te cît mai e timp. Vei fi un artist mai bun. Arta ta va izvorî de la Dumnezeu şi nu de la Satana".

Ochii lui hipnotizanţi îl străfulgerară pe Nadelmann în timp ce îi dădu o carte de vizită. Nadelmann o citi cu voce tare şi în bătaie de joc.

„Georges Ivanovitch Gurdjieff, Şcoala de Cunoştinţe Psihice, Bulevardul St. Germain nr. 55".

Gurdjieff se întoarse brusc şi plecă. Constantin îl văzu îndreptîndu-se spre o masă unde era aşezată Elaine Feyre. Ea îl învăluia cu privirea.

Deodată simţi o dorinţă nebună de-a se duce la masa ei, dar ceva îl opri. Ceea ce spusese vraciul conţinea un dram de adevăr. Veselia zgomotoasă a celor din jur îl deranja. Înţelegea ceea ce încercase Gurdjieff să spună. Îi oferise tînărului Nadelmann o şansă să depăşească limitele artei sale. Acesta, fără îndoială, descoperise instinctiv ceea ce era greşit în sculptura lui Nadelmann, oricît de mult succes avea ea. Constantin ar fi dorit să poată merge la şcoala acestuia, dar din păcate era sărac.

Se străduia să anihileze atracţia lui Gurdjieff şi a lui Elaine Feyre, care devenea din ce în ce mai puternică. Oricum, simţea că nu avea de ce merge la masa din colţ. Încă nu sosise timpul. Cînd va sosi momentul potrivit, va merge la Elaine.

Constantin continuă să lucreze la monolitul *Sărutului*. Se apropia de piatră cu aceeaşi pietate cu care sînt slăvite pietrele, obiecte sacre în culturile primitive. Se credea o moaşă care trebuie să trezească la realitate intenţia adormită în piatră. La el, apărea o supunere pasivă şi receptivă spre deosebire de folosirea inconştientă şi sofisticată a primitivismului, tipică lucrărilor lui Picasso. Constantin încerca, modelînd piatra în imaginaţia sa, să pună în evidenţă esenţialul. Se părea că piatra însăşi îi spunea care va fi acesta, cerîndu-i în acelaşi timp ca esenţa să nu-i fie distrusă.

Săptămînile treceau şi Constantin nu se oprea din lucru decît pentru a merge dimineaţa la tîmplărie. Lucra cu uşa încuiată, într-un fel de furie continuă. Apoi învăţă să-şi relaxeze muşchii. Îndepărtîndu-se de el însuşi, de eul său, sculpta mai uşor. Lucra eliberat, natural, fără tensiune sau încordare.

„Arta cu adevărat voloroasă" îşi spunea el, „a fost produsă în copilăria omenirii. Oamenii primitivi uitau totul şi lucrau cu bucurie. Numai copiii mai cunosc această bucurie primitivă; *aceasta* vreau s-o trezesc prin sculptura mea. Vreau ca sculptura mea să reprezinte bucuria pură". Repeta de multe ori litania crezului său. Eul vanitos al individului trebuie distrus, deoarece numai prin eliminarea totală a acestui eu, se putea descoperi şi scoate la iveală adevărul adînc ascuns în lucruri. Dacă reuşea aceasta, putea, în sfîrşit, să simtă pulsul naturii, putea să spună: nu mai aparţin acestei lumi, nu mă mai simt legat de nimeni, m-am eliberat de mine însumi; sînt acum în mijlocul esenţei, pot să privesc efemerul în lumină

şi să măsor eternul. Se ruga ca omul şi piatra să facă un schimb, eliberînd ce se găsea în fiecare, pentru a crea o formă finală plină de sens. Credea în materialul în care lucra, păstrînd neatinsă forma rigidă, dură a pietrei.

Cubul — formă de bază — formă ce le conţine pe toate celelalte, contopea la el două figuri, de o simplitate de idol: două figuri aşezate faţă în faţă, complet unite, formînd o piesă monumentală. Era sărutul despărţirii înaintea morţii.

Chiar şi în această moarte exista o anumită încordare, dar piatra de mormînt exprima fericirea în faţa dragostei nemuritoare.

În sfîrşit o termină. Trebuia doar să o lustruiască pentru a-i da strălucire şi a scoate în evidenţă aspectul granulos al pietrei.

Mihai îl aduse pe amicul său maghiar ca să vadă adaptarea după *Sărutul* lui Rodin.

„Adaptare" fusese cuvîntul folosit cu diplomaţie de Mihai pentru a-şi convinge amicul că ceea ce făcuse Constantin era potrivit pentru un monument funerar. Vizitatorul se uită la piatră neştiind ce să spună — îl depăşea şi nu înţelegea nimic.

Mihai începu să-i vorbească în maniera criticilor de artă: „barbar, esenţial, putere emotivă". Dar cuvintele sale însemnau prea puţin pentru clientul neiniţiat în tainele noii arte.

„De ce consideri această lucrare mai bună decît *Sărutul* lui Rodin?", îl întrebă acesta pe Constantin care se muncea să găsească o explicaţie simplă.

„Aceasta nu e o copie realistă a două modele. Este reprezentarea dragostei nemuritoare, aşa cum o văd eu cu ochii minţii. Am eliberat sculptura de tot ce nu este esenţial. Mîinile şi picioarele sînt doar sugerate, chiar şi cele două figuri sînt abia schiţate. Cu cît o veţi privi mai mult, cu atît vi se va dezvălui mai puternic misterul dragostei şi al morţii — acel mister al dragostei ce e mai puternică decît mormîntul. Sculptura aparţine tuturor timpurilor pentru că am şters toate trăsăturile ce ar putea-o lega de o anumită perioadă".

Ideile lui Mihai despre artă fuseseră influenţate de scrierile lui Apollinaire, de senzaţia creată de expoziţia lui Nadelmann şi de manifestul lui Marinetti, tipărit pe prima pagină a ziarului *Figaro*. Era un jurnalist prea încercat ca să nu-şi dea seama că mişcarea ce revoluţionase arta prinsese rădăcini şi avea să dureze. De aceea îi spuse amicului său:

„Aceasta este arta viitorului. Cu timpul toți sculptorii se vor exprima în acest fel. Sculptura se va simplifica radical, cu trecerea anilor".

În sfîrșit, clientul se lăsă convins să accepte modelul lui Constantin pentru monumentul funerar și astfel sculptorul primi comanda. Pe piatra de bază trebuia să încrusteze numele lui Tanosha Gashevskaia. Banii pe care-i primi, îi permiteau lui Constantin să supraviețuiască încă aproape un an; dar ceea ce era mai important pentru el era că în sfîrșit fusese plătit să facă ceva ce într-adevăr îl plăcea.

Capitolul XVI

FIINȚĂ ȘI DEVENIRE

Constantin cioplea versiunea *Sărutului* pentru monumentul funerar cu o exaltare ce nu-l caracterizase înainte. Mai bine de doi ani stătuse izolat în atelierul său, ducînd o viață ordonată, încercînd să descifreze visurile, viziunile; totuși de cele mai multe ori meditația sa era fără scop, o contemplație pasivă. Era răbdător ca o cloșcă, deși nu știa ce va scoate la iveală lunga așteptare.

Reușise să realizeze ceea ce Rodin încercase fără succes. *Sărutul* său reprezenta forma de bază, compactă, creată într-un mod uimitor de simplu, care elibera astfel o putere primitivă gigantică. Și iată că această formă de o simplitate rară reușea să spună atît de mult și într-un mod de neatins pentru Rodin.

Știa acum că nu a greșit atunci cînd a fugit de sub influența lui. Își spunea în repetate rînduri că artistul trebuie să aibă o personalitate puternică, dublată mereu de originalitate. După încercările nereușite și chinuitoare, Constantin se pomeni cuprins de acea plăcută ameteală ce urmează succesului.

Bine dispus, într-o dimineață, deschise ușa atelierului artistul italian Amedeo Modigliani, care venise să-i vadă lucrările după cum îi promisese cu cîteva zile înainte. Modigliani, treaz se deosebea radical de artistul beat și brutal pe care Constantin îl văzuse cerșind băutură după băutură prin cafenele. Era acum manierat și rezervat. În timp ce-și scotea pălăria neagră, tivită cu alb, spuse:

„Sper că nu te deranjez. Locuiesc aproape de tine în *Le Ruche* și aș putea veni oricînd altădată".

Totodată, se grăbi să-i explice că îi mai văzuse atelierul; el fusese Dedo, unul dintre petrecăreții mascați de la Academie, care năvăliseră în atelierul său în noaptea balului, cu doi ani în urmă. Constantin, asigurîndu-l că era bine-

venit, îl pofti înăuntru. Modigliani avea o faţă plăcută, de un alb de alabastru, ce constrasta puternic cu ochii săi negri; cu o claie tot atît de neagră de păr lucios. Cînd intră în atelier, înlemni cu ochii holbaţi de mirare. Niciodată înainte nu mai văzuse aşa ceva. Totul era diferit de cum fusese în noaptea balului. Acum atelierul era presărat cu blocuri mari de piatră de construcţie, grinzi, trunchiuri de copaci, bolovani; toate luate direct din inima naturii şi atît de diferite de statuile rigide de la Academie. Nu mai vedea nicăieri formele pitoreşti din lut şi ceară ce umpleau pînă la refuz, înainte, atelierul. Cînd Constantin îl conduse în curte, pentru a-i arăta lucrările primitive, create din piatră neşlefuită, Modigliani îşi dădu seama că pătrunsese într-o lume nouă, ce revoluţiona arta. Se entuziasmă şi spuse:

„Eşti un geniu. N-am mai văzut aşa ceva niciodată", şi se uită ciudat la sculptorul bărbos, de parcă acum l-ar fi văzut pentru întîia oară.

Indiferent şi liniştit, acesta semăna uimitor cu un bloc de piatră. Dacă barba i-ar fi fost gri, se gîndi Modigliani, ar arăta întocmai ca un profet. Pietrele şlefuite pînă la refuz, împrăştiate prin curte, erau ca nişte idoli preistorici abia dezgropaţi din adîncuri. Mirarea lui Modigliani crescu cînd examină zeiţele lui Constantin: femei îngenuncheate şi preoţii ritului. Aici, în mijlocul unui oraş comercial, dominat de zumzetul nesfîrşit al traficului şi de zgomotul cadenţat al copitelor cailor, Constantin crease un sanctuar prin care aducea din nou la viaţă, din negurile vremurilor, o „Epocă de aur a bronzului".

Modigliani tremura de emoţie. Se întoarse cu ochii strălucind spre Constantin şi zise:

„Arta renaşte! Sînt onorat că mă găsesc aici. E o zi mare pentru mine şi sînt fericit că te-am întîlnit".

Aprecierea îl bucură pe Constantin, care rîse radios şi răspunse:

„Vorbele tale îmi amintesc de scrierile lui Pascal: «Nu m-ai căuta dacă nu m-ai fi găsit»".

„Adevărat! Adevărat!" răspunse Modigliani surescitat. „Iubesc figura umană, dar nu i-am găsit încă o expresie nouă. Prin noua geometrie deschizi şi un drum nou în sculptură. Rodin o conduce spre ruină. Am modelat în ceară şi ghips în acest fel, dar niciodată în piatră. Există un sculptor italian care sparge suprafeţele de parcă ar fi dizolvate în lumină. Dar tu te afli în cealaltă extremă".

„Da", încuviinţă Constantin. „Nu voi mai lucra niciodată în lut. Nu are vigoare şi nici măreţie. Sînt în căutarea unui monolit care să aibă viaţă. Este imposibil să exprimi ceva real, imitînd suprafeţe exterioare. Realul e esenţa; dacă reuşeşti să te apropii de ea, ajungi la simplitate".

„Mă faci să cred că ar trebui să devin sculptor. Aceasta este şcoala de care am nevoie. Întîi a fost Nadelmann, acum tu. Ciudat, nu? Nadelmann are lucrări atît de netede şi lucioase, pe cînd tu eşti atît de dur".

Constantin văzuse expoziţia lui Nadelmann de multe ori; o ura şi totuşi ceva îl atrăgea necontenit acolo. Capetele de porţelan în formă de ou, foarte netede, îl obsedau. Dar lecţiile de geometrie date de Nadelmann, teoria sa măruntă, prea îngrijită şi ştiinţifică, îi producea repulsie. Ca şi cum măreţia naturii putea fi redusă la un silogism ştiinţific. Dar pentru a-i răspunde lui Modigliani, spuse:

„Ca să rezolvi dilemele, trebuie să uneşti formele opuse. Asceţii chinezi ştiu asta de mult. Există o unitate între spirit şi materie, desigur dacă o cauţi".

Modigliani pocni din degete:

„Asta e! Eu am căutat această unitate. Am pe pereţi reproduceri ale maeştrilor italieni. Există o legătură în toată arta măreaţă a trecutului: de la cea bizantină la cea sieneză;* de la sculptura gotică la stilul tău. Marinetti m-a vizitat acum cîteva zile. Dorea să semnez *Manifestul* futurist. Asta însemna să distrug toate pînzele făcute înainte. Să le distrug? Mi-aş omorî mai bine mama! L-am dat afară. Apoi, mi-am dat seama că numai devenind sculptor voi găsi veriga pierdută. Aş găsi astfel forma ce a supravieţuit tuturor şcolilor; devenind un om al peşterilor. Voi ciopli în piatră, mă voi întoarce la copilăria rasei umane. Mă voi transforma, devenind un începător, un student. Sculptorii din *Le Ruche* se joacă cu lutul de parcă ar face tórturi de nuntă. Dar tu, tu eşti altfel. Ştii să trezeşti arta la viaţă. Dă-mi o daltă şi un ciocan şi lasă-mă să dau prima lovitură. Doresc din tot sufletul să devin sculptor".

Constantin rîse în faţa entuziasmului copilăresc al lui Modigliani, arătîndu-i o piatră calcaroasă:

„Îţi dau o daltă şi un ciocan, dar s-ar putea să strici piatra. Eu nu lovesc decît atunci cînd piatra mi-a arătat ce trebuie să fac. Aştept pînă cînd imaginea interioară se formează în

---

* Siena, oraş în Italia centrală, la sud de Florenţa (n.t.)

minte. Uneori trec săptămîni întregi şi piatra nu-mi vorbeşte. Nu caut aparenţa. Încerc să mă îndepărtez cît mai mult de realitate. Nu copiez niciodată. Orice imitare a suprafeţei naturale este fără viaţă. Nu am idei preconcepute. Vezi, ideea trebuie să pătrundă în piatră şi să elibereze spiritul ascuns în ea. Caut acelaşi lucru ca şi tine; acea formă, a tuturor şcolilor şi timpurilor, care să dezvăluie legea universală. Această lege există în minţile noastre. Sînt sigur de asta. Trebuie doar să o căutăm. Eu resping toate elementele neesenţiale şi le fac identice cu legea universală. Nu-mi dau seama dacă mă înţelegi. De fapt, sînt încă într-o continuă căutare. Am ajuns la sfîrşitul unei epoci. Trebuie să ne întoarcem la începuturile ei şi să căutăm ce s-a pierdut în neguri. Sculptura ar trebui să evidenţieze cît mai puţină mişcare: fără gesturi şi strîmbături, doar sinceritate primitivă. E un mister acesta. Dar eşti artist. Nu trebuie să-ţi spun eu toate astea".

Chiar şi Constantin fu surprins de vehemenţa vorbelor sale. Ceva în Modigliani îl îndemna la mărturisiri. Ochii lui Modigliani se aprinseră de entuziasm:

„Vorbeşti o limbă pe care o înţeleg. Adevărata misiune a artistului e să caute în adîncurile întunecate ale subconştientului pentru a ajunge la necunoscut. Acest lucru mă emoţionează mai mult decît dacă m-aş culca cu o fată frumoasă. Hai să ajungem la o înţelegere. Primesc lunar un cec din Italia şi am un prieten bun, doctorul Alexander, care îmi mai cumpără din lucrări. Hai să împărţim chiria ca să pot lucra cu tine. Dacă doreşti îţi voi spune maestre".

Constantin nu avea nevoie de complimente, dar fu convins de entuziasmul din ochii rugători ai italianului şi acceptă. Căzură de acord asupra chiriei şi Constantin îi promise să-i dezvăluie misterul noii sculpturi.

În vara anului 1909 Constantin lucră atent la *Sărut*, folosindu-şi dalta cu multă grijă şi precizie. Spre deosebire de el, Modigliani lucra cu o rapiditate care-l uimea pe profesor. Modigliani prefera calcarele deoarece, spunea el, erau mai uşor de cioplit decît marmora. Îşi concentra atenţia asupra capetelor primitive. Îşi descoperi stilul aproape peste noapte, lungind nasul în aşa fel încît să balanseze conturul curbat al feţei. Părul îl cioplea în maniera statuilor vechi greceşti, iar gîtul era o figură geometrică — un cilindru. Modigliani numea capetele lui *Archaia*. Nu aparţineau nici unui continent sau vreunei culturi primitive, ci unor timpuri cînd

oamenii erau nobili şi senini; înainte de a fi corupţi. Cînd începu să sculpteze capete de femei, Modigliani lungi gîtul şi îndulci trăsăturile. Se simţea influenţa lui Nadelmann în felul în care era făcută faţa, a culturii sieneze, la gît.

Constantin şi Amedeo lucrară multe luni împreună. Admira curbele suave în lucrările italianului, iar forma ovoidală, a capetelor făcute de Modi, începu să-l fascineze. Constantin porni să modeleze din nou ouă din ghips, pentru a uita forma solidă a *Sărutului*.

Modigliani lucra doar după-amiaza. Dimineaţa dormea, odihnindu-se după desfrîul din timpul nopţii. Constantin nu putea să nu observe că puterile prietenului său scădeau. Obosea mult prea repede şi se hotărî să-i vorbească:

„Cum poţi să suporţi gălăgia cafenelelor noapte de noapte?"

Gălăgia oraşului îl obosea cumplit pe Constantin. Pe Modigliani, însă, părea să-l amuze. Cafenelele, music-hall-urile, cabaretele, îl stimulau.

„Cafeneaua", spunea Modi, „este unicul loc de întîlnire al sufletelor libere. Nu poţi rezista poftelor trupeşti, mai ales că femeile tînjesc după bărbaţi".

„Da, bineînţeles, un bărbat are nevoie de femei, dar această fugă după ele, noapte de noapte, e nebunie curată", protestă Constantin.

„Da, eu iau ce găsesc şi spun că am avut-o pe Venus", replică Modi.

Constantin rîse:

„Ai privit vreodată sub tunica lui Venus?"

„Vezi, dragul meu, asta este diferenţa dintre noi doi. Eu privesc chipul, pe cînd tu te uiţi sub tunică".

Constantin rîse cu poftă:

„Vai, cît de mult te înşeli. Eu mă uit la faţă, admir frumuseţea şi ştiu şi pe cine iubesc".

„Poate ai dreptate, dacă te referi la pat numai. Ceea ce într-adevăr mă atrage sînt paşii pînă acolo".

„Ei bine, să zicem. Atunci spune-mi, te rog, care sînt aceşti paşi? Stai într-un cabaret îmbîcsit, plin de fum. Fetele de acolo, ştiu ce vor şi chiar mai mult, la ce să se aştepte. Şi apoi mergi cu una dintre ele. Atît tu cît şi fata sînteţi îmbîcsiţi de alcool".

„Are farmec", îi răspunse Modi.

„Da, patroanele bordelelor, fetele, bătăile cu cuţitul, totul este nesănătos şi distructiv".

De data aceasta Modi se burzului:

„Îmi ții și predici? Artistul este o ființă privilegiată, deasupra muritorilor din lumea largă. Nu te porți ca un adevărat artist. De cît timp sîntem împreună? De luni de zile! Eu am sculptat mai mult de zece lucrări. Nu rele, ai spus-o chiar tu. Pe cînd tu? Te-am văzut făcînd de atunci doar două. Și știi de ce? Pentru că nu trăiești îndeajuns ceea ce faci. În tot timpul acesta eu mi-am trăit viața de zece ori. Imaginație, halucinații, extaz. Spune-mi de cîte ori ai ajuns atît de departe încît să cazi în extaz? O dată, de două ori, poate de trei ori în lunile acestea. În schimb eu, în fiecare noapte. Eu îmi umplu sufletul de fiecare dată cu boarea sălbatică a libertății. Învață să te distrezi. Altfel mă vei plictisi. Crede-mă, fără această viață sălbatică, vei deveni un artist mediocru, care găsește răspuns la toate. Îți vei sacrifica întreaga viață, farmecul ineditului pentru o lume guvernată de gîndire și legi. Ai nevoie de nebunia unei petreceri cu haşiş. Am să aduc două femei astă-seară și te voi face să te dezlănțui. După aceea poți să-mi spui cum să-mi împart viața. *Rai* ori *Iad*, ce importanță are? Hai să ne-aruncăm în adîncuri. Doar în mijlocul necunoscutului vom descoperi Noul".

Cu acest citat din Baudelaire, Modi își apucă pălăria și zise:

„Am plecat să-mi trăiesc viața — cît mai am din ea. Viața este un dar de la cei puțini la cei mulți, de la cei ce știu și au, la cei care nu știu și nu au. Mă voi întoarce cu darul meu".

Constantin era uimit și șocat de energia lui Modi, care, deși cu zece ani mai tînăr, părea cu mult mai bătrîn. Fu deodată cuprins de teamă ca nu cumva demonul, stăpîn pe sufletul prietenului său, să intre și în viața lui, să i-o învălmășească. Și totuși ceva în el îl împiedica să fie laș. Știa că se va dezlănțui, chiar dacă numai din curiozitate sau pentru a-și dovedi că nu-i era frică.

Dumnezeul lui Constantin nu mai era demult zeitatea creștină care cerea ispășirea păcatului pentru iertare. Filozofia orientală pe care o citise transformase acest zeu într-o conștiință universală. Dar tradiția creștină îl influența, fără să-și dea seama. Datoria fiecărui suflet, credea el, este să se cunoască, să fie el însuși și totodată să fie același.

Viața pentru Constantin era în esență o forță spirituală continuă, care aspira să se ridice deasupra egoismului animalic și să ajungă la dragostea dezinteresată pentru lucrurile create.

Cu ajutorul minții, va căuta în știință legile vieții și ale morții. Prin voință, va încerca să trăiască în armonie cu legile descoperite, iar cu ajutorul sufletului își va înlocui eul cu rațiunea.

Dorința lui era să găsească o exprimare artistică a acestei viziuni. Simțea că punctul de vedere creștin își pierduse puterea de a inspira ceva de valoare artistică. Totuși, omul are un scop, o importanță cosmică și trebuie să învețe să se simtă acasă în univers.

Spera să ajungă la o pace sufletească urmînd disciplina asceților Orientului. Frustrarea și agonia, își spunea el, erau tipice vieții umane. Disciplina impusă de Hatha Yoga îi promitea posibilitatea de a trăi în libertate și bucurie, aceasta fiind considerată cărarea ce duce la eliberarea eului. Prin unirea sa cu Brahma, Hatha Yoga promitea să vindece mintea și trupul, să elibereze puterile supranaturale.

Scopul urmărit, prin controlul asupra celor șase *Chapras* (centre psihice), era să se ajungă la *Samadhi*. Trupul este adus într-o stare de hibernare (puls, respirație încetinită), astfel încît conștiința nu e tulburată în nici un fel. Numai această conștiință pură poate să pătrundă în adevăratul *eu*, care face parte din Brahma, spiritul universal. Asceții Orientului descriu această stare drept minunată; o stare care nu poate fi egalată de nimic.

Constantin se întreba dacă drogurile pot într-adevăr să stimuleze anumite aptitudini. Oricum, avea să încerce. Se ghida în general, după anumite reguli sau obiceiuri. Dar acum, dintr-o dată se pomeni pe un teritoriu necunoscut. Singur avea să hotărască dacă va face sau nu pasul următor. Pentru a înfrunta necunoscutul, îi trebuia curaj. Pasul nu era o alegere între bine și rău; ceea ce căuta el era adevărul. Forma absolută. Pentru a o descoperi, nu putea să trăiască doar în prezent. Trebuia să aibă curajul, să facă față corupției pentru a explora necunoscutul. Hotărî să sondeze abisul înșelător al hașișului.

Modigliani era omul care se străduia să trăiască intens în fiecare zi, ducînd o luptă continuă cu un dușman întotdeauna prezent, dar anonim. Pentru el era imposibil să ducă o viață monotonă, comună. Numai drogurile puteau să acopere realitatea monotonă cu o nuanță de curcubeu. Doar în această stare artificială de vis putea să descopere forța de necuprins a vieții.

Banii primiţi lunar de la fratele său îi ajungeau două săptămîni. Restul timpului şi-l petrecea colindînd cafenelele, oferind desene pentru băutură; căutînd bărbatul sau femeia cu buzunarele pline care, cedînd farmecelor lui, îi dădeau suma dorită. Avea un asemenea prieten în doctorul Paul Alexander, care plătea cîţiva franci pentru o acuarelă sau o pictură în ulei, de fiecare dată cînd tînărul italian venea la biroul său. Dar spre regretul lui Modigliani şi acesta avea un venit redus, deci nu putea să-l mulţumească prea des.

Parisul era înţesat de femei care, pentru a-şi cîştiga existenţa invitau turiştii în cămăruţe murdare şi neîngrijite. Amedeo găsea că aceste *poules* îi înţelegeau soarta. Simţeau un fel de mîndrie cînd puteau să plătească în cafenele; uneori mergeau cu Modi la un vînzător de mărunţişuri, bătrîn, ce oferea haşiş la cel mai ieftin preţ. Pentru 15 franci, un consumator de droguri cumpăra destul ca să-i ajungă pe două săptămîni.

Modi găsi două fete care aveau destui bani să cumpere haşiş. Le conduse la atelierul lui Constantin, promiţîndu-le un paradis artificial.

Fetele chicotiră cînd văzură atelierul cu sculpturi primitive şi oală de ghips.

„E nebun", şopti Jacqueline, iar prietena ei izbucni în rîs.

Între timp, Modi, care adusese cu el lumînări şi două sticle mari cu absint aranjă, în jurul unui covor, mai multe sculpturi, aşeză lumînările pe ele, le aprinse şi apoi stinse lămpile. Sticlele şi paharele le aşeză pe o masă rotundă la mijlocul covorului. Lîngă fiecare pahar era şi haşiş înfăşurat în hîrtie ceruită. Raiul creat de om era perfect.

Satisfăcut, Modi îşi scoase cămaşa şi eşarfa purpurie şi se lăsă pe o pernă. Fetele se dezbrăcară de rochii, rămînînd în jupoane foarte scurte. Constantin urmă exemplul prietenului său.

„Carpe diem", spuse Modigliani, şi începu să dizolve haşişul în absintul pe care după aceea îl sorbi dintr-o înghiţitură. Ceilalţi făcură la fel, ciocnind paharele.

„Prietene", continuă Modigliani, adresîndu-i-se lui Constantin de parcă ar fi vrut să-l cinstească. „Artistul este o fiinţă privilegiată. Avem *alte* drepturi decît oamenii de rînd, pentru că şi nevoile noastre sînt diferite. N-am să merg atît de departe ca Rimbaud. Pot să fiu marele «Suferind» sau marele «Damnat», dar nicidecum marele «Criminal». Dealtfel eu

sînt evreu. Aparţin oamenilor din Biblie. Am cele zece porunci în sînge. Iau haşiş, dar nu sînt asasin".

Constantin, fascinat, dar încă destul de conştient, răspunse strîmbîndu-se:

„Nu sînt tocmai sigur. Porţi cu tine un briceag de ascuţit creioanele. Nu poţi şti ce vei face cu el într-un moment de slăbiciune".

„Crezi că sînt slab? Trăiesc ceea ce lumea numeşte *păcatul* nu pentru că sînt slab, dimpotrivă, pentru că sînt puternic. Trebuie să fiu puternic ca să rup legăturile ce amorţesc simţurile altora". Apoi, făcu un gest larg de parcă ar fi dorit să îmbrăţişeze universul.

„Eu te rog doar să mă ajuţi să găsesc *Forma Absolută*. E ascunsă undeva în mintea mea şi n-o pot găsi", îşi clătină Constantin trist capul.

„Da, eu şi cu tine, noi doi, împreună, o vom găsi", promise Modi, întorcîndu-se spre fete:

„Şi voi trebuie să ne ajutaţi".

Jacqueline îl întrebă dacă pierduse ceva.

„Da", continuă Modigliani. „Forma! Am pierdut-o în Academie. Dar o voi găsi, o să vedeţi. Nu e asta — nici asta — şi nici asta", spuse el frămîntîndu-şi corpul pentru a-şi demonstra ideea. „E asta", şi desenă linii imaginare prin aer. „Bea, Constantin! Să bem pentru pierderea luciditătii! Hai să călătorim spre luminile de aur, în sferele albastre. Să lăsăm vîntul sălbatic al libertăţii să ne ducă spre alte lumi. Spune-mi cine are mai mare nevoie de aripi spre infinit?"

Constantin ridică şi el paharul şi spuse:

„Fiecare om trebuie să devină sfînt pentru a putea obţine dreptul la divinitate. Dacă obţin asta prin Bacchus, trăiască Bacchus!"

„Bravo!", strigă Modigliani. „Ai vorbit ca un adevărat ascet!" Apoi, scoase din buzunar un volum de Lautréamont, tot mototolit, şi se porni să citească cuvinte pe care fetele nu le înţelegeau. Haşişul începuse să-şi facă efectul; totuşi, Constantin reuşi să urmărească ceva din gîndurile poetului. Puterea divină nu exista în afara omului. Credinţa fusese distrusă. Adevărata apropiere de divin consta în sondarea de către om a adîncurilor sufletului său. Răul era neputinţa de a te confrunta cu propriu-ţi eu. În faţa cosmosului, păcatul dispărea ca păcat. Răul şi binele sînt fapte ale noastre; nu se nasc cu noi. Omul există în timp, dar trebuie să înveţe să trăiască şi în afara lui. Lumea e un deşert fără speranţă.

Intelectul trebuie crucificat înainte de a se răzvrăti. Pentru a te salva, trebuie să păcătuieşti; pentru a merita binecuvîntarea, trebuie să fii blestemat.

Pe fete le plictisea ceea ce Modigliani numea „Biblia" sa. În schimb, cînd Constantin începu să cînte la fluier şi din gură, ele rămaseră aproape hipnotizate. Băutura îşi făcea efectul şi după o oră se pomeniră dezbrăcate, dansînd înnebunite pe masă. Cei doi bărbaţi le smulseră de acolo şi făcură dragoste cu ele. După un timp, perechile se schimbară, într-o învălmăşeală de braţe şi de coapse. Mai tîrziu, Constantin se sculă şi văzu că fetele şi Modi zăceau îmbrăţişaţi într-un somn adînc. Lumînările ardeau slab, umplînd camera de umbre. Epuizat, se trînti pe pat şi se adînci în contemplaţie.

Avea senzaţia că sufletul evadase din corp şi nu-şi mai simţea mîinile şi picioarele.

Apoi totul în jurul său se învălui într-o manta aurie, prinzînd formă de sfere colorate albastru. Trecea prin acea stare vizionară descrisă în cărţi. Intrase într-o lume interioară halucinantă. *Sărutul* părea că duce o existenţă proprie, pătrunsă de o lumină interioară. El nu mai avea noţiunea distanţei, a locului; atît de captivantă era strălucirea intensă a obiectelor din jurul său. Suprafaţa mesei părea o mare scînteietoare de lapte. Era greu să-şi desprindă ochii de la ea. Tînjea să fie lăsat singur cu infinitul său, să se confunde în el; să devină parte a unui prezent veşnic fără să aibă noţiunea spaţiului sau a timpului. Toate acestea îl umplură de o mare bucurie. Simţurile lui vibrau uşor aducîndu-i parcă binecuvîntarea. Putea doar să suspine de încîntare, ca şi cînd ar fi fost un cosmonaut ce vedea pentru prima dată o planetă străină. Niciodată în viaţa lui nu mai trăise atîta măreţie. Impresia vizuală era mai puternică decît reacţia unui copil care priveşte la toate noutăţile din jurul său, cu mirare neîncrezătoare. Dar şi mai încîntătoare era senzaţia de plutire a întregii fiinţe. Parcă o povară grea îi fusese luată de pe umeri şi de pe suflet. Era în paradisul *Fiinţei* pure.

Constantin continuă această călătorie a ochiului, ce părea că deţine puteri supranaturale, aducînd strălucire şi dînd culoare obiectelor obişnuite, ca şi cînd o lumină cerească ar fi fost proiectată peste ele. El era estetul pur, total absorbit de formele lucitoare, de bogăţia de nedescris a cuverturii, de misterioasa scînteiere a unui bloc de marmură, care semăna cu un peisaj polar sub soarele boreal... Această călătorie transcendentă, în afara fiinţei sale, era nemaipomenit de fas-

cinantă. Dorea să fie veşnică. Dar chiar acest gînd îl trezi parţial la realitate. Dacă mergea prea departe? Putea să nu se mai întoarcă niciodată în lumea sa, cu fete zîmbitoare şi gînduri cunoscute. Îşi aminti cum descriau învăţaţii sufletele dispărute, cum acestea se afundau în agonia *Neantului*. Lumina pură a strălucirii ucigătoare putea fi suportată doar de oamenii ce au dus o viaţă disciplinată, pregătiţi pentru acest moment. Sufletele dispărute, citise el, se grăbeau înnebunite să descopere o formă cunoscută, chiar şi cea a unui animal, ca să se poată reîntoarce în lumea lor.

Înspăimîntat, Constantin încercă să rupă vraja. Sări în picioare. Dar mîinile şi picioarele nu-l ascultau — acţionau singure, sufletul său fiind încă în afara trupului. Încercă să se convingă, să facă cîţiva paşi.

Nervii puseră capăt vibraţiilor celeilalte lumi. Ca şi cînd lumînări se stingeau una după alta pentru a dezvălui nu întunericul ci o lume cunoscută. Iradiaţia minunată păli; la fel şi culorile începură să-şi piardă din intensitate. Zorile se iviră la ferestre. Timpul trecuse foarte repede. Se simţea ameţit şi-i era foarte rău. Fetele mai erau încă în stare de inconştienţă.

Amedeo însă, cu coastele ieşindu-i prin piele, haşura ceva. Nu părea mahmur. Fără îndoială era obişnuit cu drogul. Constantin porni, clătinîndu-se, spre baie. Avea senzaţia de vomă. Modigliani se uită la el şi spuse cu o voce groasă:

„Ce călătorie minunată am făcut în iad. A fost o scufundare adîncă, dar am pescuit ceva bun". Ridică schiţa pe care chiar o terminase. Era un cap de femeie cu nişte ochi în formă de migdale şi cu un gît de lebădă. Dar, Constantin ameţit se simţea prea rău ca să mai poată vorbi. Gesticulă pentru a-şi arăta suferinţa şi se împletici spre baie.

Capitolul XVII

FEŢELE VESELE ALE ARTEI

Cu cît Constantin îl vedea mai des pe Modi, cu atît elevul său devenea mai ameninţător. Uneori izbucnea cu atîta furie încît se părea că vrea să-şi devoreze maestrul. Se înţepau continuu; ca două sisteme de gîndire ce nu se potrivesc.

Aspira la pace şi linişte sufletească, la acea stare numită Nirvana, şi promisă de asceţii budişti pe care-i citise. Modi în schimb, era într-o continuă căutare de plăceri, ca şi cum ar fi ştiut că mai are puţini ani de trăit, şi dorea să-i trăiască din plin.

Constantin prefera doze moderate de drog, deoarece luîndu-le îi dispărea oboseala; totodată simţea cum acesta îi ascute mintea fiind în acelaşi timp inundat de o senzaţie de pace şi bucurie. Îşi imagina că e un *sadhu* indian, în căutarea adevărului. Un explorator; un explorator încercînd să descopere frînturile uimitoare ale unei lumi puţin accesibilă conştiinţei. Trecerea barierei dintre devenire şi existenţă era o experienţă îmbietoare. Pricepea acum ce înţelegeau asceţii prin transformarea fiinţei în non-fiinţă. Cu ajutorul acestora putea să se depăşească pe sine, şi să se îngemăneze cu un obiect. Senzaţia era de neuitat şi îi dovedea că universul înconjurător e viu, în flăcări, arzînd de lumină.

Modi lua doze din ce în ce mai mari, ceea ce îi cauza o serie de dereglări mintale. Drogul părea să-i dezvolte eul, punînd în evidenţă o mîndrie exagerată. Devenea violent, brava, se supăra pe cei ce nu îi recunoşteau geniul.

De fiecare dată cînd efectele dispăreau, Constantin era îngrozit de ceea ce îi era dat să vadă. Modi era posedat de o neliniştе tulburătoare. Se părea că fiecare celulă a corpului său tînjeşte după ceva, cu toate că doza pe care o lua se presupunea că nu produce obişnuinţă. Mîinile îi tremurau, iar trupul cerea linişte; acea coborîre adîncă în inima lumii vră-

jite, senzație dată doar de haşiş. Uneori, în timp ce lucra, se ridica deodată şi gonea spre cafenele, cu mapa cu desene, cerşind bani pentru băutură, droguri sau femei, care să-l facă să uite pentru moment demonul ce-l poseda, dezgustul faţă de o societate guvernată de bani, de bogăţie. Constantin îi spunea rugător:

„Nu crezi că mergi prea departe? Te vei distruge. Hai, hai să mergem, doar noi doi, o lună în deşert; nimic decît nisip, cer şi sculptură. Ne vom supune trupurile la chinuri. Vom renunţa la stimulenţi şi vom mînca puţin. Apoi, vom citi din cărţile asceţilor şi vom practica meditaţia. Să distrugem acest demon înainte de a te distruge el pe tine".

Modi izbucni în rîs:

„O lună în deşert? Fără vin şi femei?"

Apoi îşi privi prietenul cu compasiune, zeflemisindu-l:

„Spune, Constantine, tu iubeşti viaţa asta?"

„Da", răspunse Constantin, „iubesc viaţa. Viaţa e ca şi banii. Trebuie să ştii cum s-o cheltuieşti; sau, mai bine zis, cum o foloseşti".

„Da, da, sînt de acord cu tine. S-o cheltuieşti. Eu asta fac. O cheltuiesc. *Au revoir*, prietene, am plecat", şi zicînd aşa îşi luă pălăria neagră, ponosită şi ieşi repede pe uşă.

Constantin continuă lucrul. Nu-şi putea controla prietenul; acesta nu accepta sfaturi. Făcea întotdeauna numai ce dorea. „Da, viaţa! se gîndi el. Nu viaţa asta sau cealaltă. Oamenii fac întotdeauna o comparaţie. Nu poţi compara viaţa dusă de cutare sau cutare persoană cu viaţa însăşi". Ţinea la Modi, credea în talentul său, dar dispreţuia viaţa de boem. „Are farmec", îi spusese odată Modi, dar Constantin o considera falsă. Faptul că Toulouse-Lautrec trăise şi pictase în cafenele şi cîrciumi sau alţi mari artişti îşi petrecuseră şi ei timpul prin cafenele nu-l putea determina să privească lucrurile mai îngăduitor.

Şi totuşi Modi rămînea un mister. În ciuda orgiilor din timpul nopţii, reuşea să facă paşi mari în sculptură. Chiar dacă lucrările lui semănau vag cu fetişurile ciudate africane, erau ceva mai mult decît simple cópii. Aveau o sinceritate, o vitalitate şi o putere de abstractizare proprie. În acelaşi fel sculpta şi nudurile. Cilindrul lung al gîtului era completat şi continuat de capul în formă de ou; cu ochi fascinanţi, migdalaţi şi cu triunghiul alungit, subţire al nasului.

Lucrările sale devenau tot mai simple, cu cît se îndepărtau de realitate şi se apropiau de masele ovale, tubulare sau cu-

bice. Constantin împrumută contururile suave de la elevul său, căci Modi descoperise esența adevărată a feminității.

Constantin își propusese acum un nou țel. Dorea să dea expresie imaginii sacre a unui cap. Capul lui Buda din muzeu era ceva mai mult decît un cap. În Orient era considerat un zeu. Oare nu putea el să creeze o imagine sacră modernă? Ceva auster și nobil, ceva care să-i trezească pe cei adormiți în mulțumirea de sine. Ceea ce făcea acum era versiunea modernă a unui cap a lui Budha, dar într-o formă mai puțin naturalistă. Căuta o imagine sacră, care să-i amintească omului de originea sa. Omul e un exilat din lumea spirituală, îmbrăcat în haina trecătoare și străină a cărnii. Îi va reda omului, prin sculptură, imaginea Paradisului.

La început se gîndi să realizeze această imagine, asociind fața cu jocul de lumină, dar trăsăturile feței atrăgeau prea mult atenția. Lumina dezvăluia doar un portret și nicidecum viziunea spirituală a eului ce fusese transpus într-un nou eu. Schimbă concepția *Muzei adormite* într-un cap în formă de ou, netezit în maniera lui Nadelmann; idealiză și purifică trăsăturile. Disecă forma capului, făcînd schimbări migăloase în contur și proporție. Dar capul părea greu, deși el încercase să realizeze tocmai opusul, adică absența totală a greutății. Constantin încă nu știa cum să transforme materia în spirit. Forma nu exprima visul visat: visul lumii primare. Probabil că greșeala sălășluia în el. Sufletul nu poate vedea frumusețea decît dacă devine și el frumos. Va trebui să se transforme el mai întîi ca apoi să devină capabil să exprime divinitatea.

Intuiția nu-i era de ajuns; trebuia completată și ascuțită de meditație și disciplină. Nici călătoria într-un paradis artificial nu-l putea ajuta. Trebuia să-și purifice și să-și perfecționeze sufletul. Anumiți asceți scriseseră că nimeni nu poate ajunge în paradis, păcătuind. Binecuvîntarea raiului trebuia cîștigată printr-o rutină zilnică, prin fapte bune. Ei îi spuneau acesteia *dharma* și Constantin simțea că are lipsuri în *dharma*. Putea să obțină armonia interioară, pacea sufletească numai prin meditație, liniște, contemplație zilnică și bunătate față de alții.

Reușise să ajungă într-o stare de beatitudine. Se imagina contopit cu universul, experimenta atunci extazul simțind cum ființa sa e pătrunsă de un spirit omnivalent. Dar era cu totul altceva să transmiți această stare sculpturii. Nu îi era greu să sculpteze: transmiterea mesajului era mai greu de realizat. Știa din proprie experiență că nu va obține nimic,

chiar făcînd eforturi mari. Loviturile de ciocan trebuiau executate fără efort, piatra însăşi dictîndu-i secretul formei.

Asta nu înţelegea Modi la Constantin. El se mîndrea că a terminat cîteva sculpturi, în timp ce Constantin continua să lucreze la una şi aceeaşi. Nici discuţiile prelungite nu puteau face să dispară prăpastia ce despărţea concepţiile lor, radical deosebite.

Constantin încerca să-l aducă pe Modi pe drumul bun, folosindu-se de înţelepciunea sa; îşi încuraja discipolul să se lase numai vremelnic pradă pasiunilor omeneşti, pentru a-şi dovedi astfel că acestea nu au nici o valoare; sînt simple iluzii.

Cînd terminau lucrul şi se odihneau, Constantin îi spunea: „Ar trebui să ne jucăm de-a pasiunea aşa cum se joacă copiii de-a stafiile ca să nu le mai fie frică de ele. Asceţii spun că poftele trupeşti sînt rădăcina tuturor relelor: că dorinţele ar putea fi controlate printr-o disciplină ascetică. Ei îşi sting încetul cu încetul aceste pofte pentru a se elibera de crunta *Roată a existenţei*". Dar Modi n-avea chef de filozofie înaltă:

„Constantin", spuse el, „tu vii din Răsărit. Poate că România e mai aproape de Orient decît Parisul. Budha te atrage. Eu îi prefer pe profeţii Scripturii. Disprețuiesc filozoful distant, cu inima rece. Îi urăsc pe toţi aceia care distrug dorinţa de a trăi. Lumea e plină de oameni «tari» care ştiu doar să taie aripi. Noi artiştii sîntem neputincioşi în faţa acestora. Cînd privesc lumea îi văd pe cei puternici înghiţîndu-i pe cei slabi. Asta vreau eu să zugrăvesc în arta mea: adevărata faţă a omului, a acelui om cu inima zdrobită, a arogantului, a nebunului, a învinsului. Dar acest lucru nu-l pot realiza decît pictînd. Vezi, sînt astfel mai aproape de Rodin şi de pasiunile lui, decît de tine şi de visul tău despre Budha şi *Forma esenţială*. Pe lîngă asta am citit ceva despre viaţa lui Budha. Pe faţa lui nu vezi suferinţă, ci doar demnitate umană. Chiar şi marele Budha a renunţat la ascetism, şi numai după ce s-a întremat mîncînd ceva a putut să pornească pe drumul spre iluminare".

Dar Constantin dorea să-l facă pe Modi să-i împărtăşească punctul de vedere. Dacă Modi ar putea înţelege gîndurile sale ar rupe lanţul care-l conduce spre distrugere. Acum, la început, ar fi fost uşor. Mai tîrziu lanţul devine tot mai puternic încătuşîndu-l pentru totdeauna.

„N-ar trebui să-ţi baţi joc de aceste lucruri", îi spuse Constantin cu seriozitate. „Nu poţi să ajungi la perfecţiune pă-

căutînd. Ascetismul este esenţial. Pe măsură ce vei învăţa să-ţi stăpîneşti trupul, voinţa ţi se va întări. Aceasta presupune însă dăruire totală".

Modi protestă:

„Şi crezi că aş putea sta o lună întreagă cu picioarele încrucişate? Asta m-ar omorî pur şi simplu. Nu, dragul meu. Viaţa trebuie trăită".

„Dar te vei distruge. Nu înţelegi că viaţa cum o vezi tu este o iluzie? De aceea trebuie să ne controlăm, să ne înţelegem propriile gînduri. Crede-mă şi încearcă; nu vei muri! Vei avea nevoie de o energie imensă pentru a învinge; dar la sfîrşit, văzînd că poţi să-ţi controlezi trupul şi simţurile, vei fi cuprins de fericire. Yoga înseamnă să uneşti, să contopeşti materia şi spiritul. Încearcă să-ţi subjugi eul şi te vei elibera de simţuri. Gîndeşte ce va însemna victoria pentru tine. Eul tău va face parte dintr-un Creier universal. Vei obţine puteri supranaturale. Citeşte-i pe asceţi. Ei nu mint. O să afli cum pot să stăpînească timpul şi distanţele".

Modi se încruntă, ca şi cum ar fi avut de luat o hotărîre. Apoi spuse suspinînd:

„Asta e drumul tău, nu al meu. Vezi, eu ştiu cîte ceva despre mine; ceva ce tu nu ştii. Tu vei trăi mulţi ani pe cînd eu sînt condamnat să mor de tînăr. Da, da. Nu mă privi atît de neîncrezător. Boala mea, de aici, zise atingîndu-şi pieptul, este incurabilă. Fiecare dintre noi trebuie să-şi urmeze drumul său. Tu stai într-un loc şi reflectezi. Eu sînt ca şi o albină. Sînt prea multe flori frumoase de gustat pentru a sta într-un loc. Ca artişti ne asemănăm totuşi. Nu aparţinem nici unei şcoli. Teoriile explodează în jurul nostru. Toţi caută originalitatea; noi, în schimb, ţinem la tradiţie. Tu te vei regăsi în arta egipteană sau indiană; eu în arta altor ţări. Ceea ce e important este ca fiecare dintre noi să rămînă credincios eului său".

Modi îşi bătea uşor joc de Constantin, dar acesta îi cunoştea firea şi ţinea la el. Într-o după-masă Modi încercă să-i facă un portret. Aruncă însă pensula jos după ce pictă fundalul:

„Degeaba, nu te pot prinde. Eşti la fel de viclean ca o vulpe; dar nu te pot face ca pe o vulpe pentru că eşti un ţăran omenos. Nu poţi să apari nici în chip de om de ştiinţă, deşi eşti tot atît de absent. Eşti un bucătar excelent. N-am gustat niciodată o friptură mai bună ca cea făcută de tine. Dar cum să te pictez ca bucătar? Ştiu că nu mănînci zile

întregi pentru a ajunge la revelație. Dar nici sfînt nu ești, de vreme ce ți se aprind ochii după fete. Ești prea complex. Cum aș putea să găsesc trăsătura esențială? De fapt e greșeala ta. Hotărește-te odată: ce față preferi? Ești chiar mai misterios decît Rousseau. Îl cunoști pe Rousseau?" întrebă el scoțînd o carte de vizită din buzunar. „Dă serate muzicale în fiecare sîmbătă seara. Chiar acum am primit o invitație și te duc și pe tine.

Poate că Rousseau va dezlega misterul tău".

Constantin dorea foarte mult să-l întîlnească pe Rousseau ale cărui picturi provocau discuții înfocate cînd erau expuse, o dată pe an, la Salonul de toamnă. Era unic în felul său acest bărbat de șaizeci de ani, care expunea îndrăzneț alături de tinerii ce înțelegeau cea mai înaintată mișcare în artă. Picturile sale egalau capodoperele *fovilor*, sau pe acelea ale cubiștilor. In ele apărea aceeași bucurie de-a trăi, aceeași folosire a formei și culorii ca elemente de expresie emoțională. Și el simplifica și schimba forma naturală prin aceleași linii puternic marcate și prin culori vii. Ceea ce i se părea curios și misterios la Rousseau era că pictase în același stil douăzeci de ani, nebăgîndu-i în seamă pe cei ce-și băteau joc de el.

Într-o sîmbătă seara Modi îl duse pe Constantin în *Rue Paiyel*, unde locuia Rousseau, într-o cameră-atelier, deasupra prăvăliei unui negustor de ghips.

Era un om mic de statură, îndesat, cu o mustață albă și purta un costum închis la culoare, încheiat pînă sus. Rousseau îi întîmpină la ușă cu o plecăciune; ochii săi emanau căldură și o candoare surprinzătoare. Iată un om care trăiește în pace cu el însuși, gîndi Constantin.

Se simți atras imediat de acest bărbat, destul de în vîrstă pentru a-i fi tată, care, totuși, nu-și trăda anii. Nu se vedea nici urma unei amărăciuni, caracteristice bătrînilor care și-au dat în sfîrșit seama că viața e o continuă luptă. Fața lui dimpotrivă, strălucea de bunătate, cinste și îngăduință întîlnite doar la cei ce trăiesc încrezători în viață. Venise multă lume. Apollinaire era și el acolo, împreună cu prietena sa Marie Laurencin. Modi și Constantin, care era uimit văzîndu-l pe Apollinaire acolo, se așezară lîngă ei:

„Marie și cu mine tocmai am terminat de pozat pentru un portret dublu. Rousseau o duce cam greu, săracul, deși a început să vîndă. Am zis întotdeauna că noi, cei din avangardă, trebuie să ne ajutăm între noi".

Modi spuse repede:

„Ce păcat, Apollinaire, că n-ai moştenit averea Cardinalului. N-am mai muri de foame acum". Era o remarcă înţepătoare pentru că Apollinaire răspîndise zvonul că ar fi fiul nelegitim al Cardinalului. Apollinaire se făcu că nu bagă de seamă aluzia.

Constantin întrebă dacă Rousseau le va arăta portretul. Apollinaire îi preveni:

„Nu-l rugaţi să vi-l arate. Nimeni nu va recunoaşte figurile noastre". Modi, care avea o pasiune pentru tablouri, dori să-l vadă numaidecît, dar Apollinaire spuse că, probabil, Rousseau îl va arăta mai tîrziu.

„Dar", adăugă el, „nu seamănă deloc cu mine. A folosit un liniar să-mi măsoare capul, faţa, nasul şi urechile, apoi le-a notat pe pînză. Cînd am văzut însă ce-a ieşit, n-am ştiut ce să cred. Parcă ar fi fost pictat de altcineva. Rousseau se scuză spunînd că spiritul primei sale soţii a pus stăpînire pe pensulă".

Constantin era fascinat. Ştia că lumea mergea la „Expoziţia independentă", an de an, pentru a rîde bine, văzîndu-i picturile; dar se părea că asta nu-l deranja deloc pe artist.

„Cum suportă bătaia de joc? Nu ştie că toţi rîd de el?"

„Bineînţeles că ştie", răspunse Apollinaire. „Dar este atîta bunătate şi puritate în el, încît e fericit să-i vadă pe alţii distrîndu-se, şi intră în joc. Lucrul cel mai formidabil este că Rousseau crede că-şi poate permite să rîdă împreună cu ei; deoarece se consideră unul dintre cei mai talentaţi pictori ai lumii. L-a convins pînă şi pe Picasso de asta. Acum Picasso îl consideră cel mai realist portretist produs de Franţa. Rousseau îi întoarce complimentul, spunînd că el şi Picasso sînt cei mai mari pictori ai zilelor noastre".

Constantin îl privi pe Rousseau, care împărţea programele seratei muzicale, pictate şi decorate de el cu cerneluri multicolore. Acestea purtau pe spate o reclamă prin care pictorul îşi oferea serviciile ca profesor de pictură, muzică şi poezie. După ce Constantin citi anunţul, clătină din cap şi spuse cu o urmă de ironie amară: „Cel mai mare pictor al Franţei luptîndu-se să o scoată la capăt".

Apollinaire încuviinţă cu tristeţe:

„Am făcut tot ce am putut pentru el. Am răspîndit legende pe seama lui; am zis că a fost în Mexic pe cînd era soldat; că în timp ce pictează comunică cu spiritele. Dar fără folos. Imaginea sa vă rămîne aceeaşi: Rousseau va pro-

voca rîsul pînă la sfîrşitul vieţii; pînă cînd trecerea timpului îl va reabilita". Apoi, Apollinaire schimbă subiectul, întrebîndu-l pe Constantin dacă a făcut vreun progres. Auzise de atelierul ciudat al sculptorului şi promise că va trece să-l vadă.

Rousseau făcu linişte şi-i rugă pe toţi să se ridice în picioare; să înceapă programul cîntînd „Marseilleza". Orchestra sa, compusă dintr-o mandolină, un flaut şi un corn, îl urma cu atenţie pe dirijor. Toată lumea cînta entuziasmată.

Programul continuă cu cîteva bucăţi compuse de Rousseau, pe care elevii săi se străduiau să le execute în pofida stilului ciudat. Apoi o poetă, blondă, cu păr scurt, recită o poezie, urmată de Modi care se oferi să citească din *Chants de Maldoror,* de Lautréamont, carte pe care o purta întotdeauna la el. Apollinaire recită poezii proprii, apoi, nevasta lăptarului cîntă cel mai la modă cîntec din music-hall-uri. Constantin, la insistenţele lui Modi, cîntă cîntece româneşti. Această participare neprevăzută prelungi puţin spectacolul. Vinul, adus la sfîrşit, s-a băut cu mare plăcere. Pe la miezul nopţii, totul se transformă într-o petrecere furtunoasă.

Modi insistă să vadă noul portret al lui Rousseau. Acesta îl aduse şi îl aşeză în lumină pentru a putea fi văzut mai bine. Se numea: *Le Poète et sa Muse**. Modi se apropie pentru a-l studia. Se întoarse spre Apollinaire şi-i spuse:

„Poţi să-ţi arunci toate fotografiile. Aceasta este imaginea care îţi va supravieţui".

Apoi se îndreptă spre bătrîn:

„Eşti un mare artist".

Rousseau zîmbi fericit:

„Picasso mi-a spus că portretele mele sînt cele mai realiste".

Apollinaire îşi tamponă fruntea cu o batistă, apoi îl întrebă pe Constantin:

„Mă recunoşti?"

„Toţi te vor recunoaşte", veni răspunsul.

„Dumnezeule, va fi expus la Salon", izbucni Apollinaire. Îi venea foarte greu să ascundă cît de afectat era; lui nu-i plăcea portretul; de fapt, îl şi rugase pe Rousseau să mai încerce o dată, pe o altă pînză. El, cunoscutul critic, ce se proclamase vestitorul noii arte, făcuse greşeala să se lase pictat de un artist, cunoscut drept clovnul avangardei. Picturile lui Rousseau erau descrise de presă drept „nebune" şi „o insultă

* Poetul şi Muza sa (n.t.)

la adresa minții sănătoase". Era artistul de care se rîdea cel mai mult. Apollinaire își comandase portretul din simplă caritate, socotind că nu va fi recunoscut. Întreg Parisul va rîde de el. Seara „îi fusese stricată" așa că plecă în curînd, împreună cu Marie.

Modi plecă și el mai tîrziu, însoțit de poeta blondă.

Cînd majoritatea musafirilor se retraseră, Constantin reuși să-l prindă pe Rousseau, să-i vorbească despre propriile necazuri. Rousseau îl trată cu sinceră simpatie:

„Cărarea îngustă a gloriei e presărată cu durere", spuse Rousseau. „Trebuia să mă fi lăsat de pictură de cum am expus prima dată. Două dintre tablourile mele au fost străpunse cu cuțitul; toate mi-au fost scoase din Salonul oficial. În anul următor am fost respins de la Expoziția independentă. Artiștii n-ar trebui să se mănînce între ei. Sîntem atît de puțini în lumea asta! Ar trebui să ne ajutăm unul pe celălalt pentru a supraviețui. Ceea ce majoritatea artiștilor consideră un har este de fapt o promisiune".

„O promisiune?" spuse Constantin dezorientat. „De la cine?"

„Un har cu care ne naștem".

„Vrei să spui că ceea ce astăzi posedă doar cîțiva talentați, vor avea toți oamenii cu timpul?"

„Da, exact. Oamenii sînt frați, iar copiii sînt egali în fața părinților. Cînd va veni timpul, vor primi părți egale. Chiar și cei mai neînzestrați dintre noi pot spera la perfecțiune sau geniu".

„Atunci ești încrezător", spuse Constantin.

„Da, existența noastră aici e doar un început. Clemence îmi apare și acum în vis. Ea a fost prima mea soție, mamă a șapte copii. Dintre ei mai trăiesc doar doi. Ea îmi iubea pictura; pe patul de moarte m-a făcut să promit că nu voi renunța niciodată la ea. Mîna ei îmi conduce acum pensula. Ea îmi vorbește în vis și îmi dă curaj să trăiesc. Acum am comenzi, dar a trebuit să cerșesc uneori pentru a trăi. Uite, acum nu mai am decît un franc și a trebuit să cumpăr vin pe datorie. Totuși, îmi împart pîinea cu cine are nevoie. Viața e grea, dar dacă găsești pe cineva să te ajute, miracolul se împlinește".

Constantin se simțea aproape de bătrînul pentru care încrederea devenise un mod de existență și nu numai un mănunchi de idei. Rousseau accepta viața așa cum este.

Cînd a început să picteze, îi spunea el lui Constantin, știa că are un stil ciudat și dur. Toate eforturile de a-și

apropia lucrările de perfecţiunea unui Bouguereau au fost zadarnice. Nimic nu se putea schimba din ceea ce primise prin naştere. De aceea îşi imagina că un spirit îi conduce pensula. Prima pată de culoare, prima linie trasă de pensulă hotăra tot ce avea să urmeze.

Exista o legătură între primul element din tabloul său şi fiecare element nou introdus. Evita cu grijă repetiţia. În final toate părţile se unesc şi formează întregul. „Criticii spun că pictura mea e primitivă, dar nu sînt de acord cu ei. Pictez ce văd. Prima schiţă urmează îndeaproape natura; uneori o mai schimb nitel, dar în esenţă pictura mea e realistă. Aşa văd eu lumea Parisului. Am descoperit peisajul-portret şi acum mă găsesc printre cei din prima linie în pictură. Cei care sînt sufocaţi de Academie vin la mine să ia aer proaspăt. Picturile mele nu vor mai fi considerate primitive în viitor. Vor fi acceptate aşa cum sînt".

Capitolul XVIII

GENIU ŞI TRISTEŢE

Lui Constantin îi plăcu Rousseau şi se întoarse acasă îmbărbătat şi încurajat cu privire la arta sa. În fiecare artist există un om, chiar dacă este mediocru sau sub orice critică; un om care este de obicei egoist, snob şi vanitos. Nu era însă cazul lui Rousseau. El era bun, amabil şi considera totul cu cea mai sinceră simplitate.

Cei doi începură să-şi facă vizite. Constantin nu putea să uite ce spusese Rousseau despre sculptura sa: „Ai transformat arta antică în artă modernă". El înţelegea, iar Constantin simţea. Rousseau, care respecta natura, pătrundea în ceea ce Brâncuşi dorea să facă. Înţelegea că în opera lui Brâncuşi accentul era pus pe viaţa interioară, şi nu pe înfăţişarea exterioară.

Rousseau, omul de care rîdea toată lumea, deveni idealul lui. Simţise în el ceva dintr-un *guru* indian, care poate aduce pace unor minţi învolburate, prin simpla sa prezenţă; îl simţise pe omul care practica *dharma*, împărţindu-şi puţinul cu cei sărmani, gata să sară într-ajutor ori de cîte ori va fi chemat. Practicase stăpînirea de sine o viaţă întreagă, pe cînd Constantin abia începuse. Acum el era elevul şi mergea să-şi vadă maestrul aproape în fiecare zi.

Văzînd mereu pînzele lui, acestea nu i se mai păreau caraghioase. Deşi Rousseau încerca cu disperare să facă pictură realistă, nu ştia să-şi închipuie alţi ochi decît cei din sculptura egipteană; numai nări în loc de nas, mîini fără degete, linii neîntrerupte în loc de sprîncene şi o gură dreaptă lipsită de orice expresivitate. Nu ştia să surprindă adîncimea cu ajutorul perspectivei. Adîncimea pentru el însemna o îngrămădire de detalii. Petele de lumină nu sînt însoţite de umbre. Figurile sale sînt făcute de parcă n-ar sta pe pămînt, iar animalele au înfăţişare ciudată. Toate aceste ciudăţenii ale sale, însă, se dovediră mai importante decît crezuse Rousseau. În loc

să se concentreze asupra redării perfecte, asupra unui realism fotografic, el căuta modele ale naturii şi obţinea armonie. Petele de lumină la el par dintr-o altă lume, iar figurile sale plutind par legendare; efectul este din ce în ce mai abstract, încît realitatea devine halucinantă, ca o amintire de pe alte tărîmuri.

Pentru Constantin, care căuta o ordine perfectă, ascunsă sub existenţa de suprafaţă, picturile lui Rousseau au fost o revelaţie, demonstrînd cum un artist, prin pătrundere intuitivă şi fără instrucţie academică, poate ajunge la efecte magice. Artistul care nu ştia să redea timpul sau iluzia de spaţiu în opera sa, pictase ceva mai durabil: timpul şi liniştea eternă.

Ori de cîte ori Rousseau îi arăta picturile sale ca o junglă, acesta devenea în mod evident mai trist, de parcă ar fi fost tîrît spre proasta dispoziţie de culori subtile ce strălucesc misterios sub clarul de lună. Suspină adînc cînd privi la modelul întins pe un fotoliu in junglă; o pictură la care tocmai lucra. Constantin îi observă tristeţea şi Rousseau îi mărturisi ce-l supăra. Spuse că simte cum îmbătrîneşte, dar poate încă iubi pasionat. Dorea să se căsătorească, dar cea pe care o dorea, o vînzătoare într-un magazin, în vîrstă de vreo cincizeci de ani, nu-l accepta.

Constantin ascultă cu nesaţ vorbele despre floarea tîrzie a pasiunii. Îl admira pe Rousseau ca pe unul care şi-a păstrat prospeţimea copilăriei pînă la bătrîneţe. Recunoscu în arta sa realizarea a ceea ce el însuşi se străduia să facă: o încercare de-a umbla pe sîrmă între simplitatea copilăriei şi tremurul magic al unei arte ce trăieşte cu adevărat. Constantin dorea să înveţe de la Rousseau secretul inocenţei sale, al puterii imaginaţiei din opera sa, care este mai reală decît existenţa de zi cu zi. Cînd mintea lui Constantin se învolbura dominată de resentimente, ură sau disperare, el se ducea la Rousseau pentru îmbărbătare, linişte şi consolare. Acesta cînta la vioară acompaniat de Constantin la fluier. Cei doi bărbaţi pe care-i despărţeau treizeci de ani, petreceau frumos şi fericiţi ca doi copii.

În tot acest răstimp Modi dispăruse. Nu-şi mai plătise partea sa de chirie. Constantin credea că faptul acesta îl împiedica să se întoarcă, deşi el nu-i reproşase niciodată acest lucru. Într-o zi, tîrziu, în octombrie 1909, la atelierul lui Constantin se înfăţişă un băiat cu un bileţel pe care erau mîzgălite cuvintele: „Dragă prietene, salvează-mă. Am rămas

fără haine, închis de un negustor mizerabil într-un subsol. Modi". Bileţelul conţinea şi adresa. Constantin îşi adună repede puţinul ce-l agonisise; luă o pereche de pantaloni şi un jerseu şi-l urmă pe băiat la subsolul de la periferia Parisului.

Îl găsi acolo pe Modi: gol goluţ, mîzgălit cu vopsea din cap pînă-n tălpi. Abia terminase un portret al băiatului ce transmisese mesajul său. Se strîmbă cînd îl văzu pe Constantin consternat. Era numai piele şi oase, cu nişte ochi de cadavru, cu cearcăne negre. Îşi spuse istoria pe scurt. Negustorul care-l aproviziona cu haşiş în schimbul a nu ştiu cîte tablouri pe săptămînă îi luase hainele pentru ca să fie sigur de cîştig.

„Îmi dă o singură masă pe zi şi nu pleacă pînă cînd nu termin tabloul. Dar sînt bolnav, Constantin, foarte bolnav". Fu întrerupt de un val de tuse cu sînge. Cînd îşi reveni, adăugă: „Trebuie să mă ajuţi să mă întorc în Italia. Vreau să mor acolo".

Nici măcar în această situaţie Modi nu-şi pierduse simţul dramaticului. Atelierul de la subsol era decorat cu zece capete de piatră de diferite înălţimi ce purtau pe ele cîte o lumînare aprinsă. În timp ce-şi îmbrăca pantalonii şi jerseul, el întrebă: „Cum îţi place templul meu? Haşişul mi-a fost tămîia şi *Maldoror*, biblia. Am intonat versuri ale sfîntului tău din Orient: «Eu sînt acela ce nu are nevoie de nimic; căruia, niciodată nu-i pasă de ce se-ntîmplă»".

Constantin se uită îngrozit la faţa suptă a lui Modi şi spuse cu tristeţe: „Cum de ai pornit-o pe drumul acesta? Măcar de ai fi făcut-o din respect pentru artă!"

Modi însă îl întrerupse scurt: „Fără morală! Nu-ţi şade bine. Sînt convins că haşişul mă ajută să lucrez. Îmi văd modelele în timp ce le desenez. Le văd din «cealaltă parte», aşa cum sînt în realitate. Dar cui îi pasă? Dacă mor într-o ladă de gunoi, trei-patru mă vor jeli o oră-două. Oamenii sînt duşmanii noştri. Le place arta, dar ar omorî artistul; arta îi ruşinează, îi face aşa cum sînt. Nişte purceluşi ca nişte automate ce devorează toate bunătăţile din lume cu rîturile lor lacome. Ei ştiu că sînt porci şi ne-ar sfîşia şi sufletele pentru că le amintim în arta noastră despre asta". Faţa îi era schimonosită, iar vocea plină de mînia ce-l stăpînea.

Constantin întinse mîna spunînd: „Îţi faci numai rău". Îşi aminti învăţătura: „Păzeşte-te de pasiune, dorinţe şi greşeală.

Purtînd această armură a sufletului, nu vei putea fi cuprins de mînie şi vei fi invulnerabil".

Dacă Modigliani şi-ar fi deschis ochii spre lumină, în loc să-i deschidă spre întuneric.

Dar alte aranjamente erau mai presante acum. Modi urma să rămînă în atelierul lui Constantin pînă ce familia îi va trimite banii de bilet pînă la Leghorn. Apoi Constantin expedie o telegramă şi mută sculpturile lui Modi în atelierul său. Cele cîteva zile în care aşteptară banii de la familie, cei doi se înfruntară din nou. Concepţiile lor despre viaţă erau total diferite. Sub influenţa brutalităţilor şocante ale lui Lautréamont şi Rimbaud, Modi se obişnuise să sfideze orice valoare a civilizaţiei: omul nu trăieşte, omul îndrăzneşte să trăiască. Modi era un copil mare în stare de autodistrugere. Constantin insista în van să accepte să renunţe la încăpăţînare; în schimb el renunţă să mai stea de vorbă cu Constantin. La despărţire, în gară, Constantin îl îmbărbătă: „Cîteva luni de soare şi vei fi din nou printre noi. Te aşteptăm!"

Modi zîmbi trist, scoţîndu-şi capul pe fereastră. „Dacă nu ajung la stele, mă omor".

Constantin se înapoie trist la atelier. Îi era milă şi de Modigliani şi de Rousseau. Oameni de talent amîndoi, unul tînăr, celălalt bătrîn, erau urmăriţi de destine tragice. Viaţa e grea pentru cei săraci. Arta lor trebuia să se nască din crizele catastrofei. Cum se poate oare obţine liniştea sufletească în asemenea momente de presiune groaznică? În acele clipe Constantin nu era în stare să pătrundă sensul existenţei. Să mai scape de amărăciune îşi luă fluierul şi începu să îngîne:

„Bărbatu care-i frumos
Moare ca un păcătos
Bărbatu care-i urît
Moare fără pic de dor
Nici în rai nu-i e uşor"

Boala lui Modigliani îl zdruncină pe Constantin mai mult decît ar fi putut crede.

„Tot ce-i viu moare şi putrezeşte. Nu va scăpa oare omenirea de acest blestem?" Erau gînduri ce-l preocupau adesea. Înţelegerea vieţii, aprecia el, era cea mai mare aventură a omului, cea mai mare încercare, în special pentru artistul care creează forme noi ce sfidează moartea.

Observaţia lui Rousseau cum că el transformase arta antică în artă modernă declanşă o adevărată furtună în sufletul lui Constantin. Vizită mai multe muzee. Idolii din lemn şi piatră au fost primele simboluri şi întruchipări ale forţei spirituale ce se mişcă în univers. Ei au fost obiecte sacre pentru milioane şi milioane de oameni. Oamenii au murit numai pentru că i-au atins pe aceşti dumnezei de lemn sau piatră. În dosul acestora se ascund zeităţile; şi omul a dorit întotdeauna să se identifice cu zeii. Cuvîntul *sculptor,* în Egiptul antic, însemna „cel ce dă viaţă". Constantin se întrebă cine i-a dat viaţă lui Budha. Există în milioane de exemplare în lume; aproape toate la fel. Preoţii budişti cereau ca idolul lor să fie făcut după anumite reguli. Corpul încadrat în două triunghiuri cu bazele opuse; faţa într-un triunghi mai mic, iar gura şi nasul într-un con. Astfel Budha şade, cu picioarele încrucişate, în două triunghiuri, iar capul şi corpul împreună formează un dreptunghi. Există un simbol chiar şi în baza matematică a statuii. Aşa şi-a creat omenirea o imagine fixă a zeului slăvit de jumătate din rasa umană.

Budha e un zeu pasiv şi netulburat. Îţi vorbeşte despre el printr-un zîmbet enigmatic. De parc-ar spune: Eliberează-te de propriu-ţi eu şi de lume, pentru că toate sînt imaginare. Pacea şi liniştea pot fi obţinute numai în felul acesta.

Pe Constantin îl preocupa gîndul de a face din idolul antic unul modern. Budha cu faţă în formă de ou pe care îl creă în *Muza sa adormită* nu i se păru destul de expresiv ca simbol cu rezonanţe moderne. Alte civilizaţii au produs alte feluri de zeităţi; unele culturi primitive au divinizat animale. Cultura greacă timpurie din *Cyclade** a produs idoli cu trupul în formă de mandolină şi capete ovale. Ce fel de formă poate avea oare sens pentru omul modern?

Prin eliminare, Constantin ajunse la ideea că forma unei păsări ar putea exprima eliberarea. O pasăre zburînd este forma cea mai apropiată de forma spiritului. Pasărea Phoenix e simbolul trezirii puterii spirituale. Zeul Horus al egiptenilor era reprezentat printr-un şoim. Milarepa, un ascet tibetan, spune:

„În copilărie am dormit în pat.
În tinereţe am păzit uşa.
La bătrîneţe am zburat spre cer".

---

* Cyclade = grup de insule greceşti în sudul Mării Egee. (n.t.)

Era timpul, socoti Constantin, să renunţe la a mai păzi uşa eului său, să o deschidă şi să zboare spre înălţimile cerului. Îşi aminti un basm românesc, povestind cum o pasăre fermecată, „Măiastra", i-a ajutat pe nişte copii să iasă din pădure. Cum putea oare să surprindă într-o sculptură sentimentul eliberării de existenţa terestră? Îşi aminti şi de „Pasărea vieţii"!

Pasărea va trebui lucrată pe o structură geometrică de bază, asemănătoare cu aceea a lui Budha. Va uni formele reprezentînd coada şi picioarele, corpul, gîtul unduit şi capul, în aşa fel încît toate se vor combina într-un tot unitar — o realizare extrem de dificilă, aproape imposibilă. Dar se apucă cu mult zel de lucru.

Capitolul XIX

CU TOATE PÎNZELE SUS...

Deseori Brâncuşi cînta în corul bisericii româneşti şi ajuta şi la slujbă. Prietenul său, Alexandru, continua să cînte şi el, doar pentru că dorea — după cum spunea — să rămînă credincios obiceiurilor străbune.

Într-o duminică dimineaţa, Alexandru îi spuse lui Constantin că a descoperit într-una din sălile de la Academia de Arte Frumoase un bust, care semăna foarte mult cu Marthe.

Constantin recunoscu că era făcut de mîna lui, dar neagă faptul că l-ar fi uitat acolo, pentru ca Marthe să nu-şi facă păreri greşite. Refuză însă să admită, chiar în sinea lui, că îl deranjau relaţiile cu Marthe, care, aşa cum stăteau lucrurile, putea fi declarată soţie legală.

Alexandru, care fusese ales şef de clasă la Academie şi ştia faţa frumoasă a fetei, îi propuse lui Constantin s-o aducă să pozeze.

Constantin îl privi cu suspiciune, ştiind că idealul visat de prietenul său fusese întotdeauna un „pat şi o fată".

„Marthe are nevoie de muncă, dar nu la preţul acesta".

„Nu te pot acuza că nu vrei s-o împarţi cu nimeni", rîse Alexandru. „Dar modéle ca ea sînt mai greu de găsit. Oricum, ce să fac eu cu bustul?"

„Poţi să-l distrugi. Mie nu-mi mai este de nici un folos", zise Constantin.

„E o lucrare bună şi deoarece nu sînt vandal ţi-o duc acasă chiar dacă nu-ţi face plăcere, urs morocănos", încheie Alexandru.

Constantin era chinuit de remuşcări în privinţa Marthei. Dacă i-ar fi dat bustul ar fi încurajat o legătură ce devenise prea primejdioasă pentru liniştea lui. Se întreba mereu ce are împotriva fetei, dar de fiecare dată răspunsul era acelaşi: „îi este superior în gîndire". Dar în credinţa sa prevala înţelepciunea proverbului: „Cum îţi vei aşterne, aşa

vei dormi". Dacă o va trata pe Marthe cu egoism şi tiranic, într-o zi soarta avea să se întoarcă împotriva sa. În plus, dragostea, ca şi intelectul, sînt etaloane în aprecierea superiorităţii individului şi Constantin îşi găsi o altă scuză: pentru un ascet hindus, căsătoria e un rău necesar — trecător, în cea de-a doua perioadă din cele patru, într-o existenţă. Dragostea trupească diminuează valenţele sufleteşti şi fizice. Fluidul seminal din sînge, este elixirul vieţii atît în sens fizic cît şi psihic. Asceţii, care-şi trăiesc viaţa în abstinenţă, după cum scriu cărţile, se bucură din plin de prezenţa fluidului seminal, ceea ce face ca trupul lor să radieze energie.

Constantin era stăpîn deplin pe cele şase *chakras* ale sale. Centrii sufleteşti sînt localizaţi, conform învăţăturii Yoga, la baza şirei spinării, în organele genitale, lîngă ombilic, lîngă inimă, lîngă gît şi între sprîncene. Vizitele repetate ale Marthei îl puneau în imposibilitate de a exercita control asupra centrului sexual care este esenţial, se spune, pentru a obţine *samadhi*. Ajunsese să-i sugereze Marthei să se gîndească la viitorul ei; să se căsătorească. Ea însă refuză categoric. Niciodată nu va mai accepta sclavia pe care a suportat-o în prima căsătorie. Dar, despre acest subiect nu s-a mai spus, atunci, nimic şi nici nu l-au mai pomenit vreodată. Începuse să se obişnuiască cu gîndul că avea s-o accepte definitiv pe Marthe în viaţa sa.

Trezindu-se, într-o dimineaţă de aprilie din 1910, Constantin îşi găsi atelierul inundat de apă. Aleargă la uşă şi se uită pe stradă. Apele umflate ale Senei se revărsaseră. Strada şi toată partea aceea a Parisului erau pline de apă. Spre norocul lui, punctul culminant al inundaţiilor fusese atins şi apele se retrăgeau acum în matcă. Deodată, Constantin recunoscu o figură familiară ce venea spre el. Era Modigliani însoţit de o inevitabilă fată frumoasă. Amîndoi purtau cizme înalte.

„Ştiam că vei avea necazuri", strigă Modi, „şi-am venit să te ajutăm".

Revederea îl bucură pe Constantin, care îi întîmpină cu căldură. Modi îi spuse că şi-a luat o cameră în Montmartre. Tocmai se întorsese din Italia, unde se refăcuse complet; faţa lui frumoasă era bronzată de soare. Începură să care apa din atelier cu ajutorul unor găleţi.

La ora prînzului, atelierul era din nou curat, dar Constantin îi ruga să mai rămînă, să mănînce cu el. Serviră cotlete şi băură rom. Constantin nu se putu abţine să nu-l dădăcească pe Modi:

„Sînt fericit că te-ai făcut din nou sănătos; dar asta să-ţi fie învăţătură de minte. De ce nu vrei să faci şi tu Hatha Yoga, ca mine. Îţi oţeleşte trupul. M-am obişnuit şi cu disciplina cît ai fost plecat".

Modi se întoarse, cu o căutătură severă, spre prietena lui:

„Ai auzit ce-a spus? Autodisciplină? Ei, drăcie... Îţi cumpăr o umbrelă. Dacă mă apropii de tine, să mă baţi cu ea".

„Da ce-s proastă?", protestă fata.

„Cam ăsta e răspunsul la întrebarea ta", îi spuse Modi lui Constantin. „Nu sînt prost". Cu toate acestea, Constantin insistă:

„Te gîndeşti numai la rele şi îţi va fi greu să te mai gîndeşti şi la bune. O alegere ca asta influenţează acţiuni viitoare, iar ele îţi vor schimba firea".

„Termină, Constantin; tu eşti băiat bun şi eu ţin la tine. Nu înţeleg însă de ce te iei după părerile altora. Acum nu vorbeşti tu; repeţi doar ceva ce ai citit. Am să-ţi spun eu ce anume influenţează firea mea. Ascultă: Căutîndu-mi un atelier, am colindat Butte din Montmartre. Eu şi un sculptor american, Epstein pe nume, ne-am hotărît să lucrăm împreună în aer liber. Am descoperit o baracă goală cu multă verdeaţă în jur; proprietarul însă n-a vrut să ne-o închirieze pentru că arătam ca nişte vagabonzi şi i-a fost teamă că vom intra în încurcături cu poliţia. O asemenea prostie influenţează într-adevăr firea mea. Mă face să doresc să înghit tot vinul din sticla de colo". Luă impulsiv sticla, o duse la gură, şi din cîteva înghiţituri o goli. „S-o ia dracul de disciplină", adăugă el acru.

Înainte de-a pleca îi mai spuse lui Constantin:

„Ai la tine cîteva din busturile mele, din piatră. Poţi să le păstrezi. Nu mai am nevoie de ele. Am făcut cîteva şi la Leghorn, dar toată lumea a rîs de mine. Le-am pus pe toate într-o roabă şi le-am zvîrlit în canal. Nu mai are rost să arăt ce fac pînă nu realizez ceva ca lumea".

Modi plecă împreună cu fata — ca un cocoşel tînăr — gîndi Constantin — tînăr, frumos şi sigur de el; convins că va cuceri lumea cu geniul şi cu înfăţişarea sa.

Pe atunci Constantin se străduia să dea viaţă păsării măiestre. Folosea cilindre drept picioare, o sferă drept corp şi un oval în loc de cap. Modela şi potrivea neobosit cele trei părţi ale corpului pentru a-i da o formă aerodinamică. Dar problema era de nerezolvat: nu putea realiza senzaţia

desprinderii, a zborului spre înălţimi. Greutatea cilindrilor din care erau făcute picioarele ţintuiau pasărea la pămînt; iar rotunjimea corpului diminua dinamismul mişcării. Ciocul deschis al păsării, menit să emită strigătul triumfător al spiritului, la eliberarea de materie, sugera mai degrabă înfrîngerea. Greutatea materiei ţinea pasărea pe pămînt. Secretul care urma să-i permită să-şi ia zborul în spaţiu era ascuns undeva în ghips. În repetate rînduri Constantin strică totul, luînd-o iar de la început, distrugînd apoi imaginea din faţa sa, pentru a se linişti. Cînd ultima dintre forme dispărea, furia i se topea, trăsăturile i se relaxau, pe faţă apărîndu-i un zîmbet trist dar hotărît. Ziua următoare o lua iar de la început cu încrederea în sine refăcută, încercînd să evite greşelile dinainte. Întocmai unui jongleur tindea spre mişcări perfecte. Privirea îi era ascuţită, ca a unui vultur. Cioplea într-o parte şi adăuga în alta. Îşi perfecţiona simţurile aşa cum atletul îşi întăreşte muşchii exersînd. Dorea atît de mult să învingă; de aceea se apuca de lucru dimineaţa, imediat după orele cînd se întorcea de la tîmplar. Lucră toată vara fără să vadă pe nimeni. Chiar şi Marthe respecta privirea sălbatică din ochii lui şi evita să-l viziteze mai mult decît îi era îngăduit.

Către mijlocul lui septembrie, cînd artiştii începură să se întoarcă din vacanţă, Constantin fu mirat văzîndu-l pe Apollinaire la uşa atelierului său. Ochii lui mari şi negri îi dădeau aerul unui cîine trist şi abătut. După ce se salutară şi se aşezară confortabil, Apollinaire zise:

„Nu-i aşa că ai auzit?"

Constantin care se extenuase muncind, căci pasărea atît de mult dorită refuza să prindă contur, păru încurcat la întrebarea acestuia.

„Să aud? Ce?"

„Rousseau e mort. A murit ca un cîine, dintr-o greşeală oribilă. S-a tăiat la picior şi n-a folosit nici un dezinfectant. Tăietura s-a infectat şi a făcut septicemie. Poliţia l-a internat la spital. Dar un medic tînăr, un internist, l-a luat drept alcoolic suferind de *delirium tremens*. Asta s-a întîmplat în august, cînd toată lumea era plecată. A murit acum o săptămînă; şi fiind sărac, a fost îngropat în cimitirul săracilor. Singurul artist care a luat parte la înmormîntare a fost Signac".

Constantin rămase mut. Îl mustra conştiinţa. În timp ce prietenul său se sfîrşea într-un pat de spital, el se izolase

pentru a da formă păsării. Ce sfîrşit umilitor pentru un om de curăţenia lui Rousseau, care dusese o viaţă singuratică, neinfluenţat de curentele artistice la modă. Fusese batjocorit, cu toate că toţi artiştii mai tineri au împrumutat cîte ceva din personalitatea lui. Gauguin, Van Gogh şi cîţi alţii! Dar el nu s-a plîns niciodată. Ce stăpînire de sine în faţa mizeriei pe care o îndura. Cu toate acestea firea lui copilăroasă nu se întrista niciodată ... Numai lacrimile erau în stare să exprime gîndurile şi simţămintele lui Constantin ...

Apollinaire continuă să-i spună că a cumpărat o piatră de mormînt pentru Rousseau. Aveau să-l înmormînteze într-un alt cimitir, cu onorurile cuvenite. Totodată îi înmînă un poem scris de el, rugîndu-l să-l cioplească în piatra de mormînt cumpărată:

„Bunule Rousseau, auzi-ne.
Noi toţi te îmbrăţişăm;
Delaunay şi-a lui soţie, domnul Queval şi eu.
Fă ca bagajele noastre să treacă nestingherite prin vămile cereşti,
Şi noi îţi vom aduce pensule şi vopsele
Ca timpul tău liber să-l poţi oferi
Picturii luminoase, aşa cum mi-ai făcut portretul,
Strălucitor ca stelele".

Apollinaire se ridică brusc şi făcu ocolul atelierului:

„Avem o datorie, o datorie faţă de artiştii care sînt gata să înfrunte cu îndrăzneală orice risc. Vreau să cumpăr una din sculpturile tale".

Găsind *Sărutul* şi „formele de ou" prea greu de înţeles, alese bustul Marthei pe care Alexandru îl adusese de la Academie.

Cîteva săptămîni mai tîrziu, Constantin se miră cînd primi o scrisoare de la Elaine Feyre, pe care n-o văzuse de vreo doi ani. Rupse plicul subţire şi observă scrisul mare şi curajos, aproape copilăresc al acesteia. Scria că va veni la atelier cu doi prieteni duminică după-amiaza; de vor schimba ziua, îl va înştiinţa.

Constantin reciti scrisoarea, să se convingă că nu e un vis. La Rodin, Elaine îi promisese că va veni să-i vadă atelierul fără să precizeze ziua. Pomenise acest lucru în trecere, de repetate ori: la balul studenţilor, sau, la alte întîlniri întîmplătoare la Rotondă. Promisiunea devenise, în timp, un fel

de scuză ori de cîte ori se întîlneau. I se părea că Elaine evita vizita dinadins, pentru cine ştie ce motiv, şi simţindu-se mai vinovată, de fiecare dată, revenea cu promisiunea. Acum însă, avea să se întîmple — Dumnezeu ştie de ce — ca o întîlnire inevitabilă. Gîndul acesta îl înviora, dar îl şi puse pe gînduri; de ce o interesa chiar acum munca lui atît de mult? Era, practic, un necunoscut. Negăsind răspuns, băgă scrisoarea în buzunarul hainei şi plecă să-l întîlnească pe Mihai. Avea să-l întrebe pe el.

Se grăbi spre *Rotondă*. Fu încîntat să-şi găsească prietenul la masa lui obişnuită. După ce făcură comanda, Constantin scoase scrisoarea din buzunar şi i-o arătă:

„Ce înţelegi din treaba asta?" Mihai se ridică şi citi semnătura mai întîi. „Elaine Feyre?" „Fraţii Feyre sînt bancheri internaţionali, iar ea e foarte bogată. Acest lucru poate fi important pentru tine. Cum de s-a întîmplat?"

Constantin ridică din umeri şi spuse: „De fiecare dată cînd mă întîlnea — erai doar şi tu de faţă — îşi spunea poezioara: «Domnule Brâncuşi, într-o zi vin să-ţi admir opera». Am crezut că o face din politeţe".

„O femeie ca ea este asediată de invitaţii; de ce ar dori să te vadă tocmai pe tine şi chiar acum?", se întrebă Mihai. Dar deodată îi veni o idee. „Am ghicit. — Vrea să vină cu doi prieteni. Unul dintre ei trebuie să fie Gurdjieff. E doar eleva lui. M-am cam certat cu el, aici la Rotondă, acum cîteva săptămîni. Pentru că te-am pomenit pe tine ca un adevărat ascet; iar pe el, mai-mai că l-am făcut şarlatan. Acest lucru l-a cam intrigat. Sînt sigur că a convins-o pe domnişoara Feyre să-ţi scrie. Lăcomia o împinge pe pisică la moarte".

Constantin îi reproşă însă cu blîndeţe: „Aşa eşti tu, îmi faci întotdeauna reclamă înainte de-a mă fi pregătit".

„Eşti prea modest. Concurenţa e din ce în ce mai mare; dacă vrei să te faci cunoscut trebuie să profiţi de orice conjunctură. Se spune că a cumpărat *cubişti*. Tu ce-i arăţi?"

Constantin răspunse posomorît: „Doar cîteva..."

„Dacă nu ţi-ai fi distrus celelalte lucrări..."

„De ce-mi tot aminteşti de ele. E un capitol încheiat".

„Atunci nu ai nimic să-i arăţi?"

„Am cîteva lucrări simple, dar sînt primele încercări".

„Foarte bine, explodă Mihai; le putem folosi ca subiect de conversaţie. Sîntem salvaţi. Dar va trebui să faci pe gazda şi pentru aşa ceva e nevoie de bani".

„Îți aduc niște delicatese, sîmbătă. Nu poți să servești oameni ca ei doar cu ceai și fursecuri".

„Ce zici de niște prăjituri cu miere și cremă de brînză?" Mihai începu să rîdă.

„Prefer întotdeauna *pain d'épice* și *petit suisse*. Sînt foarte bune și hrănitoare, numai că fursecurile sînt mult mai potrivite la ceai".

„Atunci mai bine servim vin în loc de ceai".

„Da, da, ai dreptate; fac rost de niște mititei și tu îi prăjești. Numai tu știi să-i faci gustoși și aromați. Mai avem nevoie de vin roșu, măsline negre și țuică de prune. Nu, nu, la sfîrșit oferi cafea turcească. Cel puțin vor învăța ce-nseamnă bucătăria românească. Voi aduce tot ce trebuie, sîmbătă. Elaine Feyre! Să profităm de ocazia asta!"

Capitolul XX

MĂIASTRA

Constantin își curăți cu multă grijă atelierul în cinstea acestui eveniment, ștergînd praful și orînduindu-și lucrările spre a putea fi mai ușor văzute: *Nud îngenunchiat*, în ghips, *Figură antică* și *Înțelepciune*, în piatră; *Muza adormită*, în marmură și *Frămîntare*, în piatră. Erau toate învelite în pînză. Aranjate pe piedestale, pe lîngă pereți, arătau ca niște stafii într-o procesiune: cenușii și amorfe.

Pe podea erau împrăștiate măsuțe joase din ghips, înconjurate de butuci încrustați, acoperiți cu perne, și o laviță. Două bucăți albe de marmură, sculptată în parte, aminteau, în lumina blîndă a soarelui de amiază, de ruinele antice. O balustradă ducea la o terasă închisă, unde, niște bucăți de marmură, în formă de ou, abia se vedeau, lîngă un pat mare de lemn cu niște butuci la ambele capete, pentru cap și picioare. Constantin se întristă, gîndindu-se că lui Elaine s-ar putea să nu-i placă felul simplu în care trăia el; cu siguranță, însă, va afla cum trăiesc țăranii săraci.

Mihai sosi devreme, dorind să-l ajute pe Constantin să pregătească o masă românească. Vatra țărănească o încălzirăpînă la roșu, cu mangal; carnea avea să sfîrîie pe grătarul de fier.

De mai multe ori Constantin, emoționat și nervos, bagă mîna în buzunar ca să se convingă de existența scrisorii. Își amintea bine figura ei: ochii violeți și vioi ai unei fete tinere, mîndră și bogată; fața fină, de copil, cu bărbia care exprima hotărîre și perseverență, un zid de netrecut pentru mulți care au dorit s-o cunoască mai îndeaproape.

În sfîrșit se auzi zgomotul unui automobil care se opri afară. Automobilul era, pe atunci, un semn de mare prosperitate în viața Parisului. Se auzi țîrîitul soneriei, iar Constantin, emoționat, deschise ușa. Elaine îi întinse mîna în timp ce doi bărbați îi urmară în atelier. „Vezi... mi-am ținut

promisiunea", zise ea mîndră, ca și cum ar fi așteptat o laudă, o răsplată pentru bună purtare. Cercetă camera în timp ce-și scoase eșarfa ce-i ținea părul.

„E de-a dreptul încîntător, parcă ar fi un templu druid", spuse ea, adresîndu-se celorlalți.

La intrarea Elainei, Constantin simți efectul pe care îl avu asupra lui frumusețea și personalitatea femeii, ușor de remarcat, dealtfel, dintr-un grup mai mare. Nu era în pas cu moda care pe atunci cerea o rochie lungă, o pălărie, încărcată cu frunze și flori, deasupra unei coafuri imense. Dimpotrivă; Elaine purta un șal galben ce învelea părul de culoarea spicului de grîu, tuns în așa fel încît amintea de frizura unui paj medieval. Rochia, de un verde pal, era strînsă pe corp; era lungă pînă mai jos de genunchi. Un cordon de aur, împletit, în jurul taliei, punea în evidență și mai mult forma sînilor.

Era urmată de un bărbat de peste treizeci de ani, îmbrăcat elegant, în frac, cu guler înalt și joben. Avea mustață bogată și sprîncenele arcuite ca ale unui gentlemen englez. Fu prezentat drept Frank Newcomb. În spatele lui apăru figura mare a unui bărbat ce purta o cămașă rusească, brodată, și niște pantaloni de catifea maron. Era Gurdjieff armeanul, viguros, cu ochi vicleni și mustață blondă.

La rîndul său, Constantin îl prezentă pe Mihai Romanov, pe care Elaine și Gurdjieff îl știau ca pe un ziarist priceput.

După prezentări, Elaine se așeză pe butucul de lîngă ușă, de unde putea observa cu ușurință straniul atelier. În timp ce privea prin jur, fascinată, scoase o țigară dintr-un port-țigaret de aur și și-o aprinse singură, apăsînd chibritul cu unghia.

Constantin, la rîndul lui, o urmărea pas cu pas cu aceeași fascinație. Frumusețea ei teatrală, îndrăzneala și bogăția ei fabuloasă îl respingeau, fiind prea artificiale și prea exagerate pentru gusturile sale. Cu toate acestea, ceva din privirea ei îi atrăgea atenția. În ciuda expresiei de bravadă, întipărită pe față, ochii încercau parcă să-i comunice ceva misterios, de om rănit și uluit; un secret ascuns în adîncul inimii. Dar curînd părăsi gîndul acesta părîndu-i-se absurd; ca și cum propriile sentimente îi influențau judecata. Totuși, gîndul rămase acolo, implorînd parcă acceptarea. Ceva zvîcni în el, însuflețindu-l, făcîndu-l nerăbdător să-și salveze doamna din primejdii închipuite.

„Unde este scaunul cel rupt?", întrebă Elaine încet.

„Vezi, îmi amintesc de el". Pe Constantin îl amuză faptul că ea şi-a amintit gluma spusă cu trei ani în urmă.

„Făcea parte din vechiul meu atelier", îi răspunse el. „De atunci am distrus toate scaunele; erau prea rigide, prea protocolare. M-am întors la primitivism. Stai comod pe butuc?"

„Desigur", şi apoi adăugă poznaş: „Sînt îmbrăcată ca o ţărăncuţă; mă simt ca acasă".

„Scaunul a avut aceeaşi soartă ca toate celelalte lucruri create de mine. Le-am distrus în ziua renaşterii mele".

„Ziua renaşterii", repetă ea întrebător, în timp ce ochii i se roteau de jur-împrejur.

Atelierul era inundat de lumină în acea duminică primăvăratică, ea însă descoperea în rigiditatea lui o încîntare ciudată.

„Da", zise Constantin, „cînd m-am trezit din visul lui Rodin. Cu trei ani în urmă, cînd m-ai întîlnit prima dată, Rodin era maestrul meu".

Elaine clătină din cap înţelegător. „Aceasta e o lume nouă". „Putem vizita atelierul?", întrebă Frank. Elaine îl rugase să-i cumpere o lucrare, acestea însă erau împachetate ca nişte mumii.

„Desigur. Hai să-ţi admirăm sculpturile", zise Elaine. Se ridică, îşi puse mănuşile şi poşeta pe laviţă şi traversă camera. „Bineînţeles, dacă le despachetezi". Constantin se grăbi să le arate. Elaine şi prietenii săi se uitară în linişte la fiecare piesă în parte. Erau vizibil miraţi; nu le înţelegeau. În sfîrşit, Elaine descoperi o sculptură pe care crezu că o înţelege. Înfăţişa un cap de femeie, ce apărea vag din bucata de piatră cizelată aspru. Îşi imagină o faţă cu ochi care străluceau, în procesul de naştere din interiorul unui ou. Se întoarse spre o altă lucrare: un cap de femeie cu păr ca de fringhii cu sprîncene arcuite; o gură mobilă, şi un nas ciudat întors. Năucită, se întoarse spre un cap de fată cioplit în piatră, care avea ochii ca nişte fante, aproape uniţi, cu obrajii scobiţi în interior, iar gura, o simplă tăietură. Derutată, merse să examineze o formă lucrată în ghips, ce semăna cu un ou. Trăsăturile feţei dispăruseră, urechile abia se conturau. Semăna cu un ou, cu un capăt ce se arcuia spre un punct. O altă piesă, de data asta în marmură, avea un cilindru în loc de gît, iar un ou mic înlocuia capul, dînd impresia unui ochi

imens, cu vagi șuvițe de păr. Revenindu-și, se întoarse spre Constantin și întrebă:

„Ce-nseamnă toate acestea? Totul e atît de misterios".

Frank, derutat și el, nu putea să-și imagineze ce lucrare va dori Elaine să cumpere. Continuă însă ideea acesteia și spuse:

„Nu observ nici urmă de pasiune, nici măcar un pic din pasiunea lui Rodin. Fiecare lucrare apare detașată, atît de calmă... atît de simplă".

Constantin zîmbi satisfăcut, înțelegînd că sculptura sa a creat atmosferă, nedîndu-și însă seama că oaspeții erau prea politicoși ca să-și exprime indignarea. Clătină deci din cap aprobator.

„Da, într-adevăr, sînt simple. Dar o simplitate mult mai complexă decît vă imaginați. Nu încerc să reproduc ceea ce se vede; încerc să evidențiez ceea ce nu se poate vedea".

Urmă o tăcere apăsătoare. Constantin se încruntă și continuă cu mai multă hotărîre:

„Pe timpuri am făcut și eu efigii ale corpurilor, ca toată lumea. Tu ai corp. Și calul are corp. Prin urmare făceam corpul unui bărbat, al unei femei sau al unui cal. Materialul în care lucram nu avea importanță. Puteam să le sculptez și în aur, dacă aș fi avut. Dar este, oare, aceasta sculptură? Este ea artă? În ce constă creația? Lumea e plină de statui: *Bărbat călare, Om șezînd, Om stînd în picioare, Om mergînd.* Toate acestea nu sînt altceva decît *biftec,* carne în diferite forme, așa și iară așa. M-am simțit ridicol, rușinat de acest fel de artă secole la rînd. Am rupt lanțurile acestor tipare. Tind spre puritatea conturului. Am observat că membrele nu au nici o importanță. Am îndoit mîinile pe corp și am așezat picioarele sub corp, dînd o mai mare importanță bustului. Am dat o mai mare importanță masei corpului în ansamblu decît părților lui. Am continuat apoi să studiez volumul. Problemele fundamentale ale volumului: greutatea, modelarea și adîncimea. Am studiat, mai întîi de toate, capul, conturul său, structura. După aceea am continuat cu corpul; am introdus forma obținută într-un bloc".

Constantin arătă spre cele două bucăți de piatră: figuri primitive de femei șezînd, alcătuind forme pătrate.

„Apoi am trecut de la pătrat la rotund". Arătă capul unei femei sculptat în marmură; conturul feței se desprindea din piatră.

„Nici așa nu am găsit ceea ce căutam. Am descoperit că

dramatismul, expresia suferinţei sau a pasiunii pe figura omenească, mă sustrăgea de la adevăratul scop: acea forţă care uneşte toate formele şi conferă viaţă interioară. Am căutat o faţă liniştită, relaxată, care să trăiască prin sine".

Arătă apoi spre faţa anonimă a unei forme, ce semăna cu un ou, pe care el o botezase *Prometeu*.

„Nu am idee cu ce voi continua, dar cred că observaţi direcţia: spre simplitate şi purificare".

Cu toate că Elaine începuse să vadă arta sa într-o altă lumină, cuvîntul purificare o făcu să-şi încrunte sprîncenele.

„De ce purificare? Pare atît de religios!"

„Dar creaţia nu poate să nu ţină seama şi de experienţa religioasă. Nu e atît o problemă de aranjare a formelor mecanice: cilindri, conuri, sfere. E ceva mult mai profund. Eu nu am idee ce creez. Pot să spun doar ce simt. Mă retrag în casă, cu uşile închise, mă concentrez, aşteptînd, sperînd să am inspiraţie".

Constantin făcu o pauză, uitîndu-se cu mare plăcere la Elaine. Simţea ochii ei radiind în ai lui; simţea cum se naşte o legătură; ceva misterios, care nu-i atinsese deocamdată conştiinţa. Totuşi continuă:

„Să te pregăteşti pentru actul de creaţie e mai dificil decît creaţia însăşi. Examinez o formă din toate unghiurile, sperînd să găsesc secretul care-i va da viaţă. E ca şi cînd ai căuta geneza tuturor lucrurilor, a doua facere a lumii. De aceea artistul adevărat urmează natura".

Numai Elaine conta pentru el şi deoarece ea nu obiectă în nici un fel, Constantin cotinuă, povestind o întîmplare. Rîse pe înfundate cu ochii strălucitori, în timp ce încerca să-şi amintească cum Mihai îi adusese o americancă bătrînă, ca pe un viitor client.

„Săptămîna trecută, o lady din America a venit aici. O femeie încîntătoare. Mi-a mărturisit că a venit la Paris pentru a-şi completa educaţia artistică. Am vorbit cu ea despre filozofia ce-o ascunde arta. I-am dat exemplu pe Milarepa, Lao-Tse, Budha. Ea mă urmărea binevoitoare. După o vreme mi-a zis:

«Totul este foarte interesant, dar mă preocupă mai mult arta». Vedeţi, ea dorea să facă un tur de orizont prin artă; nimic altceva. Dar aşa ceva nu există! Arta e o parte a vieţii; iar înţelegerea artei este egală cu înţelegerea vieţii. Sculptura nu trebuie să existe doar pentru acum; ea trebuie să existe şi pentru generaţiile viitoare. De aceea pierd mai

mult timp cu pregătirea actului creator decît cu creaţia propriu-zisă. Doar contemplaţia în linişte te poate duce la cristalizarea formei pe care o cauţi. Cîteodată trec săptămîni în şir pînă îndrăznesc să dau cu dalta în piatră. Odată ce am început însă, mă dedic muncii. Trebuie să ajung să termin şi nu ştiu decît la sfîrşit dacă forma mea a prins viaţă sau e moartă. Nu copiez forme naturale. Ar fi prea simplu. Chiar şi pictorii cubişti distrug suprafaţa aparentă. Noi toţi căutăm ceva în interior, ceva profund".

Făcu o pauză, căutînd analogul, metafora, parabola, care să-i întărească spusele, să le facă mai clare. Îşi întinse mîna şi apoi degetele.

„Lucrurile stau altfel", cotinuă el. „Materia şi spiritul formează un tot unitar. Omul aparţine lumii, aşa cum degetele aparţin mîinii. Întrebarea este: cum pot dovedi simţul unităţii în cazul formelor mele? Este posibil să exprim această idee în materia în care sculptez? În muzică, da; în filozofie, da; dar în sculptură? Nu ştiu. Trebuie să încerc, să tot încerc. Trebuie să distrug tot ce-am învăţat: Rodin, Michelangelo, corpul omenesc — totul. După aceea trebuie să-mi ucid eul, personalitatea, în aşa fel încît să privesc lumea cu alţi ochi, cu ochi noi. Trebuie să mă nasc din nou, cu un spirit nou, să pătrund tainele secrete ale naturii".

Elaine arătă spre sculpturile din atelier: „Şi toate acestea zici că nu sînt decît începutul?"

„Nu e nici măcar începutul; nu am ajuns încă la început".

„Eu nu aş spune aşa ceva, protestă Mihai. Ai făcut un început. Îmi dau seama de direcţia pe care o ia sculptura ta: spre simplificare".

„Nu", insistă Constantin. „Cel mai important lucru e să-i dau viaţă; viaţa pe care o are un copac, un animal. Totuşi, nu am trezit încă sculptura mea la viaţă".

Lui Mihai începu să-i fie teamă că prietenul său va pierde o ocazie de vînzare, dacă va continua să se subaprecieze.

„Protestez", spuse el rîzînd. „Eşti prea modest. Tu pui bazele şcolii de mîine şi toate aceste lucrări vor fi apreciate".

Elaine se întoarse spre o sculptură, într-un colţ, acoperită cu o draperie. „De ce o ţii acoperită?", întrebă ea.

„Nu e terminată", răspunse Constantin simplu.

„Aşa, e cu atît mai interesantă. Aştept cu nerăbdare să văd care e pasul următor. Acum după ce ne-ai aţîţat curiozitatea, ar fi crud din partea ta să nu ne arăţi cum evoluează teoria ta despre artă". Ea insistă atît de mult încît Constantin nu

întrezări nici o scăpare fără să pară nepoliticos. Îi era teamă să le arate lucrarea abia începută — pasărea — ca nu cumva să rîdă de ea. Spera sincer ca Elaine să aibă o minte ascuțită, să înțeleagă ușor. Dezveli pasărea cu mare grijă și zise: „Îi spun *Măiastra*. În poveștile românești *Măiastra* este pasărea care-i scoate pe îndrăgostiți din tot felul de încurcături", începu Constantin să se explice fără să fie rugat. Își dădea totuși seama că arta lui era nouă și ciudată pentru ochi obișnuiți numai cu forme ce imitau natura. „Pasărea este simbolul zborului", mai spuse, „iar zborul îl va scoate pe om din limitele înguste ale materiei grele. Aici mă lupt, însă, cu două probleme: trebuie să redau în forma mea descătușarea spiritului de materie. În al doilea rînd, trebuie să îmbin toate formele într-o unitate perfectă. Chiar și formele opuse trebuie să se îmbine în forma finală. În filozofia mea despre viață, separarea spiritului de materie, la fel ca orice altă dualitate rămîne o iluzie. Spiritul și materia formează un tot unitar. Cu acest oval al corpului eu separ și combin două forme de mișcare: una, dedesubtul ovalului, iar cealaltă, deasupra lui. Mă întreb însă, cum aș putea stabili un echilibru între cele două mișcări, să dau păsării aerul unui zbor fără efort. După cum vedeți, am realizat ideea de plutire, n-am reușit însă să fac pasărea să-și ia avînt".

Frank începuse să înțeleagă zbaterea artistului.

„Mi se pare, spuse el optimist, că ai creat o nouă dar, în același timp, inteligentă imagine a unei păsări".

„Da", spuse Elaine aprobînd din cap entuziasmată, „e o pasăre adorabilă".

Mihai, care vedea sculptura pentru prima dată și își dădu seama de intențiile lui Constantin, interveni:

„Lui Constantin nu-i place cuvîntul «inteligență». Consideră inteligența o piedică în fața creației".

Frank rămase puțin derutat și adăugă:

„Am spus-o ca un compliment".

Mihai rîse: „Bineînțeles. Dar Constantin mi-a spus că instinctul și intuiția sînt mai presus decît inteligența". Se întoarse spre Constantin pentru confirmare. Acesta aprobă, clătinînd din cap:

„Nu căutați formule obscure și mistere. Încerc să vă încînt ochii. Priviți la sculptură. Dacă vă înveselește, e reușită".

Gurdjieff, care păstrase o liniște disprețuitoare tot timpul, se întoarse, roșu ca racul, și explodă mînios:

„Vorbărie goală de copil mic. Eu nu văd nici un fel de

eliberare în pasăre. Doar un corp gras de gîscă, care a mîncat prea mult, şi un cioc care mai cere nişte viermi. Mai ai mult, mult de învăţat pînă să ajungi să eliberezi pasărea".

Cuvintele lui Gurdjieff căzură ca trăsnetul: Elaine se făcu brusc palidă şi îşi duse mîna la gît.

Constantin, observîndu-i agitaţia, se întoarse repede către omul acela mătăhălos şi îl privi în ochi pentru prima oară.

„Fără îndoială că *tu* ai descoperit calea cea bună", spuse el sarcastic. Gurdjieff aprobă viguros din cap:

„Desigur o cale mult mai bună. Este imposibil să reuşeşti ştiind şi aşteptînd. Zero plus zero face tot zero. Totul e calm aici. Statuile sînt ca nişte ouă clocite". Se ridică de pe butucul lui şi începu să gesticuleze sălbatic, cu mîinile prin aer. Constantin se înspăimîntă de expresia de ură demonică întipărită pe figura lui.

„Este imposibil să atingi *Karma* pe calea raţiunii. Este imposibil să te cunoşti pe tine însuţi. Inteligenţa e bună ca să-ţi organizezi o viaţă plăcută şi confortabilă. Dar pentru a pătrunde în lumea spiritului trebuie să-ţi pierzi minţile — să faci nebunii, să nu crezi în nimic; să nu-ţi fie frică de nimic. Numai atunci vei putea vedea lumea cu alţi ochi. Intuiţia va fi liberă să se ridice la suprafaţă; capeţi astfel puteri noi şi porneşti totul de la început. Controlezi muşchii, pînă ce fiecare dintre ei îţi va răspunde la orice comandă, vor deveni sclavii tăi. Apoi, un post lung, lung, pînă cînd trupul se va purifica iar mintea va fi clară ca cristalul. Apoi, studiezi Rig-veda, Ramayana, Bhagavad-Gita, Bhagavata Purana. După cîţiva ani, sclavul va deveni rege, iar regele, Dumnezeu, cu puteri supranaturale".

Gurdjieff îşi umflă coşul pieptului, iar ochii îi sticleau diabolic sub sprîncenele stufoase. Spectacolul de teatru pe care îl oferise era însă prea transparent pentru Constantin. Întreaga lui fiinţă se revoltă împotriva şarlatanului. Nu putea înţelege de ce l-a adus Elaine pe acest nebun. Scutură din cap cu încăpăţînare şi întîlni, cu un aspru reproş în privire, ochii Elainei:

„Vrea să mă transforme într-un lunatic. Îi cunosc eu pe ăştia; nu degeaba a locuit unul la mine cîteva luni. Este talentat, are o mînă binecuvîntată. A lucrat liniştit, cu mine, cioplind figuri suave de femei. Într-o zi s-a înfiinţat acasă cu o fată pe care o găsise într-o cafenea şi mi-a arătat şi nişte pachetele cu haşiş. «Nirvana», îmi spuse el voios".

„De ce îţi vinzi sufletul diavolului?" l-am întrebat eu.

„Vreau să-mi eliberez spiritul", mi-a răspuns.

„Imaginaţi-vă! Absint, haşiş, fete după fete în fiecare noapte ca să-şi elibereze spiritul. Dar a încetat să mai lucreze, iar atunci cînd n-a mai avut bani pentru droguri şi băutură, a fost tocmai bun de internat la spital. Nici vorbă să mai creeze. Parc-ar urmări toţi să se autodistrugă". Şi, întorcîndu-se spre Gurdjieff, continuă:

„Aşa crezi că încearcă să se instruiască indienii *sadhus*? Nu. Ei stau în nemişcare absolută; fără să mişte măcar un muşchi; perfect liniştiţi. În punctul central gînduri, idei se ridică spre conştiinţă... pure, senine; gînduri minunate. Aceasta este condiţia cu adevărat superioară a minţii".

Gurdjieff îl împinse la o parte cu un gest violent. „Eşti ignorant, prost şi fricos ca un iepure. Vorbeşti ca elevii care cred că ştiu totul. Tu nu-i înţelegi pe asceţii Orientului. Într-o zi, poate te vei trezi la realitate!"

Mihai nu-şi mai putu stăpîni indignarea şi i-o tăie scurt: „Răspunzi la argumente cu insulte. De fapt nu ai un răspuns; doar vorbărie goală orientală!"

„Latră tare", răspunse Gurdjieff, arătînd spre Mihai. Se cunoşteau de mult şi nu se sufereau, dar nici nu se menajau.

„Da, latru, pe cînd tu chelălăieşti", întoarse Mihai replica, mînios. Eşti un sărman liliac levantin, mai bine zis un şoarece chel, cum le spun francezii creaturilor acestora, dar faci eforturi să pari un vampir oriental, care nu e cu nimic mai mare decît un liliac mai măricel. Cunosc prea bine «Institutul de Ştiinţe Oculte». Oferi studenţilor tăi tot felul de puteri misterioase. Şi în timp ce le umpli capul cu pleavă din cazanul vrăjitoarelor, le iei şi ultimul franc din buzunar".

Elaine, fiindu-i teamă că cei doi bărbaţi vor începe să se bată, încercă să intervină, cînd Gurdjieff izbucni într-un rîs zgomotos, pocnindu-se cu palma peste picior:

„Acum rage ca un măgar algerian", spuse el cu mare bucurie.

Elaine, dornică să facă pace, îi zise lui Constantin:

„Gurdjieff nu crede nici jumătate din ceea ce spune. O face dinadins. Îi place şi lui să agite lumea. Joacă teatru". Armeanul mîrîi doar şi nu mai spuse nimic.

Pentru a trece peste acest incident neplăcut, Constantin adăugă: „Ţăranii noştri au o vorbă, atunci cînd întîlnesc o persoană care li se pare foarte ciudată: «Mare-i grădina ta, doamne, şi multe feluri de dobitoace sînt în ea»".

„E o vorbă minunată şi plină de înţelepciune îngăduitoare", conchise Elaine.

De după paravan, un sfîrîit îi atrase atenţia lui Constantin. El sări ca ars şi spuse:

„N-or fi ţăranii cititori şi nici scriitori mari, dar ştiu să gătească". Plecă apoi numaidecît.

După cîteva minute reapăru, întinse o faţă de pînză pe masa de ghips ce era aşezată în mijlocul camerei şi dispăru din nou. Elaine discuta cu Mihai, dar îl urmărea cu coada ochiului pe Constantin, care pleca şi revenea. În sfîrşit, masa fu pusă. Constantin o cercetă atent cu privirea şi îi rugă pe toţi să se aşeze. Aduse apoi înăuntru un blid de lemn plin cu prăjituri cu miere şi un ulcior mare.

„Ah! *pain d'épice*", exclamă Elaine fericită. „Ce ai însă în ulcior? Simt că miroase grozav".

„Vreau să vă serviţi, vă rog. Acasă, bunica ar fi avut clătite cu miere sau marmeladă de prune, dar nu şi-ar fi pierdut vremea discutînd despre artă".

„Sandviciurile sînt fenomenale. Nu mi-ai spus însă ce ai în ulcior, reveni Elaine?"

„Vreau să gustaţi mai întîi", replică Constantin, umplînd cupele. Elaine sorbi o înghiţitură şi zise:

„Delicios. Vin fiert", adăugă ea.

„N-am gustat niciodată vin fiert", interveni Frank. „Credeam că e o băutură englezească. Văd însă că se bea şi în ţara voastră", îl întrebă el pe Constantin.

„Da, numai că bunica obişnuia să adauge fel de fel de ierburi, care l-ar fi făcut prea picant pentru dumneavoastră. Toată viaţa mi-am zis că prepararea mîncărurilor şi băuturilor e o artă. Există tot atît de puţini bucătari buni ca şi artişti".

Constantin continuă să aducă bucate, încîntat de rolul de gazdă. Au urmat măslinele negre şi ţuica de prune.

„Acestea sînt pentru contrast". O să vedeţi cînd vin „mititeii", adăugă Mihai, plescăind din buze de plăcere. Cunoştea talentele gastronomice ale lui Constantin: ştia să înlăture surplusul de grăsime, să adauge condimente, să prăjească mititeii la timpul potrivit, deasupra jăraticului, pe grătar.

Insistă să ajute şi el la servirea lor de pe blidele de lemn, pe care sfîrîiau; Constantin o provocă pe Elaine:

„N-ai să poţi ghici ce sînt aceştia". Ea luă o îmbucătură şi-şi roti ochii încîntată: „Sînt divini. Tot ce pot spune e că

sînt un fel de cîrnaţi minunaţi". Constantin aruncă o privire spre Gurdjieff care morfolea „cîrnaţii" şi răspunse:

„Nu sînt cîrnaţi. E un amestec de două feluri de carne, măcinată, condimentată, dată prin făină de mei şi prăjită la grătar. Dar asta cere şi nişte vin roşu, spuse el rîzînd.

„Eşti imbatabil", reveni Elaine. Trebuie să te angajez ca bucătar şef la una din seratele mele. Aceasta, dacă refuzi să-mi faci un bust. Te-ar interesa?"

Constantin rămase mirat, constatînd că i s-a făcut o ofertă într-o manieră atît de simplă:

„Mi-ar face mare plăcere să-ţi lucrez un bust, dar te previn că numai prietenii tăi cei mai buni te vor recunoaşte. Alţii, s-ar putea să descifreze doar un ou cu un ochi imens. Vezi, m-ai transformat într-un prooroc. Îmi şi văd opera terminată".

„Ce interesant, gînguri Elaine. Într-o zi, toată lumea va vorbi despre bustul meu aşa cum se vorbeşte azi despre Mona Lisa".

Frank se încruntă. Nu-i plăcea ideea ca Elaine să pozeze pentru un artist necunoscut:

„Dacă Brâncuşi ar fi Michelangelo ai putea deveni subiectul unei controverse. În orice caz ar discuta despre o faţă omenească. Nu există în natură ceva mai frumos decît un corp sau un cap de femeie. Merită să porţi discuţii despre aşa ceva; dar să discuţi despre un ou cu un ochi . . ."

Constantin simţi înţepătura îndreptată împotriva lui şi-l întrerupse:

„Asemănare, şi iar asemănare, dar asta nu e altceva decît vanitate şi admiraţie de sine. Grecii foloseau zeii ca modele. Mai tîrziu însă arta lor a decăzut, devenind ceea ce este Laocoon.

Ai putea trăi cîteva zile la rînd cu o statuie de Michelangelo?"

Frank răspunse rece: „Nu văd de ce nu! M-ar menţine într-o continuă stare de excitare".

Constantin rîse: „Asta ai putea s-o rezolvi şi cu droguri, alcool, sau femei. Sculptura ar trebui să inspire veneraţie, încîntare. Mai demult, artiştii au creat lucruri nemaipomenite. Sculptori anonimi au împodobit catedrale. Sculpturile din Catedrala de la *Chartres* îţi inspiră nu numai veneraţie şi încîntare, ci şi dragoste şi bucuria de-a trăi".

„N-am fost niciodată la Chartres", interveni Elaine. „Nu mergem pînă la Chartres?"

„Doamne, Dumnezeule"!, protestă Frank. „Sper că nu vrei să mergem chiar acum? E prea tîrziu".

„Atunci mîine. Luni dimineaţa". Se întoarse spre Constantin: „Vii cu noi! Nu-i aşa?"

Constantin se uită întrebător spre Mihai, care însă clătină din cap.

„Lunea lucrez; am tot felul de treburi".

Gurdjieff mormăi: „Zi rea luni; studenţii au nevoie de mine. Însă duminica viitoare . . ."

„Nu, nu, vreau să merg mîine", insistă Elaine, scuturînd din cap ca un copil răsfăţat, care nu vrea să aştepte desertul.

Gurdjieff o mustră:

„Ai cursuri lunea", îi spuse el cu o voce joasă.

Elaine îşi îndreptă privirea în altă parte, prefăcîndu-se că nu a auzit: „Atunci, totul e în ordine. Constantin, Frank şi eu. Poate o voi lua şi pe Catherine cu mine. Şoferul vă ia pe toţi de acasă". Se ridică brusc, cu obrajii îmbujoraţi, cu ochii scînteind. Întinse apoi mîna să spună la revedere. „Vizita la tine a fost nemaipomenită". Îi strînse mîna lui Constantin. „Aşteaptă-ne mîine cam în jurul orei zece dimineaţa".

„Plăcerea a fost a mea, domnişoară Feyre", răspunse Constantin, aplecîndu-se pentru a-i săruta mîna.

După ce rămaseră singuri, Mihai îl tachină.

„Ţi-ai găsit un client şi încă ce client. Sînt convins că ai făcut-o praf".

Ochii lui Constantin păreau a privi ciudat de departe: „Ai observat ceva neobişnuit la ea? Parcă a pierdut ceva; iar ochii îi erau tot timpul în alertă".

Mihai făcu haz şi comentă:

„Toţi cei bogaţi au ochii ca ea. Le este mereu teamă că sînt apreciaţi pentru bani şi nu pentru propria lor persoană. Sînt suspicioşi. Le este mereu teamă să nu fie folosiţi".

„Nu! e ceva mult mai profund. E vorba de o rigiditate sufletească. Aducea cu prinţesa adormită aşteptînd pe Făt-Frumos, s-o elibereze din vrajă".

„Pentru Dumnezeu, nu cumva să te îndrăgosteşti de ea", protestă Mihai cu vehemenţă. Ce pot avea comun un ţăran cu un plutocrat?"

Capitolul XXI

CĂLĂTORIE LA CHARTRES

Cînd Constantin se trezi în dimineaţa următoare, odată cu răsăritul soarelui, amintirea vizitei de duminică îi persista încă în memorie. Se uită la ceas.

„O zi senină, minunată", spuse el sărind din pat. Pentru a alunga frigul începu să-şi mişte mîinile şi să-şi frece pieptul. Întinse o bucată de muşama pe podea, aşeză ligheanul în mijlocul ei şi fixă stropitoarea de un căprior al balconului. Stînd în lighean i se părea că stă pe un cub de gheaţă. Apoi, trase de sfoară. Contactul cu apa rece îl făcu să ţipe, dar nu renunţă, pînă la ultimul strop. Se uscă iute cu prosopul aspru din cînepă, trimis de Varvara, care îi scrisese: „Nu poţi găsi o asemenea pînză în toată lumea, soarbe apa ca un cîine însetat".

Avea dreptate. Pînza ţesută din fire groase, spălată de multe ori şi bătută cu maiul la izvor, devenise un ştergar excelent, moale, ca un burete. Din pînza udă se ridica un miros plăcut de cînepă.

Constantin îşi îngropă faţa în el şi inhală adînc. Ar aprecia oare Elaine această mireasmă? Ar putea ea urca, oare, cărăruile abrupte de munte? Simţea că i-ar place la ţară. Era plină de vigoare, sănătoasă şi frumoasă. Se visa preumblîndu-se cu Elaine prin pădure, ducînd-o să-i cunoască familia de ţărani. Ce copilării! Mihai avea dreptate cînd îl făcea visător. Între ţăran şi plutocrat nu poate exista nici o legătură. Ca să pună capăt gîndurilor începu s-o ponegrească pe Elaine: nu mai era *Madona* viselor sale; bunăvoinţa de care dăduse dovadă nu era decît poleiala de suprafaţă, maniere aristocratice. Fusese pur şi simplu instruită să fie politicoasă, întocmai membrilor familiei regale, atunci cînd *trebuie* să se simtă în largul lor printre supuşi. Să presupunem că şi-ar pierde averea? Învăţată cu luxul s-ar deprinde repede cu gîndul că poate trăi ca... femeie întreţinută, de exemplu. Îşi imagină

lucrurile cele mai oribile despre ea. Obişnuită cu orgii amoroase, probabil că a suferit de pe urma lor. Altfel cum se putea explica privirea intristată, dezamăgită din ochii ei. Ce prost a fost cînd şi-a imaginat-o drept prinţesa visurilor sale. În acea noapte, la balul mascat al studenţilor purta un costum de nimfă îndrăzneaţă, stînd lîngă o femeie-faun. Probabil că vizita ei la el nu a fost altceva decît o vizită la un faun. Încetă însă să se mai gîndească astfel, fiindu-i teamă că va fi nedrept cu ea. Sunetul clopoţelului îl făcu să sară spre uşă cu inima zbătîndu-i-se tare. Elaine îl privi. El se uită la ochii aceia albaştri-cenuşii, clari şi adînci asemenea cerului fără nori, la ochii care acum îl priveau cu căldură şi blîndeţe. Îmbrăcase o haină de blană în timp ce femeia ce o urma era înfăşurată într-o manta neagră, largă, de călătorie. I-a fost prezentată drept Mademoiselle Nouche de Gramont. Apoi Constantin îi strînse mîna lui Frank Newcomb, îşi luă haina de ploaie de pe o laviţă şi era tocmai gata de plecare, cînd Nouche întrebă:

„Pot arunca o privire prin atelier, înainte de-a pleca? Elaine spune că ai un atelier de basm".

„Desigur", aprobă Constantin zîmbind.

Nouche se învîrti prin atelier de la o ciudăţenie la alta.

„Totul e atît de diferit, atît de luminos", exclamă ea.

Lumina, ce cădea de sus, dădea o înfăţişare feerică ansamblului rustic al blocurilor de piatră. Sculpturile luau forma unor idoli primitivi, aduşi din timpuri arhaice într-un interior parizian. Calme, degajate, statuile stăteau ca nişte stînci printre talazurile dezlănţuite ale oraşului modern. Nouche trecu de la o piesă la alta ca un copil care a găsit un morman de jucării şi nu ştie cu care să se joace „Exotic", fu singurul cuvînt pe care reuşi să-l spună. Curiozitatea o duse pînă acolo încît urcă scările balconului, ca să vadă patul de lemn cu cei doi butuci uriaşi.

„Te rog, contesă, ne faci să aşteptăm prea mult", o mustră Elaine, nerăbdătoare.

Nouche era urmaşa unei familii ce cobora din neamul Borgia, fapt ce avea mică importanţă pentru o persoană atît de exuberantă ca ea. Constantin şi-o imagină ca pe o femeie care putea să rîdă de lucruri pe care alţii le-ar considera monstruoase.

Ea coborî scările de-a dreptul entuziasmată: „Un cioban din România aici în mijlocul Parisului. O idee senzaţională!"

După ce Constantin încuie uşa cu o cheie uriaşă, pe care, superstiţios, o ascunse sub o piatră, porniră cu toţii spre *Packard*-ul mare ce aştepta în stradă.

Elaine stabili locurile, plasîndu-l pe Constantin lîngă Nouche, în timp ce ea şi Frank ocupară locurile din spatele şoferului.

Maşina porni zgomotos şi o luă înainte pe bulevardul Montparnasse.

Constantin se familiariză repede cu parfumul folosit de Nouche; dar deodată îşi dădu seama că era parfumul folosit şi de Elaine.

Nouche îşi descheie mantoul şi Constantin îi văzu bijuteriile: diamante lucrate cu ostentaţie, brăţări ţipătoare şi cercei lungi, în filigran. Era de-o vîrstă cu Elaine, dar figura ei, în plină floare, emana o vitalitate pe care n-o umbreau nici măcar cutele uşoare din jurul ochilor şi a gurii. Se întoarse brusc spre Constantin, plină de curiozitate, strîngîndu-l tare de muşchiul braţului.

„Exact cum am bănuit; tare ca oţelul; un ţăran adevărat! Văd că eşti original; vrei să întorci roata istoriei înapoi. Atelierul tău s-ar fi potrivit de minune în „menajul pastoral" al Mariei Antoinetta, la Versailles. Cum de te-ai gîndit la aşa ceva? Sînt sigură că atelierul va deveni celebru în scurt timp".

Constantin simţi însă tonul şiret al cuvintelor ei linguşitoare. Se puse în gardă şi cu nesfîrşita demnitate naturală a ţăranului răspunse:

„Veţi fi dezamăgită, Mademoiselle de Gramont. Nu e o idee originală. E felul în care trăiesc ţăranii din care mă trag, în satele din România. Nimic nu poate fi mai natural..."

„Dar nu în mijlocul Parisului, *mon brave*".

Nouche răspunse imediat pe un ton care nu mai cuprindea nici un pic ipocrizie.

„Un ţăran în Montparnasse. Îmi aminteşte atît de mult de Rodin: acelaşi trup colţuros, puternic şi aceeaşi barbă patriarhală. Bietul Rodin! Cincizeci de ani a trăit ca un cîine. Nici măcar nu ajunsese să fie cunoscut. Atunci, la Tîrgul internaţional i-a venit o idee colosală. A expus 170 din lucrările sale într-un pavilion amenajat special, lîngă Tîrg. A luat un franc intrarea, şi toată lumea s-a dus să-i vadă sculpturile. A făcut avere, iar acum lumea întreagă e la picioarele lui. A regizat totul nemaipomenit de bine, magistral. Iată ce aşteaptă lumea de la un sculptor cu adevărat mare: teatru". Constantin puse capăt discuţiei:

„Eu nu sînt Rodin. Nu am fler la reclamă. Sînt ceea ce voi numiți „țăranul din Montparnasse".

„Cu atît mai bine *mon ami*", strigă Nouche rîzînd.

„Atunci ești un tip natural. Trebuie să-i vorbesc lui Apollinaire despre ciobanul din Montparnasse. Aduce noroc artiștilor. Îi lansează. L-a îmbogățit pe Picasso cu un *cubism* neînțeles de nimeni. Artistului îi revine gloria".

„Nu, nu artistului... ci buzunarului său", răspunse Constantin.

„Și artistul trebuie să trăiască. Cum ar putea altfel să aibă capul în nori dacă buzunarele nu-i sînt doldora de bani?"

Era o întrebare la care Nouche nu primise încă un răspuns.

„A fi bogat e un lucru. A trăi, e altul. Cele două nu merg neapărat mînă în mînă", răspunse Constantin simplu.

Nouche se uită la el îndîrjită și replică:

„Îți sîntem prieteni și nici măcar nu vrei să te ajutăm! Dar cam atît despre prietenie", zise ea mai mult în glumă; „totuși, n-am întîlnit încă un artist atît de dezinteresat de propria-i situație!..." Frank aprobă cu convingere.

„Artiștii sînt leneși, nepunctuali, excentrici, și se cred nespus de inteligenți. Se așteaptă de la genii și puțină virtute civică".

Acest atac direct asupra lui Constantin o trezi pe Elaine.

„Artiștii ar trebui judecați după munca lor. Nu poți aștepta să-i preocupe toate fleacurile".

„Ai mei, acasă, au o vorbă simplă referitoare la purtare: Fă ce zice popa, nu ce face popa", rîse Constantin pe înfundate.

„Așa v-a trebuit", îl urmă Elaine, întorcîndu-se și zîmbindu-i aprobator.

Nouche începu să se îmbufneze:

„Ce rău am făcut? Cu toată sinceritatea inimii mele i-am sugerat geniului nostru un mod prin care ar putea să progreseze. E ceva rău în asta?"

„Nu, deloc", o asigură Constantin. „Nu mă simt încă pregătit să... Sînt încă în căutare; n-am împușcat nimic, nu am nimic în desagă; în orice caz n-am făcut nimic de care să mă mîndresc".

„Îți plac vorbele măgulitoare", interveni Nouche pe un ton iritat. „Vrea să spunem că n-am mai văzut artă ca a lui".

„Nu fi meschină!" o mustră Elaine. Îi zîmbi din nou, protector, lui Constantin care mulțumi printr-un zîmbet. Dorea

în acele clipe să fie singur cu Elaine. Se miră că se înconjoară de prieteni nedemni de ea. Își întoarse capul și privi la peisajul ce aluneca pe geamul mașinii.

Un verde crud licărea pe cîmpie. Ciocîrliile cîntau țîșnind spre cer. Mașina trecu ca o săgeată pe lîngă o căruță și omul le făcu cu mîna. Elaine îi răspunse; mănușa de pe mîna ei scăpără în soarele dimineții ca un fluture uriaș, galben. Constantin respiră adînc. Simțise parfumul mănușii. Aerul dulce de primăvară devenise parcă și mai dulce.

„Acela e grîu?", îl întrebă Elaine, arătînd spre un lan pe lîngă care treceau. După răspunsul afirmativ al lui Constantin ea continuă:

„Am fost la voi, în România, în primăvară. Îmi amintesc și-acum de cîmpiile și de holdele voastre", spuse ea.

„Se împrimăvărează puțin mai tîrziu în Transilvania", continuă Constantin.

„Însă primăvara ține mai mult. Primăvara adevărată!", observă Elaine. „Ai lucrat la cîmp?"

„Da, desigur. Și-mi lipsește. Nimic nu e mai frumos decît o plimbare printr-un lan de grîu copt, în soarele de amiază. Să simți parfumul pămîntului, în luna lui cuptor".

„Dar și aici privelișteа e minunată; e liniștitoare".

Era prima călătorie a lui Constantin cu automobilul; îl stăpînea un sentiment de fericire. Dar, tocmai acum mașina stîrni un nor de praf care pătrunse treptat în interior; aducea cu el un miros puternic de benzină.

„M-am pronunțat prea devreme", rîse Elaine în timp ce praful se depunea.

Era trecut de amiază, cînd au sosit la *Chartres*. Frank avu ideea să mănînce la un resturant faimos, lîngă catedrală. Continuară drumul pe o stradă de lîngă bastion. Au intrat apoi în orașul medieval. Zidăria veche a fortificațiilor, casele străvechi, așezate de-o parte și de alta a străzii înguste, mirosul straniu al mușchiului de pe zid, lumina argintie strălucind pe străzile înguste, pavate cu piatră cubică; toate erau încîntătoare.

„Ce frumos", murmură Constantin.

Șoferul găsi, în sfîrșit, un loc liber într-un colț; parcă mașina și i se dădu apoi liber pînă la ora cinci după amiază.

Merseră unul lîngă celălalt, pe mijlocul străzii, avîndu-l pe Frank drept ghid. Oamenii din oraș treceau pe lîngă ei în liniște, fără să-i bage în seamă. Erau obișnuiți cu turiștii. O bătrînă, ce căra un coș mare, îi înconjură, salutîndu-i: *Bonjour, messieurs et mesdames.*

„Cred că e de la țară", întrerupse Constantin tăcerea.

„De unde știi?", întrebă Elaine.

„Țăranii obișnuiesc să salute pe oricine întîlnesc".

Un autobuz cu turiști parcase în fața restaurantului, iar sala de mese era ticsită de oameni zgomotoși. Frank își croi drum către capătul sălii, sperînd să găsească locuri libere. Cerînd un colț mai liniștit și totodată oferind un bacșiș de zece franci obținu ce dorise. Proprietăreasa deschise ușa unui salon mic „Veți avea liniște aici", spuse ea. „Vine și chelnerul imediat".

Se așezară la masă lîngă o fereastră ce dădea într-o curte mare. În spatele curții se vedea viță de vie și un zid de piatră. Deasupra zidului se zăreau ramuri înmugurite de castan. Era un loc retras, extrem de plăcut după o călătorie lungă, pe alocuri plină de praf. Ospătarul îi servi repede și nu mult timp după aceea se răcoriră cu *apéritifs* și *patés de Chartres*. Lui Frank îi plăcură mult și exclamă:

„Îmi place cum spun francezii: „Ești ceea ce mănînci". De fapt mîncarea fină îl rafinează într-adevăr pe om". Întorcîndu-se spre Constantin, îl întrebă:

„Știu țăranii de la voi să facă așa ceva? Francezii sînt renumiți pentru sosurile lor".

„Țăranii mei preferă aromele naturale. Mîncărurile lor pun în evidență esența aromei. Francezii maschează aroma cu invențiile lor".

Nouche, căreia îi displăceau răspunsurile lui Constantin cît și lipsa lui de respect față de superiorii săi din punct de vedere social, interveni acru:

„E nevoie de gîndire civilizată ca să poți prepara sosuri fine. Oamenii simpli gîndesc simplu; nu-ți plac mințile scînteietoare?"

Constantin își propuse să fie mai atent. Își dădea seama că Nouche ținea cu tot dinadinsul să-l scadă în ochii lui Elaine. Dumnezeu și diavolul sînt peste tot împreună, se gîndi el, uitîndu-se de la Elaine la Nouche.

„Prefer mințile simple", spuse el. „Le leagă un sentiment natural de frăție. E ceva ce vine din inimi sănătoase; un mod cinstit de-a gîndi. Cinstea însăși e ceva scînteietor".

Elaine îi zîmbi. Ideile spontane, și copilărești totodată, despre adevăr și frumos, pe care le mai cultiva încă la vîrsta sa erau, probabil, pecetea geniului. Exista o legătură între ele și felul său de-a umbla: mișcările-i erau atît de mlădioase, sprintene și fără efort: ca ale unui animal pur-sînge.

Observă cum stătea relaxat; nu cocoşat ca Frank Newcomb, care era dominat, tot timpul, de un aer de oboseală lîncedă. Probabil că oameni ca el sînt cei ce poartă secretul tinereţii veşnice; cei aleşi. Îi spuse apoi lui Nouche:

„Ar trebui să-l apreciezi pe prietenul nostru. E un tolstoian veritabil".

Nouche strînse din umeri:

„Desigur, nobilul ţăran, cinstit dar prost".

Vinul, mîncarea gustoasă, liniştea din salonul retras făcea imposibilă orice supărare. Cînd terminară masa, Frank plăti fluturînd o bancnotă de 100 de franci, şi o porniră spre catedrală.

De data aceasta, Elaine merse împreună cu Constantin către terasa din faţa catedralei, cu vedere panoramică spre turnul mai mic, spre rîu. Constantin era fericit şi liniştit. În sfîrşit rămăsese singur cu Elaine.

Capitolul XXII

ÎN POALA LUMII

Vederile panoramice îl fermecaseră întotdeauna pe Constantin.

Ochii săi încîntaţi se delectau cuprinzînd spaţii largi; privirea îi pătrundea pînă la orizont, apoi, trecea de el. Stătea fermecat, desfăcîndu-şi mîinile ca pentru zbor; o lumină aurie inundase priveliştea de la picioarele lor. Beat de atîta frumuseţe repetă: „Doamne, Dumnezeule". Elaine era încîntată de fericirea ce i se citea pe faţă, găsind-o mai interesantă chiar decît peisajul atît de pitoresc. Apoi îşi spuse:

„E un artist adevărat. Îl invidiez".

Pe măsură ce se apropiau de catedrală, Constantin era tot mai fermecat. Structura uriaşă din piatră masivă, cu deschidere mare la bază, îngustîndu-se treptat spre cele două clopotniţe înalte, părea că pluteşte. Aşezată pe un covor neted de iarbă ce atinge baza îţi dădea impresia că trece dincolo de ea, întocmai unei feţe de masă întinsă sub o vază. Sentimentul de plutire, de absenţă a greutăţii, pe care îl crea, îl intriga pe Constantin. Se punea în chip firesc întrebarea: Cum s-a ajuns la acest efect de absenţă a greutăţii? Să fie oare textura de suprafaţă cu argintul mat, stropit cu aur ici şi colo, şi impresia nevăzutului ce se absorbeau în lumină? Sau proporţia formei, atît de frumos echilibrată, încît întreaga construcţie pare că-şi ia zborul de pe pămînt? Îi şopti lui Elaine:

„O minte de artist mare trebuie să fi conceput această structură".

„Un necunoscut, necunoscut din lipsă de publicitate", spuse Elaine uşor, invocînd argumentul pomenit de Nouche.

„Nu, un om care a vrut să se întîmple astfel", răspunse Constantin. „Numai aşa a putut să zidească un munte de piatră ce-ţi dă sentimentul că pluteşte spre cer".

Se opriră în faţa intrării. Poarta regilor. Se uitară amîndoi la figura centrală de deasupra: Christ, binecuvîntîndu-i pe

toţi cei ce intră. De-o parte şi de alta, evangheliştii iar dedesupt apostolii, în grupuri de cîte trei. Deasupra uşii din stînga, semnele zodiacului formează o cunună pentru Fiul Omului ridicîndu-se la ceruri. Cele douăsprezece luni ale anului fuseseră interpretate de către artist ca personificînd munca omului, fiinţa de pe acest pămînt pentru care timpul este la fel de concret precum rodul mîinilor sale. Sculptorul anonim înţelesese legătura fundamentală dintre om şi planetă.

Constantin se minuna şi admira măiestria confraţilor săi; cîtă înţelepciune, cîtă dragoste pentru muncă; ce suflete neînfricate! Elaine observase încîntarea şi se uită mai atent la sculptură încercînd, prin ochii lui, să se simtă mai aproape de viaţa ce forfotea în piatra cioplită şi cizelată în urmă cu şase sute de ani.

Au pătruns în catedrală pe poarta din vest, cu paşi mărunţi, vrăjiţi. Aveau atîtea de văzut, încît nu-şi mai spuneau nici o vorbă. Fascinaţi stăteau aproape unul de celălalt, Elaine lăsîndu-şi partenerul să o conducă. După ce făcu cîţiva paşi prin naos, el se opri. Ochii cuprinseră grupurile de coloane subţiri, ce pornesc ca nişte trunchiuri de copaci, pentru ca apoi, sus, să se schimbe în ramuri şi frunziş. Piatra lua aici înfăţişarea arborilor din pădure.

O rază de lumină cobora străpungînd întunericul. Pe pardosea rîurile de lumină se transformau într-un desen auriu, verde, albastru, purpuriu şi roz. Îşi întoarse faţa, radioasă, spre Elaine, exclamînd: „Ce meşteri, ce meşteri uluitori!" Dorea de fapt să-i spună: „vezi ce se poate face din piatră!" Elaine zîmbi şi aprobă.

Ameţit de fericire, Constantin îi luă mîna într-a lui. Degetele ei reci îl furnicară în palmă. Într-o linişte smerită, înaintară să vadă mai bine vitraliile. Soarele îşi trimitea razele prin ele ca printre nori răsfiraţi, dînd culorilor viaţă.

Mulţimea statuilor şi basoreliefurilor înalte, din cele mai îndepărtate colţuri, luau toate parte la atmosfera strălucitoare. Constantin nu era impresionat atît de descrierea sculptata a fantasticei „Judecăţi de apoi", cît de razele soarelui ce se strecurau printre nenumăratele figuri, transformîndu-se într-un joc minunat de umbre colorate. Mulţimea statuilor părea să fi prins glas, şoptind întocmai foşnetului frunzelor fremătînd în vînt, pe vîrful copacilor. Dar vocile erau mai domoale decît vibraţiile razelor de lumină. Urechea nu putea să perceapă aceste voci în timp ce ochiul se îmbăta de culoare, cu un simţămînt de veneraţie mută.

Constantin se lăsase pătruns de toate aceste gînduri, cînd Elaine îi strînse mîna şi-i spuse cu entuziasm:

„Uite colo sus!"

Îi urmări privirea pînă la transept, unde *La Rose de France* pictase povestea „Sfintei Fecioare". Era neagră ca o africană sculptată în abanos; alţii, mai tîrziu, i-au dat un colorit mongol, pentru ca alţii să o vadă, rînd pe rînd, ca pe o albă şi apoi o metisă. Reprezentaseră astfel unitatea tuturor raselor de pe pămînt. În timp ce raza de lumină se juca peste aceste scene, strălucirea de culori căpăta toate nuanţele fructelor şi florilor, pînă la acelea ale curcubeului.

Constantin o privi pe Elaine. Voalul era ridicat peste căciuliţă, în timp ce culorile se jucau pe faţa ei dăltuită fin. Cînd se uită la el, faţa i se lumină de un zîmbet ce cuprindea şi răspunsul la pasiunea ce dogorea din ochii lui. Vrăjit, nu mai putea vorbi. Ea înţelese şi, încet, începu să-l conducă către sculpturile în piatră din jurul corului.

Dantelăria complicată a acestora lua forma florilor de gheaţă ce apar iarna pe ferestre. Printre ele se putea vedea scena căsătoriei lui Iosif cu Maria, apoi aceea a morţii Mariei. Au rămas acolo mult timp, plini de încîntare, pînă cînd, şi-au dat seama că lumina din catedrală începuse să scadă. Ziua, ziua cea mai frumoasă pentru Constantin se închidea ca o floare.

„Probabil ne aşteaptă", spuse Elaine încet.

„Mai avem multe de văzut", stărui Constantin rugător.

„Da, dar şi multe alte zile şi alte ocazii", promise Elaine, umplînd de speranţă gîndurile lui de viitor. O porniră spre terasă. Lumina aurie a soarelui ce apunea crea o ambianţă plăcută. În timp ce-i aşteptau pe ceilalţi, priviră melancolic la orăşelul aşezat pe rîu, în jos. Umbrele se lărgeau şi se tot întindeau. Piatra pierdea din durabila ei neclintire, se topea în sorbitura nopţii. O tristeţe vagă puse stăpînire pe Constantin. Deveni prevăzător în legătură cu intensitatea sentimentelor pe care le nutrea faţă de Elaine. Nu avea dreptul să se manifeste atît de posesiv. În timp, însă, ce stăteau aplecaţi peste balustradă, privind la luminile risipite şi pale ce se aprindeau în case, departe, jos, îşi recăpătă încrederea în noua sa prietenă.

Deşi cîntase mult timp în cor, îi spuse, slujba religioasă rămînea pentru el un spectacol fără conţinut. Nu simţise niciodată o adevărată comunicare cu un oarecare Dumnezeu. Religia era un fel de bîlbîială a credinţei, ce dă impresia că a

adunat la un loc tot ce este neexplicat şi neînţeles în lume. Îşi dădea seama de existenţa unei forţe care îmbracă forme diferite, manifestîndu-se în faţa omului în felurite chipuri. Descoperise un mod de-a comunica cu un spirit protector, dar nu reuşea întotdeauna. Îşi exprima veneraţia punînd în evidenţă lucruri care nu se pot vedea, realizînd forme care să prindă viaţă. Era cel mai preţios dar la care se putea gîndi; o formă la fel de vie ca şi focul, o formă pe care s-o înapoieze Naturii care a creat-o. Întreaga lui viaţă şi-a dedicat-o acestui act de veneraţie; muncii artistice, atît de frumoasă încît îi făcea sufletul să zboare, de parcă ar fi avut aripi. Simţea adînc în suflet că spiritul protector îl va conduce spre realizarea operei, lucru pe care şi-l dorea din adîncul inimii.

Constantin era adîncit în aceste gînduri cînd Nouche şi Frank intervenirăprotestînd furtunos pentru că fuseseră părăsiţi.

Începuse să se înnopteze şi toţi se grăbiră spre maşină. De data aceasta Elaine îi ceru lui Constantin să stea lîngă ea, pe bancheta din spate.

Umplîndu-şi plămînii de aerul rece al serii de primăvară timpurie, se lăsă pradă clipelor de fericire. Era bucuros că Frank şi Nouche păstrau tăcere. Extenuată de excursia din timpul zilei, Elaine îşi odihnea capul pe umărul lui. Simţea tăria muşchilor săi sub haină.

„Stau în poala pămîntului", îi şopti Constantin. Repetă pentru el de mai multe ori aceste vorbe spuse odată, cîndva, de bunica sa. Închise ochii, într-o fericită visare în timp ce maşina străpungea cu viteză noaptea.

Capitolul XXIII

POET ŞI ŢĂRAN

Măreţia catedralei din Chartres, frumuseţea lui Elaine, îl vrăjiră; îl ţinură treaz mai toată noaptea. Îi trimise o înfocată scrisoare de mulţumire, a doua zi dimineaţa; apoi zile de-a rîndul aşteaptă răspuns. Dar acesta nu veni.

Era năucit. Se trezea în fiecare dimineaţă la răsăritul soarelui, după cum avea obiceiul, fără să simtă înviorarea despre care pomenea bunică-sa cînd spunea: „dormim ca să fim bine treji cînd ne sculăm". Tăcerea lui Elaine, după toate visele pe care şi le făcuse, îl răni.

Pe de altă parte, un alt gînd neîmplinit îl apăsă pe suflet: uriaşa masă informă, învelită în zdrenţe umede şi muşama, aştepta liniştită pe piedestal, ca el să-i dea viaţă. În acelaşi timp îşi dădu seama că visurile despre Elaine erau fantezie curată. Nu exista nici urmă de realitate în ele. El se afla la baza piramidei sociale, la un pas de sărăcie. Nu mai avea încredere în sine; nu era sigur nici de arta sa, nici de puţinii bani ce l-ar fi putut ţine în viaţă, permiţîndu-i să-şi continue opera. Elaine era pentru el cea mai frumoasă fiinţă de pe pămînt; era, totuşi, undeva departe şi inaccesibilă: aparţinea unei alte lumi. Dacă el nu putea să pătrundă acolo, arta rămînea singura cheie spre lumea lui Elaine; pentru ca dragostea să pătrundă pînă la ea, sculptura sa avea să fie măiestrită. În disperare mută modelă un ou enorm, mare cît capul unei femei, şi neted ca fildeşul lucios. Ideea, însă, îi rămînea neclară. Se simţea oarecum obligat faţă de munca sa, în aşa fel, încît modelă şi netezi oul cît mai era încă umed, grăbindu-se, să nu se usuce. Cînd îl termină, roti piedestalul, încet, cu grijă. Se uită la el mult, încercînd să-şi fixeze în minte conturul unei feţe; apoi, pe suprafaţa lustruită, începu să schiţeze uşor înfăţişarea nasului, a ochilor şi gurii; să le facă să aducă cu cele ale lui Elaine. Rămase însă convins, cînd termină, că atît faţa cît şi forma se născuseră moarte, fără pic

de viață. De ce nu era în stare să dea viață formei? Cum să poată realiza claritatea, strălucirea? Întrebarea îl tortura. Căutarea adevărului nu a fost niciodată ușoară. Îi fu imposibil să înainteze, chiar de ar fi urmat un drum strict logic, după legile cunoscute ale sculpturii. Orice succes pe care l-a avut a venit ca din senin, de undeva din necunoscut. Era surprinzător cum fiecare idee genială fusese, fiecare la rîndul ei, rezultatul unui accident sau întîlnire întîmplătoare. De la Verna i-a sugerat primele experiențe cubiste. Modigliani l-a convins să treacă de la forma cubică la cea ovală. Nadelmann a fost acela care i-a dat ideea capului în formă de ou primordial. Pentru Constantin aceste legături nu erau numai simple întîlniri întîmplătoare. Îl dirijase geniul său creator. Îl părăsise, oare, spiritul protector tocmai în momentele cruciale ale carierei sale artistice? În ciuda eforturilor disperate, momentul de mare inspirație refuza să se materializeze. Lucră din răsputeri zile întregi cu ușile încuiate, dar nu se întrezărea nimic.

În atelier era frig. Afară ploua persistent. Picăturile răpăiau pe acoperișul de tablă și pe geamuri. Apa se revărsa de pe casă și cădea zgomotos pe pavajul din fața atelierului. Se întuneca, cu toate că mai erau două ore pînă la căderea nopții. Constantin aprinse lampa de petrol. Forma ovală de pe soclu arunca umbre întunecate. Printre umbre, observă o față palidă plutind, parcă, pe ape negre. Fața lui Elaine plutea ca o amintire, ce se depărta în abisul timpului. Rămase trist, cu un gol în suflet. Automat, se întinse pe o masă și închise ochii. Apa cea neagră părea că produce un sunet îngrozitor, ca de baros, din ce în ce mai puternic. Își deschise ochii și rămase mirat cînd se văzu întins pe masă, aproape de soclu. Auzi lovituri în ușă, ca și cînd cineva ar fi izbit în ea cu pumnul. Inima îi bătea cu putere, se gîndi că ar putea să fie Elaine.

„Cine-i acolo? Cine-i?! întrebă el pe jumătate adormit, în timp ce se dădea stîngaci jos de pe masă.

„Eu, Marthe; sînt udă leoarcă!"

Constantin rămase puțin dezamăgit, dar n-o văzuse de luni de zile, și acum dorea s-o revadă. Își făcu loc spre ușă, în pîlpîirea lămpii, și o deschise larg.

„Intră Marthe, intră . . .; plouă?"

„Nu știai că plouă?", întrebă ea, intrînd repede și dîndu-și jos bascul ud. Se uită împrejur.

„Ce curat e peste tot! Nici urmă de praf!" Apoi adăugă, surprinsă. „Locul pare părăsit, gol!"

„Deloc, sîntem noi doi aici", zise el, îmbrăţişînd-o cu recunoştinţă. Îşi dădu seama cît de singur a fost; cît de dor îi fusese de ea. Marthe era o ţărancă adevărată, mirosind a viţei, a trifoi, şi a fîn cosit. Îşi aminti petreceri de demult pe cîmp, sub cerul luminat de stele.

„Îmi pare bine că te văd, Constantin. Am vrut să vin mai demult, dar n-am ştiut cum ai să mă primeşti".

Lui Constantin îi fu ruşine de felul cum o concediase atunci cînd a vrut să rămînă singur. Ea nu-i ceruse niciodată nimic, nu i-a dat bătaie de cap. Plin de căinţă, adăugă moale:

„Ştiu. Uneori nu sînt o companie plăcută nici măcar pentru mine, dar mă bucur cînd vii!"

„Cred", răspunse ea şi privi în jur ca să găsească ceva folositor de făcut. „E cam rece aici".

„Da, e cam rece", fu de acord Constantin. „Tu ai cinat Marthe?"

„Nu, e prea devreme! Să aprind focul?!"

„Ar fi bine . . . dar nu mai am ce să pun pe foc".

„Ai putea arde standul modelului. Doar nu mai foloseşti modele". Apoi serioasă întrebă:

„Ai o umbrelă? Vreau să ies pînă afară. Mă întorc îndată".

Constantin se îndreptă spre capătul atelierului, de unde aduse o pelerină de ploaie veche şi o pălărie de fetru ponosită.

„N-am umbrelă", spuse simplu.

„Sînt bune şi astea", răspunse ea rîzînd, în timp ce-şi înfunda pălăria pe părul ud, şi-şi îmbrăcă pelerina, ajutată de Constantin. Se înapoie numaidecît cu o legătură de lemne într-o mînă şi cu o plasă plină de cumpărături. Alergă spre ea surprins.

„Ce-ai făcut? Ce faci?"

„Te rog să nu te amesteci, dragul meu. Vreau să aprind focul". Lăsă legătura de lemne să cadă jos lîngă sobă şi puse plasa pe masă. Aruncă pelerina şi pălăria şi începu să facă focul. După aceea se duse la masă, scoase din plasă o franzelă, brînză învelită în frunze de viţă de vie, andive fierte şi o sticlă de vin roşu. Constantin stătea cu un cot proptit de soclul pe care se găsea capul rotund, şi o privea pe Marthe. Mişcările ei graţioase îi evocau o imagine din copilărie: mama lui punînd masa. O auzi pe Marthe chemîndu-l:

„Masa e gata!"

Constantin se îndreptă spre ea luîndu-i mîna. „Îmi place să-ţi aud vocea prin răpăitul ploii".

„Şi sunetul sobei; cum trage!"

„Ai grijă, draga mea, să nu te tragă şi pe tine. Dar nu te las; nu, niciodată. Vei rămîne cu mine", zise Constantin, aducînd-o spre el. Mîncară veseli, rîzînd şi încercînd să se întreacă în alcătuirea unor reţete culinare, care de care mai ciudată.

Cînd se sculă Constantin, Marthe încă mai dormea adînc. Nu avea nimic de mîncare pentru micul dejun; doar nişte pîine, rămasă de la masa de seară. Nu avea nici bani de lapte, dar în atelier nu mai era atît de frig. Ieşi afară. Ploaia se oprise. Soarele strălucea şi picăturile de apă scînteiau pe crenguţele tufişurilor, care începuseră să înfrunzească. Răsuflă adînc aerul curat de după ploaie. Un sentiment de exaltare îl cuprinse, în timp ce soarele risipea aur pe pavaj, strălucind pe acoperişurile ude. Fum de lemn înmiresmat plutea prin aer. Constantin îşi spălă faţa la robinetul din curte, îşi puse cămaşa de duminică şi, tiptil, părăsi atelierul. Începuse din nou să cînte în corul bisericii şi după slujbă dorea să încaseze cei cîţiva franci pe care nu-i primise încă. Vroia să cumpere ceva de-ale mîncării, pentru prînz şi seară. Întîlni şi alţi cîntăreţi şi intrară împreună în biserică. Slujba începu imediat ce ei îşi ocupară locurile. În timp ce cîntau, Constantin rămase fascinat de flacăra lumînărilor uriaşe. În atmosfera sumbră, mirosind a tămîie, flăcările semănau cu nişte păsări de aur, care zburau sus în slava cerului, odată cu rugăciunile. Păsările acestea nu-şi fluturau aripile. Se ridicau misterios, fără să zboare. Nu aveau nevoie de aripi. Erau păsări fermecate, îşi spuse Constantin, pierdut în visare. Cînd ultimul „amin" vibră în biserică, Constantin plecă. Păsările sculptate ar trebui deci să aibă formă de flăcări, ca să poată pluti fără aripi, se gîndi el. Cînd ajunse acasă găsi atelierul încuiat. Trase nerăbdător de clopoţel, dar nu auzi nici o mişcare; se auzea doar clinchetul clopoţelului în interior. Fugi pînă la colţul clădirii şi se uită sub piatra de lîngă soc. Cheia era acolo, cu o bucăţică de hîrtie sub ea. Marthe îi lăsase un mesaj: „Am plecat să predau nişte cusături. Vin diseară. Marthe". Buna Marthe aducea tot timpul momente de cumpătare în viaţa lui.

Constantin era atît de nerăbdător să rezolve problema păsării, încît începu să aibă îndoieli despre judecata sa. Simţea cum îl cuprinde şi îl stăpîneşte un gînd îngrozitor: se temea

ca nu cumva rezultatul muncii să-i fie considerat mediocru. Aceasta ar fi însemnat condamnarea sa la moarte. Sacrificiul ar fi fost zadarnic, dacă viaţa l-ar fi silit să rămînă un simplu meseriaş. Ar fi trebuit să cerşească o slujbă, la atelierul lui Rodin, să reproducă lucrările acestuia la nesfîrşit.

Acest gînd îl trimise înfiorat, înapoi, la masa de lucru, şi mai hotărît ca înainte. Aşa, zi după zi, modelă şi strică, formă după formă, castele de nisip măturate de uriaşul val al nemulţumirii de sine. Să-l fi părăsit oare spiritul său protector? De ce a trimis-o pe Marthe în locul lui Elaine? Liniştea ei îşi rîdea de focul mistuitor ce-l simţea. Se decise să-i vorbească lui Mihai, dar, cînd îl găsi, nu-i fu de nici un ajutor.

„Îmi pare rău, dar cred că nu ai fost altceva decît o trufanda pentru ea; erai păstorul — sculptor din România, care modelează forme interesante. Viaţa ei e un lanţ de senzaţii tari. Probabil că te-a părăsit pentru altul. Bănuiesc că-şi numără «iubirile» tot aşa cum un bun catolic îşi numără mărgelele de la mătănii. Elaine a ta preferă să-şi numere păcatele. Uit-o, tinere!"

Cum putea s-o uite? Gîndurile lor s-au asemănat atît de mult în acea zi, la Chartres. Bineînţeles că s-a întîmplat ceva urît, ceva diabolic. Poate că e foarte bolnavă, sau nefericită. Elaine îi otrăvise sîngele; îl îmbolnăvise de o boală ce putea fi vindecată numai de ea şi nu de altcineva. Începu să facă febră şi se simţea foarte rău. Îşi dădu seama că boala putea să se înrăutăţească. Nici Marthe — îngrijorată şi neliniştită — nu reuşi să facă să-i treacă fierbinţelile.

Cînd poştaşul îi aduse, în sfîrşit, scrisoarea mult rîvnită, lui Constantin îi fu frică s-o deschidă. Trebui să se plimbe puţin, pe stradă, nu departe de casă, ca să-şi liniştească nervii. Cînd s-a întors în atelier a rupt plicul cu mîna tremurîndă.

„Dragă Constantin, te rog iartă-mă că nu ţi-am scris mai repede. Nu mă întreba niciodată de ce. M-am gîndit la tine tot timpul, dar au intervenit atîtea... În 10 Mai are loc, la mine acasă, serata pe care o dau de obicei primăvara. Te rog, vino! Toată lumea bună din Paris va fi prezentă. Te aştept. Cu prietenie, Elaine".

Dintr-o dată uită de febră şi de greaţă. Viaţa era din nou generoasă cu el. Se simţea asemenea păsării pe care o sculptase; cu ciocul larg deschis, înălţat spre cer, într-un strigăt de extaz. Îi revenise şi pofta de lucru. Dar cele trei ovale

ale păsării pe care le sculptă nu au fost cu nimic mai reuşite decît exemplarele de dinainte.

Pentru a-şi astîmpăra focul, cîntă la fluier cîntecul pe care Rousseau îl compusese pentru pictura sa. Îi lipsea Rousseau foarte mult. El avea darul de-ai spori încrederea în sine. Va lua şi fluierul la serata Elainei, să pară extraordinar.

În acea seară fericită, Constantin îşi părăsi atelierul cu o oră mai devreme, ca să poată merge pe jos, pînă la adresa lui Elaine, din Cartierul latin. Îşi cusu un buzunar lung şi îngust, în căptuşeala hainei, unde puse fluierul.

Seara era frumoasă, strălucitoare. Parisul se ducea la culcare. Mergînd agale, spre Rue Jacob, începu să fredoneze un cîntec vesel. Cînd găsi adresa pe care o căuta, observă doar o clădire cu patru etaje; portarul îl conduse însă, printr-o poartă de fier, spre vila din fundul curţii. Se pomeni pe o cărare cu pietriş, într-o grădină de toată frumuseţea. Ferestrele vilei erau luminate, iar rîsetele şi vocile răzbăteau pînă afară.

La intrare, musafirii erau primiţi de Elaine. Era strălucitoare în rochia ei de un verde mineral. Cînd Constantin îi sărută mîna, era atît de emoţionat încît nu putu scoate nici un cuvînt. Ochii i se umeziră. Elaine, dîndu-şi seama de starea lui, îl conduse graţios în interior, strîngîndu-i mîna şi prezentîndu-l prietenilor. Trebui însă să se grăbească îndărăt, să-i primească pe noii veniţi, lăsîndu-l pe Constantin în grija lui Nouche, care continuă prezentările.

El se simţi părăsit. Elaine fusese prietenoasă, dar numai întîmplător. O doamnă graţioasă şi amabilă cu un sculptor îngîmfat, care dealtfel nu era decît un ţăran sentimental... o reflectare a propriei imagini, pe care dorea s-o înece într-o mare de şampanie.

Capitolul XXIV

UŞA TAINICĂ

Musafirii forfoteau în jurul sufrageriei, unde mesele fuseseră aşternute cu tot felul de bunătăţi. Un bogat sortiment de vinuri: Vouvrai vechi, Chambertin şi Bordeaux roşu, diferite calităţi de şampanie superioară erau servite, după dorinţă, de doi ospătari. Nouche, care-l preluase pe Constantin cu nepăsare, îl prezentă mai departe ca pe „nobilul ţăran al lui Tolstoi". Simţi veninul din vorbele ei; se gîndi că *el* ar fi trebuit să poarte, de fapt, bluza albă, ţărănească, în locul lui Gurdjieff, care se plimba ţanţoş de colo pînă colo, cu un aer de nobil filozof. Constantin nu reţinu numele celor ce-i fusese prezentaţi şi bău şampania, pahar după pahar, ca să-şi ascundă emoţia. Ochii o căutau, nebuneşte, pe Elaine, dar, de fiecare dată cînd o descopereau, ea era angajată în te miri ce conversaţie animată, împlinindu-şi îndatoririle de gazdă.

Se decise, în cele din urmă, să se alăture unui grup de artişti, care-şi disputau teoriile cel puţin cu verva cruciaţilor. Apollinaire, purtîndu-şi obişnuita cravată de mătase neagră, trasă printr-un inel de peruzea, îşi discuta subiectul său favorit: în artă, aspectul exterior al realităţii trebuia distrus. Părea un senator din Roma antică, insistînd asupra distrugerii pînă la pămînt al Cartaginei.

Constantin observă că nici unul dintre artişti nu comenta ideea de bază a teoriei lui Apollinaire. Întreaga discuţie se învîrtea în jurul găsirii căilor care să ducă la eliberarea artei. Duncan şi Nijinski eliberau dansul; Stravinsky muzica, iar Picasso pictura. „Şi ce eliberezi *tu* în sculptură?" se pomeni Constantin întrebat de un oarecare artist din grup.

Multele pahare de şampanie pe care le dăduse peste cap, îi împliniră curajul: „Sculptura", spuse el, „trebuie să aibă drept călăuză formele ascunse create de Natură. În consecinţă, primul asalt e acela de a descoperi aceste forme". Se

declară descoperitorul formei ou și se lăudă că va reduce întreaga natură la cîteva asemenea forme esențiale; că alte forme aveau să fie descoperite în animale, păsări și pești. Mulți îl găsiră amuzant și, după scurt timp, deveni centrul unei controverse vesele, în care forma-ou și formele animal erau simbolurile revoluționare ale eliberării artei. Gurdjieff, într-o dispoziție asemănătoare, îl lovi peste umăr și-i oferi șampanie, spunîndu-i: „Bea, fratele meu, beția te va conduce spre revelație".

În jurul orei unsprezece toată lumea rîdea, glumea, iar gălăgia devenise asurzitoare. Sufocat, Constantin își făcu loc spre intrarea în seră, unde, nenumărați canari, printre plantele tropicale, participau și ei, cu trilurile lor, la vacarmul general. Fascinat de coloritul păsărilor, Constantin își scoase fluierul și începu să le imite ciripitul. Curînd, se pomeni, din nou, înconjurat de curioși, care aproape că se înecau rîzînd, în timp ce fluierul și trilurile păsărilor atingeau absurdul. Rîdea și Elaine. I-au fost aduse pahare de șampanie pe care le sorbea dintr-o înghițitură. Dintr-o dată se simți amețit și se grăbi spre grădină ca să ia o gură de aer curat.

Acolo, o privighetoare, pasărea primăverii în Paris, anunța zorile. Cîntecul îl ademeni pe cărăruia cu pietriș. Inunda grădina cu note scînteietoare, ce păreau să se aștearnă pe frunziș ca o ploaie ușoară. Afară, gălăgia musafirilor și rîsetele îți lăsau impresia mugetului unei cascade îndepărtate. Constantin visă că se află acasă: grădina se transformă dintr-o dată într-o pădure seculară. Un sentiment de fericire expansivă puse stăpînire pe el. Vîrtejuri de aer aromat îi răcoreau fața încălzită. După un timp, sesiză un parfum deosebit, în timp ce o voce îi spuse:

„În sfîrșit, te-am prins".

„Da, m-ai prins", răspunse el zîmbind. Cineva îi atinse mîna. Încă mai plutea prin pădurea lui de vis, proptindu-se de un copac.

„Visezi?", spuse vocea.

Constantin își întoarse privirea. Elaine se uita la el, fața fiindu-i fină și strălucitoare în lumina lunii. Încercă să o fixeze cu privirea. Pentru un moment ea i se păru foarte aproape de el, dar dintr-o dată se îndepărtă.

„Unde te duci?", o întrebă el. Auzi un rîset, ca un susur scurt. „Plec să caut luna". Și Elaine începu să danseze, ridicîndu-și brațele spre cer.

„Luna", repetă Constantin. Încercă s-o ajungă. Ştia că umblă; simţea doar pietrişul, trosnind sub tălpile pantofilor. Poate că pămîntul se-nvîrtea sub el în timp ce el îşi mişca greoi, cînd un picior, cînd celălalt. Se simţi sprijinit şi îi plăcu.

„Stai jos aici", îi spuse Elaine.

„Bucuros", îi răspunse Constantin. Banca de piatră îl făcu să simtă fiori reci pe şira spinării.

„Parcă e de gheaţă", rîse Constantin.

„E prea rece?"

„Nu, nu; e foarte bine", spuse el zîmbind ca un heruvim.

„Eşti, într-adevăr, cherchelit", constată ea.

„Sînt vrăjit, sînt fermecat. Ascultă! Te rog ascultă, domnişoară Elaine. Iartă-mă, dar ascultă privighetoarea. O auzi, nu-i aşa?"

„Eşti o comoară", conchise ea, apropiindu-se de el.

„Iartă-mă, te rog". Greoi, o învălui cu mîinile. Îşi lipi faţa de a ei, şi respiră adînc. Suspină apoi şi spune: „Mă chinuie ... e frumos, prea frumos; mult, mult prea frumos".

Elaine se desprinde fin din îmbrăţişare. Îl ajută să se întindă pe bancă. Adormi.

Ultimii musafiri plecau. De la uşă, Elaine îi putea auzi chemînd portarul să le deschidă.

„Lăsaţi totul pe dimineaţă", le spuse ea celor două servitoare. Majoritatea lucrurilor fuseseră adunate şi mobila aşezată la loc. Servitoarele spuseră „noapte bună" şi se retraseră în camerele lor, nu înainte însă ca Yvonne să întrebe: „Mademoiselle va fi servită ca de obicei, dimineaţă?"

„Nu, Ivonne. Te voi suna eu", răspunse stăpîna. După ce fetele plecară, Elaine se întoarse spre o oglindă şi se privi îndelung. Nu băgă în seamă persoana înaltă şi subţire îmbrăcată în rochia de seară, de catifea, strînsă pe corp. Observă doar buzele care-i zîmbeau spunînd: „E o comoară".

„Îşi aruncă un şal pe umeri şi ieşi în grădină. Era încă inundată de razele lunii, de mii de stele, ce străluceau pe boltă. Constantin era treaz şi murmura cu voce groasă. Ei i se păru că recunoaşte e melodie pe care o auzise în călătoriile ei prin Orientul mijlociu. Constantin îi auzi paşii şi se opri din cîntat.

„Ce melodie a fost?", întrebă Elaine, aşezîndu-se lîngă el pe bancă.

„E un cîntec vechi românesc". Nu era perfect treaz, şi vocea îi era încă groasă.

„Să mergem", spuse Elaine, tremurînd de frig. Îşi adună şalul în jurul gîtului şi se ridică. Constantin îi urmă exemplul şi ridicîndu-se, îşi simţi picioarele grele, pline de înţepături de parcă ar fi circulat spini prin vene şi nu sînge. Îşi simţi sufletul detaşîndu-se de trup.

Cum mergeau, Elaine îl ajuta, sprijindu-l. Apropierea ei îl fermeca şi mai mult. Curînd cele două entităţi se contopiră formînd un tot absolut. Gîndurile însă îi zburau departe. Se opri de două ori, lovind pămîntul, cînd cu un picior cînd cu celălalt. Elaine îl întrebă de ce face aşa, iar el răspunse: „Mă simt foarte înalt".

Cînd intrară în salonul plin de lumină, Constantin clipi din ochi şi privi în jurul său amuzat. „Gol, ca o biserică în zi de luni". Se aşeză, apoi, greoi pe o sofa.

Elaine umplu două pahare cu şampanie şi se uită în jurul ei pentru a găsi ceva de mîncare. Era flămîndă, dar nu obosită. Aşeză paharele pe o tavă; luă apoi şi o farfurioară cu sandviciuri şi păstrăvi în aspic. Puse tava pe o măsuţă şi se aşeză lîngă el. După ce mîncară, Elaine umplu din nou paharele şi-l ridică pe al ei toastînd: „În cinstea ta şi a artei tale". Constantin ciocni paharul şi răspunse: „În cinstea *ta* şi-a ţării tale de basm". Băură. Apoi, el se încruntă şi vorbi ezitînd, cu voce nesigură: „Ce este marea artă? Nu ştiu. Lucrez ca şi Sofron. El făcea roţi şi juguri. Din cînd în cînd făcea şi porţi frumoase, sculptate. Avea unelte ascuţite; minunate unelte". „Cioc, boc, poc-poc", fredonă el. „Şi eu dau cu ciocanul: poc-cioc-poc. Fierarul şi-a învăţat ciocanul să cînte şi să danseze. Eu lovesc numai cu dalta. Poc-poc. Aşa lucrez eu. Artă mare? Nu ştiu".

„Nu, Constantin, răspunse Elaine cu blîndeţe. Nu eşti un fierar oarecare. Eşti un mare artist! Eşti prea sensibil pentru a face ceva obişnuit".

„O spui din convingere?", întrebă Constantin, gata să-i dea lacrimile. Erau cele mai frumoase cuvinte pe care le auzise cîndva.

Ceasul de pe cămin bătu ora trei. Constantin numără bătăile. Elaine se ridică încet şi îi zîmbi enigmatic. Merse spre un perete al camerei, care era acoperit cu un goblen. Apoi, dispăru. Constantin îşi frecă ochi, ameţit, încercînd să descopere o uşă, dar nu găsi niciuna. Fixînd tapiseria, se ridică şi merse într-acolo. Se legănă un pic, se opri, dar îşi recăpătă îndrăzneala, şi porni din nou. Cînd fu la un pas de tapiserie se opri

şi spuse cu voce tare: „Se mişcă!" În momentul următor, Elaine reapăru dindărătul ei.

„E un covor fermecat", rîse Constantin. Ridică un capăt şi se ascunse după ea. „Şi eu pot să dispar", strigă.

„Da, dar eu ştiu că eşti acolo", spuse Elaine dînd la o parte tapiseria. El ieşi afară zîmbind timid. „Văd că te-ai schimbat. Covorul magic te-a transformat, ţi-a dăruit o altă haină", spuse el, luînd mîneca capotului ei în mînă. „E de culoarea flăcării. Multe flăcări au această culoare", zise el sentenţios. „Unde mă duce covorul tău fermecat?"

Elaine îi luă mîna. „Vino, să-ţi arăt". Ridică tapiseria, deschise o uşă, şi-l conduce într-o încăpere tainică.

„Ce frumos", exclamă el. Simţi aerul parfumat din casă. „Miroase ca într-un boboc de trandafir".

În faţa lui se deschidea o altă uşă. Observă o porţiune albastră. „Iată şi cerul", adăugă Constantin.

„Du-te şi priveşte", îl îndemnă ea.

Porni, mergînd pe un covor roz cu roşu. Prin uşa întredeschisă se vedea dormitorul Elainei. Totul era de un albastru delicat; tavanul, chiar şi cristalele de la abajurul lămpii de pe noptieră. Lampa nu era aprinsă. Pe balustrada terasei se afla, însă, o lumînare mare. Aerul răcoros al nopţii pătrundea în cameră, legănînd flacăra. Un baldachin, de culoarea vinului Chambertin, acoperea patul. Covorul gros, cu model luxuriant, de sub picioarele lui era de culoarea trifoiului roşu. O imagine din copilărie îi veni în minte: copil fiind, acasă, se plimba desculţ, prin holda de trifoi; fericit, se rostogolea prin verdeaţă. Constantin se întoarse spre Elaine şi spuse cu voce coborîtă:

„Un lan de trifoi şi cerul deasupra capului. Dacă aş fi cîine mi-aş manifesta mulţumirea rostogolindu-mă pe covor". Vru să-şi dea jos haina. Elaine rîse. „Dă-ţi-o jos. Te vei răcori", spuse şi îl ajută să şi-o scoată. Stătea aproape de el, rîzînd. Îi simţi căldura corpului, împresurîndu-l şi pătrunzîndu-i în întreaga fiinţă. Simţi un fior. Irezistibil, alunecă spre ea.

„Eşti ca muşchiul încălzit la soare. Miroşi ca florile de cîmp. Faţa ta e ca un vîrf de munte roz în bătaia razelor soarelui de dimineaţă". Constantin şoptea aceste vorbe drăgostoase, mîngîind-o şi îmbrăţişînd-o. Ea murmura ca pentru sine un singur cuvînt: „Constantin". Epuizată, se pierdu în îmbrăţişarea lui, şi nu mai spuse nimic. În dormitorul ei domnea pacea, veselia şi bucuria unei zile de primăvară.

Briza pătrundea în cameră agitînd perdelele vaporoase de mătase. Adierea înmiresmată din grădina încălzită de soare, împrospăta aerul parfumat din cameră. Elaine în braţele lui Constantin îi pieptăna barba cu degetele. Constantin murmură: „Mor de foame". „Vai, bietul de tine", se sperie Elaine. „Lasă-mă, te rog. Sun imediat".

„E prea tîrziu. Te mănînc pe tine. Sînt înfometat". Mormăind, se prefăcu că-i muşcă gîtul fin. Dar, îi sărută ochii, şoptindu-i la ureche vorbe de iubire: „Eşti un ciorchine de struguri copţi! Eşti o rază de soare. Eşti un măr în floare", continuă el, sărutînd-o. „Ce altceva?" Se opri cînd nu mai găsi comparaţii şi spuse: „tu eşti Elaine".

Capitolul XXV

DARUL LUI MILAREPA

Tîrziu în acea după-amiază, Elaine ceru ca prînzul să fie servit pe terasă. Servitoarea puse pe masă farfurii încărcate cu cotlete ce încă sfîrîiau. Mîncară lacom, obosiţi de atîta dragoste. Cînd terminară se întinseră pentru a savura coborîrea amurgului. Constantin observă primele stele apărînd timid. Nu se grăbea să se înapoieze la atelier. Corpul îi era pătruns de o oboseală plăcută. Era acolo, singur cu Elaine. Lungile ore de pasiune i se păreau un vis fantastic de care se agăţa vag, fiindu-i frică de o trezire prea bruscă.

În liniştea nopţii îşi împărtăşiră dragostea. Elaine recunoscu că-i plăcuse încă de la prima întîlnire. Cînd se plimbau, mînă în mînă, prin catedrală, îi cîştigase afecţiunea. Entuziasmul, felul său ingenuu de-a fi i-au dezvăluit un om de o factură neobişnuită.

„Ştiam că începusem să te iubesc", recunoscu ea.

„Atunci, de ce nu mi-ai spus nimic? M-ai chinuit".

Constantin puse întrebarea cu toate că ea îl rugase să n-o întrebe niciodată nimic. Ea se opri, se încruntă, obrajii pierzîndu-şi din culoare. Apoi, brusc, faţa i se însenină din nou şi zise: „Ceva îmi spunea că am să te îndrăgesc prea mult. Dar tu mă iubeşti, dragul meu? Vorbeşte!"

„O ştii prea bine. Te iubesc din toată inima".

„Pe mine, toată? Chiar şi ceea ce nu voi ceda?" îl sîcîi ea, privindu-l ţintă. De data aceasta Constantin n-o privi în ochi. Îşi plecă capul şi păstră tăcere. Elaine aştepta.

„Îţi voi spune atunci, cu toate că nu vreau", răspunse el cu voce stinsă.

„Sper că nu te vei dărui nimănui, întreagă".

Elaine tresări de parcă ar fi lovit-o. Dacă el avea totuşi dreptate? Atunci ce? Avea motive să se reţină! Mai multe motive decît ar fi putut bănui vreodată:

„Şi mă mai iubeşti?", reveni ea după o tăcere lungă. „Toată? Chiar şi ceea ce nu pot să-ţi dăruiesc?"

„Da, desigur, e doar parte din tine", spuse el cu umilință. Elaine îl cuprinse în brațe și strigă din tot sufletul:

„Dar tu nu știi ce-ți ascund!" Se opri brusc, părîndu-i rău că a spus aceste cuvinte. Dacă el va insista să afle? Dar Constantin își aplecă capul trist:

„Nu, nu știu. Și nu cred că voi dori să știu vreodată. De aceea voi fi uneori trist".

„Dragul meu, nu vreau să fii trist".

„Nu există dragoste fără durere, spun ai mei, acasă".

„Nu, nu vreau", dar, în timp ce vorbea își dădu seama că așa va fi. Constantin îi sărută mîinile păstrînd tăcere. Simți de acum durerea pe care Elaine dorea s-o ocolească.

„Stai și la noapte, nu? S-a întunecat deja".

Constantin nu răspunse imediat. Era trist și, în asemenea momente, se putea elibera numai prin muncă. Simțea nevoia să se reîntoarcă la atelierul său. În contrast cu vila ei parfumată cu miresme pătrunzătoare și scăldată în lumină, atelierul lui era prăfuit și întunecos. Cu toate acestea, dorea să re-devină sculptor, să-și pună pantalonii groși de cînepă, plini de ghips, vesta de lînă și haina, care-l făceau să se simtă puternic și liber. Îl furnicau degetele de dorința de-a frămînta ghipsul moale, în învelitoarea lui umedă. Cîtă bucurie pune stăpînire pe tine cînd simți forma prinzînd viață în mîinile tale. Deodată, *Pasărea* îi reveni în minte și fericirea se schimbă în disperare. Cînd va putea oare rezolva această problemă?

Elaine surprinse norul de gînduri din ochii lui și simți că-l pierde. Ce straniu era! Căderile lui pe gînduri, cînd nici nu te așteptai, erau ceva ciudat. Constantin era undeva departe, iar ea trebuia să-și facă simțită prezența. „E chiar așa de greu să te hotărăști?"

„Nu, nu, numai că . . .", și nu sfîrși vorba.

„Numai, ce?. . ."

„Vezi Elaine, poate că sînt prea fericit".

„Ce e rău în asta?", întrebă ea nelămurită.

„Nimic, însă nu trebuie să-mi uit datoria".

Elaine ura acest cuvînt. Era cuvîntul pe care l-a folosit tatăl ei vitreg pînă cînd ea, nemaiputînd rezista, a plecat de acasă. De ce trebuia s-o urmărească toată viața acest cuvînt? Datoria! Cuvîntul o făcu să exclame, cu ochii scăpărîndu-i de mînie.

„Pentru Dumnezeu, Constantin, dar față de dragostea noastră n-ai nici o datorie?"

Constantin fu mișcat. Vorbise de fericirea lor. Cuvintele

îi dovedeau de fapt dragostea ei. Vehemența protestului pornea din inimă. Nici urmă de prefăcătorie. Părea și mai frumoasă cînd se enerva.

„Fericirea noastră". Aceste cuvinte păreau o greutate pe umerii lui. Nu mai avea dreptul să țină seamă doar de fericirea sa. Se gîndi: „Cînd ești singur, ești un om ca toți oamenii; atunci, însă, cînd iubești ești altfel".

„Sigur, rămîn cu tine, draga mea".

„Lucrul mai poate aștepta", răspunse ea imperativ. „Hai să ne plimbăm prin grădină".

Zgomotul Parisului părea undeva departe și nu pe deplin real. Pentru ei, realitatea și existența se rezumau la grădină, la ei înșiși. Povesti despre români, despre prietenii lui; de visele sale, despre artă. „Nu cunoaște nici gelozia, nici ura", gîndi Elaine, „ci numai hotărîrea de-a crea o lume nouă în sculptură. Ce fericită ar fi dacă viața i-ar fi condusă de un asemenea luceafăr".

Se făcuse întuneric și Constantin nu putu observa durerea din ochii ei. Elaine își dădu seama că iubirea lor nu avea să fie trecătoare. Simplitatea lui Constantin, sinceritatea sa pură îi provocaseră un freamăt de nesiguranță. Nu se simțise niciodată mai rușinată ca acum. Toată viața și-o cheltuise într-o petrecere, alimentîndu-și astfel dorințele. Unele dintre ele au fost otrăvitoare. Cu zece zile mai înainte, Nouche îl adusese pe Gurdjieff la cină. A stat mult și a băut și mai mult. S-a dus apoi la culcare devreme. Tîrziu, în noaptea aceea, se trezi înfricoșată, în mîinile lui. A țipat, dar cuvintele nu pot trece de draperie. Aproape că o zugrumase levantinul. Cînd își dădu seama că ea a consimțit să nu mai țipe, i-a eliberat gîtul. Mîinile lui căutau peste tot. Trupul ei se zvîrcolea. Sfîrșită, cedă, aprobînd depravarea. Corpul ei răspunse sălbatic umilirii — un răspuns nimfoman — ca și cînd ceva ce fusese mult timp ascuns și închis în ea se eliberase întocmai unui șarpe ce și-a așezat mușcătura veninoasă pe sufletul ei. Nu dezvoltase niciodată o asemenea pasiune. Descoperise extazul în depravare. Nici nu-i plăcea să se gîndească. Trebuia să rămînă totul în tainițele sufletului ei. Oare Nouche îi spusese lui Gurdjieff despre secretul ușii din spatele draperiei? Mai tîrziu Nouche, afișînd ignoranță, adăugă: „E ceva de ce ai nevoie; face parte din învățătura lui". Gurdjieff o părăsise, lăsînd-o cu frica în suflet; putea profita de secretul ei, șantajînd-o. Preferase să nu-l împărtășească nimănui. Învățătura armeanului cerea să încerci din toate o dată. Dar,

secretul dorinței de-a fi umilită îl încercase de multe ori în viață... și, de fiecare dată, în dimineața următoare i se făcea greață, era bolnavă. Acum, felul în care o privea Constantin, cu venerație, ca și cînd ar fi fost o zeiță! N-ar crede niciodată, și nici n-ar înțelege.

Constantin se uita la stele. „Ce minunăție! Să-ți îneci privirea în imensitatea cerului. În vastitatea reveriei, eul ți se pierde".

„E oare posibil ca eul să ți se piardă pentru totdeauna", se minună ea, cu voce tare.

„E posibil, numai în cazul asceților. Cînd privesc universul mă întreb dacă gîndește el prin mine sau gîndesc eu prin el. Toate cărțile mari spun că fericirea se obține prin pierderea eului. Nici o minte și nici o filozofie nu va putea separa viața de acest eu otrăvitor. Avem nevoie de ajutor pentru așa ceva". Aceste gînduri o speriară. Se hotărî să-l conducă repede înapoi, spre dormitor.

Constantin aprinse lumînarea mare de pe balustrada terasei. Flacăra prinse contur pe fondul negru al cerului.

Era încîntat s-o aibă pe Elaine din nou în brațele sale; trupul ei cald, unit cu al său, sînii lîngă pieptul lui. Îi sărută gîtul, buzele pline și umede, ținînd-o strîns cu ambele mîini. Elaine îl trase de păr, ca să scape de buzele lui lacome.

„Mă sufoci, faun păros ce ești" îl mustră. Apoi suspină, în timp ce el continua să-i mîngîie sînii. Se îndreptară spre pat. Se aprinsese și ea și îl ajută cînd, neîndemînatic, se încurcă în haine. Ca întotdeauna era nerăbdător, dar nu se purta dur. Mîinile lui îi treziră pasiunea, și acum arăta ca o torță aprinsă. O strînse cu dragoste în brațe și cînd obosiră, priviră leneș la lumînare și la stele. Timpul începu să curgă mai încet și Constantin simți acest lucru. Timpul uneori trece ca apa ce curge pe lîngă roata morii, cînd nu macină. Atunci nu se realizează nimic, dar nici „apa nu se mai întoarce înapoi", — obișnuia să spună Nicodim, morarul satului. Și lui Nicodim îi părea rău cînd se pierdea apă bună și nu măcina nimic. „Se-nvechesc toate degeaba; încep să slăbească pe la-ncheieturi, încep să scîrțîie și să troznească. Și viața e la fel. Omul îmbătrînește mai repede cînd trîndăvește". Da, în brațele și mîngîierile ei, viața era de două ori mai tihnită. Deodată, gînduri tulburătoare îl treziră din amorțeală; gînduri ce nu-i aparțineau; erau un fel de mesaje dezaprobatoare, venite de la cineva care avea dreptul să-l judece. Din nou, imaginea păsării îi reveni în minte.

„Dragostea mea e din nou departe", spuse Elaine, dar remarca ei se dovedi neputincioasă în faţa adîncimii gîndurilor lui. Constantin clătină din cap, o prinse şi o îmbrăţişă din nou; ea însă, îşi dădu seama că gestul nu pornise din inimă, că fusese un gest automat. Vigoarea tinereţii şi bărbăţia ţăranului de la munte îşi aveau din plin sălaş în Constantin. Întrebarea pornise din mîndrie feminină şi nu din poftă. Era o fire mîndră, care trebuia potolită. Se folosi deci de vigoarea sa inepuizabilă, fără să participe însă şi sufleteşte. Domolindu-i pasiunea, îi potoli pentru moment, mîndria feminină. Obosiţi se întinseră liniştiţi, pendulînd între vis şi realitate. În ochii lui Constantin flacăra lumînării creştea din ce în ce mai înaltă. În vreme ce noaptea se cufunda în tăcere, îşi aduse aminte de lumînările din biserică; îşi aminti de germenii unei idei care-l frămîntase atunci, cînd le-a văzut, acolo: flăcările zburînd în sus spre înaltul cerurilor.

Îşi miji ochii şi flacăra se mări pînă ce umplu toată suprafaţa din fundal. Părea că se ridică în sus ca un suflu de foc. Închizîndu-şi ochii mai tare, flacăra se mări şi mai mult. Se înălţa ca o pasăre, cu aripile strînse, săgetînd cerul. Tremură. *Aceasta* era forma primordială a păsării; geneza zborului. Pasărea de foc îşi dezvălui secretul, esenţa zborului... a ajuns s-o vadă... Era pe deplin treaz. *Forma! forma! Aceasta* era forma pe care o căutase atîta timp în zadar! Flacăra se proiecta ca o siluetă pe fundalul cerului, ca un meteor în zbor, trecînd prin oceanul de stele de pe boltă. Îşi dădea bine seama că era cel mai simplu model din toate formele, ce putea îndeplini cu succes misiunea unui zbor în spaţiu. Era hipnotizat de imaginea păsării măiastre. Se vedea reproducînd-o în ghips, lucrînd la ea, mîngîindu-i corpul neted şi strălucitor cu mîinile, materializînd cu răbdare suava, geometrica abstracţie. Simţea deja efortul ce urma să-l depună pentru a realiza în ghips imaginea. Conturul trebuia să fie precis, liniile subţiri şi pătrunzătoare, pentru ca pasărea să prindă viaţă. Se şi văzu lucrînd-o mai tîrziu în marmură şi bronz. Nu trebuia să fie o simplă abstracţie. Metalul va prinde viaţă. Va fi tot atît de reală şi vie ca orice altă pasăre. Nu va fi numai o formă; va reprezenta chintesenţa zborului. Trebuia, cu deosebit de mare grijă, să depăşească hotarul dintre simplitatea copilărească şi freamătul unei forme ce prinde contururi precise. Vor trece luni, poate chiar ani de trudă neobosită, dar va realiza ceva atît de pur şi de strălucitor, încît o lume întreagă o va recunoaşte drept un nou tip

de frumusețe geometrică. Nu vroia să-i dispară din memorie imaginea. Sări din pat entuziasmat. „Am nevoie de hîrtie și creion", spuse el privind sălbatic în jur. Elaine, alarmată, se ridică.

„Ce e? Ce s-a întîmplat?"

„Pasărea, pasărea măiastră. I-am găsit forma. Te rog hîrtie, cerneală, toc. Trebuie s-o aștern pe hîrtie. Repede!"

Ea se sculă din pat și scoase dintr-un sertar al mesei de toaletă, hîrtie, toc și cerneală. Îi arătă apoi scaunul. Constantin se ghemui pe el și începu să deseneze linii după linii, desen după desen. Se aruncă asupra hîrtiei așa cum asaltează soldații o fortăreață. Ea se minuna, văzînd furia cu care lucrează. Se simți pierdută, înțelegînd că niciodată nu va putea să pătrundă în lumea magică a artistului, în momentele de adîncă concentrare. Gîndul îi produse o strîngere de inimă, socotind că actul de creație putea fi, cu siguranță, comparat cu elixirul dragostei. Desenele îl duseră pe Constantin la disperare. Liniile nu întruchipau ceea ce își imaginase. Lipsea o anumită proporție; lipsea și o anumită precizie. Volumele, ritmurile, liniile se mișcă mai ușor în imaginație decît pe hîrtie. Închise ochii. Linii confuze, într-un labirint de umbre îi trecură prin cîmpul subțire al imaginației. Acestea au fost urmate de flăcări de lumînare, dar lumînările erau așezate în poziții diferite și flăcările apăreau deformate. Transpiră. Trebuia să se întoarcă la prima imagine. Care era deci forma exactă a păsării? Mai avea nevoie de timp ca să dezlege enigma. Un geniu nu trebuie să știe neapărat cine-i conduce pașii. E de ajuns povara ideii. Știa că este pe drumul cel bun. Un drum spre o realizare epocală în sculptură. Cum de nu-i venise ideea pînă acum? Anatomia păsării îl încurcase: aripile și picioarele. Nu-i putea pătrunde tainele anatomice. Dar, brusc, înțelese: nici un fel de efort logic nu l-ar fi condus spre această descoperire. Era darul binevoitor al protectorului său. I-a fost dat, cînd nici nu se mai aștepta. Milarepa i-a condus, într-un fel, gîndurile prin hățișul evenimentelor, apoi, l-a copleșit cu daruri; chiar mai multe decît se așteptase. I-a dăruit forma păsării măiastre; și pe Elaine, în același timp.

Constantin își ridică mîinile și se rugă pentru a mulțumi. Spuse vorbele, însă, în românește: „O, Doamne; O, Doamne!" O apucă apoi pe Elaine de mijloc și începu să o învîrtă prin cameră.

„Ești nebun!" strigă ea.

„Da, nebun", răspunse el, închizîndu-i gura cu un sărut.

Capitolul XXVI

SPECTRUL DIN TRANDAFIR

Simţea din nou plăcerea să lucreze cu toate că nu putea să se concentreze. Forma flăcării căpăta conturul lui Elaine: lungă, subţire şi limpede. Auzi clinchetul argintat al vocii ei. O vedea apăsîndu-şi sînii, dorind să-i elibereze din strînsoarea cămăşii de noapte. Îşi aminti fiorul ce-o cuprindea cînd o mîngîia, cînd ea îşi ridică mîinile, întinzîndu-se din nou, cu faţa aprinsă, în aşteptare. Crezuse că va avea veşti de la ea în dimineaţa următoare; nu sosi însă nici un cuvînt. Chinuit de dorinţa de a o revedea, învinse totuşi impulsul de-a o căuta prin cafenele, şi continuă să lucreze pînă noaptea tîrziu. Se supără pe sine şi fugi din atelier; se plimbă în pas vioi pînă la marginea oraşului şi înapoi. Dezgustul se adăugă supărării cauzată de lucrul la pasărea ce refuza să prindă formă. Cioplise un bloc întreg de marmură, neştiind cînd să se oprească. Era un meşteşugar ciudat; reduse încetul cu încetul, milimetru după milimetru, blocul de marmură; reducerea era însă cu greu sesizabilă. Cînd făcu un pas înapoi ca să examineze lucrarea, îl cuprinse disperarea. Nu mai avea nici un rost să o şlefuiască. Făcuse o greşeală matematică. Ştia că avea să reia totul de la început, să reînceapă lupta nesfîrşită. Lovi cu ciocanul într-o altă bucată de marmură, mîndru de rezistenţa şi puterea sa fizică. Nu ai nevoie de putere pentru scris şi citit, îşi spuse. Sculptura însă are nevoie de muşchi, de forţă; dar oare de ce fel de putere este nevoie pentru a trăi şi a iubi, se minună el. Da, iubirea cere un anumit fel de putere; o putere care să lupte împotriva dezamăgirii şi zădărniciei. Dar spune-mi adevărul, îşi puse singur întrebarea: „Eşti, într-adevăr, îndrăgostit? Spune-mi simplu, nu te încurca în cuvinte. Fugi de tine însuţi? de arta ta? Pentru că nu poţi fi artistul care doreşti, trebuie să te ascunzi între sînii unei femei? De ce fug oamenii de ei înşişi? Şi unde se ascund? Într-o plasă ţesută din minciuni?

E dragostea pentru Elaine o pînză de păianjen după care te ascunzi?; să uiţi, să scapi de povara artei?"

Înainte de a se despărţi, Elaine îi promisese că va veni să-l vadă. E adevărat, nu spusese cînd. Marthe ar fi venit numaidecît. Nu şi Elaine. Pasul următor trebuia să-l facă ea. Dar era plină de toane.

Puse stavilă focului care se încinsese în sufletul său, dar acolo, în adîncuri, tot mai mocnea. Elaine îi spusese că îl iubeşte. La urma urmelor, ce este dragostea, dacă nu dorinţa arzătoare de-a fi alături de cel iubit? Dorea s-o vadă tot timpul, să n-o piardă niciodată din ochi. Era fascinat de gîndul de a-i schimba felul ciudat de-a fi. Uneori, i se părea trivială şi în acelaşi timp îndrăgostită, iubind cu pasiune. Spera să anihileze partea trivială din comportarea ei, căci ea se părea că nu-şi cunoaşte cîtuşi de puţin posibilităţile sufleteşti. Era complet dezorientată: nu ştia ce e bine şi ce e rău. Citise el undeva despre o femeie că *„Elle cherche les enfers"*. Era oare Elaine conştientă că apucase pe drumul iadului, în maniera în care şi Modi se distrugea pe sine?

Necăjit că nu a primit nici o veste de la ea, Constantin se hotărî s-o uite. Dar, într-un tîrziu, într-o după-amiază, ea apăru la uşă. Era fermecătoare cu pălăria, rochia şi pardesiul de culoarea coniacului. În timp ce-o strîngea în braţe, lui Constantin îi dispăru subit supărarea.

„Să mergem să cinăm în oraş", spuse ea. „Sînt lihnită de foame".

Lui îi era însă imposibil. Nu avea nici bani, nici haine, şi, pe deasupra, nu putea să-i vorbească ei despre astfel de necazuri. Pentru ea banii erau *ceva* ce sosea lunar de la bancă, un articol pe care oricine putea să-l primească prin poştă. Constantin rîse: „Dar, acum eşti aici şi vom cina acasă". Pentru ca să apară şi mai senzaţional, adăugă repede:

„Mă ajuţi; şi vei mînca ceva ce n-ai mîncat niciodată în viaţa ta".

Nu aşteptă aprobarea ei, ci îi scoase pardesiul şi îl agăţă în debara ca să-l ferească de praful de marmură din atelier. Găsi un halat curat şi-o ajută să-l îmbrace; vorbi, apoi, pînă cînd Elaine îi adresă întrebarea ce-l chinuise:

„Nu m-ai întrebat de ce n-am venit mai curînd?"

„Ai spus că vei veni să mă vezi. Ce altceva puteam face, decît să aştept?"

„Am spus eu asta? Şi eu te-am aşteptat tot timpul". Simţi reproşul din vocea ei.

„Dacă aş fi ştiut, aş fi zburat spre tine călare pe această pasăre". Mîna îi alunecă pe forma lată şi lustruită. „Asta e o pasăre?", întrebă ea.

„Dar nu e *Măiastra!*"

„*Măiastra?* Nu, e pasărea vieţii". Se uită la ea cu nedumerire. „Seamănă cu un pinguin mare". Constantin îşi privi opera cu tristeţe.

„Ai dreptate. N-a învăţat să zboare. Dar, într-o zi, o voi face să se ridice. Atunci nu va mai fi materie ci o operă de artă, vie".

„Şi eu, care credeam că lucrezi la portretul meu!"

Constantin rîse: „Îţi voi începe portretul imediat după cină. Dar acum trebuie să dau o fugă să cumpăr cîte ceva de la băcănie. Vei gusta din cea mai bună mîncare pe care o cunosc: musaca".

„Dă-mi mie lista. Fac eu cumpărăturile; pînă atunci, tu pregăteşte totul".

Elaine insistă şi îşi impuse punctul de vedere. El îi notă pe hîrtie următoarele: ceapă, cartofi, smîntînă proaspătă, carne de vită, unt, roşii, ouă, făină; îi mai spuse să-i pomenească numele doamnei Lanson, de la băcănia din josul străzii; ea va trece totul în contul lui. Dar Elaine îşi luă poşeta, îl sărută şi ieşi cu halatul pe ea, ca să nu fie tratată drept o doamnă din înalta societate şi, în consecinţă, încărcată la nota de plată.

În timp ce ea umbla după cumpărături, el aprinse focul în sobă şi pregăti o tigaie mare. Apoi, amestecă condimentele. Elaine se întoarse cu o plasă plină de cumpărături; cu faţa roşie din cauza efortului şi aproape leşinată din cauza greutăţii. Se afundă într-un fotoliu şi-l urmări pe Constantin, pregătind cina. Lucra fericit, fredonînd un cîntec vesel, absorbit complet de ceea ce făcea. Ea îl privea în tăcere, admirînd repeziciunea cu care mînuia totul. Mai întîi tăie ceapa în bucăţele şi o muie într-o lingură de unt topit. Tăie şi cartofii în felii foarte subţiri; apoi îi fierse în apă sărată, îi zvîntă într-un ştergar uscat şi îi presără cu făină. Apoi îi prăji în unt. Unse fundul tigăii cu unt şi puse în ea, în straturi, bucăţi de carne tăiată, ceapă şi cartofi. Prepară un sos de roşii pe care îl turnă peste stratul din tigaie; introduse tigaia în cuptor şi o lăsă acolo pînă cînd sosul scăzu. După aceea turnă în ea o jumătate de kilogram de smîntînă proaspătă; sparse patru gălbenuşuri de ou şi bagă din nou totul la cuptor, pentru trei minute.

Mîncarea fu gata mai repede decît se aştepta Elaine. Cînd s-au aşezat la masă, ciocniră un pahar de Bordeaux, iar Elaine se apucă să mănînce cu o poftă de ţărancă.

Cînd Constantin aprinse lampa de pe măsuţa de noapte, patul văzut de jos semăna cu un leagăn aurit, atîrnat de tavanul înalt. Pe cînd urca scările, să aprindă lampa, se uită înapoi şi o văzu pe Elaine, dezbrăcîndu-se. Nu purta niciodată corset şi rămase goală cît ai bate din palme. Îşi întinse mîinile spre el; semăna cu o zeiţă generoasă, pierdută printre formele abstracte ce-o înconjurau. Constantin se înfioră. Niciodată nu simţise o dorinţă atît de copleşitoare şi aproape iraţională de-a fi cu ea. Dorinţa de-a o avea era ca un foc ce-i legase reflexele cu asemenea noduri, încît degetele refuzau să-l mai asculte. Gol ca un satir, alergă în jos pe scări, o cuprinse în braţe, şi urcă cu ea spre pat.

Pasiunea lor se dezlănţui nesăţios. Nu erau în stare s-o potolească. În sfîrşit, în lumina răsăritului, căzură într-un somn odihnitor.

Cînd se treziră, aproape de amiază, el simţi nişte ochi privindu-l ciudat. Elaine îi zîmbi şi îl sărută matern, spunîndu-i „bună dimineaţa". „Ochii tăi zîmbesc mereu; sînt mereu numai zîmbet. Dar, cum faci să-ţi zîmbească barba? Jur că barba ta rîde şi ea".

Constantin se trase de barbă gînditor şi adoptă o privire severă. „Şi acum rîde?"

„Da, bineînţeles. Ai fost vreodată supărat cu adevărat? Atît de supărat încît să arunci şi să spargi tot din jurul tău?" Îi vorbea de parcă l-ar fi îndemnat spre aşa ceva.

„Ce te face să vorbeşti aşa, într-o dimineaţă atît de frumoasă? Ar trebui să fii numai zîmbet".

„Nu; urăsc dimineţile. Tot timpul am impresia că am trecut prin coşmare îngrozitoare. Probabil am visat ceva urît, dar nu-mi amintesc ce anume". El observă din nou ceva sălbatic în ochii ei.

„Ştiu atît de puţine despre tine! Bănuiesc că ai avut o copilărie nefericită. Tatăl tău a fost prea sever cu tine?"

Elaine simţi dorinţa de a-l necăji; să-i tulbure liniştea, siguranţa, să-l scoată din fire. Dar el, se uită la ea cu respect, aproape cu veneraţie. Măcar de-ar fi brutal. Are muşchi tari. S-o rupă în bucăţi. Era atît de sănătos! Observase că umbla cu pasul elastic, al unui balerin. Era ţăran, şi totuşi nu era. Exista ceva liniştit în el, liniştit şi totuşi puternic. A avut voinţa să o cucerească. Îi venea uşor să-i trezească dorinţele.

La fel de pasionat ca şi ea. Era oare destul de bărbat ca să ia pieptiş viaţa; să o prindă de gît şi s-o modeleze după vrerea lui? În timp ce gîndea astfel, spuse:

„Nu era tatăl meu. Mi-a fost tată vitreg!"

Constantin se încruntă. Nu-i plăcea să-şi amintească de tatăl său vitreg, care-l forţase să fugă de acasă, în copilărie. „Un tată vitreg nu poate da dovadă de înţelegere", răspunse el.

„Nu, tatăl meu vitreg era *prea* înţelegător. Avea foarte mulţi bani şi obţinea tot ce-şi dorea. Obişnuia să vină în camera mea şi să mă sărute, zicîndu-mi noapte bună. De fiecare, dată, însă, mîna lui întîrzia mai mult pe coapsele mele. Totul a continuat luni de zile. Aveam aproape cincisprezece ani pe atunci. Îmi făcea mici cadouri; tot felul de bijuterii. De fiecare dată cînd îmi dăruia ceva, sărutul lui se prelungea. Apoi a venit seara cînd am fost a lui".

Constantin era prea şocat ca să mai spună ceva. Elaine continuă să-şi amintească lucruri şi mai oribile, scormonind colţurile cele mai întunecoase ale sufletului ei. Mama a aflat de această legătură, şi, geloasă, a trimis-o la o mănăstire în Franţa. Acolo, a întîlnit-o pe Nouche. Şi-au dedicat tot timpul încercărilor de-a ocoli disciplina severă a călugăriţelor în haine negre, pentru care cea mai mică dorinţă însemna un păcat. O dată au mituit grădinarul, care le-a lăsat uşa din spate deschisă. Puteau astfel să pornească în aventură în timpul nopţilor şi se întorceau abia în zori.

Călugăriţele n-au ştiut nimic, pînă cînd fetele au început să primească scrisori de dragoste înflăcărate de la adoratori; corespondenţa celor de la mănăstire era citită şi astfel, adevărul a ieşit la iveală. Au fost pedepsite cu regim sever. Îşi petrecură o săptămînă întreagă pe întuneric, numai cu apă şi pîine. Apoi după o săptămînă de penitenţă, au trebuit să se roage îndelung, pentru ca Dumnezeu să le ierte păcatele. Se hotărîră să fugă de la mănăstire. Au reuşit să evadeze în lumea de noapte a Parisului. Au avut de înfruntat hoţi şi criminali; au băut atît de mult, încît nici nu mai băgau în seamă aşternuturile din paturile deocheate în care le ducea te miri ce bărbat. Reuşiră să evite poliţia timp de cîteva luni. În cele din urmă, nemaiavînd bani, au căutat de lucru; apoi, totul s-a aflat. Tatăl ei vitreg a cheltuit o avere ca numele lor să nu apară în ziare. A murit curînd după aceea, lăsînd-o pe ea moştenitoare unică a unei averi imense, pe care a obţi-

nut-o abia la majorat. Mama a murit şi ea nu mult după aceea, fără să o ierte.

Elaine vorbea calm, ca şi cînd toate aceste lucruri i s-ar fi întîmplat altcuiva; nu era deloc emoţionată. Apoi, se uită la el să vadă ce efect au avut vorbele ei. Constantin stătea nemişcat; privea în gol, complet năucit. După o tăcere lungă Elaine îl întrebă: „Nu spui nimic? Eşti chiar aşa de surprins?!"

„Da", reuşi Constantin să spună. „Sînt şocat. Ştiu că mai ai multe de spus, dar nu mai vreau să aud nimic. Ce s-a întîmplat cu sufletul tău?" El suspină, cînd puse această întrebare, dar adăugă blînd: „Sufletul tău are nevoie de ajutor".

„Sufletul meu? Dacă vrei să spui, lăsînd la o parte orice convenţie, că mi-am făcut de cap şi m-am simţit bine; că sînt sănătoasă şi frumoasă şi cu toate acestea sînt nemulţumită şi nefericită; că mă plictisesc de moarte tot timpul, că viaţa nu mai are nici un rost pentru mine; da, într-adevăr, atunci poţi spune că am nevoie de ajutor".

„Nu, nu e vorba de asta!" Constantin nu găsea nici o vorbă potrivită, pe care s-o spună femeii frumoase ce stătea întinsă lîngă el.

I-a destăinuit, îşi zise, păcatele din dorinţa de-a se umili; el, însă, refuza să vadă în ea o fiinţă plină de vicii. Nu putea fi adevărat. Credea sincer că e stăpînită de porniri întunecate şi dăunătoare, dar ele puteau fi suprimate, făcînd apel la sufletul ei curat. Îi atinse obrazul şi zise: „Vom fi împreună şi vom învinge răul".

„Avîndu-te lîngă mine, s-ar putea să te stric. Nu ţi-e frică?"

El o privi cu nedumerire; cum putea o femeie atît de frumoasă şi de plăcută să fie stăpînită de asemenea gînduri?

„Nu", răspunse el.

„Nu te mai gîndi la asta. O altă fiinţă vorbeşte în Elaine care e lîngă mine. Vom lupta împreună".

Fu cuprins de o dorinţă nebună, de parcă s-ar fi grăbit să obţină încuviinţarea ei înainte de-a se despărţi. De data aceasta, însă, a fost aspru şi brutal şi ea ţipă de durere. Ţipetele ar fi răsunat sinistru, ca o presimţire, dacă nu ar fi exprimat plăcerea nebunească pe care o împărtăşeau.

Capitolul XXVII

IUBIRE DIABOLICĂ

Trecu încă o săptămînă fără Elaine. Veştile de la ea sosiră apoi sub forma unei invitaţii calde la o serată, pe care o dădea la ea acasă. Scrisoarea era scrisă ca şi cum nimic n-ar fi tulburat liniştea aparentă a dragostei lor; tocmai acest fapt îl îngrijora pe Constantin. Menţiona foarte laconic că serbarea era în onoarea lui Filippo Tommaso Marinetti, care promisese să vorbească şi să recite. Auzind de Marinetti, pe Constantin îl cuprinse un tremur de mînie. Dar de unde să ştie Elaine că Marinetti reprezenta tot ce detesta el mai mult? Fără îndoială că şi ea fusese atrasă de faima lui ieftină. Într-adevăr, acesta, ca poet futurist, crease senzaţie peste tot. Chiar şi Apollinaire, în rubrica sa săptămînală despre artă, îl denumea vestitorul omului nou. Totuşi, se gîndi Constantin, ar fi fost imposibil ca Elaine şi Marinetti să nu se întîlnească. Aparţineau amîndoi boemei aristocratice. Marinetti era senzual şi monden; se simţea ca acasă în saloanele rafinate, căptuşite cu pluş, frecventate de elita Parisului; în atmosfera rarefiată a bogăţiei şi privilegiului, a plictiselii. Unde luau naştere valori estetice, Marinetti putea fi văzut peste tot: în cercurile mondene ale societăţii pariziene, în lojele teatrelor, în cafenele şi saloane. Constantin observase că Marinetti avea înclinaţie spre dandism, spre sclivisire. Purta tot timpul o pereche de mănuşi şi baston. Mănuşile, de un alb imaculat, erau răsfrînte la manşetă. Dăduse dovadă de energie inepuizabilă, potrivită mai degrabă cu aceea ce-i prisoseşte unui atlet, decît cu înfăţişarea lui. Se amesteca în tot felul de scandaluri şi Constantin auzise că lua lecţii de box ca să se poată apăra. Obsedat de „misiunea mesianică" de a crea supraomul viitorului, el pusese bazele unei şcoli de artă în Italia şi acum îşi predica evanghelia prin toate capitalele Europei. Devenise un fel de Mesia al exaltării şi dorinţei triumfătoare. Cerea să fie prezentat ca întemietorul unei religii unice, propovă-

duind o nouă definiţie a păcatului, acordînd importanţă deosebită răsplatei pe pămînt în locul unei lumi de apoi, incerte. Ridica în slăvi descoperirea avionului şi a automobilului, a vitezei şi a războiului. Puterea divină şi-a dovedit inexistenţa înafara omului; diavolul nu era decît neputinţa individului de a se realiza. Proclama necesitatea unor noi atitudini psihologice: raţiunea temperată trebuia înlocuită cu furia copilărească, cu comportarea sălbatică, nebunească. Pentru a sublinia aceste „valori", devenea el însuşi un adevărat spectacol, pe oriunde trecea. Se lăuda că are 50000 de discipoli şi că numărul lor va spori pînă la 500000; apoi va ajunge de ordinul milioanelor, pînă cînd, într-o zi, ideile lui vor cuprinde Europa şi, însfîrşit, întreg globul.

Constantin nu se simţea în largul său la seratele date de Elaine; întîlnea aceleaşi, mereu aceleaşi, strălucite personalităţi ale avangardei pariziene. Şi de data aceasta, Elaine îl întîmpină prietenește, dar fără pic de emoţie. Ca de obicei, era încîntătoare, într-o rochie îndrăzneaţă, o noutate a lui Paul Poiret, care trezise admiraţia feminină a Parisului. Constantin o privea cu ochi bolnavi de dragoste.

Un mic podiu fusese aranjat, într-un colţ al unei camere, dealtfel plină de scaune pentru musafiri. O perdea neagră masca pe însoţitorii lui Marinetti, împreună cu tobele şi instrumentele pe care le aduseseră cu ei.

Marinetti, într-un elegant costum alb, îşi începu reprezentaţia proclamîndu-se urmaş al lui Nietzsche:

„Da, sînt tipul inuman, artificial, crud, atoştiutor şi combativ. Sînt omul multiplu. Îmi amestec sîngele cu fier. Mă hrănesc cu electricitate. Singura mea plăcere este pericolul. Dorinţa mea zilnică e să fiu privit ca un erou.

Sînt omul care va înlocui cenuşa proaspătă a trecutului, cu lava incandescentă a viitorului. Moarte romantismului! Înlocuiţi nudul din artă şi dragostea din literatură! Moarte lui D'Annunzio şi obsesiei sale plictisitoare, languroase despre dragoste! Prea multă pace ne-a moleşit. Vom înlocui dragostea cu patriotism şi război".

Scoase apoi un revolver din buzunar. Tobele de după cortină, începură să bubuie. Marinetti ţinti cu gloanţe oarbe.

„Numai războiul poate da sănătate lumii! Ce e frumosul? Artificiu. Ce este arta? Viteză. Ce este romantismul? Canalele murdare ale Veneţiei. Eu spun să umpleţi canalele fetide ale Veneţiei cu ruinele palatelor leproase. Destul cu turnurile de fildeş, cu viaţa plicticoasă a visătorilor! Noul artist va în-

văţa mişcarea agresivă, febra insomniei, pasul iute; va învăţa să facă tumbe, să boxeze, să se bată cu pumnii".

Ascultătorii îşi reveniră încetul cu încetul de pe urma cascadelor de vorbe şi începură să-l fluiere. Marinetti îşi încleştă pumnii şi-i ridică deasupra capului. „În teatrul Mercadante din Neapole, am fost fluierat timp de o oră. Au aruncat cu o portocală în mine. Am curăţit portocala şi am tot supt din ea pînă s-au oprit din fluierat".

Atîta cutezanţă paraliză voinţa auditoriului. Fluieratul încetă. Marinetti îşi îndreptă pistolul către spectatori şi ţipă: „Aşa vom pune capăt fluierăturilor. Tot aşa vom distruge ideile sentimentale care ţin de trecut. Vom da foc bibliotecilor; vom inunda muzeele; mi se spune că sînt nebun: pentru mine acesta e un titlu de onoare". Lui Constantin nu-i veni, la început, să creadă că există cineva care să-l ia în serios pe orator şi începu să rîdă. Cîţiva aplaudară. Marinetti începu să recite din poeziile sale bombastice cu o asemenea fervoare încît transpiraţia îi curgea de pe faţă, iar venele i se umflaseră şi erau pe punctul de-a plesni. Fiecare poezie era însoţită de sunete ce proveneau de după cortina neagră — lătratul puştilor mitralieră, lovituri de tun şi zgomotul rotoarelor. Cînd se considera necesar, unul dintre discipolii săi bubuia furtunos într-o tobă. Marinetti îşi încheie discursul sforăitor într-un ropot de aplauze. Constantin băgă de seamă că ochii lui Elaine erau strălucitori, faţa îmbujorată, şi aplauda frenetic. Cu durere în suflet, el mai observă că şarlatanul cîştigase auditoriul. Marinetti era vesel şi se apropie de oaspeţi. Cineva îl întrebă cum va arăta sculptura cea nouă. Rupse cîteva rămurele dintr-un arbust, din camera alăturată, le legă cu aţă de o cutie de chibrituri şi îşi agăţă creaţia de un candelabru. Uitîndu-se ţintă la Constantin, spuse: „iată sculptura viitorului".

Constantin zîmbi amar şi replică cu voce tare: *„Monsieur* Marinetti declară că va distruge arta trecutului. Nu a făcut altceva, de fapt, decît să demonstreze că nu cunoaşte deloc arta trecutului".

Marinetti roşi şi se apropie ameninţător de Constantin. Scoase brusc revolverul din buzunar şi goli gloanţele oarbe. Apoi luă un glonte adevărat, îl introduse în pistol şi îndreptîndu-l spre faţa lui Constantin îi şuieră printre dinţi:

„Onomatopeea abstractă este expresia sonoră şi inconştientă a celor mai complexe şi misterioase variaţii ale sentimentelor noastre. Cară-te, cară-te, cară-te nu are nici un sunet,

corespondent în natură sau în vreo maşinărie. Te-aş sfătui să te cari dracului de aici".

Cuvintele, spuse printre dinţi, au fost însoţite de gesturi atît de caraghioase, încît Constantin se prăpădi de rîs. Marinetti îşi îndreptă revolverul spre un colţ al camerei, unde se afla statuia unei nimfe; ochi cu grijă, apoi ţinti. Glontele străpunse ochiul de marmură al nimfei. „Iată ce cred eu despre sculptura trecutului".

Elaine privise speriată demonstraţia de forţă şi scînci nervos, cînd încordarea scăzu. „Mi-ai distrus nimfa preferată!" Marinetti îi ridică mîna spre buze şi ţinînd-o strîns îi spuse: „O înlocuiesc cu prima statuie futuristă pe care Boccioni o va face în Italia. Te asigur că va fi infinit mai valoroasă". Apoi, îi spuse ceva în şoaptă şi Elaine îşi retrase mîna cu teamă.

După ce ordonă valetului să-i aducă bastonul şi mănuşile albe, le făcu un semn însoţitorilor, care se adunaseră în jurul lui; îşi puse monoclul şi ieşi cu aroganţă. Discipolii îl urmară cu precizie ostăşească. Marinetti regizase o ieşire dramatică, ce îşi atinse scopul: musafirii rămaseră uimiţi şi reduşi la tăcere pînă cînd uşa se închise în urma lui.

„Însfîrşit, putem respira din nou", spuse Constantin tare.

„Mi-e teamă că l-ai jignit", îi reproşă Elaine.

„Orgolioşii se jignesc foarte uşor", răspunse Constantin. „Ca băşica de porc: la cea mai mică împunsătură se sparge".

„Nu fi atît de drastic, doar pentru că el e altfel".

„Este tot atît de diferit ca şi soare-răsare de soare-apune, ca şi urcuşul spre putere de cel spre cunoaştere raţională, spre cultură. Ar controla natura cu maşinile lui, dar nu-şi poate stăpîni nici măcar pornirile". Constantin accentua fiecare cuvînt, dorind ca Elaine să înţeleagă că s-ar putea referi şi la ea. Ea îi atinse mîna spre a-l calma. Simţind răcoarea mîinii ei şi văzînd inelul de peruzea, dăruit de el, se linişti imediat, ca de o atingere magică.

„Pot să rămîn astă-seară?" şopti el.

„Nu, nu, vin eu mîine".

Refuzul lui Elaine veni ca o lovitură de cuţit; cu toate acestea întîrzie pînă cînd plecară aproape toţi. Era fericit că putea sta în preajma ei, să privească cu colţul ochiului faţa ei scînteietoare; să-i asculte cascadele de rîs cristalin, în timp ce se distra în compania musafirilor. Era o suferinţă cumplită. Cînd îi strînse mîna la plecare, Elaine tresări. Îl sărută uşor

pe obraz şi Constantin plecă fericit, gîndindu-se la ziua ce avea să urmeze.

Era o noapte caldă de mai, şi se hotărî să meargă pe jos spre casă. Sub un castan, ceva mai departe, observă o maşină albă, parcată. În ea, la volan, stătea un bărbat în costum alb. Trecu strada şi, din curiozitate, se uită la maşină. Îl recunoscu pe Marinetti care fuma o ţigară. Un gînd îngrozitor îi trecu prin minte; castanul i se păru deodată plin de lilieci negri. Se îndepărtă de maşină ca să nu fie observat; apoi se opri şi aşteptă. După o jumătate de oră, bărbatul în alb porni maşina, în timp ce Constantin se întoarse încet spre locuinţa lui Elaine: maşina era parcată aici, la oarecare distanţă de casă. Marinetti dispăruse. Simţindu-şi picioarele ca de plumb, coborî pe Rue Jacob şi se aşeză sub un copac, vis-à-vis de gardul de fier înalt, unde stătea portarul. Minutele se transformară în ore, tot atît de îngrozitoare ca şi picăturile de apă din tortura chinezească. Creierul îi era parcă plin de rumeguş. Refuza să gîndească. Stătu aşa, prostit, ca într-o stare cataleptică, pînă aproape de revărsatul zorilor, cînd Marinetti ieşi uşor pe poarta de fier şi se grăbi spre maşină. Constantin o porni încet spre atelierul său; dar, atît de încet încît ajunse acolo în plină zi. Căzu greoi pe pat, fără să se dezbrace şi adormi buştean. Dormi toată ziua şi se trezi cu o durere de cap înfiorătoare. Îşi aminti cu multă tristeţe de noaptea trecută; simţi pumnii încleştîndu-i-se şi corpul încordat, de parcă l-ar fi strins de gît pe Marinetti. Nu simţise nici o altă dată o ură atît de intensă; emoţiile îl copleşeau. Încercă să se concentreze pentru a reuşi să se stăpînească. Execută exerciţii de respiraţie yoga, dar senzaţiile dureroase, de ură şi gelozie, rămaseră tot atît de puternice ca înainte; dorinţa nebunească de a-l strînge de gît pe Marinetti nu-l părăsise încă. Orgoliul rănit îl durea ca o rană deschisă. Încercă apoi să se elibereze de această stare. Cu ce drept se considera el stăpînul lui Elaine? Ea se mîndrea spunîndu-şi „femeia modernă", independentă, descrisă în reviste ca un tip nou de monstru. Îi spusese doar că avea dreptul, întocmai ca bărbaţii, să-şi satisfacă orice plăcere. În spatele pojghiţei de politeţe se ascundea un implacabil „nu-mi pasă", pus în evidenţă de faţa palidă şi buzele de un roşu sîngeriu, care îţi aminteau, uneori, de un vampir. Şi nu era oare atitudinea aceasta faţă de bărbaţi, caracteristică vampirilor, hrănindu-se din emoţiile şi dragostea lor, schimbîndu-i des, în timp ce ademenea o altă victimă?

Era o femeie senzuală, netulburată de nici o urmă de puritate. De fapt își trăise viața într-o lume privilegiată: banii îi dăduseră posibilitatea de-a alege, și deci nu avea de ce să-și domolească dorințele. Îndrăzneala îi sporea fascinația; ceea ce n-o scădea cu nimic în ochii lui, dimpotrivă o dorea la fel de mult. O considera însă o victimă. Era scuza pe care o acorda femeii iubite. Libertatea infinită ce i-o permitea bogăția putea doar să-i intensifice dorința de auto-distrugere, care o copleșea din cînd în cînd. Pentru *el*, ea era o ființă plină de patos, un suflet chinuit, ce nu avea nicio scăpare, dacă *el* nu va încerca să o scoată cu ajutorul voinței din acest mediu înveninat. Inevitabil, dacă n-o va ajuta, Elaine va rămîne nesimțitoare și vulgară!

Ținîndu-și promisiunea, Elaine sosi în atelier în jurul cinei. Era îmbrăcată într-o rochie galbenă, mulată pe corp. Purta o pălărie cloș, cochet așezată. Apariția ei fu zdrobitoare. Conștientă de efect, îl sărută pe Constantin fără ardoare, rece și calmă, cu toate că ochii îi evitară un timp privirea. Fu încîntată de un cap al ei, lucrat de Constantin în ghips, spunînd că mîinile așezate lîngă obraji, aduceau o notă de feminitate încîntătoare. Capul, în formă de ou, semăna puțin cu al ei și, ca să întărească adevărul spuselor, îl sărută ușor pe sprîncene.

În timp ce vorbeau, Constantin își dădu seama că Elaine devenea din ce în ce mai supusă. Nu o întrebă nimic; îi era destul că o vedea simțindu-se vinovată. Pentru a-i dovedi că o iertase, o sărută ușor pe buze. Elaine îi aruncă o privire tăioasă, întrebătoare. Știa cumva despre ceea ce se întîmplase cu o noapte înainte? Nu avea desigur nici o dovadă; totuși, intuiția ei feminină bănuia ceva. De aceea îl mustră în treacăt: „Trebuia să mă fi luat cu tine noaptea trecută. Nu știu ce s-a întîmplat. Uneori nu mai pot avea încredere în mine".

Constantin evită reproșurile; ar fi fost lipsite de bun simț, ar fi agravat doar tensiunea ascunsă ce exista între ei. Îi apropie capul de umărul său și o îmbrățișă spunîndu-i blînd: „N-ai nici cea mai vagă idee despre cum trăiești și ce faci. Ești absolut falimentară la capitolul acesta. Îți satisfaci oricînd, orice moft. Îți dezvălui slăbiciunea și oricare neisprăvit poate profita de ea".

Înțelepciunea vorbelor o încurcară, știind cît de pasionat poate fi. Se simțea mică în fața lui. De aceea, se ghemui lîngă el, gest care trezi în Constantin instinctul protector.

Nici măcar nu vezi cîte suflete necurate mișună prin preaj-

ma ta; abia aşteaptă să-ţi distrugă voinţa. Nimic nu i-ar încînta mai mult decît să te acapareze cu totul. Primul lucru pe care trebuie să-l faci e să-ţi dai seama de această realitate tristă".

„Da, ai fără îndoială dreptate", murmură ea. „Uneori cînd mă uit în oglindă îmi văd în ochi nemulţumirea. Am visat întotdeauna să găsesc un bărbat care să aibă grijă de mine".

Sinceritatea ei îl încurajă să-i vorbească despre convingerile sale spirituale:

„Dăm prea multă importanţă suferinţei în general. Micile noastre dorinţe sînt alimentate de legătura dintre noi şi lucruri. Toate acestea trebuie însă să dispară pentru ca marele *eu* să se nască şi să existe. De cele mai multe ori nu realizăm ce facem. Atunci sîntem ca nişte somnambuli; trebuie deci să ne dăm seama, în primul rînd, că aşa nu sîntem liberi. Gîndeşte-te la lucrurile pe care le doreşti şi pe care le faci. Aproape toate sînt reacţii mecanice ale obişnuinţei. Trebuie să ne disciplinăm pe noi înşine, emoţiile, minţile; trebuie să începem bătălia spirituală". Înţelegea ea oare? Cum să-i descrie lupta pentru curăţenia sufletească, fără să o plictisească. Dar Elaine simţea nevoia să fie mustrată; de aceea îi spuse încurajator: „Am fost rea. Ar trebui să mă închizi într-o pivniţă şi să-mi dai doar apă şi pîine timp de-o săptămînă. Aş avea vreme destulă să mă gîndesc". Constantin rîse.

„Nimic nu mi-ar place mai mult decît să te închid, aici, o săptămînă şi să nu las pe nimeni să intre. În acest timp ai învăţa cum să *nu* gîndeşti".

„Să nu gîndesc?", întrebă ea nedumerită. „Oare e cu putinţă?"

„Da, gîndul poate fi depăşit de imaginaţie. N-ai fost niciodată în stare să-şi cercetezi adîncurile minţii pentru că ai agitat doar suprafaţa acestui lac adînc. Cînd vei învăţa să reduci la tăcere activitatea mintală, lacul se va linişti. Îi vei putea pătrunde atunci adîncurile şi vei găsi acolo lumina interioară. Eul încetează să mai existe. Astfel, te eliberezi de tirania dorinţelor, grijilor, a necazurilor, vei evada din tine însăţi şi vei cunoaşte adevărata fericire. Întreaga ta fiinţă va fi în armonie cu Universul".

Elaine îl privea uimită:

„Ceea ce-mi spui e fascinant şi nu seamănă deloc cu ceea ce m-a învăţat Gurdjieff. El îmi spune să-mi cultiv la maximum cele două naturi opuse: calmul şi anarhia; să învăţ să le împac pentru a putea trăi mai intens. Tot ce-am reuşit

să fac, e că am introdus din ce în ce mai multă anarhie în viaţa mea".

Constantin clătină din cap:

„Cum ar putea ideile lui Gurdjieff să te conducă spre eliberare? Calmul şi anarhia vor rămîne pentru totdeauna în conflict. Diferenţa dintre un nebun şi un înţelept e că înţeleptul ştie să-şi controleze răbufnirile violente".

„Bine, să zicem că eu sînt nebunul şi tu înţeleptul", glumi Elaine. „Ce mă sfătuieşti să fac?"

„Tu singură mi-ai dat ideea", îi răspunse Constantin „rămîi cu mine, aici, o săptămînă. Rupe orice legătură cu lumea înconjurătoare. Încearcă să-ţi concentrezi spre tine toată atenţia; să-ţi urmăreşti şirul gîndurilor. Poate spre sfîrşitul săptămînii hora lor haotică va încetini. Intuiţia va apare misterios. Urmeaz-o. Ea va transforma dorinţele senzuale în dorinţă pentru adevăr, pentru cunoaştere. Numai aşa binele poate învinge răul".

Elaine rămase sceptică:

„Gurdjieff a studiat cu asceţi, în India. Cine a fost profesorul tău?"

„N-am avut nici un profesor. Am învăţat singur, atît în artă, cît şi în gîndire. Am căutat mereu sursele originare pentru arta mea şi am procedat la fel ca să găsesc răspuns la întrebările pe care mi le-am pus. Atît răul cît şi binele sînt fapte ale noastre; nu se nasc cu noi. Trăim într-o lume lipsită de valori. *Noi* trebuie să le descoperim pe cele adevărate".

Cucerită de sinceritatea lui, ea îi cuprinse gîtul cu mîinile.

„Vei fi dascălul meu timp de-o săptămînă. Dar înainte de a mă elibera de toate dorinţele, să-l lăsăm pe Gurdjieff să ne călăuzească. E bine ca centrul voluptăţii să funcţioneze cu energie proprie", spuse, privindu-l cu înţeles.

Perversă şi carnală cum e, se gîndi Constantin, o voi avea lîngă mine pentru a o remodela, timp de-o săptămînă. Ideea îl încînta. Dar simţi că o doreşte şi o duse sus.

Constantin încercă să-i pondereze cel puţin unul din capricii. Nu avusese intenţia să-i dea lecţii, dar provocarea fusese irezistibilă; dorea să vadă cît de departe poate să o conducă spre acea pace interioară promisă. Cred, se gîndi el, că voi reuşi să o liniştesc şi s-o apropiu de mine. Dacă aş putea s-o rup de „prietenii" ei, să o fac să-şi dea seama de influenţa lor nefastă.

Elaine îşi aduse un geamantănaş cu ea. Le spusese servitorilor că pleacă într-o excursie pentru cîteva zile nelăsînd nici

o adresă. Din dorința de-a ieși din atelier cît mai puțin, Constantin cumpără de-ale gurii, de ajuns pentru o săptămînă.

Își începu lecțiile cu un ceai. Arse tămîie și puse un trandafir într-o vază mică de flori. Ascultară în tăcere cum fierbe apa pe cărbunii sobei. O rugă să privească la *Măiastra* așezată în spatele trandafirului: *Măiastra* simboliza eliberarea spiritului de materie. „Gîndește-te la cuvîntul sacru *Om*", o învață Constantin. „E un cuvînt care se identifică cu ceea ce numim Dumnezeu. Imaginează-ți *Omul* ca fiind lumina atotputernică, dragostea atotcuprinzătoare, ritmul cosmic, creativitate mereu prezentă, cunoaștere nelimitată. Consideră-l treapta cea mai înaltă pe care o va atinge conștiința noastră. Această stare poate fi atinsă numai îndepărtînd din minte gîndurile rătăcitoare, dorința neclară, stînjeneala. Asemenea celorlalte lucruri de preț, eliberarea nu poate fi obținută fără efort".

Luă ceainicul și umplu o ceașcă, pînă cînd ceaiul se revărsă în farfurioară, apoi, pe masă.

„Ce faci, de ce torni într-una? S-a umplut ceașca".

Constantin se așteptase la această întrebare. „Tu ești ca această ceașcă", răspunse. „Ești plină de părerile tale. Cum poți să te pătrunzi de spiritul *Omului* pînă cînd nu golești ceașca?"

Nu-și pierduse vremea în zadar. Astfel, cînd au parcurs exercițiul de respirație, rostind ritmic cuvîntul *om*, ea încercă să nu se mai gîndească la nimic. După jumătate de oră însă se plictisi și spuse iritată: „E imposibil să nu gîndești".

„Este posibil, replică el, dar trebuie să exersezi mereu. Nu poți obține acest lucru peste noapte, așa cum nu poți îndepărta egoismul doar dorind ca el să dispară. Încearcă să-ți scrutezi gîndurile tot timpul. Poți să gîndești cu voce tare. Va trebui să trecem prin mai multe etape. Prima este să nu-ți fie rușine de gîndurile tale. Lasă-le libere. Privește-le! Unele îți vor place, altele nu. Esențialul e să nu-ți fie teamă de ele, chiar dacă te îngrozesc. Spune-le tare și le vom orîndui la dreapta și la stînga".

Dar toate eforturile lui de-a o face să treacă prin acel moment de meditație adîncă au rămas zadarnice. Îi cerea prea mult.

Trecură destul de ușor peste etapa întîi: *dharma.*

Își concentrară atenția asupra păsării sculptate. Dar gîndurile vorbite din *dhyana,* contemplația, erau cu totul altceva. Rostite cu voce tare, ele trebuiau altfel orînduite: cele fru-

moase la dreapta, cele urîte la stînga. Constantin îi promisese calmul după ce avea să realizeze îndestul detaşarea, *dhyana*, pentru a-şi analiza gîndurile. Dar acestea avură un efect contrar asupra ei. Îi aminteau de Nouche, de Marinetti şi Gurdjieff. Nu îndrăznea să le spună. Deveni extrem de agitată şi refuză să continue „jocul".

„Dar adevărul te va elibera, te va conduce spre *ramadhi*", o rugă Constantin.

„Sînt anumite lucruri cu care nici chiar eu nu sînt de acord. Nu vreau să mă gîndesc la ele, deoarece sînt îngrozitoare. Dacă aş vrea să mă spovedesc, m-aş duce la un preot. Tu tai prea adînc şi mă doare. Deci, sînt o mică bestie. Urăsc, mi-e teamă, mă îndoiesc, sînt supărată. Ce altceva vrei să mai ştii despre mine? Eşti ca un copil care se distrează rupînd aripile fluturilor".

I se iviră lacrimi în ochi, şi Constantin se ridică să o mîngîie.

„Nu te-am mai văzut plîngînd. Nu e chiar atît de rău. Te iubesc şi vreau doar să te fac fericită. Hai să uităm totul. Vino, să ne îmbătăm împreună. Îl vom vizita pe diavol pînă cînd se plictiseşte de noi; şi ne va lăsa în pace".

Brusca schimbare a lui Constantin o uşură pe Elaine ca şi cînd el ar fi jucat teatru pînă atunci. Fu în stare să zîmbească. Apoi, recunoscătoare, îl sărută cu pasiune.

Săptămîna se transformă într-o petrecere prelungită. Cu tristeţe, Constantin trebui să recunoască că Elaine îl transformase într-un sclav al pasiunilor ei. Dar o iubea atît de mult, încît conştiinţa îi dădu puţină bătaie de cap.

Capitolul XXVIII

ASURA

Elaine îşi comandase un bust din marmură, dar mult timp Constantin nu ştiu cum să înceapă.

În cele din urmă, făcu o faţă de manechin, goală în interior, cu nişte ochi enormi, proiectaţi pe forma ovoidală, avînd ceva monstruos în ea. Ochii mari, bulbucaţi, exprimau mai degrabă şiretenie decît nevinovăţie. Privirea lor hipnotică era mai mult seducătoare decît provocatoare. Încercase să evoce imaginea femeii moderne pe care o vedea ca pe o răsfăţată, căutînd să-i acorde cu orice preţ un statut egal cu al bărbatului. Era tulburat de ceea ce făcuse, fiindu-i teamă că Elaine va refuza lucrarea, socotind-o fantomatică, nepămîntească. Nici prin cap nu-i trecea lui, atunci, că acest cap aplecat de manechin, într-o zi se va uita, de milioane de ori, din vitrinele magazinelor din întreaga lume, după femeile moderne.

Cînd şi-a văzut bustul, Elaine fu intrigată. Recunoştea că este ceva sofisticat şi la modă; atît de singular în felul lui, încît era convinsă că va deveni subiect de controversă. Scoase din poşetă două bilete la un spectacol de dans dat de Loie Fuller, în seara aceea. Cînd i-a dat biletele, i-a înmînat şi un cec de 5.000 de franci. Era mult peste suma la care se gîndise Constantin. Se simţi încurcat, gîndindu-se că probabil astfel ea îl plătea şi pentru dragostea lui. Era pe punctul de-a protesta, cînd ea îl opri şi-i spuse: „Nu vreau să aud o vorbă despre bani. Aştept să mă scoţi mai des în societate, ca răsplată pentru clienţii pe care ţi-i voi aduce".

Banii lui Elaine îl scutiră de efortul de-a mai lucra la tîmplar, cel puţin pentru o perioadă de timp. În schimb află că rolul bărbatului bine îmbrăcat, ce trebuia s-o escorteze pe remarcabila Elaine Feyre, era foarte costisitor. Erau văzuţi împreună peste tot; în cafenele şi la spectacole. Această viaţă nouă îl ameţi pe Constantin; se cheltuiau în ritualul zilnic al

plăcerii. Se mira de numărul mare de oameni care nu aveau alt scop în viaţă decît să bea prin cafenele şi să meargă la spectacole. Uneori conştiinţa îi dădea de furcă; lăsă însă la o parte orice stinghereală, găsindu-şi scuza că un artist trebuie să ia parte şi la acest joc social, pentru a-şi atrage clienţii. Cei 5.000 de franci se evaporară mai repede decît bănuise el, dar Elaine îl salvă aducîndu-l la atelier pe Paul Poiret, un desenator de costume. Acesta cumpără *Măiastra.*

În loc să reuşească să o elibereze pe Elaine de „demoni", Constantin se simţi el însuşi tot mai mult cuprins de numeroasele plăceri lumeşti, ca într-un fel de vrajă a lui Circe, ţesută în jurul său. Începu să-i placă viaţa luxoasă iar ajutorul pe care i-l oferea Elaine în vînzarea unor lucrări, îl asigura că va avea o sursă continuă de cîştig. Problema disperată a banilor dispăruse; acum, dacă avea nevoie de bani, era destul să facă cîteva copii după lucrările sale şi să le vîndă.

Mergeau peste tot cu maşina. Se obişnuise să stea la lumina lumînărilor în restaurante, cu muzică lină şi feţe de masă imaculate, cu argintărie strălucitoare şi înconjurat de chelneri servili ce aduceau mîncăruri gustoase.

În fiecare săptămînă se ivea altă piesă sau spectacol de operă ce trebuiau văzute; erau invitaţi la un lanţ nesfîrşit de petreceri. Totul se derula atît de plăcut încît Constantin nu-şi dădea seama că era încetul cu încetul, în mod subtil, corupt. Trăia într-o lume unde realitatea dură nu pătrundea, unde toţi erau politicoşi şi manieraţi. Deveni respectat. Chiar şi cel mai bun pireten al său, Mihai, se simţea oarecum înstrăinat de el; mai bine zis, era speriat la gîndul că acest ţăran şi-a făcut drum în viaţă pînă în mijlocul celor bogaţi şi celebri.

Cheltuielile mondene atinseră un ritm ameţitor pentru Constantin. Totuşi, trebuia să ţină pasul cu nivelul de viaţă impus de Elaine. Se gîndea cu amărăciune că numai cina ce urma unui spectacol de teatru îl costa acum tot atît cît fusese nu de mult venitul său anual. Pentru a face faţă trebui să lucreze în ritm rapid. Nu mai avea decît foarte puţin timp pentru meditaţie şi pentru acea visare care-l ajuta să realizeze forme noi. Descoperi că, încetul cu încetul, se apropia tot mai mult de cei necredincioşi, de *asura,* cei ce trăiesc fără sentimentul eternităţii.

Chiar şi simţămintele sale faţă de Marthe se schimbaseră. Fusese întotdeauna bucuros s-o vadă şi se simţea în largul

lui cu ea. Cu o dragoste aproape maternă ea îi aducea întotdeauna cîte ceva, încercînd să-l facă să se simtă bine. Vocea Marthei era plăcută iar flecăreala cu ea amuzantă: era tot timpul gata să întreprindă ceva pentru a-şi consuma surplusul de energie. De mai multe ori, în vizitele mai recente, se oprea din discuţie şi îl privea languros, simţind parcă ceva nelămurit în legătură cu el, ceva ce-i frîna curajul. De mult timp nu mai făcuse dragoste cu ea.

Într-o zi ochii i se umplură brusc de lacrimi.

„Dar sînt o proastă", spuse ea, şi în momentul următor începu să rîdă.

„Mă bucur că te văd, dar mi se pare că vorbesc prea mult. Şi tu ai devenit mai tăcut decît de obicei, ceea ce înseamnă că eu trebuie să vorbesc tot mai mult. Iar tu nu mai eşti atît de fericit cum erai altădată. Fericirea nu e o chestiune de fiecare zi; dar probabil că artiştii nu trebuie să fie fericiţi".

Ca şi cînd ar fi vrut să schimbe subiectul, Constantin o întrebă:

„Ai de lucru tot timpul?"

„Destul ca să pot trăi", răspunse ea veselă.

„De ce nu te căsătoreşti?" o întrebă Constantin ca din senin.

„Chiar tu ai spus că o căsătorie poate deveni o închisoare infernală. Nu, mulţumesc. N-aş dori să mai fiu legată cu lanţuri din nou".

„Cineva mi-a comandat un nud, mărime naturală, dar nu în stilul meu. Oferă bani mulţi", continuă Constantin, ca şi cum ar fi vorbit cu el însuşi.

„Cît timp ţi-ar trebui să-l faci?" întrebă Marthe.

„Cîteva zile. Am nevoie de bani, dar nu mă pot hotărî să-l fac. Dacă îl voi face, mi-ar place să te am ca model. Dar tu lucrezi zilnic?" întrebă el nesigur.

„Aş putea să-mi iau o săptămînă liberă. Ar fi o uşurare să plec un timp de la bucătărie".

„Atunci, ai vrea să pozezi?"

„Chiar m-am gîndit să-mi iau o slujbă de felul acesta. Artiştii sînt atît de amuzanţi!"

„Şi în acelaşi timp atît de desfrînaţi! Nu vor decît să se culce cu tine", se încruntă el.

„Eşti gelos? De ce te-ar interesa pe tine asta?" îi ripostă Marthe cu o undă de acreală în voce.

„Ai dreptate, Marthe. Nu am nici un drept să vorbesc așa. Dacă voi avea nevoie de tine ca model, te voi anunța!"

Constantin vorbea evaziv; era necăjit. Știa că fata ținea la el și se simțea răspunzător față de ea. Era o prostie din partea lui să o trateze cu mai puțin respect decît pe Elaine. Chibzuind bine, se simțea mai sigur cu Marthe decît cu Elaine. Îi era frică să nu piardă dragostea Marthei. Ar fi vrut totodată să aibă puterea de a o face fericită. De ce nu poate omul să-i ajute pe ceilalți cît ar dori? — se întrebă el. Ceea ce spusese Marthe despre fericire, îl mișcă profund. Măcar de-ar putea să-i schimbe soarta!

Încetul cu încetul, se hotărî să facă nudul. Va pierde doar o săptămînă din viața de artist. I-ar plăti lui Marthe o sumă frumoasă. Ar fi încîntată, iar el s-ar simți bine să o răsplătească în felul acesta.

Elaine aduse la atelier un american de vîrstă mijlocie foarte bogat, Maxim Breckl, sculptor amator și colecționar de artă. Lui Constantin însă nu-i plăcu: era mic și slab și cînd intră în atelier cu mersul țanțoș al unui cocoș, bătu în ușă cu bastonul cu mîner de aur. Lentilele cu multe dioptrii îi măreau artificial ochii mici, de un gri pal, transformîndu-i parcă în bucăți de gheață.

După ce făcură prezentările, Breckl cercetă atelierul și dădu din cap cu îndoială.

„Domnișoara Feyre mi-a spus că te-ai specializat în simplitate. Observ asta! Dar simplitatea pastorală nu ne mai aparține. Am pierdut paradisul din Grădina raiului. Nu mă plîng de asta. Am primit, în schimb, inteligență. Am gustat din fructul interzis și ni s-au deschis ochii. Îngrozitoarea monotonie a binelui a fost schimbată pe rău și deșteptăciune. Nu mi-aș da inteligența nici pentru șapte raiuri".

Constantin nu se putut abține să nu-i răspundă tăios.

„Dar inteligența nu poate adăuga nici un centimetru înălțimii dumneavoastră".

Ochii lui Breckl se micșorară; figura i se încruntă în timp ce se juca cu bărbița. Inteligent, își depăși mînia; fu astfel în stare să zîmbească. Consideră că lucrurile lui Constantin sînt „lipsite de inteligență", cu toate că îi recunoștea măiestria. „Știu că vei putea face un nud, mărime naturală, pentru mine", spuse el, oferindu-i un preț care tenta. „Mai gîndește-te", continuă el, „și să știi că nu accept un *nu* drept răspuns!"

Marthe i-a fost modelul pentru nud.

Breckl a fost mulţumit şi i-a înmînat imediat un cec. Avea, acum, destui bani pentru lunile următoare. Putea să iasă în lume cu Elaine, fără să-şi mai facă griji pecuniare. Elaine! Gîndul la ea acţiona asupra lui ca un drog. Auzea sunetul cristalian al vocii ei; era o prinţesă din basme, îmbrăcată în mătăsuri şi blănuri, parfumată, cu buzele roşii, cu mîini gingaşe şi îngrijite. Cît de frumoşi îi erau ochii: flăcări albastre cu irizări violete; şi unduirea buzelor, cînd zîmbea. Dinţii ei albi, foşnetul rochiei de mătase — cu adevărat o femeie strălucitoare.

Elaine îl invită pe Constantin la premiera unui balet de Stravinsky, *Le Sacre du Printemps*, care îi răscoli toate simţămintele. Muzica lui Stravinsky era cu totul neobişnuită, cu ritmuri ciudate, dezlănţuită şi contradictorie în acelaşi timp. Constantin recunoscu în ea elementele unui curent al viitorului, ce schimba forma tuturor artelor.

Sacre du Printemps era un ritual păgîn solemn. Bătrîni înţelepţi aşezaţi în cerc, priveau o tînără ce moare dansînd, sacrificîndu-se pentru a-l îmbuna pe zeul Primăverii. Ritmurile sînt sacadate şi brutale, însoţite de acorduri ascuţite. Percuţiile atingeau culmi ale sălbăticiei. Ca artiştii moderni, Stravinsky se revoltase împotriva tonului pretenţios al poemelor nuanţate, împotriva „muzicii cu programare" a romanticilor. Tranziţia dintre vechi şi nou putea fi observată şi în contrastul dintre coregrafia lui Loie Fuller şi Nijinsky; în felul în care tînăra sacrificată, Loie Fuller, îşi înfăşura corpul în voaluri colorate ce-i ascundeau cu grijă contururile. Cu mişcări impresionante, dansatoarea dispărea printre voaluri. Pe de altă parte, Nijinsky a introdus o coregrafie mai rigidă, care a tulburat întreg Parisul. Mişcările lui erau pure, severe, aproape geometrice. Fiecare dintre gesturi plin de semnificaţie. Salturile miraculoase, peste dansatori, ca nişte flăcări iuţi. Constantin descoperi în această simplificare a dansului propria sa căutare: apropierea de realitate prin abstractizarea ei.

Încercă să-i explice acest lucru lui Elaine, într-o cafenea, după spectacol, cînd observă paloarea excesivă de pe faţa ei. Spunea că baletul *Le Sacre du Printemps* a zguduit-o într-un fel ciudat. Femeile furioase, fata din balet erau mai mult decît expresii ale teatrului demonic. Erau „Parcele" ţesînd un giulgiu pentru propria ei viaţă. *Fata aleasă* pentru sacrificiu era ea însăşi. Simţea că se comportă potrivit voinţei şi dorinţelor unor puteri supranaturale. Apoi, îi mărturisi lui Constantin

că-i era o groază cumplită de foc şi că s-a identificat întru totul cu tema baletului.

„Şemineurile din casele englezeşti sînt destul de mari ca să poată arde în ele un om. În timpul multelor mele vizite în Anglia, am stat cît mai departe de ele, încercînd să nu atrag atenţia asupra mea. Nu ştiu dacă mă crezi, dar simţeam o dorinţă irezistibilă să mă arunc în flăcări. Mi-am amintit de acea fascinaţie, cu groază, în timp ce urmăream pe *Fata aleasă*, destinată înfricoşătorului sacrificiu. A fost îngrozitor!"

Gîndurile chinuite ale lui Elaine îl încurcară pe Constantin. Avea tot ce-şi dorea: dorinţele-i erau împlinite; avea bani şi putea cumpăra orice cu ei; cu toate acestea suferea de o neînţeleasă lingoare. Uitîndu-se la ea îngrijorat, nu putea să-i ghicească suferinţa. Dorinţa de auto-distrugere i se putea citi clar pe faţă. Trăsăturile ei erau atît de schimbate, încît nu mai părea frumoasă.

Constantin încercă s-o liniştească cu un sfat.

„Va trebui să înveţi să devii invulnerabilă. Numai dacă ai face ce-ţi sugerez eu . . .!"

Elaine răspunse cu dispreţ:

„Gurdjieff m-a îndopat cu teorii budhiste, care însă nu m-au ajutat deloc. Nu există leac pentru necazurile mele".

Îl mîngîie pe Constantin pe obraji, ca şi cum şi-ar fi cerut iertare.

„N-ai încercat destul", o rugă el. „N-ai ajuns să pătrunzi adevărata esenţă a disciplinei. Sînt sigur că poţi fi vindecată. Povara sufletească va dispare de îndată ce vei deveni mai altruistă". Continuă cu înflăcărarea unui misionar, vorbind cu pasiune, încercînd parcă, în acelaşi timp, să se convingă pe sine. Dar Elaine zîmbea cu tristeţe. Era surdă la toate încercările lui de-a o salva. Căuta cu ardoare numai păcatul. A trăi, însemna pentru ea să arzi ca un mănunchi de paie. O forţă oarbă o atrăgea, mărturisea ea aproape senină, spre flacăra simţurilor, spre aşteptarea înfrigurată a aceluia ce era pe cale să înceapă cu ea o nouă aventură amoroasă.

Auzind acestea, Constantin păli; ea rîse şi-l asigură că nu avea de ce să se teamă. Dar el nu păru chiar atît de sigur. Ea era ca argintul viu; un amestec de bine şi de rău. El nu ştia niciodată, de la o zi la alta, ce gîndeşte şi ce urmează să facă.

Marthe îl vizită pe Constantin săptămîna următoare, pe la ora prînzului.

„Am consimțit să lucrez cu domnul Breckl — ce nume comic! El e și mai comic, dar are atîția bani . . .!"

Marthe rîse de noua ei slujbă. Părea să-i placă perspectiva. Cu banii pe care urma să-i primească de la Constantin, avea să cîștige de trei ori mai mult decît la brutărie.

El era însă mai indispus decît îndrăznea să recunoască. Răspunse sec: „Deci vrei să devii model pentru artiști".

„E mai bine decît să lucrez într-o prăvălie, sau să mă căsătoresc cu un bărbat pe care nu-l iubesc", răspunse ea.

Constantin arăta atît de jalnic, încît Marthe se sperie: „Ești atît de palid. Nu te simți bine azi?"

Cum putea Constantin să-i explice îndoiala lui, acum cînd o pierdea? Făcea parte din viața sa și numai la gîndul că nu va mai fi, totul luă proporțiile unei calamități. Întrevăzuse și posibilitatea pierderii lui Elaine. Se așteptase însă ca Marthe să atenueze această lovitură, dacă avea să se producă vreodată. Niciodată nu concepuse însă că putea să le piardă pe amîndouă. Un sentiment de singurătate îl copleși. În acel moment zguduitor, simți golul sufletesc descris de Elaine. Ea nu putea să-i ofere liniștea sufletească iar Marthe nu mai era în măsură să-l îmbărbăteze. La urma urmelor, orice om e un suflet însingurat. Recunoscu că starea lui de spirit era *asura*, aceea a unui suflet naufragiat în oceanul eternității, fără busolă.

Nici măcar nu încercă să-și explice sentimentele față de Marthe. Viața devenise acum mult prea complicată.

Capitolul XXIX

ROATA VIEŢII

Constantin era atît de plin de Elaine încît nu-şi mai dădea seama de trecerea timpului. Uită şi de promisiunea pe care i-o făcuse lui Apollinaire de a sculpta poemul pe piatra de mormînt a lui Rousseau. Dar Apollinaire îi aminti. Singura explicaţie pe care i-a dat-o Constantin a fost că „ţăranii spun că atunci cînd îţi ascuţi prea mult coasa, rămîi cu fînul necosit".

Pe cînd lucra la inscripţia de pe piatra funerară se întreba, gîndindu-se la semnificaţia poemului, dacă paznicul cimitirului nu va protesta. Făcuse la fel cînd a fost vorba de *Sărut*. Şi-a ridicat braţele în sus, îngrozit, cînd i-a văzut pe cei doi, uniţi într-o îmbrăţişare „indecentă"; spunea că se strică aspectul mormîntului înconjurat de îngeri şi nimfe. În cele din urmă însă, le-a îngăduit să aşeze sculptura într-un colţ îndepărtat, pentru ca puţini să poată vedea acest „sacrilegiu". A fost o experienţă umilitoare atît pentru Constantin cît şi pentru Mihai Romanov. Era şi prima şi ultima piatră funerară pentru care prietenul său avea să-l mai recomande. Îşi dădu seama că fără sprijinul „miraculos" al lui Elaine, fără ajutorul ei financiar, ar fi avut puţine şanse să-şi continue cariera începută.

Cînd piatra de mormînt a lui Rousseau a fost, în sfîrşit, terminată şi aşezată la locul ei, prietenii celui plecat s-au adunat, într-o sîmbătă după amiază, spre cinstirea memoriei lui. Au adus buchete de flori. Apollinaire şi-a recitat poemul şi a spus cîteva cuvinte de elogiu. Constantin cită din crezul hindus: „Cu adevărat înţelepţii nu-i deplîng nici pe cei plecaţi nici pe cei vii. Eul a existat întotdeauna şi va fi întotdeauna. Noi murim, dar viaţa e eternă".

Nu s-au spus rugăciuni, ci fiecare şi-a amintit cu drag de Rousseau. Apoi au plecat întristaţi, simţind că le lipseşte un prieten drag. Amintirea lui Rousseau îi provocă lui Con-

stantin un mare val de depresiune sufletească. Rousseau nu se trădase niciodată pe sine.

Într-o zi i se mărturisi lui Mihai, spunîndu-i:

„Văd că nu pot sta în picioare singur; îmi trebuiesc proptele. Sînt mereu scurtat, ca ţăruşii pentru fasolea urcătoare. Trăiesc într-o grădină şi nu pe cîmp liber".

Dar Constantin îşi dădu seama că nici Elaine nu avea linişte. Un vas cu portocale îi aminti, într-o zi de toamnă, de vila ei din sudul Franţei.

„Tînjesc după terasa nesfîrşită, înconjurată de palmieri şi portocali, cu vedere spre mare. Cînd înfloresc, te îmbată cu mireasma lor. Mă cheamă la ei măslinii şi lemnul de plută, pădurile pline de mistreţi sălbatici ce aşteaptă să fie vînaţi. Trebuie să mergi cu mine".

Constantin a fost luat oarecum prin surprindere. Nu aceasta era schimbarea de care avea el nevoie. Tocmai lucra la nişte scaune, pe care ţăranii români la numesc „tronuri". Le încrustase cu simboluri ale artei populare de pe pămîntul său drag. Pictase aceste contururi geometrice într-o gamă de culori orbitoare, pe care oamenii de acolo le găsesc atît de fascinante. Elaine le „comandase". Era una din metodele ei de a-i împrospăta rezerva de bani.

Muncind la „tronuri" lui Constantin i se făcu dor după pămîntul ţării sale, după vorba românească atît de blajină şi domoală, atît de diferită de cea pe care-o auzise în aceşti ani mulţi la Paris. Dorea să vadă fetele în frumoasele lor costume roşii, albastru închis, verzi, violet şi aurii, cu mersul lor legănat şi plin de graţie. Dar mai ales dansurile! Cît de frumos se învîrtesc în horă! Bărbaţii vin la dans îmbrăcaţi în cămăşi ce se răsfrîng peste iţarii albi de lînă bine strînşi pe corp. Îşi aminti de observaţia înţeleaptă a cuiva, în timpul unei hore: „Aduc cu nişte nimburi strălucitoare ce au căzut pe pămînt".

Întoarse ochii rugători spre Elaine: „Nu putem merge spre Provence, prin România? Dacă aş revedea munţii noştri minunaţi... Mi-ar da viaţă din nou".

„Vrei într-adevăr să-ţi vezi ţara? Cred că ai avut o copilărie minunată. Eu n-aş suporta să revăd locurile unde am copilărit", spuse Elaine cu invidie.

„De i-ai vedea pe ai noştri! Sînt atît de deschişi la suflet, atît de cinstiţi şi de sinceri în sentimente. Cît de paşnic şi liniştit trăiesc! Mai devreme sau mai tîrziu, însă, oraşul le va otrăvi inima. Ne frămîntăm şi ne imaginăm că progresăm,

dar tot ce facem e că ne învîrtim în cercuri suprasaturate de aroganţă şi vanitate".

Elaine se încruntă. Nu-i plăceau „predicile" lui.

„Îmi spui mereu că bogaţii n-au suflet, că săracii au suflete atît de nobile. De ce să-i căutăm atunci în România? Îi găsim uşor şi aici, în Paris, în dosul fortificaţiilor. Poate că ar trebui să mergem acolo duminica viitoare. O vizită prin sărăcime te-ar vindeca de iluziile tale romantice".

Constantin primi provocarea. Şi ei i-ar face bine această ieşire din lumea coruptă în care trăia.

În spatele zidurilor dărăpănate ale fortificaţiilor medievale care încercuiseră odată Parisul, „oraşul minune" era înconjurat de o centură de mizerie. Dincolo de bulevardul Jourdan, se vedeau cocioabe făcute din resturi de materiale, peticite şi răspeticite pe toate părţile. Din acoperişul lor ţîşneau burlane ruginite. Cocioabele aveau pămînt pe jos.

Constantin cunoştea bine acest fel de „duşumea"; o întîlneşti şi în casele ţăranilor din România. Dar cele din România sînt făcute din lut bine bătătorit, amestecat cu nisip, aşezate pe o fundaţie înaltă, deasupra solului, pentru ca „sudoarea pămîntului" să nu pătrundă în locuinţe. „Duşumelele" colibelor pariziene, aflate numai la cîţiva paşi de locuinţele moderne, erau una cu pămîntul, negre şi umede. Mirosul unei astfel de colibe de lemn putrezit îi întoarse lui Elaine stomacul pe dos. Se supără pe Constantin că a adus-o prin aceste locuri; o adevărată oroare, în comparaţie cu lumea ei veselă şi privilegiată.

El protestă: „O să vezi diferenţa, în satul meu. Casele noastre cresc şi ele din pămînt, ca orice plantă. Timpul le este prieten. Generaţii după generaţii trăiesc în aceeaşi casă şi fiecare lasă urmaşilor semnul grijii sale, în aşa fel încît o casă de la ţară închide între pereţii ei istoria oamenilor ce au trăit acolo".

Dar Elaine era hotărîtă să nu părăsească Franţa.

„Tu nu mai eşti un ţăran din România. Eşti artist la Paris. Mi-ai spus că toţi din familia ta au murit. Aici e casa ta. Franţa îţi este de-acum patria. Să mergi acolo e mai mult un capriciu. Cum poţi să-ţi părăseşti arta pentru atîta amar de vreme?", adăugă ea disperată.

„Ce artă?" răspunse el cu amărăciune. „Cît timp crezi că am să lucrez la Paris?"

„Eu sînt de vină. Probabil pentru că am fost atît de bună cu tine. Asta-i deci mulţumirea ta", se supără ea.

„Nu asta vreau să spun, şi tu ştii prea bine. Bineînţeles că îţi sînt recunoscător. Ştii că am nevoie de tine. Unde aş fi fost fără tine? Vreau să spun că nu mai progresez şi că am nevoie de mai mult timp, doar pentru mine", se tîngui el.

Cuvintele lui o înmuiară pe Elaine şi îşi puse mîna, în semn de împăcare, pe a lui.

„De ce nu mi-ai spus mai înainte. Îţi voi lăsa mai mult timp. Dar ar fi bine să nu ne despărţim prea mult. Eu nu merg în Provence toamna aceasta. Rămînem amîndoi în Paris. Eşti mulţumit acum?".

El o sărută, îi era imposibil s-o urască, cu toate că îl mira hotărîrea ei de-a rămîne. „Casă", însemna pentru ea, cartierul aristocratic de pe malul stîng al Senei. Străzile Lille, Seine, Varenne, Verneuil, Jacob, erau toate încadrate de „hoteluri" arătoase, cum li se spune caselor de la oraş în Franţa. În camere spaţioase se atîrnă candelabre de cristal. Lemnăria era sculptată cu gust. În spatele caselor, pe fereastă se pot vedea mici grădini englezeşti, înţesate de statui.

Elaine nu se simţea bine fără un bucătar *cordon bleu*, fără o maseuză, care să o viziteze de două ori pe săptămînă, sau o casă de modă de unde din cînd în cînd să-şi împrospăteze garderoba. Îi plăcea să meargă la operă sau la teatru, cel puţin odată pe săptămînă, să accepte invitaţii la serate, să dea serate în cinstea unor celebrităţi din lumea artelor sau a unor politicieni; nume răsunătoare, pe care ziariştii le menţionează numaidecît în ziare.

Şi dacă totuşi ar fi de acord să-l însoţească în România? Ţăranii i-ar lua în nume de rău strania superioritate de bogătaşă, pe care o etalează peste tot pe unde merge. Ce-ar zice despre el cînd ea ar apărea într-o rochie de seară aurie, cu mîneci lungi? Nimic altceva decît vise fantastice...

Elaine se ţinu de cuvîntul dat şi nu-l mai solicita atît de mult. Îşi consacra acum, cea mai mare parte a timpului liber căutării formei păsării; încerca să perfecţioneze forma ovoidală căreia îi spunea Narcis.

Era într-o zi de septembrie cu ploaie măruntă şi deasă. Constantin puse nişte cărbuni în sobă şi atelierul se încălzi repede. Se întuneca. Stătea în faţa piedestalului uitîndu-se la *Narcis*. Forma ovală se proiecta clar pe întunericul din cameră; părea că ascunde o lumină interioară. Nu putea să-şi desprindă ochii de pe ea, tot aşa cum nu putea opri răpăitul ploii pe acoperiş. Ploaia şi sculptura aveau aceeaşi origine, iar el simţea că se identifică cu ele. Spiritul şi materia consti-

tuie un tot unitar, își spuse. Renunțase la lumea vieții tumultuoase, nu atît ca să evadeze sau să se refugieze într-un deșert, ci mai degrabă să ajungă să-și recapete liniștea sufletească. În acea după-amiază tîrzie fu cuprins de bucurie. Simțea același lucru ca atunci, în copilărie, cînd privea răsăritul soarelui, stînd cocoțat pe un vîrf de munte, în timp ce oile și ciobanii mai dormeau încă. I se părea atunci că zboară spre soare, din ce în ce mai repede, ca o rîndunică, spre un viitor necunoscut, dar strălucitor.

Acum, cînd trăia din plin acel viitor, se simțea prins în roata vieții, ca într-o capcană. Viața alături de Elaine devenise din ce în ce mai dificilă. Trebuia să lucreze într-un anume ritm, ca să cîștige destui bani pentru extravaganțele ei sociale. Un timp ea fu rezonabilă; dar se lăsă, apoi, prins într-un nou vîrtej. Simțea că avea să-și piardă viziunea în artă, cea mai mare parte a energiei sale fiind consumată cu o femeie care avea o singură dorință: aceea de a-și hrăni toate simțurile și dintr-odată. În cele din urmă, se socoti el, neavînd încotro, avea să trădeze țelul pe care și-l propusese în artă.

Cînd Constantin își spuse păsul lui Mihai, acesta îi zise: „Trebuie s-o închei cu Elaine! N-ai altă soluție".

„Nu înțelegi", îi explică sculptorul; „Nu pot trăi fără ea. Dacă o pierd, va trebui să abandonez și sculptura".

„Ai reușit să te remarci ca sculptor și înainte de apariția lui Elaine", îi atrase Mihai atenția.

„E adevărat; am supraviețuit, însă, numai datorită unor miracole, dintre care cel mai mare este Elaine".

Trăia o dilemă din care nu găsea ieșire.

„Tot datorită ei nu mai creezi nimic?!" Logica lui Mihai era nemiloasă.

„Și ce-ai vrea să fac? Să lucrez ca ajutor la tîmplar, să sculptez doar spre sfîrșitul săptămînii? Un artist trebuie să lucreze ca un școlar, dacă vrea să realizeze ceva viabil".

„Da", căzu Mihai de acord. „Puțini pot ajunge-n vîrful piramidei în artă". Nu-i putea oferi nici o soluție; nu făcea altceva decît să-și exprime compasiunea.

Cîteva săptămîni mai tîrziu, Mihai veni la atelier cu doi bărbați. Unul era John Quinn, un colecționar de artă american, milionar, iar celălalt Augustus John, un pictor englez, consilierul în probleme de artă al celui dintîi. Îi explică repede lui Constantin motivul acestei vizite neașteptate. John Quinn era conducătorul unui grup de iubitori de artă din New-York, care organizau o mare expoziție, într-un arsenal,

pentru a oferi publicului american cele mai noi curente ale artei de avangardă din întreaga lume. Doreau să înceapă prin a prezenta cîteva dintre cele mai radicale opere din străinătate. Spuneau că sînt interesaţi tot mai mult de ceea ce creaseră artiştii din Paris. Au şi expediat deja un număr mare de lucrări în America. Mihai îl întîlnise pe Quinn în atelierul lui Zadkine, care l-a îndemnat să vadă şi lucrările lui Constantin Brâncuşi.

Cu un an înainte, Constantin s-ar fi simţit stingher în prezenţa unui om ca şi Quinn, care opera cu milioane de dolari. Dar viaţa pe care a dus-o în preajma celor bogaţi l-a învăţat că bogaţii sînt şi ei oameni. Ochii albaştri, siguri şi pătrunzători ai irlandezului-american dezvăluiau o personalitate puternică, cu sufletul deschis. Avea un aer provocator; se vedea că este oricînd gata să lupte pentru o cauză mai puţin la modă. Chiar şi pentru un bogătaş, să ia sub protecţia sa artişti moderni, pe care presa nu scăpa nici o ocazie să-i ridiculizeze, era un risc enorm. Dar Quinn, se gîndi Constantin, este un bărbat adevărat, un om care ştie ce vrea. Era înalt, autoritar, cu un profil la fel de fin ca şi cel de pe monedele romane. Constantin şi-l imagină îmbrăcat într-o togă, prezentînd o lege în senatul roman.

Augustus John era o figură pitorească, cu o barbă luxuriantă; purta beretă, pantaloni de catifea maro, şi o haină tot de catifea. Se uită atent la pădurea de conuri, cuburi şi sfere. „Sculptura lui e mai cubistă decît cea a lui Zadkine", îi spuse lui Quinn, care privea cu neîncredere la opere de artă de care nu mai văzuse niciodată în viaţa lui. Îi spuse lui John în englezeşte: „Ouă şi burlane! Asta numeşti tu sculptură?" John îi răspunse, tot în engleză:

„Nu exteriorul contează, ci ceea ce a vrut sculptorul să transmită. Efortul de gîndire a fost mai mare decît se poate vedea la suprafaţă. Artiştii francezi au o părere foarte bună despre Brâncuşi. Aminteşte-ţi că ai refuzat tablourile lui Cézanne cînd le-ai văzut întîia oară".

Quinn cedă în faţa argumentelor amicului său, avînd încredere în judecata şi cunoştinţele acestuia.

Constantin, simţind în Quinn un viitor client, îi spuse: „După cum vedeţi nu găsiţi la mine nimfe, fîntîni, spiriduşi de apă, sau statui ale victoriei înaripate. Nici personalităţi sculptate în marmură, pentru un anumit preţ".

Lui Quinn îi plăcu răspunsul sincer al sculptorului cu barbă şi ochi zîmbitori şi îi răspunse:

„Unde vrei să ajungi lucrînd aşa?"

„La simplificare. Esenţializez totul".

Quinn, încă nedumerit, îl întrebă: „Nu ţi-e teamă că tot cioplind formele vei ajunge la zero?"

„Ai dreptate", rîse Constantin, arătîndu-şi dinţii albi. Am ajuns la zero. Acum nu mai priviţi forme. Lăsaţi imaginaţia liberă; atunci, forma sa prinde viaţă şi veţi simţi forţele din care a fost creat universul".

Explicaţia aceasta îl intrigă şi mai mult pe Quinn. Dădu viguros din cap şi zîmbi larg, ca şi cum i-ar fi spus artistului că acceptase aprecierea muncii sale. Pînă la sfîrşitul vizitei John a ales cinci piese; practic, tot ce avea Constantin gata. Hîrtiile au fost semnate şi costul transportului şi asigurarea sculpturilor prevăzută. John îi spuse că este convins că lucrările vor fi vîndute în America.

Şase luni mai tîrziu, lui Constantin i se acordă tot atît de multă atenţie în presă ca şi lui Marcel Duchamp, a cărui pictură *Nud coborînd scările*, se dovedi a fi senzaţia numărul unu a expoziţiei de la Arsenal. *Sărutul* lui Constantin a fost citat de multe ori; a inspirat şi o poezie, care începea aşa: *„El îi îmbrăţişă rectangular forma cubică fragilă . . .*, şi se încheia cu: *„Şi o sărută pătrat pe buze"*.

Cînd Quinn îi strînse mîna la plecare, Constantin ştia că îşi făcuse un prieten influent. Dar odată rămas singur cu Mihai, se întristă. Nu-i plăcea să-şi înstrăineze lucrările. Nimeni nu putea să-şi dea seama de efortul dureros investit în fiecare dintre ele, de răbdarea infinită ce se consuma în lupta continuă cu piatra. Simţea un fel de gol în suflet. Îi spuse lui Mihai:

„Par simple, nu? Un ou, un oval, o sferă. Dar de fiecare dată cînd cioplesc, transpir de frică; o lovitură în plus îmi poate distruge întreaga lucrare. Atunci o iau de la început. Deosebirea dintre succes şi ratare este egală cu o aşchie cioplită din greşeală".

Mihai, încîntat de „lovitura" dată, îl bătu prietenește pe umăr şi-i spuse: „Orice artist şi-ar da mîna dreaptă ca să poată expune în ţara milionarilor. Ţi-ar fi luat mai multe, dacă ai fi avut. N-ai prea lucrat în acest an. Ce naiba faci cu timpul?"

Constantin ştia că prietenul lui grăieşte adevărul. Cioplise luni întregi ca să facă o cutie de lemn, perfect rotundă, pentru fonograful dăruit de Elaine de ziua lui de naştere. Decorase

scrinuri; îşi făcuse un pat nou, dar nu crease nimic original de multă vreme.

Mihai, care sesizase sursa necazului lui Constantin, îi zise în bătaie de joc: „Desigur, acum că nu mai trebuie să te gîndeşti la ziua de mîine, de ce-ai lucra mai mult?"

El simţi nevoia să-şi reproşeze:

„Ciudat, nu? Atunci cînd nu ştiam ce voi mînca a doua zi îmi găseam liniştea sufletească lucrînd la sculpturile mele. Acum, cînd am nevoie de linişte, mai mult ca altădată, nu pot lucra. Sînt mai încordat şi mai nervos ca oricînd".

„Deci asta-i", spuse Mihai, în cunoştinţă de cauză. „Mai ciudat e că cunoşti motivele, dar refuzi să iei vreo măsură". Cînd Constantin vorbi din nou, îşi alese cu grijă cuvintele, ezitînd:

„Mă simt ca prins în capcană. Lăcomia nu mai are margini. Nu mai pot să mă mulţumesc cu plăcerile de ieri; cu cît am mai mult, cu atît vreau mai mult. Mi se pare că mă învrăjbesc din ce în ce mai tare".

De data aceasta Mihai se supără:

„Te-am prevenit în legătură cu Elaine. Poate dragostea ta pentru ea să ducă la căsătorie, copii şi familie?, ceva, ce orice om normal are dreptul să aştepte? Nu, bineînţeles că nu! În schimb te-ai lăsat prins de o pasiune de-a dreptul vicioasă. Şi care va fi sfîrşitul? Nici măcar nu mai poţi lucra. Crezi că ea va renunţa vreodată la un angajament atît de avantajos pentru ea?"

Cuvintele lui Mihai îl loviră dar nu încercă să se justifice. Se gîndi la asceţii din Tibet care considerau faptele trupeşti rădăcina tuturor relelor. Pentru a-l elibera pe om de calvarul existenţei, spun că orice dorinţă trebuie înăbuşită, chiar şi poftele trupeşti. Dar să se rupă de Elaine i se părea mai dureros decît dacă şi-ar fi împlîntat un pumnal în inimă. Se agăţa de speranţa că timpul o va schimba, că viaţa ei tumultuoasă se va linişti. Atunci ar fi putut să progreseze împreună, spre linişte sufletească; simţea o mare plăcere visînd la un astfel de viitor.

Mihai se ridică, rupînd firul tăcerii. „Cel puţin, avem ceva de sărbătorit. Lucările tale sînt ca şi vîndute. Hai să mergem la *Rotonde*, să bem în cinstea marelui tău succes".

Constantin o aştepta pe Elaine ceva mai tîrziu, dar nu putea fi sigur: venea şi pleca întocmai ca vîntul, iar el niciodată nu ştia în ce direcţie va bate. Spuse deci: „Îi voi lăsa un bilet, să ştie unde sîntem, în caz că vine".

Capitolul XXX

SPRE CULMI

Cînd ajunseră la *Rotonde*, Constantin îi zări la o masă pe Nouche cu Marinetti. Văzîndu-i, Constantin se înfurie. Se hotărî să-i evite, şi-l împinse pe Mihai spre o masă retrasă, într-un colţ. Cu toate acestea nu reuşi să-şi stăpînească agitaţia. Îi spuse lui Mihai:

„Oamenii cunosc un singur fel de conştiinţă. Ăsta-i necazul. Duc o existenţă prozaică".

Mihai încercă să-l scoată din această stare pesimistă:

„Ai şi uitat? Am venit aici să sărbătorim evenimentul. Ai ajuns la o altă răscruce. Bea omule, bea şi fii fericit".

„Cu toate acestea", insistă Constantin, „foarte puţini oameni îşi dau seama că există şi alte forme de conştiinţă. În jurul nostru, separate doar de o pînză subţire, operează alte sfere ale existenţei. Cîţi dintre noi ne dăm seama de existenţa lor? Nu avem acces în lumea acestora deoarece nu încercăm să o descoperim. Corpul omenesc este una cu universul. Curentele polare ale forţei curg prin trupul nostru aşa cum curg şi prin Univers. Forţele din noi pot fie să ne otrăvească, fie să ne elibereze. Curentul electric se transmite prin fire. Dacă tensiunea este destul de înaltă, el va trece prin spaţiu fără să aibă nevoie de fire, ca în aparatul lui Marconi. Curentul din noi foloseşte drept conductori sîngele, respiraţia, nervii. Dacă forţa psihică este destul de puternică poate să se mişte, fără ajutorul acestor medii, în infinitatea spaţiului".

„Deci nu ai nici un motiv să te plîngi", îl întrerupse Mihai. „Nu ai decît să stai liniştit şi să călătoreşti cu mintea".

Constantin dădu din cap gînditor.

„Da, ai dreptate, dar nu e chiar aşa de uşor să încerci să devii ascet. Elaine este împotriva oricărei forme religioase. Spune că nu poate cultiva acea indiferenţă sacră. În zilele petrecute la mănăstire a descoperit că credincioşii pot fi tot atît de sarbezi şi lipsiţi de sensibilitate ca şi oricare alţii. Nu

o condamn. Nici eu nu respect regulile bisericii mele; şi totuşi merg pe acolo şi cînt în fiecare duminică. Orice religie susţine că ea exprimă adevărata doctrină, şi le denunţă pe celelalte ca false. Religia tot religie rămîne chiar şi fără Hristos, duhul sfînt, rai sau iad. Dacă aş putea s-o conving pe Elaine să practice meditaţia, cu mine, cred că am reuşi să ne înţelegem mai bine. Dar refuză să mi se alăture în această căutare mistuitoare". Se afla într-o situaţie tristă, mărturisi el.

„Trebuie să existe o disciplină a tuturor simţurilor, care să elibereze mintea, într-o direcţie ce este total străină de activităţile zilnice".

De fapt, rolul artistului e să descifreze alfabetul ascuns al naturii, să interpreteze misterele universului. Dar viaţa cu Elaine amorţea acest impuls al căutării modelului şi-a scopului vieţii în natură, a înţelegerii impulsului şi substanţei de la baza vieţii.

„Trebuie să acceptăm ideea existenţei unei fiinţe superioare", adăugă Constantin, „aşa cum un matematician acceptă existenţa unei linii drepte fără lăţime. Dacă pot să mă perfecţionez ca ascet, sînt convins că voi putea stăpîni forţele naturii încă nedescoperite de ştiinţă".

„Dacă aş simţi acelaşi lucru ca şi tine n-aş accepta nici o piedică în calea mea" spuse Mihai.

Acestea au fost cuvintele de încurajare pe care le aştepta Constantin. Avea nevoie de un ajutor, care să oprească prin forţă roata vieţii sale prezente; ajunsese la concluzia că trebuia să se despartă neapărat de Elaine. Simţi o uşurare să poată vorbi atît de deschis cu cel mai bun prieten al său. Aceste gînduri, pe care le susţinuse cu atîta convingere, se năruiră însă, cînd o zări pe Elaine coborînd dintr-un taxi. Inima lui îi ieşi în întîmpinare. Văzu legănarea senzuală a corpului ei, simţi parfumul, îi văzu ochii de un albastru violet. Purta pe cap cea mai nouă creaţie a lui Poiret: o perucă roz. În prezenţa ei nervii începură să-i vibreze. Se ridică brusc şi îi făcu, înfocat, cu mîna.

Elaine îi răspunse, dar îi zări pe Nouche şi Marinetti şi se îndreptă întîi spre ei. În timp ce ea îşi prelungea şederea cu ceilalţi Constantin deveni nervos şi nerăbdător. Cu ochii grei de plumb, îndureraţi, se uită cît de animată le era conversaţia. Cît de spontan se porneau pe rîs. Cînd se ridică de la masa lor, îl văzu pe Marinetti, sărutîndu-i mîna cu o insistenţă exagerată. Apoi observă cu dispreţ că îşi pensase sprîncenele; erau acum ca nişte arcade subţiri. O modă nouă,

lansată tot de Poiret. Îl salută călduros pe Constantin, mîngîindu-l pe obraz, tot aşa cum obişnuia să facă şi cu cei doi cîini Borzoi, animalele ei preferate. Se hotărî să se poarte cît mai dezagreabil, încercînd să-i risipească farmecul. Nu vorbeşte decît despre ea, — se gîndi — pe cine a văzut, ce-a cumpărat; biletele pentru un balet, serata dată de contesa de Polignac... În sfîrşit, Mihai reuşi să-i strecoare noutatea despre selecţionarea celor cinci lucrări ale lui Constantin pentru Expoziţia americană de la Arsenal. Toţi artiştii din America îi vor admira bustul, anunţă Mihai.

Veştile o încîntară atît de mult pe Elaine, încît sări şi-l sărută pe Constantin. Trebuia să le anunţe neapărat vestea lui Nouche şi Marinetti, chiar atunci. Constantin rămase şi mai abătut, văzînd că îi aduce la masa lui. Cînd se salutară, încercă totuşi să zîmbească. Comportarea lui Marinetti faţă de Constantin se schimbase total. Îi strînse mîna, cu respect, şi-l felicită în termenii cei mai elogioşi. Era o onoare să ţi se accepte lucrările la Expoziţia de la Arsenal. Marinetti considera acest lucru un mare succes: Constantin făcea parte din cercul restrîns al avangardei.

Dar poetul italian era mai ales încîntat de faptul că pictura lui Duchamp fusese şi ea acceptată. Era prima dovadă, pentru el, că artiştii futurişti îşi atinseseră scopul. Pictura lui Duchamp, afirma el, zugrăvea într-o formă cubistă mişcarea, atît de importantă în teoria futuristă, despre artă.

„Probabil că ţi-ar face plăcere să expui şi în Londra", întrebă Marinetti zelos. „Organizez o expoziţie futuristă acolo. Zadkine mi-a promis trei lucrări".

„Nu mai am nici una", spuse Constantin rece, „şi-apoi arta mea nu e futuristă. Chiar dumneata ai spus că sculptura mea este ceva izolat, fără nici o legătură cu lumea în veşnică mişcare".

Răspunsul ostil al lui Constantin nu-l supără pe Marinetti. Ridică doar din umeri şi continuă, binevoitor:

„Un obiect izolat poate fi făcut să se mişte. Poţi să distrugi una din lucrări şi să zugrăveşti lumea în ea. Dumneata aparţii avangardei şi trebuie să păşeşti în ritm cu timpul. Nu mai creezi madone şi crucifixe. Priveşte în jurul dumitale: automobilul, avionul, viteză! Cu ceva mai mult curaj, vei putea să pătrunzi în lumea viitorului".

Ideea îl îngrozi pe Constantin. Cum să pătrundă el stupiditatea vulgară şi megalomană a acelei minţi absurde? Oare Marinetti nu va fi niciodată în stare să înţeleagă dorinţa artistu-

lui de a se descoperi pe sine? Cu cît lumea e mai îngrozitoare, cu atît artistul adevărat devine mai abstract. Renunţarea, umilinţa; ce semnificaţie aveau oare pentru omul acesta, mîndru de cea mai nouă poezie a sa: „Zang, tumb, tumb". Lipsa oricărei comunicări între ei îl înfuria pur şi simplu. Răspunse:

„Bunica mea obişnuia să spună că omul are nevoie de un al treilea ochi pentru ca să vadă lumina ce distruge păcatul. Dumneata eşti însă prea deştept pentru ca să înţelegi acest adevăr".

Simţind ironia lui Constantin, Marinetti îşi puse monoclul pentru a-l putea observa mai bine:

„Deci te ascunzi după bunica dumitale", îl luă el în zeflemea. „Înţelepciunea bunicii! Ce fel de înţelepciune poate fi şi asta? Acum, o să ne lăsăm conduşi de ramoliţii care fac pe înţelepţii, întorcîndu-se în trecut; care nu cîntăresc niciodată prezentul. În felul acesta ne fură viitorul, dreptul nostru prin naştere. Noi, tinerii, trebuie să cărăm şi oalele de noapte ale bătrînilor, care vor să ne ţină în ignoranţă. Morţii cu morţii, vii cu vii!"

Constantin era gata de ceartă:

„Te ascunzi după cuvinte ca sepia în cerneală. Ţi-am mai auzit vocea şi înainte. E întocmai scîrţîitului unei pile pe metal. Se potriveşte minunat cu latura aceea din dumneata cu care trezeşti ura în oameni. Un înfumurat ca dumneata se transformă uimitor de repede într-o clasă socială, şi în sfîrşit într-o naţiune, care se va considera o rasă superioară cu dreptul de a cuceri lumea. Sub cuvintele acestea stă ascunsă otrava războiului".

Pe Marinetti îl încîntau certurile cu duşmanii săi. Deloc iritat, spuse:

„Niciodată înainte n-am mai întîlnit un asemenea măgar cu hamuri de cal, ca tine. Ceea ce pentru tine e otravă, pentru mine e o inimă înflăcărată de ură. Dacă această lume creată de părinţii noştri e cea adevărată, nu vreau să am nimic de-a face cu ea. Mai bine nebunie! Mai bine război! Cel puţin din descompunerea şi moartea adusă de război vom putea crea o lume nouă, o superlume a noastră. Îmi bazez spusele despre artă, pe ştiinţă. Ideea mişcării drept factor în relaţia dintre obiect şi subiect constituie principiul de bază al unei teorii noi, aceea a relativităţii lui Einstein".

Nouche, molipsită de elocvenţa lui Marinetti, interveni şi ea ironic: „Ar trebui să nu te certi cu un om atît de mare

ca Marinetti. Nu-ţi scoate capul din carapace. Întoarce-te în găoacea unde ţi-e locul. Aici nu e loc pentru asceţi".

Constantin îi răspunse repede:

„Cînd nu ai inimă, egoismul e întocmai ca un şarpe gata să muşte. Crede-mă, renunţarea e mai dulce decît plăcerile lumeşti. Lotusul poate creşte şi pe ape murdare şi totuşi rămîne pur".

Elaine îşi acoperi urechile pentru a nu auzi cearta, pe care, fără să vrea, o începuse: „Vă rog nu vă mai certaţi. Nu are rost. Te rog, Constantin, fii tu lotusul de pe un lac liniştit. Dacă n-ai fi atît de încăpăţînat ai vedea că Fillipo a vrut numai să te ajute". Faptul că ea i-a spus lui Marinetti pe numele mic n-a făcut altceva decît să pună sare pe rănile lui.

„Niciodată n-ai avut mai puţină dreptate, decît acum. Marinetti nu poate ajuta pe nimeni. S-ar folosi de oricine pentru a deveni celebru. Nici măcar nu-l interesează futurismul. Tot ce-l interesează e Marinetti".

Nouche se întoarse spre Elaine:

„Vezi, e incapabil de recunoştinţă. Am spus întotdeauna că ajutînd un prieten, îl pierzi. Niciodată nu va recunoaşte că ai făcut atît de multe pentru el".

Elaine, mai încurcată decît oricînd, clătină doar din cap: „Constantin e prea drăguţ ca să facă asta, nu-i aşa dragul meu? Hai să sfîrşim cearta noastră prostească chiar acum. Vom merge împreună la Londra cu lucrările tale".

„Dar nu mai am nimic", strigă Constantin, încercînd zadarnic să se facă înţeles. „Tot ce am, pleacă la New-York".

„Trebuie doar să le copiezi", spuse Elaine răbdătoare. „Nu ţi-ar lua mai mult de două săptămîni. De ce faci atîta caz din asta?"

Constantin trebui să strîngă din dinţi pentru a răspunde calm, pe un ton plat, implacabil însă:

„Nu-mi copiez propriile lucrări. Pentru tine sînt, poate, simple forme geometrice. Îţi imaginezi că şi un copil le-ar putea face. Vreau să ştii că pentru mine, fiecare bucată e o vibraţie a universului. Cînd sînt adîncit în lucru, simt că imaginea prinde singură formă în mîinile mele. Astfel, în timp ce lucrez, de undeva, nu ştiu cum, apare şi frumuseţea. Dar asta poate dura două săptămîni, două luni sau doi ani".

„Vorbeşte cu îngîmfarea unui copil răsfăţat", îşi zise în gînd Elaine. Încercă să scoată încăpăţînarea din el: „Şi mai

vrei să te și cred. Chiar tu mi-ai spus că ai copiat trei lucrări pentru Salonul de toamnă".

„Dar erau lucrări academice!" gemu el disperat, încercînd să se facă înțeles. Apoi mormăi încet: „Prostia e molipsitoare".

Elaine auzi remarca și se roși toată.

„Mă umilești în fața prietenilor mei", îi zise ea tăios. Erau primele cuvinte spuse pe un ton de supărare pe care Constantin le auzea din gura ei.

„Cum poți să numești aceste lepădături, prieteni? Sînt nedemni de tine, Elaine. Prietenii tăi își bat joc de tine". Abia rosti cuvintele și își dădu seama că mersese prea departe. Încercă să se stăpînească și prin concentrare extremă, să ajungă la un grad mai înalt de conștiință.

Se simți din ce în ce mai detașat. Vedea, stînd țeapăn în scaun fețele diforme ale celorlalți ce se uitau la el cu ură.

O senzație de eliberare îi pătrunse trupul. Nici un gînd nu-i mai tulbura pacea sufletească. Fața crispată i se relaxă și nu mai simți nici ascuțișul emoției, nici suferința. Avu pentru o clipă, imaginea calmului interior despre care pomenesc asceții. Timpul părea că se dizolvă în spațiu. Se văzu pe sine și pe ceilalți ca de la o mare depărtare și, uimitor, se văzu pătrunzînd în mințile celorlalți, citindu-le gîndurile. Elaine nu-l mai privea cu dragoste: Constantin, al ei, devenise un om oarecare; un străin ce o umilea și o înfuria. Cum putea bărbatul iubit să-i respingă dorințele? Îl privea, în schimb, pe Marinetti cu alți ochi; vedea în el pe viitorul iubit, cu care își fixa de pe-acum un rendez-vous.

Elaine, gîndi Constantin, nu mai era frumusețea mîndră, numai foc și pasiune: devenise o femeie obișnuită, fără o viață sufletească înaltă, ce punea pe același plan meditațiile lui cu ale călugărițelor de la mînăstirea în care învățase și care-și petreceau prea multe ore, cu capetele plecate și fețele palide, în post și rugăciune. Își întoarse privirea de la ea, scîrbit.

Totul se întîmplase foarte repede, și își dădu seama că reușise să se concentreze și să-și stăpînească firea. Tensiunea și amărăciunea dispărură într-o clipă. Trăise oare cu adevărat această situație? Nu-i venea să creadă. Elaine, în picioare, spunea: „Ești nebun. Mîine vei gîndi altfel!"

Întorcîndu-se spre Marinetti adăugă: „Ai grijă de chelner. Te așteptăm la colț". Apoi, către Nouche, cu capul sus: „Hai să căutăm un taxi".

După ce plecară, Mihai îl privi pe Constantin şi zise:

„Dacă n-ai avea o limbă atît de ascuţită, nimeni n-ar fi plecat insultat".

„Am fost chiar atît de tăios?"

„Nu ţi-ai dat seama ce faci? Ce-a fost cu tine? De data aceasta ai pierdut-o pe Elaine". Mihai considera ieşirea prietenului său ca lipsită de sens. Începuse şi el să-şi dea seama de ceea ce făcuse. Prin cîteva cuvinte îşi distrusese întreaga fericire alături de Elaine. Mihai reveni:

„Va trebui s-o cauţi şi să-ţi ceri scuze".

O mare tristeţe înceţoşă ochii lui Constantin:

„Nu mă va ierta niciodată. Am atins-o în cel mai slab punct, i-am rănit vanitatea". Oftă adînc şi adăugă: „Sculptura mă va elibera!"

Capitolul XXXI

VRĂJITOAREA

Constantin se întoarse la atelier pentru a se dedica trup şi suflet artei sale. Voia să-şi pună simţurile sub un control strict. Va dormi şi mînca puţin şi va transforma *Rama-chanda,* poftele trupeşti în *dharma-chanda,* setea de adevăr şi cunoaştere. Urmărea să se elibereze total de tirania poftelor, a supărărilor şi fericirii, a oamenilor, lucrurilor şi locurilor. Îşi va stăpîni gîndurile. Sfera e întruchiparea perfecţiunii; o columnă înaltă, dreaptă, te face să-ţi ridici privirea spre înălţimi. Pentru a da formă acestor idei trebuia să se purifice, să se elibereze. La lumină sau în întuneric, la căldură sau în frig, piatra rămîne tot piatră. Oamenii, însă, sînt subjugaţi de pasiuni, sînt supuşi schimbării. Dar piatra rămîne senină. Din piatră va crea imagini divine. Munca şi viaţa vor însemna pentru el acelaşi lucru, se vor contopi. Va trebui să-şi găsească timp să descopere miracolele trupului şi să-şi controleze gîndurile; era convins că asceţii din Orient erau în stare să săvîrşească minuni. Ei pot să se concentreze atît de puternic încît să-şi imagineze că inhalează parfumuri minunate, îşi amintesc melodii încîntătoare, gustă arome delicioase, elimină foamea şi setea; nu simt nici frigul, nici căldura; plutesc în aer sau comunică cu alte fiinţe din univers. La o asemenea putere se putea aştepta, dacă urma îndemnurile lor. Ceea ce îl atrăgea mai mult era promisiunea pe care a găsit-o scrisă în cărţile tibetane, care spun că atunci cînd meditezi asupra formei ca fiind aparentă şi totuşi inexistentă în realitate, aceasta va veni la tine. Dacă se va strădui, va deveni artist mare. Deşi era doar la început, simţea, adînc în suflet, că a produs lucrări uimitoare. Erau atît de simple şi atît de lipsite de elemente parazitare încît cei mai mulţi iubitori de artă nu le descopereau de la început frumuseţea. Şi totuşi, unii le apreciau sincer. După ce reuşeau să înţeleagă formele, să fie atraşi

de ele, acestea li se fixau în memorie. Dar cînd Constantin vru să înceapă să lucreze, își dădu seama că îi lipsea inspirația, că nu se mai putea concentra. Știa de ce își pierduse controlul: gîndurile cotinuau să-l stinghereasca, se întorceau mereu la Elaine. Pentru mintea sa tulburată, gîndul la clipele minunate petrecute cu Elaine era o adevărată binefacere, o mîngîiere.

O dorea atît de mult încît nu mai reușea să adoarmă. Îmbrățișîndu-i umbra — spera să o simtă — găsea doar scîndura de la patul său de lemn. Viața împreună cu ea fusese o fericire. Atunci, ce nebunie l-a determinat să-și ucidă dragostea? Începu să se urască: o aruncase nepăsător, în brațele lui Marinetti. Nu-și arătase oare Marinetti deschis ura împotriva femeii? Pentru el femeile erau simple obiecte, bune spre a fi folosite de bărbatul arogant în clipele sale de răgaz. Imaginația îi hrănea supărarea și ura lui spori. Dorința de a-l ucide pe Marinetti era încă atît de puternică, încît, uneori, noaptea, se pomenea strîngînd cu furie pătura. Își dădu seama că are nevoie de ajutor, dar cine să i-l dea? Cine l-ar înțelege? El era vinovat. Furia lui se îndreptă apoi spre cărțile care îl împinseseră spre această faptă. Dorise să întoarcă spatele lumii, să renunțe la pasiune și diavol și reușise doar să-și îmbolnăvească mintea. Se gîndi că avea o singură portiță de ieșire din această ură drăcească. Cărțile sale l-au adus în această situație, tot ele vor trebui să fie acelea care să-l ajute să iasă. Continuă, așadar, să citească cu speranța că va reuși să-și înfrîngă pasiunea și vindecarea rănilor îi va liniști gîndurile. Ele fură însă curmate de valuri de ură. Ieși să se plimbe pe bulevard. Privind la lumea calmă din jurul său simțea că se liniștește. Apa canalelor bolborosea zgomotos, asemenea unei cascade. Umbrelele cafenelelor presărau strada cu pete colorate. *Coupole, Dôme* și *Rotonde* — cele trei cafenele, mari de pe Bulevardul Montparnasse erau ca întotdeauna înțesate de lume. Bîrfa, vorbele curgeau la nesfîrșit, acompaniate de zgomotul farfuriilor și lingurilor, de clinchetul paharelor și strigătele adresate chelnerilor.

Într-o zi, îl întîlni pe Modigliani. Modi purta același costum de catifea maro, o cravată colorată și o pălărie mare, neagră. Cu trecerea timpului era tot mai palid și mai rău îmbrăcat. Ajunsese să-și vîndă schițele pentru un pahar de băutură. De cele mai multe ori, cînd era însoțit de prieteni, Constantin îl evita. Mereu beat, Modi devenise foarte zgo-

motos şi insolent. De data aceasta însă îl invită pe italian la un pahar de vorbă. După ce făcu comanda, Modi îi spuse:

„De ce nu te văd mai des? Dracu s-o ia de lume! Trăim ca nişte sălbatici în bîrlogul nostru şi ieşim rar să ne întîlnim prietenii. Am auzit că sculpturile tale au succes grozav în America, la expoziţia de la Arsenal. Nimeni, în schimb, n-a venit să vadă lucrările mele. Ce-i greşit în ele? Nimeni nu vrea să le cumpere sau să le expună. Sînt atît de grăitoare; dar nimeni nu e destul de inteligent pentru a le înţelege şi aprecia. Da, le cumpără totuşi, oferind în schimb preţul unui pahar de băutură, zvîrlind din milă cîţiva bănuţi în pălăria unui cerşetor".

„Nu eşti singurul artist care consideră civilizaţia un mister", îi răspunse Constantin. „Artistul nu are un loc sigur în societate; neavînd un patron este pierdut. Lumea modernă ne pune la grea încercare. Nu numai că trebuie să exprimăm ceva, dar mai trebuie să şi găsim în noi ceva demn de exprimat".

Modi sorbi, dintr-o singură înghiţitură, băutura şi, repede, ceru alta:

„Şi ce ne rămîne oare în afară de dragoste!? Ah, femeile! Le ador şi le urăsc. Noaptea sînt un vis, dimineaţa un coşmar.

Constantin fu de acord că orgiile sînt urmate de dezamăgire. Cum îi era foame, îl invită pe Modi să împartă cu el nişte pîine şi brînză.

„Cel mai important lucru", continuă Constantin, în timp ce întindea brînză Brie pe pîinea albă, este să înveţi cum să-ţi stăpîneşti gîndurile. Dacă ne-am putea relaxa şi menţine totodată mintea într-o stare de receptivitate, atunci toate problemele noastre s-ar rezolva de la sine. Necazul nostru, Modi, este că trebuie să ne luptăm cu pasiunile cărnii. Avem foarte puţin timp să descoperim *eul* ce zace în noi.

Modi îl dezaprobă:

„Încă tot mai cauţi Nirvana? De cînd Dumnezeu a făcut şi raiul şi pămîntul, fii sigur că şi acolo, în rai, vei găsi răul existent aici. Avem doar o singură cale de-a pune capăt necazurilor: să ne distrugem duşmanii. Sîntem nişte imbecili. Îi permitem celui mai puternic şi mai şiret să ne înfrîngă. Ei iau toţi banii şi femeile cele mai frumoase. Victoriile nu se obţin fără luptă; trebuie să curgă sînge. Scopul scuză mijloacele. Avem nevoie de bani şi pentru a pune mîna pe ei trebuie să ucidem".

Modi vorbea încet, conspirativ, de parcă s-ar fi pregătit să întindă o cursă. Constantin păli și începu să se joace nervos cu firimituri de pîine.

„Singurul om, pe care am vrut vreodată să-l omor e Fillipo Tommaso Marinetti".

„Bine", se bucură Modi, deja beat, „să-l ucidem împreună. Am auzit că vorbește doar de război, oriunde ar merge. Îmi pun capul că e amestecat în omorul arhiducelui. Asta ar putea duce la război. Dacă citești ziarele, poți crede că războiul a și fost declarat".

Constantin fu de acord.

„Indivizi ca Marinetti caută războiul. Liniștea, armonia este înlocuită pretutindeni de rigiditate și aroganță. Oamenii cuprinși de dorința de putere o preferă liniștei sufletești. Trebuie să ne întoarcem la simplitatea pierdută. Trebuie să ne întoarcem la timpurile cînd trupul, sufletul și rațiunea lucrau în perfectă armonie".

Modi încercă să oprească aceste gînduri pe care nu le mai putea suporta:

„Iarăși începi cu teoriile tale despre uciderea dorinței. Tu știi ce înseamnă raiul pentru mine? Această cafenea! Această minunată cafenea de pe trotuar — o oază în deșertul de asfalt. Aici găsesc suflete libere. În fiecare noapte se întîmplă ceva nou. Astăzi ai venit tu".

Constantin abia îl asculta, încercînd să-și facă ordine în mintea deja încețoșată de băutură. Modi privea insistent la miezul de pîine, căruia Constantin, inconștient, îi dăduse o formă. Era o figură grotescă, aproape fantastică:

„Lasă-mă s-o văd", strigă el. O luă din mîinile lui Constantin.

„E fantastică, drăcească! Ce formă minunată, cîtă expresivitate. Ce-ai vrut să faci?"

Uimit, Constantin o examină mai atent. Putea fi forma unei femei, se gîndi el, a lui Elaine, a unei vrăjitoare.

„Da", zise el cu voce tare.

„E o vrăjitoare. Am modelat-o fără să mă gîndesc. *Satori* — revelația. M-ai auzit vorbind despre asta de nenumărate ori. E acea stare *Muga*, cînd non-ființa scrie comanda. Protectorul meu mi-a arătat adevărata imagine a lui Elaine: o vrăjitoare. M-a făcut să înțeleg că sculptura mă va elibera". La acest gînd, se simți atît de vesel, atît de eliberat de griji, încît izbucni în rîs.

În acea noapte, îl duse pe Modi prin toate cafenelele. Nu-l reţinea atît dorinţa de-a bea, cît necesitatea de a-i povesti lui Modi despre lumea dinafara simţurilor; cum protectorul său îl dăduse soluţia pentru frămîntările lui. Dacă va reuşi să păstreze imaginea vrăjitoarei, atunci tot ce era frumos în Elaine va deveni urît. Putea astfel să taie nodul pasiunii pentru ea.

Dimineaţa următoare, copie figurina în lemn. Apoi un gînd drăcesc îi trecu prin minte. Avea să-i dăruiască lucrarea, ca răsplată pentru toţi banii primiţi de la ea. Simţea, cu toate acestea, o dorinţă copleşitoare să fie aproape de Elaine, să o vadă, să o atingă. Vrăjitoarea îi bîntuia atelierul; părea că-i alimentează pasiunea cu flăcări. Trecînd peste orice urmă de mîndrie, înveli statueta şi o porni spre vila lui Elaine, sperînd şi neîndrăznind să spere, că o va vedea.

Jacques, unul dintre servitori, deschise uşa; cînd îl recunoscu pe Constantin, păru foarte încurcat. În cele din urmă îi spuse adevărul: Elaine plecase în Anglia cu Marinetti.

Şocul a fost atît de puternic încît se întoarse la atelier bolnav. Ura şi răutatea pătrunseră din nou în sufletul lui; se gîndea să meargă în Anglia, să-l ucidă pe omul care-i răpise dragostea. Cît de nefolositoare păreau lecţiile de anihilare a eului în flăcările veşnice ale durerii...

Îşi biciui eul cu furie, dar cu cît se chinuia mai mult, cu atît neputinţa lui devenea mai mare. Nici sculptura, nici învăţătura despre meditaţia yoga nu-l puteau elibera de pasiunea şi durerea ce puseseră stăpînire pe sufletul său.

Capitolul XXXII

OMUL

Amenințarea continuă a războiului făcu și mai odioasă amintirea lui Marinetti. O lume întreagă părea că-i acceptase ideile. „Ca și cum războiul ar putea purifica", își amintea Constantin tulburat, cuvintele acestuia.

Înlănțuirea rapidă a evenimentelor nu-i mai permitea nici lui să se mai gîndească la durerea ce-o purta în suflet. Viitorul vieții sale nu-i mai aparținea. Autoritatea statului devenise supremă. Numai după cîteva luni află că fusese scutit de mobilizare. Artiștii, care veniseră din întreaga Europă se treziră izolați în Montparnasse, feriți de război. Viața lor se schimbase numai prin faptul că aveau să stea la cozi pentru cumpărături.

Treptat însă, începură să simtă și celelalte privațiuni. *La belle époque* de dinaintea războiului apusese probabil pentru totdeauna. *L'ère mécanique* îi luase locul. Niciodată mai înainte nu se văzuseră atîtea mașini huruind pe străzi. Era prea multă gălăgie acum, prea multe trăsuri, prea mulți trecători, în ciuda faptului că tineretul plecase din oraș îmbrăcat în uniformă. Cafenelele de pe trotuare erau și mai aglomerate și se vorbea neîntrerupt despre sorții războiului. Pentru Constantin cît și pentru ceilalți artiști o lume întreagă dispăruse. Nu mai știau cum să se descurce în această lume lipsită de orice perspectivă.

Apollinaire era în tranșee, nimeni nu putea să-i ia locul de mentor și conducător al avangardei. Cînd, în sfîrșit, veni în permisie, strălucind în uniforma sa de soldat, artiștii se îngrămădiră în jurul său, sorbindu-i cuvintele. De data aceasta însă rîsul lui avea o nuanță de amărăciune.

„N-am prins niciodată rădăcini", îl auzi Constantin spunînd. „Nu mi-a plăcut niciodată să trăiesc după un anumit tipic. Și iată ce am devenit! Simplu soldat, pus în fața unor tipare pe care trebuie să le respect. Înveți să uiți că ai avut

vreodată o viaţă personală. Trebuie să respecţi ordinele ofiţerului superior. În cele din urmă devii un automat, subjugat de rutină, fără să protestezi, să opui vreo rezistenţă. Personalitatea dispare, e înlocuită de anonimat. A început era omului anonim". Ca de obicei, cuvintele lui Apollinaire generară discuţii contradictorii.

„Cînd am examinat arta cubistă pentru întîia oară", spuse Apollinaire, „mi-am dat seama că reprezenta felul dezordonat în care funcţionează mintea omenească. Pentru a etala acest discurs interior, fragmentat, a fost nevoie de arta primitivă. Acum vedem că nu am mers destul de departe. Trebuie să mai facem un pas, să luăm măsuri radicale".

Tăcerea ce urmă fu curmată doar de Constantin:

„A merge mai departe", protestă el, „înseamnă a atinge nebunia".

„Nebunia! Asta e! Ai dreptate!" răspunse serios Apollinaire. Tranşeele lungi de sute de kilometri, ce se-ntind în întreaga Europă, numai cu scopul de a ucide cît mai mulţi dintr-o parte şi alta sînt într-adevăr curată nebunie. Aceasta e logica nebuniei. De acum înainte logica trebuie să se supună acelei logici care îngăduie ideilor contradictorii să existe împreună. Marchizul de Sade şi Lautréamont au avut mai multă dreptate decît au crezut ei înşişi. Lumea îi credea paranoici, dar acum am căzut cu toţii în aceeaşi cursă. Artistul trebuie să ajungă prin nebunie la un nou realism care să implice ceea ce este straniu şi contradictoriu: la suprarealism".

În ultima noapte de permisie Apollinaire fu prost dispus. Peste o zi avea să fie din nou în tranşee, cu noroiul pînă la genunchi.

„A nega totul din mine înseamnă să aleg moartea", spuse el. Avea presimţirea că va muri în momentul culminant al puterii sale creatoare.

Constantin se simţi ruşinat că se gîndea numai la necazurile sale, în timp ce pe front erau secerate milioane de vieţi. Dar nu putea să nu mediteze la dualitatea vieţii: la nevoia de a elimina *eul* şi aceea de a asculta bătînd inima naturii. În sufletul său se dezlănţuise un şi mai cumplit război. Pasiunea se războia cu raţiunea. Dorinţa de a transpune această luptă în sculptură îl obsedă luni în şir. Dualitatea vieţii putea fi văzută pretutindeni: dragoste şi ură, bucurie şi supărare, bărbat, femeie, bine şi rău, lumină şi întuneric. Toate strîngeau omenirea în ghearele lor. De cîte ori simţea că se pierde în visare, cioplea ceva în lemn. De data aceasta descoperi că

sculptase o creatură ciudată, cu cioc cu găuri rotunde şi ovale. În timp ce o întorcea pe toate părţile observă umbrele pe care le proiectau găurile. Era himera vieţii: lumina şi umbra, binele şi răul, contopindu-se. Nu exista oare o graniţă între trup şi suflet? Omul e conştient de existenţa binelui şi totuşi eul îl împinge să înfăptuiască relele întunericului. Oare lumina trebuie să poarte cu ea întotdeauna umbre?

Atras de această idee se apucă se cioplească un trunchi imens. Va mări himera, va face cu mai multă atenţie forma găurilor ovale şi rotunde. Peste cîteva luni, cînd termină lucrarea, găurile nu-i mai dădeau o formă grotescă ci, în funcţie de lumină, realizau un joc fantastic de umbre şi lumini. „Himera" devenise imaginea omului, trăind în timp, încercînd în zadar să găsească lumina eternă, fără umbre. Repetă lucrarea pînă cînd aceasta ajunse să transmită exact mesajul dorit de el.

Constantin era conştient că atît succesul cît şi banii vor veni cu greu. De aceea se hotărî să lucreze cu răbdare, continuu, asemenea ţăranilor care se luptă pentru a smulge naturii o bucată mică de pămînt. Adevăratul succes nu vine de la o expoziţie organizată de nişte snobi aristocraţi, ci de la oameni obişnuiţi, care fac dintr-o operă de artă o parte a fiinţei lor, îşi spunea el. Mai credea că artiştii vorbesc prea mult, de parcă ar fi nişte mesageri ai domnului, avînd misiunea să dezvăluie taine. La urma urmelor nu teoriile rămîn, ci opera. Constantin era şi el foarte sensibil la critică. Dacă arta lui plăcea, accepta laudele din toată inima, şi întreaga sa figură se deschidea ca o floare, la soare. În schimb se întrista de-a binelea cînd se întîmpla contrariul. Se hotărî să mediteze mai mult asupra formei ce avea să o creeze, aşteptînd revelaţia prin intuiţie. Nu se va mai grăbi niciodată. Ceea ce e viu moare şi putrezeşte, numai opera de artă rămîne eternă. Cei ale căror creaţii au supravieţuit, îşi spunea el, trebuie să fi gîndit, distrus şi refăcut lucrări nenumărate. În timpul războiului, Constantin se luptă să stăpînească arta abstractă, care să poarte în ea diferitele faţete ale fiinţei sale. Ceea ce căuta era o formă încărcată de tensiune, greu de uitat.

Dacă făcea un grup de pinguini, urmărea să proiecteze starea acestora, în puritatea lor originală. În nemişcarea lor, pinguinii sînt asemenea conştiinţei, lăsînd universul să se mişte în jurul lor. Cînd îl sculptă pe Adam creă o formă

zdrobită de greutatea materiei, pradă bolii, zbuciumului și morții.

Fiul risipitor își înclină capul mîndru spre pămînt ca și cum și-ar recunoaște dintr-o dată neputința, ca și cum ar accepta acel „nu așa cum vreau eu, ci cum dorești tu". *Eva* totuși nu trădează zbuciumul generat de păcatele ce-l împovărează pe Adam. Într-un alt exemplar Eva se odihnește pe capul lui Adam. Încetul cu încetul, Constantin începu să-și împlinească visul. Simțea că va ajunge deschizător de drumuri, că va inaugura o eră nouă în sculptură. Era hotărît să împingă abstractul pînă la limita cînd forma geometrică va prinde viață. Încerca să pătrundă suprafața și să surprindă esența — ca și cum ar fi vrut să proclame identitatea omului cu Universul, cu Natura, „raiul și iadul" acestuia. Dorea ca sculpturile sale să fie înțelese dintr-o privire. Sculptura și înțelepciunea îi redară liniștea pierdută. Dorea ca mintea și spiritul să poată ajunge la detașare totală. Spera tot timpul că se va putea elibera de sine însuși. Într-o zi, pe cînd stătea la coadă la o măcelărie, își scoase pălăria și începu să cînte de bucurie că era în viață, și pentru a-i înveseli pe ceilalți, care, triști sau plictisiți, alcătuiau coada imensă ce se întindea în jurul clădirii. Spre marea lui surprindere, cîțiva îi aruncară niște bănuți. Prietenii se prăpădiră de rîs, dar Constantin culese monedele și le bagă în buzunar pentru a nu reduce din șansele vreunui alt cîntăreț care ar fi avut într-adevăr nevoie de bani.

Din ce în ce mai uimit, își dădu seama că putea acum să-și cîștige existența singur. Atît lucrările de la expoziția de la Arsenal, din New-York, cît și cele de la expoziția din Londra fuseseră vîndute. Peste 129.000 de oameni le văzuseră, chiar dacă pe unii i-au amuzat numai. Însuși John Quinn cumpărase lucrări în valoare de 6000 de dolari cu care organiză o galerie de sculptură la New-York. Trecînd prin Paris, într-o misiune de război, Quinn l-a vizitat și pe Brâncuși. I-a mărturisit că a început să înțeleagă și să-i placă sculptura sa. „Cu cît vezi mai multă, cu atît îți place mai mult".

Apoi, îi cumpără toate lucrările noi pe care le avea în atelier și îl obligă să-i promită că va fi primul care să aleagă din ce va lucra în viitor.

A doua zi, Constantin sărbători evenimentul și pregăti o cină cu pui fripți la cuptor, cu vinuri românești; îi invită pe Modi și pe ceilalți prieteni. A fost o seară de basm, și vinul a curs din belșug.

Acum că avea bani, Constantin lucra într-un atelier mai mare în Impasse Ronsin, unde se obișnui să-și invite prietenii mult mai des ca pînă atunci.

Dar cînd artileria grea de tip Bertha începu să bombardeze Parisul, Constantin se hotărî să părăsească orașul, să-și petreacă vara într-o casă izolată, undeva în pădure. Vecinii, așezați la mare depărtare unii de ceilalți, erau oameni săraci, umili și modești. Rămase mai toată vara singur, avînd ca tovarăș un cîine eschimos, mare și alb. În pădure se simțea foarte liniștit și își stăpînea mai ușor gîndurile.

„Nu mai aparțin acestei lumi", gîndea el. „Nu mai sînt legat de nimeni. Sînt departe, chiar și de mine însumi. Mă găsesc printre lucruri esențiale. Acum, pot privi la ceea ce este trecător în lumina și cu măsura eternului". Se întreba cum va putea realiza, în sculptură, aspirația omului spre eliberare spirituală. Nu putea să se repete sculptînd din nou figura îngenuncheată. Nu vroia să-l imite pe Rodin. Ce simbol abstract putea să înlocuiască mîinile rugătoare, îngenuncherea și fața luminoasă? Căutarea îl chinui timp îndelungat.

Dar avea timp destul. Nu era nerăbdător, nu se mai grăbea. Colabora cu timpul. Învăță să asculte Natura cu o nesfîrșită răbdare. Fiecare material — lemn, piatră ori metal, — avea un mesaj diferit pentru el. Un obiect minunat, lucrat în lemn nu este la fel de frumos în piatră. Natura îi va dezvălui secretul.

Constantin își petrecu iarna în pădure, ca un urs. Vecinii treceau pe drumul plin de noroi, mai jos de casa sa, pentru a-l vedea pe acest om ciudat cu barbă neagră și haine albe ciobănești, cu Polaire, cîinele alb și mare, în brațe. Puteau fi văzuți stînd sub cîte un copac, într-o visare somnolentă. Dar cum nu-l văzură făcînd nimic deosebit, își pierdură interesul și treptat nu se mai opriră.

Exercițiile de meditație pe care le făcea lăsau loc numai gîndurilor frumoase. Fiecare gînd, își spunea el, e o lovitură de daltă în masa de marmură a vieții noastre.

Uneori se cățăra în vreun copac pentru a se uita la pădurea de sub el, pentru a contempla măreția Naturii. În cerul senin vedea Puritatea, în stele Frumusețea și Inteligența. În flori vedea Gingășia, iar în numeroasele zgomote din pădure auzea Vocea ei vibrantă. În acest fel se obișnui să vadă Natura în toate cele și, încetul cu încetul, se simți contopindu-se cu ea.

Se născuse în mijlocul naturii şi era fericit în sînul ei. Considera înălţarea organică a copacului spre lumină, identică aspiraţiei spirituale a omului. Întins pe spate, uitîndu-se la copacii înalţi, se gîndea că aceştia nu aveau nevoie de capăt, ca piramidele făcute de om, ce se sfîrşesc într-un punct. Trunchiul unui copac poate fi infinit. „O formă adevărată ar trebui să sugereze infinitul", murmura el. „Suprafeţele ar trebui să pară că există pentru totdeauna, că duc o existenţă perfectă şi complexă". „Copacii ce cresc din pămînt se luptă cu legea gravitaţiei. Seminţele lor sînt linii de forţă. Există două feluri de artă", îşi continua el gîndurile, „geometrică şi vitală. Dar acestea se deosebesc radical una de cealaltă, deoarece pornesc din atitudini diferite faţă de lume. Omul de ştiinţă este preocupat doar de legile matematice. Ascetul se foloseşte de geometrie pentru a descoperi spiritul ce sălăşluieşte în toată natura. Astfel, materia însăşi devine spirit".

Atunci îi veni ideea să transforme un copac într-o coloană nesfîrşită. O coloană înaltă ar putea reprezenta aspiraţia omului spre infinit. Lemnul are calitatea creşterii şi-a mişcării ca şi copacul din care provine. Dar monumentul, îşi spunea el, nu avea să fie o coloană rotundă şi netedă; aşa n-ar fi altceva decît un stîlp, care nu poate evidenţia zbuciumul. O coloană cu feţe pătrate, ca faimosul monument al lui Washington, ar fi prea monotonă. Coloana va trebui făcută din segmente care să se opună, să se întîlnească, să se încalece într-o relaţie spaţială avînd centrul de gravitaţie chiar în mijlocul bazei. Coloana fără sfîrşit trebuia de fapt să fie asemănătoare cu coloana vertebrală a omului. Ideea îl atrăgea. Vedea în ea simbolul aspiraţiei către o lume modernă, fără conflicte. Va fi simbolul unităţii şi bunătăţii. Coloana putea fi o scară spre rai. Interveni însă o problemă de matematică, de inginerie. Cît de înaltă putea fi o astfel de coloană fără să se răstoarne? Cît de adînc trebuia înfiptă în pămînt? Îşi aminti de formulele matematice care au dictat forma tuturor statuilor lui Budha; fiecare alcătuită din aceeaşi succesiune de triunghiuri şi dreptunghiuri. Dacă coloana s-ar compune din segmente poliedrice, acestea ar sta în echilibru şi s-ar sprijini unele pe celelalte. Măsurători exacte, era convins, vor face posibil ca o astfel de coloană să se sprijine pe o bază mică. Era atît de încîntat de idee, încît aranjă să i se taie un copac, să-l aşeze pe suporturi de înălţimi diferite. Astfel, copacul va forma un plan înclinat şi va putea

lucra cu ajutorul unei scări. Doborî copacul, şi-l aşeză pe suporturile de lemn. După ce tăie cu fierăstrăul crengile şi îndepărtă scoarţa, începu să lucreze la segmentele poliedrice cu îndemînarea unui tîmplar. Lucră fără întrerupere şi termină în trei zile. Suprafaţa lemnului era imaculată — forma, textura şi echilibrul le realizase cu măiestrie desăvîrşită. În dorinţa de-a vedea dacă coloana va sta pe baza ei mică, încercă să o ridice singur. Îşi pierdu echilibrul şi se rostogoli de pe unul din suporturile înalte. Cînd încercă să se ridice îşi dădu seama că-şi rupsese piciorul. În ciuda durerii cumplite, îşi îndreptă piciorul rupt, cum putu mai bine. Dar deodată se întristă, îngrozit la gîndul că era singur cuc. Vecinii cei mai apropiaţi nu-i vor putea auzi strigătele de ajutor. Se izolase şi nu se aştepta la nici un vizitator. Rămase aşa ore în şir, ca un animal prins într-o capcană, negăsind nici o soluţie. După un timp, se sperie la gîndul de-a nu fi găsit zile întregi. Da, putea chiar să moară înainte de-a fi găsit. Cîinele stătea lîngă el, lingîndu-i mîna şi chelălăind, dîndu-şi parcă seama că stăpînul său avea nevoie de afecţiune.

Trecură ore şi către asfinţit broaştele începură să orăcăie. Acum cînd se găsea în faţa morţii, gîndul lui Constantin zbură la tranşeele îndepărtate din Nord, unde zilnic mii de oameni erau răniţi sau omorîţi. Moartea deveni pentru el dintr-o dată tot atît de reală ca şi asfinţitul. Începu să se gîndească la neputinţa şi la nimicnicia lui. Durerea din picior spori. Adevăratul creştin se contopeşte cu suferinţa divină şi astfel depăşeşte durerea. Pentru budişti durerea nu există; este o iluzie. Era confruntat acum cu adevărul fundamental al acestei concepţii. Poate omul să se odihnească liniştit şi fericit în sînul naturii? Este el frate cu broasca? Îşi imaginâ broaştele ca pe nişte creaturi muritoare şi plăpînde în circuitul naturii care orăcăiau pentru a da expresie neajutorării lor. Îşi aminti de orăcăitul aproape uman al unei broaşte ce era înghiţită de un şarpe. Începu să le imite. După părerea lui, nu avea ceva mai bun de făcut decît să orăcăie şi el.

Continuă, aşadar, să orăcăie cît de tare putu, sperînd să atragă atenţia, şi, în acelaşi timp, să intre într-o legătură intimă cu natura însăşi. Avea lacrimi de disperare în ochi. Treptat, însă, se simţi uşurat şi liniştit. Simţi o forţă mai adîncă, pătrunzînd în el, ca şi cum nu ar mai fi fost sclav al timpului; de parcă ar fi devenit de acum o parte a forţei universale ce conţine şi eternitatea. Avu impresia că nu-i mai

funcţionează mintea. Conştient de starea în care se afla, era în acelaşi timp departe, privindu-se detaşat, cu curiozitate şi fără pic de teamă. Orăcăitul său continuă automat, hipnotizant, ore întregi. Către miezul nopţii acest sunet ciudat atrase atenţia unui fermier care ducea nişte vaci rătăcite înapoi la păşune. Dîndu-şi seama de situaţie, fermierul se grăbi să aducă ajutoare, un cal şi o căruţă.

Capitolul XXXIII

ATELIER PRINCIAR

Lunga convalescenţă se dovedi şi o perioadă de re-evaluare ce sădi în el o nouă dispoziţie. Finalitatea tuturor străduinţelor trebuie să fie apropierea de Absolut, pas cu pas. În noua sa situaţie, Constantin îşi dădu seama că a ajuns să se cunoască mai bine şi să mai dezlege cîteva noduri ale existenţei sale. Se hotărîse să trăiască în Etern, fără să-i pese de trecut şi de viitor. Era minunat să fii în viaţă şi să fii conştient de curgerea eternă a lucrurilor. Învăţase că „omul inteligent nu năzuieşte, iar cel ignorant se închide în sine". Era unul din adevărurile ce-i fuseseră dezvăluite de înţelepţii Mahatma, făcătorii de minuni din India. Totul depindea însă de punctul de vedere. Lumea nu există cu adevărat; deci, de ce să-ţi faci gînduri? Peştele înoată în apă, dar nu este conştient de existenţa lui. Pasărea zboară în vînt, dar nu ştie ce-i vîntul. Păţise şi el ca ţăranul din proverbul chinezesc, care caută boul pe care călăreşte. Pentru a găsi libertatea trebuie să crezi cu tărie că eşti într-adevăr liber. Să fii indiferent faţă de reuşită sau insucces, dar să trăieşti cu pasiune. Aceasta era marea lui descoperire: se poate renunţa la poftele trupeşti fără să te simţi deprimat. Spiritul suprem înseamnă fericire; în rest totul e durere. Dar el nu atinsese încă această stare fără durere. Răul *Karma* trebuie extirpat înainte ca divinul *Salvator* să-i descopere prezenţa în suflet. Faptul că s-a complăcut în plăcerile vieţii de jos, l-a împiedicat să pătrundă viaţa superioară. Chinul prin care a trecut a fost, de fapt, simptomul spargerii carapacei care-i ferecase înţelegerea.

Martha îl îngriji, pînă ce piciorul i se vindecă. Îi accepta bunăvoinţa. Nu-şi mai făcea probleme în legătură cu anumite obligaţii faţă de ea. Se bucura la gîndul că era fericită cu un alt iubit. Se gîndea şi la Elaine cu milă. Îi dorea să-şi

găsească şi ea înţelepciunea şi puterea de a-şi sparge carapacea.

Mihai era corespondent de presă pe frontul din Balcani. Scrisorile lui conţineau descrieri ale dezolării şi furiei. Ciobanii ţineau acum puşti în mînă, în locul fluierelor. Casele fuseseră dărîmate de obuze. Populaţia trăia în bărăci de lemn, dărăpănate şi murdare. Nu exista nici măcar var să mai reîmprospăteze lemnul mucegăit. Într-una din scrisori scria cu vehemenţă:

„Ce cal preferi? Mîrţoaga bătrînă, care se tîrăşte cu capul plecat, sau pe acela ce-şi ţine capul sus. Boul, biet animal de povară, îşi ridică şi el capul cînd scapă de jug. Se spune că sabia nu taie capul ce se pleacă, ceea ce înseamnă, de fapt, să ţii capul plecat întocmai ca şi boul în jug. Cu alte cuvinte, oamenii să-şi continue existenţa ca nişte animale de povară. Dumnezeu l-a făcut pe om după chipul şi asemănarea lui. Omul merge in picioare. Îşi ţine capul drept, ca să poată privi în sus, spre lumină. Se spune că furtuna smulge stejarul din rădăcină, dar trece peste salcia ce se pleacă. Dar vei afla că ţăranii sînt sălcii care-şi ridică şi ei capetele după ce furtuna a trecut. Poate că au avut capete grele, dar au avut şi timp să se gîndească la lozincile şirete şi false, la frazele încîlcite şi ipocrite ale autorităţilor, care încearcă să le distrugă viaţa. Dar adevărul e lumină şi lumina adevăr. Ei nu vor putea fi veşnic înşelaţi. Bunul lor simţ îi va îndemna să vadă dincolo de frazele sforăitoare şi vor afla cu siguranţă cine sînt cei ce încearcă să le tulbure minţile".

Cuvintele acestea îl impresionară puternic pe Constantin. Se gîndi la datoria artistului într-o lume a întunericului. El e dator să-i facă pe semenii săi să vadă mai clar, să simtă mai intens. Căutînd adevărul trebuie să-i ajute şi pe alţii să-l găsească. Cine nu are încredere în puterea adevărului, acela va ajunge la violenţă.

Cînd putu din nou să lucreze, Constantin refăcu de mai multe ori *Coloana infinitului*, încercînd să lege exactitatea matematică de imaginaţia creatoare, pentru a realiza, astfel, ceva cosmic. Poliedrii coloanei se repetau întocmai ritmurilor Universului. El observase acelaşi ritm, în formă de spirală, la o floarea-soarelui. Seminţele erau îngrămădite dezordonat la centru, dar, apoi îşi găseau un ritm propriu. Cînd „Copacul vieţii" fu terminat şi îşi făcu loc în grădina lui Edward Steichen din Paris, ritmul şi aspiraţiile sale intrară în inimile privitorilor.

Apollinaire, rănit, veni să-l vadă pe Constantin. Fusese lovit la cap de un șrapnel cu un an înainte. De atunci suferise două operații. Capul său bandajat ajunsese o privelişte familiară prin cafenele. Constantin îl considera pe Apollinaire mai mare şi mai curajos decît el; se înrolase voluntar, căutînd aventura, dar exprimîndu-şi şi dragostea pentru patria adoptivă. A existat oare vreun motiv mai puternic, ascuns? Cînd Marie Laurencin l-a părăsit, Apollinaire fusese tot atît de lovit ca şi Constantin la pierderea lui Elaine. Atît el, cît şi Constantin, înțeleseră ce însemna să fii părăsit de cel drag. Dar Apollinaire acceptase falsitatea dragostei Mariei cu umilința unui om simplu, înțelegînd că o urcase pe femeia iubită pe un piedestal prea înalt pentru ea — o creație a propriei sale imaginații. Constantin, însă, simțea că se purtase ca un romantic ridicol. Inima şi mîndria îi fuseseră jignite şi astfel stătuse departe de lume, ca un copil supărat. Confundase realitatea cu visele poetice, neînțelegînd că Elaine era sclava propriilor dorințe, întocmai unui copil răsfățat. Ritualul purificării nu însemnase nimic pentru ea. Lipsită pînă şi de voința de a încerca, Elaine nu avea să se schimbe niciodată.

Cîteva luni mai tîrziu, Apollinaire muri în timpul unei epidemii de gripă. Pentru Constantin moartea lui Apollinaire a fost tot atît de lipsită de sens ca şi războiul. Înmormîntarea a avut loc la cimitirul Père Lachaise, în dimineața în care lumea Parisului, înnebunită, sărbătorea armistițiul.

După război, John Quinn cumpără destule lucrări pentru a-i asigura o existență lipsită de griji. Se mută într-un atelier şi mai mare, în Rue de Vaugirard, unde avea să rămînă pentru tot restul vieții. Clădirea fusese cîndva o fabrică cu trei etaje, pe care Constantin a transformat-o, înlocuind pereții cu sticlă. Scoase tavanul unui etaj şi astfel atelierul deveni mult mai înalt. O parte a acoperişului era făcută din țiglă roşie, cealaltă deveni o fereastră imensă, îndreptată spre nord.

Curînd atelierul se umplu cu sculpturi uriaşe care creau impresia unui cimitir, deşi erau mult prea mari pentru a fi luate drept pietre de mormînt. Lîngă această sală mare se afla o cămăruță, adevăratul atelier al lui Constantin. Pereții acesteia erau acoperiți cu unelte de toate felurile. În centru se afla un cuptor unde îşi încălzea uneltele ce trebuiau ascuțite, sau topea bronzul.

Mai avea alte cinci camere; trei de lucru şi două în care îşi petrecea restul timpului. Lîngă atelier exista încă o cameră mică, în care Constantin asculta muzică orientală la un fono-

graf, construit de el, cu un difuzor de o fidelitate incredibilă. Dormitorul era sus. La atelier ajungea pe o alee cu pietriș, mărginită de cireși.

Artiștii discutau prin cafenele cu veneraţie despre Brâncuși și atelierul său. Era o cinste să-i vizitezi studioul — unul dintre locurile cele mai căutate de iubitorii de artă. Descrieri fantastice ale locului treceau din gură în gură.

Intrînd, erai izbit de lumină — o lumină albă, vibrînd — în care se profilau una cîte una, forme stranii, perfecte ce nu-și găsesc egal în natură, animate de viaţă proprie. Ele nu reprezentau forme vii, ci erau rodul imaginaţiei sculptorului. Era acolo o lucrare netedă ca și corpul ud al unei foci, în formă de pește, legată de soclu doar printr-un punct. Echilibrul era uimitor realizat. Nu era o anumită specie de pește, deoarece nu avea nici aripioare, nici solzi. Era pur și simplu *peștele*. Marmura era atît de lustruită, încît strălucea ca o oglindă. Masa mare de piatră, asupra căreia lumina cădea din plin, părea că se mișcă — atît de aproape de viaţă părea piatra.

O altă lucrare, din metal lustruit, reprezenta o lună nouă. Nu era o masă greoaie, inertă, din metal, ci o masă ce elibera energie. Cînd asupra ei cădea lumina, metalul radia pe toate părțile, de parcă ar fi fost un obiect zburător plutind pe un cer însorit. Constantin, care în fiecare noapte se plimba cu cîinele său Polaire pe lîngă cafenelele din Bulevardul Montparnasse, își dădea seama că valurile nesfîrșite de turiști americani aduceau o notă de veselie acestei lumi boeme. Toate cafenelele fuseseră lărgite și redecorate pentru a face loc valurilor de clienți. Subsolurile se transformaseră în localuri zgomotoase unde se cînta jazz fără întrerupere. Pereții erau acoperiți cu afișe colorate; fete cu spatele și brațele dezgolite cîntau cîntece triste.

Totul se schimba rapid. Era la modă să cumperi opere de artă și mulți artiști se îmbogăţiră. Derain avea un automobil sport imens. Mașina lui Foujita era căptușită în piele de căprioară, iar șoferul umbla îmbrăcat numai în alb. Odată pe săptămînă Van Dongen invita toți artiștii Parisului la vila sa din Champs Elysées, iar Pascin oferea băutură pe socoteala lui, prin barurile de noapte. Artiștii se îmbrăcau după cum îi tăiau capul, purtînd pălării mari de cowboy sau turbane orientale. Constantin, în haine de cioban român, împreună cu cîinele său alb, părea încă unul din indivizii pitorești care

juraseră să nu se supună mecanizării generale. Puțini înțelegeau că Brâncuși nu poza, că se îmbrăca așa de cîteva zeci de ani.

Moartea fulgerătoare a lui Modigliani, în 1921, a fost o lovitură nu numai pentru Constantin, ci și pentru miile de oameni ce urmară sicriul artistului *maudit**, arătîndu-și astfel simpatia pentru cel atît de hulit și desconsiderat în timpul vieții. Înmormîntarea grandioasă a constituit un *mea culpa* pentru Montparnasse, o recunoaștere în masă a nedreptății comise.

Cuprins de remușcări Constantin simțea că nu făcuse destul pentru prietenul său. Ovalurile suave, alungite ale lui Modigliani îl influențaseră în *Prințesa X* și în *Mademoiselle Pogany*. Amîndouă sculpturile erau foarte reușite, mîngîiau simțurile, procurînd tot atîta plăcere mîinii cît și ochiului. Exista totuși o diferență. Lucrările lui Modigliani plăceau simțurilor. Sculptura lui Constantin însă dezvăluia și viața interioară, intimă a lucrurilor. După ce declarase că va renunța la sculptură, Modi nu mai trecuse pe la Constantin. Mai tîrziu, de cîte ori îl întîlnea îl găsea beat, cinic, zgomotos. La început nu înțelese transformarea, încrîncenarea lui Modi — nu știa ce se întîmplase cu prietenul său bun și generos. Întîi, crezu că schimbarea se datora drogurilor, băuturii, curînd își dădu seama că totul era o mască pe care Modi și-o punea în fiecare zi pentru a nu se trăda — pentru a nu-și dezvălui dragostea față de oameni. Îi era teamă că fiind sincer va deveni ridicol. Trebuia să se prefacă în fața unei societăți reci și egoiste. Pentru a se conforma celor care îi ofereau băuturi gratuite își ferecase firea adevărată. Negustorii, criticii plini de prejudecăți, snobii și cinicii îl omorîseră aruncînd în el cu pietre în loc de pîine.

Moartea lui Modigliani a fost o lecție pentru Constantin: nu va mai accepta niciodată apropierea oamenilor. Societatea deveni astfel marele său dușman. Era hotărît să rămînă credincios imaginii păstorilor pe care îi admirase în tinerețe. Va trăi o viață simplă și își va menține spiritul pur, chiar dacă pentru asta va trebui să se izoleze. Recunoașterea, succesul nu vor mai însemna nimic pentru el. Va deveni „preotul" ce transformă profanul în sacru. Lecția pe care i-a dat-o Modigliani i-a rămas întipărită în minte pentru totdeauna.

---

* maudit (fr.) — blestemat (n.t.)

Capitolul XXXIV

UN MESAJ NOBIL

Hotărîrea lui Constantin de a nu se lăsa copleşit de emoţii, de a privi în linişte viaţa, fu pusă la grea încercare cînd prezentă *Prinţesa X*, la Salonul de toamnă Lucrase mai multe versiuni ale sculpturii, încercînd de fiecare dată să surprindă esenţa, să-i dea viaţă. Îi rămăseseră în minte cuvintele lui Rousseau despre arta sa, care îi spusese că transformă anticul în modern. În muzee a văzut nenumărate versiuni ale preistoriei zeiţei a fertilităţii. *Prinţesa X* încerca să adauge o notă de modern anticului.

Interpretă, cu ajutorul formelor concentrice, esenţa elementelor prin care femeia aduce viaţă pe pămînt. Capul, gîtul şi sînii, abstractizaţi în ovale, cilindre şi emisfere, exprimau spasmul Naturii în actul procreaţiei. Efectul produs asupra artiştilor care au văzut sculptura înainte de expoziţie a fost copleşitor. Matisse a făcut însă o mulţime de comentarii şi observaţii răutăcioase, cînd, văzînd-o, a exclamat ironic: „Ia te uită, ce mai falus!" Sculptura a devenit pe moment marea senzaţie a expoziţiei; artiştii se îngrămădeau în jurul ei. Comitetul de organizare începu să se teamă de izbucnirea unui scandal. Preşedintele Franţei şi alţi demnitari urmau să ia parte la vernisaj. Ce s-ar fi întîmplat dacă vreunul dintre senatori l-ar fi denunţat pe Brâncuşi în faţa Camerei deputaţilor spunînd că promovează o artă obscenă, în cazul său o formă falică menită să trezească gînduri murdare? Datorită acestei întîmplări, *Prinseţa X* a fost mutată de la vedere, înainte de sosirea preşedintelui.

Majoritatea artiştilor se adunară, aşteptînd venirea acestuia, protestînd că o operă de artă a fost arbitrar ascunsă.

„Să chemăm poliţia!" ceru Fernand Léger. „Să chemăm presa! Să afle toată lumea!" Apoi îl luă de braţ pe Constantin şi porniră împreună să protesteze la prefectură, încurajaţi de îndemnurile zgomotoase ale celor rămaşi în urma lor.

Era o după-amiază călduță, minunată, cu aer înmiresmat. Cei doi apreciară că societatea este coruptă, încătușată de prejudecăți, îngustă la minte și bănuitoare în fața individualităților creatoare. Dar ziua plăcută de toamnă tîrzie își făcu efectul asupra lui Constantin. Supărarea îi dispăru. Își aminti cuvintele ascetului chinez care susținea că totul evoluează în cercuri astfel, mînia se întoarce împotriva celui mînios, pentru a-l distruge. Cum va mai putea atunci să mediteze, fără liniștea sufletească și calmul de care avea atîta nevoie?

Constantin urma strict regula de a nu urî pe nimeni, de-a nu îndemna la gînduri urîte. Fernand fu și el de acord că ziua e mult prea frumoasă pentru a fi supărați. În timp ce mergeau spre cheiuri, acesta începu să cînte un cîntec popular.

„Nu fii niciodată supărat. Necazurile tale sînt nimicuri, totul se va sfîrși cu bine". Totuși, în adîncul sufletului, Constantin fusese rănit. Era groaznic să fii arătat cu degetul ca provocator la pornografie. Adevăratele sale intenții nu fuseseră cîtuși de puțin înțelese. Nu știa cum să mai facă față ignoranței; explicațiile pe care le dăduse nu reușiseră să pătrundă în mințile înguste ale autorităților. Pentru a se liniști, sculptă portretul abstract al lui Moloch — dușmanul nevăzut al artiștilor. Făcu un cap ca al unui șef Ubu, cu o gură larg deschisă, cu o expresie prostească pe față și cu o pălărie absurdă. Era ridicol în înfumurarea sa, mai mult amuzant decît demonic. Constantin izbucni în rîs contemplînd imaginea vanității și aroganței autorităților, și amărăciunea îl părăsi pe moment.

„Fii tu însuți și vei fi tot atît de mare ca și Universul, tot atît de liber ca pasărea pe cer și peștele în apă, iar sufletul tău va fi curat ca o oglindă". Cuvintele acestea îl învăluiră în magia lor. Îi arătau că atunci cînd omul devine conștient de sine își dă seama de ruptura dintre el și natură, dintre el, animale și pămînt. Aceasta e cauza suferinței umane, înstrăinarea de sine, de semenii săi, de natură. Da, medita el, viața ar trebui trăită liber, ca pasărea cerului sau peștele mărilor, într-o stare de unire primordială. Viața ar trebui să fie ca a peștelui mărilor... Alese peștele drept obiect de studiu. Era născut sub semnul peștelui. Studie forma peștelui cu o intensitate bolnăvicioasă, luni în șir, pînă cînd fu convins că i-a descoperit viața interioară, forma arhetipală.

Încercă să realizeze un lucru pe care nici un artist nu îndrăznise să-l facă înainte: să exprime printr-o sculptură total

rotundă mişcarea rapidă a vieţii în apă. Astfel, lustrui bine suprafaţa peştelui intensificîndu-i transparenţa şi vioiciunea, dînd senzaţia de flotaţie materialului greoi. Piatra deveni lichid. Era astfel sculptată, încît reprezenta chintesenţa peştelui; avea o gură ascuţită şi o coadă scurtă, amintind de o creatură foarte iute în mişcări. Contururile deasupra şi sub corp nu erau egale, iar echilibrul îl realiză în aşa fel, încît dădu peştelui viaţă vibrantă, proprie. În acelaşi timp, această abstractizare a peştelui aducea cu sine o fărîmă strălucitoare de Cosmos.

Cînd termină prima versiune fu cuprins de un sentiment de eliberare. Trăise un moment de libertate şi spontaneitate, cînd sentimente tulburătoare ca frica şi nesiguranţa nu-şi au locul. Se concentră să nu se concentreze; îşi plănui să nu plănuiască. Nu pusese nici o piedică în faţa conştiinţei universale şi eul izbucni dezlănţuit.

Peştele a însemnat un pas înainte. Lautréamont, venerat de Modigliani, drept scriitorul cărţii moderne a Revelaţiei, folosea animalele pentru a zugrăvi răul; pentru el acestea erau forme oribile, urme ale unei crime vechi, uitate, care bîntuiau conştiinţa omului. Poetul se ridica împotriva lui Dumnezeu pentru că-l crease pe om după acelaşi tipar. În schimb, Constantin vedea în forma abstractă a animalului frumuseţea, vedea în ea o creaţie pe care o considerase de la început *bună*.

În acea vreme era la modă dadaismul şi artiştii încercau să alăture cele mai ciudate şi nepotrivite obiecte de parcă ar fi vrut să lumineze lumea nebună din colţurile întunecate ale minţii.

Constantin vedea în această manifestare împotriva naturii aceeaşi dorinţă de a fugi de „realitate", pe care o încercase şi el. Exista, totuşi, o diferenţă imensă. Efortul dadaiştilor i se părea tot atît de inutil ca şi inutilitatea realităţii împotriva căreia protestau. Ei simţeau că adevărata realitate se găsea dincolo de percepţia simţurilor, dar scufundîndu-se în absurd îşi foloseau inteligenţa într-o foarte mică măsură. Dadaiştii nu aveau conştiinţa adîncă, pasionată a lumii senzoriale, la care ţintise Constantin. Imaginile lor erau simple jocuri de copii. La el proba valorii consta în ceea ce putea face cu o imagine concretă. Numai contactul cu tangibilul putea promite o nouă strălucire a lumii, a naturii.

Tinerii fluşturatici din Montparnasse îl individiau pe sculptorul bărbos, îmbrăcat ca un păstor, care se „îmbogăţise" de

pe urma colecționarilor americani. Arta lui Brâncuși nu era înțeleasă pentru că el nu aparținea nici unei școli, nici nu era cruțat de răutățile batjocoritoare ale unor pierde-vară de prin cafenele. Pentru ei, el era vulpea șireată cu vorba blîndă, ce știa să atragă cumpărătorii, îmbrăcîndu-se țărănește, în mijlocul unui Montparnasse cosmopolit; era țăranul ce vindea ouă de marmură. Creațiile lui erau atît de simple, încît nici măcar artiștii profesioniști nu simțeau întotdeauna frumusețea lor rafinată.

Dorința lui sinceră de a ajunge un ascet era și ea suspectată; devenise conștient de ostilitatea ce-l înconjura. Nu mai încerca de mult să-și expună teoriile. Gîndurile curate provoacă furie în inima necuraților. În ochii lumii încrederea unui sfînt în Dumnezeu e întotdeauna considerată absurdă, pînă ce apare vreun necaz; atunci lumea îngenunchează, gata să venereze.

Ajunse indiferent la laudă și la hulă. Devenise fatalist; nu-și alesese el drumul vieții. Totul fusese hotărît dinainte. *Eul* este inexistent. Există o singură individualitate. Avea să reușească numai dacă ceea ce făcea era în concordanță cu forța atotputernică ce guvernează întregul univers. Uneori, Constantin simțea o străfulgerare a acestei individualități, cînd realul și irealul, prezentul și trecutul se contopeau, iar el știa că se află aproape de gîndirea cosmică. Simțea că și animalele tînjesc după același infinit; dorința aceasta face parte din mecanismul lor de adaptare la mediul înconjurător. Deci, animalele mute vor fi purtătoarele mesajului său nobil. Spre deosebire de Lautréamont, șocat de conștiința animalității, Constantin vedea și invidia vitalitatea animalelor. El nu încerca să ascundă sau să transforme animalul, ci căuta să-i dezvăluie esența. Se simțea înrudit cu animalele. Gura sa, nu semăna oare cu un rît, ochii, nu semănau cu cei ai unei păsări? Și el își întindea gîtul ca un melc, avea picioare ca de broască, rîdea ca un miel. Omul putea fi o maimuță sublimă pentru Lautréamont, dar trupul omului era pentru Brâncuși ca templul unui zeu.

Natura și legile sale erau sfinte pentru el. Chiar și o piatră tînjește să scape de legea gravitației. Cînd termină busturile unei fete și-al unui băiat, din marmură străbătută de vinișoare roz, acestea păreau coapte, întocmai ca niște fructe gata să plesnească, pline de vitalitate. Intuise începuturile vieții organice în lucrările în formă de ou. Încerca acum să demonstreze

că materia vie poate proiecta lumină spirituală, dacă artistul caută esența realității dincolo de suprafață.

Viziunea lui despre lume nu se făcea simțită doar în artă, ci și în viața de toate zilele. Putea astfel să-și ducă la bun sfîrșit mesajul: „Pentru a obține liniștea trebuie să te detașezi de tine însuți". Învățase să nu vorbească de rău pe nimeni. Cu o naturalețe perfectă căuta ceea ce era bun în fiecare lucru. Nu era egoist și nici vanitos. Nu-și atribuia drepturi speciale. Aceia care au fost destul de norocoși și l-au cunoscut în atelierul său au simțit noblețea lui sinceră. Ei au fost primii care l-au numit *Sfîntul din Montparnasse.*

Cînd, în 1925, apăru autobiografia lui *Milarepa din Tibet,* Constantin o citi cu mult interes. I se părea că este o reîncarnare a lui Milarepa. *Cartea lui Milarepa,* poemele pe care pustnicul din munții Himalaia, veșnic înzăpeziți, le scrisese în secolul al XII-lea, deveniseră de mulți ani „biblia" lui Constantin. Viața ascetului tibetan se asemăna mult cu modelul său de viață cu diferența că Milarepa fusese poet și nu sculptor. Tibetanul menționa în autobiografia sa perioadele de purificare, prin care reușise să-și depășească eul, să obțină puteri supranaturale. Copil fiind, Milarepa fugise de acasă. Un unchi hrăpăreț îi adusese familia la sapă de lemn. În timp ce pribegea astfel, întîlni un *guru,* care-l ocroti și-l învățâ *Hatha Yoga,* vindecînd tulburările minții și ale trupului, dîndu-i puteri supraomenești.

Învățase să aibă control deplin asupra lui *chakras,* organele simțurilor prin care se face legătura dintre om și lumea înconjurătoare. Învățâ, de exemplu, să aprindă un fel de foc interior, care să-l ajute să supraviețuiască în frigul din Munții Himalaia. Obținu puterea de-a transforma norii de furtună în grindină. Conducînd ploaia cu grindină către lanurile unchiului său, răzbună răul pricinuit de acesta familiei sale. Dar, spre mirarea sa, această faptă rea nu l-a bucurat deloc. În schimb, simțea povara urii și a vinovăției. Se hotărî să se purifice și să cucerească ura prin dragoste. Datorită acestei schimbări căpătă puteri noi, pînă la aceea de a se ridica în aer. Se purifică de forțele demonice ale dorinței, mîniei și lăcomiei ca să descopere, în cele din urmă, că renunțarea este mai dulce decît plăcerea. Odată ce reuși să se desprindă de dorințele trupului observă că oamenii nu mai puteau să-l tiranizeze. Obținuse o libertate mai mare chiar decît cea a împăratului. Către sfîrșitul vieții, Milarepa ajunse la puterea de a-și

segmenta spiritul şi să-l trimită în diferite ceruri, pentru a învăţa cît mai multe de acolo.

Constantin bănuia de mult că avea un ocrotitor, iar acum era convins că acesta este Milarepa. Poate Milarepa îi va dezvălui „forţa magică", nemaivăzută pînă acum în istoria artei.

„Liber ca pasărea în aer". Cuvintele lui Upinshad îl obsedară pe Constantin mulţi ani, în timp ce forma păsării îi zădărnicea planurile, încă din 1910, cînd a început să lucreze la *Măiastra*. Acum, spera ca ocrotitorul său să-l ajute să descopere forma păsării. Citind şi tot citind, află că spirala logaritmică era unica formă matematică universal întîlnită în natură, forma seminţelor în păstaia lor, a uraganelor şi nebuloaselor; însuşi universul are formă de spirală. De-a lungul anilor, îndepărtase amănunt după amănunt şi ajunsese la o formă de oval alungit, semănînd cu flacăra unei lumînări. Să modeleze, deci, flacăra lumînării într-o parabolă alungită! Lucră milimetru după milimetru la ridicarea curbei de forţă, care sugera cel mai bine mişcarea păsării în spaţiu. În sfîrşit, transformă pasărea într-o manifestare măreaţă a spiritului. Nu s-a gîndit nici un moment la zborul propriu-zis al păsării atunci cînd creă *Pasărea în spaţiu*, ci la eliberarea spirituală a omului. A mai făcut multe păsări în bronz şi în marmură, unele chiar de peste doi metri înălţime. Pasărea lui continua să se schimbe, pînă cînd fu convins că a descoperit esenţa zborului. O pasăre zbura, alta îşi pregătea culcuşul pentru noapte. Apoi, aşeză o pasăre pe o piatră de moară, pentru a da impresia unui zbor în spaţiu şi timp.

Descoperind abstractul, Constantin căuta să-l finalizeze pînă în cele mai mici detalii. Forma geometrică era însufleţită, umanizată, datorită fuziunii dintre forţa sufletească şi idealul materiei.

Pe căi misterioase, Constantin se apropia tot mai mult de succesul pe care nu-l căuta înadins, dar de care era nevoie pentru ca oamenii să înţeleagă formele pe măsura noii epoci. Totul a început cînd Edward Steichen, fotograful, a fost atît de încîntat de una dintre păsările lui Brâncuşi, încît a cumpărat-o cu 600 de dolari. Cînd Steichen ateriză la New-York cu *Pasăre în spaţiu*, în 1925, inspectorul vamal a refuzat să o considere obiect de artă. A cîntărit-o ca pe un obiect oarecare din cupru, şi a fixat taxele vamale la 240 de dolari. Ori pentru o lucrare de artă Steichen n-ar fi trebuit să plătească taxe vamale. Protestînd, el achită totuşi suma. Prietena

lui, Gertrude Vanderbildt Whitney, deşi sculptoriţă şi profesoară universitară, îl vizitase pe Brâncuşi şi îşi dăduse seama de talentul acestuia. Se oferi deci să-i dea bani avocatului lui Steichen pentru a da în judecată Oficiul vamal al Statelor Unite.

Sala tribunalului era în clădirea Oficiului vamal, care dădea spre golf. În spatele judecătorului era un steag mare american. În faţa lui *Pasărea în spaţiu*, din alamă lustruită, se ridica asemeni unui idol modern. Uitîndu-se la sculptură, curtea întrebă „Ce este?" Procurorul federal o numise „o bară din alamă lustruită şi îndoită armonios".

Era un obiect atît de ciudat, încît toată lumea rîse. Judecătorul întrebă un martor dacă „în pădure ar confunda obiectul acesta cu o pasăre şi ar trage?"

Reprezentantul acuzării vru să afle dacă un mecanic bun nu poate să facă acelaşi lucru dintr-un burlan de aramă. Epstein, sculptorul, care se găsea la New-York, şi se oferise să-l apere pe Brâncuşi, răspunse:

„Un mecanic nu poate să facă o operă de artă deoarece devine artist de îndată ce o face".

„De ce este aceasta o operă de artă?", întrebă procurorul.

„Pentru că satisface gustul pentru frumos, găsesc că e un obiect de artă", explică Epstein. Apoi procurorul reveni:

„Deci luînd o bară de alamă, bine lustruită, şi curbînd-o armonios aceasta devine operă de artă?"

„Da, ar putea", fu de acord Epstein.

„Atunci, un mecanic ar fi putut crea acest obiect", insistă avocatul.

„Un mecanic ar putea lustrui o bucată de alamă dar n-ar putea face o operă de artă. Aceasta e toată problema. Ar putea s-o lustruiască, dar niciodată să-i dea formă, frumuseţe", explică sculptorul calm.

„Este aceasta pentru dumneavoastră o pasăre?", insistă avocatul.

„Pentru mine nu contează ce reprezintă; în caz că artistul a numit-o pasăre, atunci aşa o voi numi şi eu. Da, în ea există anumite elemente ale păsării. Profilul sugerează pieptul unei păsări".

Dar judecătorul refuză să accepte această explicaţie:

„Poate tot atît de bine să sugereze o semilună".

„Sau un peşte sau un tigru", adăugă procurorul.

Epstein avusese ideea de-a aduce cu el un uliu egiptean; şi acestuia îi lipseau aceleaşi detalii realiste. Atrase atenţia

că în ultimul timp se dezvoltase o așa-numită școală de artă „ai cărei exponenți preferă să zugrăvească idei abstracte decît să imite obiecte obișnuite. Cu toate că pasărea lui Brâncuși nu are nici cap, nici corp, nici pene, ea sugerează totuși ideea de zbor, de grație, de aspirație, forță și viteză, întocmai ca o pasăre".

Judecătorul fu uimit. Nu dorea să se facă de rîs; începu să aibă din ce în ce mai puține prejudecăți în legătură cu pasărea. Reprezentantul apărării atrase atenția asupra legii care considera operă de artă un obiect ce într-adevăr reprezenta o formă umană sau animală. Obiectul în discuție semăna mai mult cu un ax de elice, decît cu o pasăre.

Un grup de artiști renumiți depuseră mărturie, susținînd că forma neregulată, de o neașteptată luminozitate a *Păsării* lui Brâncuși aducea mai mult cu un obiect din natură decît cu o elice.

Ciudat, fără să-și dea seama, Brâncuși crease forma autentică, care mai tîrziu a fost acceptată ca fiind cea mai practică pentru elicea unui avion.

Decizia juriului nu s-a dat decît doi ani mai tîrziu. Dar ceea ce a surprins a fost explozia gazetarilor. Nici un sculptor pînă atunci, nu se bucurase de atîta publicitate. Poetul Carl Sandburg scria despre Brâncuși: „Caută să descopere secretele primilor și celor mai vechi creatori de forme". Numele lui Constantin era pe toate buzele. Marcel Duchamp îi deschise o expoziție, la Galeria Brummer. Paul Morand, într-o prefață a unui catalog, îl descria ca pe cel mai puțin parizian dintre toți artiștii; un om al unei alte epoci, care nu se grăbea niciodată. Constantin fu invitat în America.

Cînd ateriză la New-York, în 1926, era o celebritate; ziarele îi acordară o mare atenție. Personalitatea lui intransigentă îi impresionă pe americani. Pentru prima oară mesajul său artistic avea o audiență nemaiîntîlnită. Cînd spuse că nu forma exterioară este reală ci esența lucrurilor, milioane de oameni reflectară la cuvintele sale și începură să se întrebe dacă nu s-au grăbit atunci cînd ridiculizaseră noua artă. Arta modernă începu să fie acceptată. Decizia definitivă în procesul *Păsării,* pronunțată anul următor, era de fapt afirmarea unei convingeri anterioare. Judecătorul ajunsese la concluzia că „o așa-numită școală nouă în artă" se dezvolta, și cum această lucrare era originalul unui sculptor profesionist, *Pasăre în spațiu* fu declarată operă de artă.

Totul i se părea lui Constantin un miracol. Pasărea lui devenise cea mai faimoasă lucrare de sculptură modernă. Știa că va executa variante ale ei, că le va vinde tot restul vieții. Faima lui nu numai că devenise internațională, dar ajutase totodată la consacrarea oficială a artei moderne. Avea să-și vadă formele aerodinamice cucerind lumea industrială, fețele lui ovoide expuse în vitrinele caselor de modă din orașe, sculpturile pe piedestale rotative, inaugurînd nebunia mobilă a decoratorilor de pretutindeni. Faima pe care n-o căutase, îl copleșea.

Capitolul XXXV

PUSTNICIA

Constantin îşi completase repertoriul de forme pe care avea să le repete în anii productivi ce urmară spre sfîrşitul vieţii sale. Intenţionat, se limitase la cîteva subiecte de bază: formele de ou, cele simple şi zvelte de animal, păsările, coloanele infinitului. În total, dispunea de aproximativ nouăzeci de lucrări, spre deosebire de miile de piese ale altor sculptori profesionişti.

Erau operele „unui titan preschimbat în giuvaergiu". Fiecare sculptură punea în lumină răbdarea şi precizia exactă cu care fusese lucrată. Îşi mînuia uneltele fără mişcări de prisos, ca şi cum ar fi luat parte la un ceremonial. Într-un fel, viaţa devenise un ritual al veneraţiei. Dorea ca atelierul să-i fie considerat un templu, de unde prietenii să plece cu inima uşoară şi cu pacea în suflet. Şi într-adevăr, studioul, aşezat în acea fundătură liniştită, departe de zgomotul continuu de pe Rue Vaugirard devenise o insulă unde domneau calmul şi echilibrul. În apropiere, străzile erau copleşite de zăngănitul metalic al traficului iar studioul semăna cu centrul nemişcat, liniştit al unui uragan. Se izolase de exterior printr-o uşă ţărănească, o amintire din copilărie: odată intrat pe această uşă, uitai de civilizaţie. Cuptorul de gătit din cărămidă, cel de încălzit uneltele şi topit metalele, păreau mai aproape de păstorul homeric, decît de oraşul modern. Constantin uitase tentaţiile Parisului; hiberna luni întregi, ascultînd şi transformînd în artă pulsul naturii.

Avea nevoie de o concentrare maximă, pentru a da formelor viaţă. *Cocoşul* său se ridica în zbor şi parcă auzeai cucurigul lui vesel. În *Leda*, lebăda cu capul şi gîtul contopite într-o singură mişcare, cîntă un cîntec de dragoste în marmură albă sau bronz strălucitor. Piatra devine fluidă în *Peşte*, pînă şi ochiurile de piatră dau iluzia de plutire în apă. Pasărea sa cîntă şi zboară prin spaţii. Capetele de mar-

mură sînt tot atît de netede ca și pietrele lustruite de valurile mării. Suprafețele șlefuite, asemenea unor oglinzi, captivează în luciul lor lumea înconjurătoare. Coloana este fără sfîrșit; pare că înaintează fără oprire, spre infinit.

Sculpturile demonstrau cu prisosință legătura cu universul, reflectînd liniștea sufletească la care ajunsese Constantin după ani întregi de zbucium și meditație. Ele purtau mesajul nobil al omului contemporan prins în ghearele civilizației moderne; mesajul foarte clar, că omenirea poate trăi fericită în sînul naturii.

Arta sa n-a atins însă niciodată abstractizarea completă. Dragostea puternică pe care o purta lucrurilor din jurul său l-a împiedicat să apuce pe drumul filozofiei orientale în care și nimicnicia poate fi considerată o formă a extazului. La urma urmelor, tot țăranul încăpățînat din el era cel care triumfa. Sufocat de străzile înguste ale orașelor, tînjea după copilărie, după copilăria în care cunoscuse libertatea. Simțea că, spre deosebire de orașe, ce puteau fi oricînd distruse, natura este veșnică, așteptînd mereu întoarcerea fiului risipitor.

În 1937, se organiză la Paris o expoziție internațională, de proporții uriașe, la care participară șaptezeci de artiști din patruzeci de țări. Absurdițățile dadaiste duseseră la o teorie nouă, suprarealistă. Teoria era simplă: „Dezlănțuie-te, eliberează-te de tot ce se găsește în mintea ta, descătușează-te de rațiune!"

Cel mai de seamă reprezentant al lor, André Breton, formula astfel principiile teoretice:

„Acțiunile noastre sînt cenzurate de rațiune. Libertatea ne este furată de acest cenzor pedant care nu cunoaște realitățile superioare. Combinînd visul cu realitatea, obținem o formă superioară — o suprarealitate".

Apollinaire fusese profet: suprarealiștii își dădură încet seama că Brâncuși realizase de-acum acea „realitate superioară". El „se dezlănțuise" și astfel a reușit să pătrundă în adîncul gîndului. „Așa cum corpul omenesc, depășind prejudecățile rasiale, prezintă particularități anatomice comune, tot așa și psihicul are un substrat comun ... o inconștiență colectivă". Așa scrisese Jung, iar suprarealiștii susțineau că arta lui Brâncuși era o trezire a ancestralei „inconștiențe colective".

De aceea, îl invitară să participe la expoziția lor. Cînd el protestă, susținînd că nu aparține nici unei școli, aceștia

îi demonstrară că formele sale își au originea în doctrinele oculte, secrete ael religiilor străvechi. Afirmau că forma de ou fusese folosită pentru întîia oară în Egipt. Picturile egiptene zugrăvesc oul plutind deasupra mumiei, ca simbol al speranței, ca o promisiune a unei alte vieți. Egiptenii credeau că sufletul mumiei se va regenera prin ou pentru a renaște mai tîrziu din el.

În templul lui Philae, din Egiptul superior, un ou făcut din lut tămîiat era venerat ca simbol al imortalității, al eternității. Legendele hinduse despre creație descriu cerul ca fiind găoacea unui ou, spart în două, gălbenușul formînd pămîntul, iar albușul apele. În consecință, și ouăle lui Brâncuși ar avea o semnificație ocultă.

„*Leda* ta" îi spuseră suprarealiștii, „este contopirea dintre lebădă și femeie, în lebăda eternă, care face la începutul fiecărui mare ciclu un ou de aur. Lebăda ta plutește ca duhul sfînt pe apă, așa cum spune Biblia. Formele amintesc de cele mai vechi concepții ale omului, reprezentînd însăși originea și misterul existenței. «Începutul lumii» e mai mult decît o formă simplă, plăcută la vedere și la pipăit, o pură lecție de artă. Este un ou cosmic, un «nimic» latent producînd «ceva» activ, repetînd în miniatură procesul evoluției cosmice". Formele tale, adăugau ei, sugerează dezvoltarea vieții insectei, de la ou la larvă, pupă, și ființă înaripată, misterios legată de transformarea oului de la un stadiu de existență la altul — de la animalitate la stelar, la reînvierea spirituală.

Îl convinseră pe Brâncuși că sculpturile sale întruchipează visul suprarealiștilor. Lucrările de la Pavilionul român avură un succes senzațional. Primul ministru al României, văzînd expoziția, își dădu seama că țara sa era reprezentată de un geniu autentic. Constantin fu invitat să creeze un monument în țara sa de baștină.

Era foarte emoționat: își dorise de foarte mult timp acest lucru. Simțea că formele sale puteau fi majestuoase, puteau să exprime esența chiar și la proporții de monument. Sînt niște rapsodii ale naturii, iar locul lor cel mai potrivit este în mijlocul naturii. Arta sa, pînă acum, fusese îngrădită între pereții muzeelor, sau în casele colecționarilor de artă. Constantin își dădea seama că adevăratul lor loc era în parcurile lumii, lîngă lacuri liniștite, captînd soarele cu suprafețele șlefuite și iradiind lumină de jur împrejur, în depărtare. La început își intitulase *Pasărea în spațiu* un „proiect înainte de a i se da măreția necesară pentru a umple domul cerului".

De patru ani lucra la un alt monument, un templu, comandat de Maharajahul Indorei. Urma să fie construit pe o pajiște, aproape de palatul prințului. Constantin făcu toate planurile și schițele necesare și se hotărî să lucreze la *Coloana infinitului*, în România și a *Templului*, în India, în anul următor.

Anul 1938 fu un an de speranțe pentru el. Primi aprobarea să construiască *Coloana infinitului* lîngă satul în care se născuse. Nici fiul risipitor nu s-a întors mai repede acasă decît Constantin. Țara era pentru el „pămîntul sacru". N-o mai văzuse de treizeci și șase de ani și spera să-și regăsească acolo tinerețea. Dar tot restul vieții sale păstră o tăcere desăvîrșită despre întoarcerea în țară. Retrăirea clipelor trecute n-a mai fost posibilă niciodată. Timpul nu schimbase mult Peștișanii. Dar schimbarea era în rău. Țăranii erau săraci lipiți; cojoacele păstorilor, în zdrențe. Numai ici și colo mai găseai o casă văruită, iar căruțele lipseau aproape cu desăvîrșire. Dintre cei pe care îi cunoscuse și iubise nu mai trăiau decît copiii unor rude, care crescuseră și nu-și mai aminteau de el. Nu găsi la consătenii săi credința și elanul ce păstraseră tînără inima bunicii. Sărăcia îi umpluse de ură și mînie și de aceea erau veșnic nemulțumiți de condiția în care trăiau. Constantin fu cuprins de amărăciune; se simțea nedreptățit și deveni mai critic cu alții. I se păru că întreaga clasă țărănească intrase în declin.

Singura înviorare în această atmosferă o aduse Constantin, care dirija ridicarea monumentului la cîțiva kilometri de Tîrgu-Jiu. Oțelul turnat, înalt de peste treizeci de metri scăpăra în lumina soarelui și radia o strălucire asemenea „Scării lui Iacob", ridicîndu-se spre slava cerului. Pe drumul spre *Coloană*, sculptă *Poarta sărutului*. Apoi ciopli o masă în jurul căreia așează scăunele rotunde de parcă i-ar fi invitat pe țăranii săi să șadă și să prindă speranță.

Se simți singur în satul său, de parcă n-ar fi trăit acolo niciodată. O prăpastie îl separa de trecut.

În toamna aceluiași an, plecă spre India sperînd să găsească acolo spiritualitatea ce lipsea Occidentului.

Maharajahul cumpărase *Pasărea în spațiu*, în marmură albă și bronz șlefuit. Brâncuși plănuise templul împreună cu Maharajahul; urma să aibă un bazin interior, în apa căruia s-ar fi reflectat păsările. Între sculptor și maharajah se stabilise o legătură spirituală. Amîndoi luptaseră pentru a depăși eul egocentric. Timp de mai mulți ani, practicaseră

controlul simţurilor, identificarea gîndului cu conştiinţa supremă. Cînd Constantin mărturisi că simte cînd prietenii îi sînt la necaz şi le vine în ajutor, maharajahul îl înţelese.

Construcţia proiectată urma să fie asemănătoare unui templu egiptean, cu o deschizătură deasupra şi fără ferestre sau uşi, luminat doar prin acea deschizătură circulară. În interior se putea ajunge printr-un pasaj subteran. În spaţiul pătrat din mijloc nu era loc de rugăciune decît pentru o singură persoană. De trei părţi aveau să stea păsările, iar de a patra o sculptură în lemn, lucrată tot de Constantin şi intitulată *Spiritul lui Budha*. Pe pereţi urma să aşeze fresce albastre, ca nişte fîşii orizontale de cer, animate de cele trei păsări. Doar cea de-a treia pasăre, din aur, avea să reflecte întreaga lumină a soarelui de amiază, printr-o deschizătură specială, făcută în tavan, deasupra ei. Lumina s-ar fi reflectat în bazinul plin cu apă. Maharajahul îi trimise mostre de piatră, pentru templu, iar Constantin abia aştepta să lucreze cu zidarii hindu. Făcuse un templu din lut şi o schiţă pentru fresca din interior.

Cînd sosi în India, maharajahul era însă prea bolnav pentru a-l primi. El aşteptă, dar timpul trecea şi maharajahul continua să zacă. Boala putea să dureze şi Constantin se hotărî să se întoarcă la Paris.

După un timp maharajahul se înzdrăveni, dar finanţele statului intrară în criză şi fondurile alocate pentru construirea templului nu mai existau. Apoi veni cel de-al doilea război mondial. Templul dragostei şi al păcii nu mai fu construit niciodată, iar cele trei păsări minunate rămaseră fără adăpost.

Constantin simţea declinul unei civilizaţii în agonie. Societatea era falsă. Energia oamenilor începuse să fie canalizată mai degrabă spre perfecţionarea lucrurilor decît a omului. Societatea de consum, mecanizarea, conformismul; oamenii erau mînaţi spre duritate sufletească ceea ce nu putea duce decît la război.

Strălucirea spirituală pe care o cunoscuse în tinereţe, prietenia şi bunătatea celor pe care i-a avut aproape dispăreau rapid. Inelul de peruzea dăruit de el lui Elaine se întunecase poate, reflectînd astfel spiritul omului ce devenise tot mai crud şi mai egoist. Dar această lume zgomotoasă şi brutală ajungea să pătrundă foarte rar la omul cu inima curată, în „templul" lui.

În atelierul său vizitatorii simţeau că se află în apropie-

rea unui sfînt. Atelierul, spuneau ei, este ca peştera unui pustnic unde vin leii să le fie scoase ghearele. Avea darul de-a vindeca durerile oamenilor, radiind bunătate. Rămase credincios obiceiurilor din anii de sărăcie, deşi acum putea să-şi permită orice lux. Un alb liniştitor îi inunda atelierul, scaunele, laviţele făcute din lemn nelustruit... Albul i se potrivea de minune. Avea barba albă şi purta întotdeauna numai haine albe. Prietenii spuneau că prin puritatea pe care o emana albul se ridica împotriva păcatului, a viciului şi corupţiei Parisului ce-l înconjura. Prefera să se ascundă de lume. Insista să nu se scrie despre el. Nu credea că cineva l-ar putea înţelege, pe el, sau opera lui. Observă că nici cei mai buni fotografi nu reuşeau să surprindă spiritul sculpturilor sale; de aceea începu să şi le fotografieze singur.

Ceea ce îl durea mai mult era lipsa de spiritualitate din jurul său. Îi plăcea să citeze nişte inscripţii asiriene de prin 2800 î.e.n.; „Pămîntul nostru a degenerat; sînt semne că lumea se apropie cu paşi repezi de sfîrşit; corupţia a cuprins totul; copiii nu-şi mai ascultă părinţii; fiecare doreşte să scrie o carte şi sfîrşitul e fără îndoială aproape". Uneori îşi amintea de zilele din tinereţe, pe cînd locuia în cămăruţa de la etajul şase. Marthe fusese doar una dintre fetele care trecuseră pe acolo. Cum le mai iubea...

*„Je n'ai que mon amour"** îi spunea Marthe şi se oferea generoasă lui *„mon petit renard"***. De fapt avea ceva de vulpe în el în zilele acelea: agilitate în mişcare, ochi pătrunzători şi şiretenia ce mai tîrziu s-a transformat în înţelepciune.

Cînd ajunse celebru şi avu destui bani, obişnuia să le ducă pe aceste fete tinere şi frumoase, la cele mai elegante hoteluri şi restaurante, să comande lucrurile cele mai scumpe pentru ele. Dorea să cunoască şi ele lumea strălucitoare despre care citeau în cărţi sau o vedeau în filme. Oamenii îl înţeleseră din nou greşit. Îl considerau un *poseur*, îmbrăcat ca un ţăran şi totuşi ducînd o viaţă desfrînată. Cît de puţin îl cunoşteau! Devotat muncii sale, sacrificase totul pentru ea, ducînd de fapt o viaţă singuratică.

Majoritatea artiştilor pe care îi cunoştea aveau „legături" împinse pînă la imoralitate. Constantin dimpotrivă, trata întotdeauna femeile cavalereşte, cu blîndeţe şi respect, aranjîndu-şi întîlnirile cu grijă. Niciodată nu fusese pus într-o situaţie

---

* n-am decît dragostea (n. t.)
** vulpişoarei mele (n. t.)

ridicolă. Doar două persoane știau adevărul: Constantin și doamna inimii lui; și amîndoi știau să păstreze secretul.

Mai tîrziu, a călătorit prin Europa și America, sporindu-și numărul de prieteni care veneau să-l viziteze. Îi plăcea ca femeile să-i aducă flori. Avea întotdeauna flori în atelier; de multe ori și le cumpăra singur. Îi plăcea nespus să fie gazdă și să gătească pentru musafiri; o făcea cu mare îndemînare. Dar renunțase la „biftec" și în viață, așa cum renunțase la el în artă.

Capitolul XXXVI

CLIPE DIN URMĂ...

Iarna, Constantin se înfofolea ca o precupeață. Purta o pălărie de fetru — ceva între turban și tichie — făcînd parte din costumul lui „național" alb. Fața, cît se putea vedea de sub pălărie era palidă, iar barba încîlcită. Dar, cînd Mihai Romanov deschise ușa, ochii lui zîmbiră. După ce acesta intră, Constantin încuie cu o cheie imensă și spuse: „Sînt nespus de fericit că te văd. Cînd ai sosit?"

„Ți-am expediat o cablogramă acum o săptămînă; am sosit însă abia ieri seară, tîrziu", răspunse Mihai, adăugînd: „Cum te simți?"

„Ar trebui să te întreb eu pe tine. Pari sănătos tun. Tu ai să treci de-o sută. Cît despre mine, am să-ți povestesc îndată. Stai jos. Scoate-ți haina, să nu-ți fie prea cald aici. Ce vrei să bei? Whisky, gin sau cinzano? Luăm și prînzul într-o oră", îl asigură Constantin și o porni spre bucătărie. Cînd se întoarse cu tava, sticlele erau aranjate în șir, alături de o cană cu apă și două pahare; mai era și o farfurioară cu icre de crap și măsline. Așeză tava pe masă și i se adresă lui Mihai:

„Acum îți spun. Încearcă să înțelegi. Știi povestea pe care o numim noi *timp*. Îl împărțim în ani, luni, săptămîni, zile, ore și așa mai departe. Tot măsurîndu-l, sîntem convinși că rămîne mereu neschimbat; că o lună e o lună și un an, un an. Dar nu e așa. Povestea căreia noi îi spunem *timp* s-a scurtat de parc-ar fi intrat la apă. Acum, o zi e ca o oră, chiar mai scurtă decît era ora cînd eram copil. Asta mă împiedică să scrutez viitorul. De fapt, aceasta ucide viitorul. Nu mai există viitor. Destul de clar?" îl întrebă pe Mihai, rugîndu-l parcă să înțeleagă.

„Bineînțeles. Pentru că timpul stă ca o barieră în fața ideilor pe care vrei să le exprimi în artă. Ai o minte mult mai fertilă acum. Dar de ce să începi ceva cînd știi că nu vei

ajunge s-o sfîrşeşti?" întrebă Mihai. În adîncul inimii simţea că Brâncuşi îmbătrînise, că se stingea. Constantin zîmbi, ghicindu-i parcă gîndurile. Apoi, chicotind, reveni:

„Se spune că viaţa noastră trebuie să dureze de trei ori cîte 20 de ani plus zece. Vezi, atunci eu sînt un hoţ. Am trăit pe timp de-mprumut; am furat zece ani de undeva. Dar cum ţi-am mai spus, ăştia nu sînt anii pe care-i ştim noi din trecut. Sînt mult prea scurţi. Toţi zece ar putea încape într-un an bun". Se opri, deşi parcă ar mai fi dorit să spună ceva. Apoi arătă cu degetul cele trei sticle şi întrebă:

„Asta, asta sau asta"?

Imitîndu-i gestul, Mihai spuse: „Asta" arătînd spre whisky.

„Eu iau gin. Un prieten din America îmi spunea că e bun pentru rinichi. Bun sau rău, mie-mi place".

După o înghiţitură bună de whisky, Mihai se simţi dintr-o dată mai liniştit, învăluit de armonia pe care Constantin o genera ca un magician. Era plăcut acolo, în atmosfera prietenoasă a atelierului.

„Bun venit în marele nostru oraş" îi spuse Constantin, umplîndu-i din nou paharul.

„Iar ţie noroc şi sănătate şi încă mulţi ani de viaţă bună şi rodnică".

Constantin clătină din cap, luă o înghiţitură de gin şi răspunse:

„Ştii, dăm dovadă de multă aroganţă cînd numim ceea ce facem noi muncă creatoare. E muncă, şi atît. Numai Dumnezeu creează. Eu tai piatra, o lustruiesc... dar numai după ce am găsit forma în piatră. Artist creator? Da de unde! Ştii, e amuzant. Primesc foarte mulţi bani pe lucrările mele. Sînt cel mai bine plătit sculptor din întreaga lume. Şi acum că am atîţia bani, ce să fac cu ei? Cu ani în urmă, aş fi putut face foarte multe cu cîteva mii de franci. Acum am milioane şi nu valorează mai nimic".

„Dar o duci foarte bine aici", zise Mihai, dorind să-i redea sentimentul de mulţumire. „Ai un atelier minunat; un cuptor pentru gătit, altul pentru încălzit uneltele; sus, un dormitor excelent".

De data aceasta, Constantin rîse ca un Moş Crăciun vesel, cu care semăna dealtfel foarte mult. „Ştii", spuse el, „ce-l face şi mai minunat pentru mine? O să rîzi. Oraşul vrea să construiască aici o clinică... să dărîme atelierele... să-i lase pe artişti fără un loc al lor. Dar nu îndrăznesc să înceapă pînă nu mor eu. Aşteaptă să mor eu iar artiştii, care îşi au

atelierele aici, se roagă să trăiesc. Iar eu trăiesc şi mă amuz. Numai prin faptul că trăiesc le fac un bine".

Mai tîrziu, pe cînd cei doi bătrîni îşi luau cafeaua, Constantin mărturisi că nu se mai simţea atît de bine ca înainte. „Mi-am făcut testamentul. Nu-mi voi lăsa lucrările nici negustorilor care îşi spun colecţionari şi oferă milioane pe ele, doar pentru a primi milioane, nici verişorilor îndepărtaţi pe care nu i-am văzut niciodată. Le voi lăsa poporului Franţei. Da, oamenii simpli îmi vor înţelege sculptura. Într-o zi, diamantele mele vor fi reproduse la scară monumentală în toate parcurile lumii. *Pasărea de bronz* se va înălţa strălucitoare din Grădinile Luxemburg, ca o săgeată, pentru că acolo este locul ei, sub cerul liber, nu într-un muzeu. Toată viaţa am căutat să descopăr esenţa zborului. Aceasta e dorinţa secretă a omenirii."

Mihai îşi dădu seama că ultimii ani au fost clipe de grea singurătate pentru Constantin, acum cînd focul nu mai ardea atît de puternic. În ultimii cinsprezece ani nu mai crease nimic nou, refăcîndu-şi şi rafinînd doar formele vechi. Unii critici îi consideraseră arta un fel de ornament pe capotele automobilelor. Această lipsă de înţelegere cît şi remarcile răutăcioase îl făcuseră pe Constantin să închidă uşa oamenilor superficiali, care nu vedeau altceva în formele sale subtile decît „ouă de bronz".

Oamenii simpli îi înţelegeau personalitatea şi arta, spre deosebire de snobii invidioşi care considerau că hainele ţărăneşti şi felul de a se purta şi vorbi erau o poză studiată.

În ciuda prosperităţii, Constantin rămase pînă la sfîrşitul vieţii, ţăranul bun şi blînd din tinereţe. Atelierul părea o părticică din Carpaţii unde se născuse, transplantată aici. Formele din lemn granular, din marmură şlefuită şi cele din metal strălucitor dădeau o notă de basm încăperilor. Era o încîntare să priveşti în jur. Cine intra acolo avea sentimentul minunat că se întoarce în lumea copilăriei.

Atelierul lui Brâncuşi trecuse prin două războaie. El trăia calm şi liniştit, în timp ce afară se dezlănţuise haosul. Încrederea în sine îl menţinuse mereu tînăr şi astfel ajunsese să i se spună *Sfîntul din Montparnasse.*

Cînd Constantin căzu şi îşi rupse piciorul, simţi că zilele îi erau numărate. Doctorii îi sugerară să se interneze la un spital, dar el refuză să-şi părăsească patul.

„Vor doar să-mi înrăutăţească starea" îi spuse el lui Mi-

hai, care venise de îndată ce auzi de accident. „Prefer să aştept clipele din urmă aici, în atelierul meu".

În ciuda durerii, Constantin îşi păstră umorul.

„Mi s-a întîmplat un lucru ciudat. Trebuie să ţi-l povestesc", spuse el zîmbind:

„Acum cîteva nopţi nu reuşeam să adorm. Am încercat să citesc, să mă relaxez; am închis ochii, am respirat încet şi regulat, dar totul a fost în zadar. Atunci m-am adresat lui, protectorului meu. Milarepa — i-am spus — tu ai suferit. Acum mi-a venit mie rîndul — ajută-mă. Abia am spus cuvintele astea, că din bibliotecă, de la capul meu, a căzut, chiar pe faţa mea, o carte. Noroc că avea coperţi moi şi era o carte subţire. Ce crezi că era? Ceva cu titlul *Cum să devii ventriloc.* Am rîs şi am început să mă simt bine, apoi am adormit. M-am sculat a doua zi dimineaţa, complet refăcut. Cum a ajuns cartea aceea în biblioteca mea, e încă un mister pentru mine". Rîseră amîndoi.

„Poate chiar Milarepa a pus-o acolo", glumi Mihai. Constantin răspunse însă solemn:

„Nu rîde. Lucruri stranii s-au întîmplat şi se mai întîmplă încă. Îmi vine să rîd cînd aud pe cineva spunînd că e realist. Ce ştiu ei despre realitate? Ceva ce poţi verifica prin simţuri, se spune. Şi în spatele simţurilor, ce este în spatele lor? — universul vast. Prietene, aroganţa omului e colosală!"

Praful se aşternea peste tot în atelier. În curînd avea să pună stăpînire pe el de-a binelea, dar Constantin nu dorea o femeie care să-l deranjeze. Praful se aşezase şi pe masa rotundă ca o piatră de moară. Sculpturile erau descoperite toate, pentru ca Brâncuşi să-şi poată privi *copiii.* Praful începuse să le învăluie şi pe ele. Schimbîndu-şi poziţia pe divan, îi spuse lui Mihai:

„Sînt în faţa perdelei celei negre. Nimic nu mă mai interesează. Vreau să mor". Vocea îi era clară, dar slabă.

„De ce nu mori atunci", glumi Mihai.

„Vezi, lucrurile acelea nu mă lasă", zise el, arătînd cu tîlcul spre sculpturi. Ochii îi rîdeau. Mihai îl crezu. Sculpturile erau într-adevăr viaţa lui. Împărţiseră împreună singurătatea anilor celor mulţi. Cînd le arăta vizitatorilor, o făcea cu mîndria şi dragostea cu care o mamă îşi arată copiii. Cînd vindea din lucrări, rămînea un gol atît în atelier cît şi în inima lui. Acum însă Constantin era cel care le părăsea. Mihai ştia că aceste sculpturi cărora le dăduse viaţă erau totul pentru el:

„Știu că mi-a sosit clipa cea de pe urmă. Da! Viața omului e scurtă dacă privești înapoi. Dar e o greșeală să faci asta. Timpul nu înseamnă nimic — *este* nimic. Ceea ce ai făcut e important. Și aici — era prea slăbit pentru a-și întoarce capul sau ridica mîna — aici e munca mea, aici sînt sculpturile mele. Le-ai văzut pe toate. Mai uită-te o dată la ele. Le părăsesc acum". Rîse ușor. „Dar nu pot să le părăsesc de vreme ce ele sînt eu. Da, da. Sînt eu. Du-te și uită-te la ele. Mă vei vedea pe mine, pe Constantin Brâncuși acolo. Îți vor vorbi chiar cu vocea mea. Îți vor spune gîndurile, sentimentele mele". Închise apoi ochii.

Mihai rămase înmărmurit lîngă pat. Constantin murea. Știa. Își simți gîtul uscat. Ușor, în vîrful picioarelor, merse pînă la masă, vrînd să bea un pahar cu apă. Era pe punctul să ridice paharul, cînd îl văzu pe Constantin acolo, în picioare, zîmbind și uitîndu-se la el cu un ciocan mic în mînă. Înainte să dispară, arătă spre divanul unde zăcuse Constantin.

Pentru moment, înlemni, apoi își întoarse capul. Constantin nu se mișcase de la locul său. Părea că se uită la cer. Mihai se apropie și văzu că ochii îi erau închiși așa cum fuseseră și înainte. „Dumnezeule", își spuse el. „Ce se întîmplă cu mine?"

Se uită la trupul care zăcea pe divan. Acolo nu era Constantin, omul pe care îl cunoscuse și iubise de mai bine de șaizeci de ani. Era doar imaginea falsă a prietenului său. Adevăratul Constantin îi apăruse lucrînd, era printre sculpturile pe care le iubise atît de mult. Trupul ce zăcea acolo fusese doar unealta de care adevăratul Constantin avusese nevoie și se folosise.

De cîte ori nu-i spunea:

„Trupul meu, al tău și-al altora nu este decît unealta". Cuvintele acestea îl treziră la realitate. Privi din nou la fața lui Constantin. Aceasta se transformase uimitor. În spatele bărbii se vedea o față fără riduri, ca a unui om tînăr. Apoi, auzi din nou vocea prietenului său:

„Viața mea a fost o succesiune de întîmplări minunate".

Constantin își dorise o înmormîntare simplă, fără sicriu, fără „închisoarea de lemn", cum îi spunea. „Mai bine puneți-mi trupul nevrednic gol, în pămînt, pentru a deveni țărîna din care s-a născut". Nu dorise publicitate și nici o înmormîntare cu pompă. Doar una din dorințele sale a fost respectată.

Un fotograf al unei reviste reuşi să pătrundă în atelierul, unde Brâncuşi era aproape acoperit de flori. Poza apăru pe coperta revistei, pentru ca întreaga Franţă să-l vadă pe „bunicul nostru al tuturor", cum îl numeau artiştii

Biserica română, unde avu loc slujba, era plină de oameni ce purtau o lumînare aprinsă în mînă.

Muzica pe care o iubise inunda totul, trupul său, barba, tichia albă pe care îi plăcea atît de mult s-o poarte. Constantin arăta atît de tînăr, încît lui Mihai i se păru că-l revede pe studentul de la Academia de Arte Frumoase din Bucureşti.

Mormîntul se nimeri să fie într-un colţ al cimitirului Montparnasse, acolo unde fusese aşezat *Sărutul,* atît de mult controversat. Prietenii trecură pe lîngă mormînt şi fiecare aruncă o garoafă albă; apoi primiră colivă, după datina străbună. Era felul în care Constantin îşi lua, pentru totdeauna, rămas bun de la ei.

Se opriră, cu toţii în faţa *Sărutului* care simboliza, după cum spunea unul dintre ei: „nu doi oameni, ci toţi oamenii ce s-au îmbrăţişat vreodată pe acest pămînt". *Sărutul* însemnase şi o „direcţie nouă" în arta lui Brâncuşi, urmat de atunci de întreaga lume a artei. „Arta e singurul scut de apărare împotriva decadenţei lumii", gîndi Mihai, dîndu-şi seama că acesta era de fapt Testamentul *Sfîntului din Montparnasse:*

„Omenirea trebuie să se ridice deasupra egoismului şi prin încredere şi bunăvoinţă să-şi dezvolte dragostea pentru tot ce vieţuieşte pe acest pămînt".

CUPRINS

Prefață de Ioan A. Popa 5
Cap. I. Belciug în nas 13
Cap. II. Atelier în pădure 18
Cap. III. Departe de sat 25
Cap. IV. Tinerețe 30
Cap. V. Ecorșeul 36
Cap. VI. Orașul minune 46
Cap. VII. Muncă și joacă în Paris 55
Cap. VIII. Fata de la „Le Lapin agile" 63
Cap. IX. Vestitor al unei arte noi 74
Cap. X. Țăran și țară 82
Cap. XI. O spiță la roată... 92
Cap. XII. La umbra bătrînului stejar 100
Cap. XIII. Formă primară 111
Cap. XIV. Atelierul gol 120
Cap. XV. Sărutul 125
Cap. XVI. Ființă și devenire 134
Cap. XVII. Fețele vesele ale artei 145
Cap. XVIII. Geniu și tristețe 155
Cap. XIX. Cu toate pînzele sus... 161
Cap. XX. Măiastra 168
Cap. XXI. Călătorie la Chartres 180
Cap. XXII. În poala lumii 187
Cap. XXIII. Poet și țăran 191
Cap. XXIV. Ușa tainică 197
Cap. XXV. Darul lui Milarepa 203
Cap. XXVI. Spectrul din trandafir 209
Cap. XXVII. Iubire diabolică 215
Cap. XXVIII. Asura 225
Cap. XXIX. Roata vieții 232
Cap. XXX. Spre culmi 240
Cap. XXXI. Vrăjitoarea 247
Cap. XXXII. Omul 252
Cap. XXXIII. Atelier princiar 260
Cap. XXXIV. Un mesaj nobil 265
Cap. XXXV. Pustnicia 274
Cap. XXXVI. Clipe din urmă... 281

Tehnoredactor: CONSTANTIN RUSU

Apărut: 1978. Bun de tipar: 05.01.1978. Comanda nr.: 1457. Coli de tipar: 18. Tiraj: 30.000+50 broşate, 20.000+40+20 legate 1/1. Hîrtia: velină 80 g/m². Format: 54×84/16.

Tiparul executat sub comanda nr. 680/1977
la Întreprinderea Poligrafică Cluj, Municipiul Cluj-Napoca
str. Brassai nr. 5—7
Republica Socialistă România

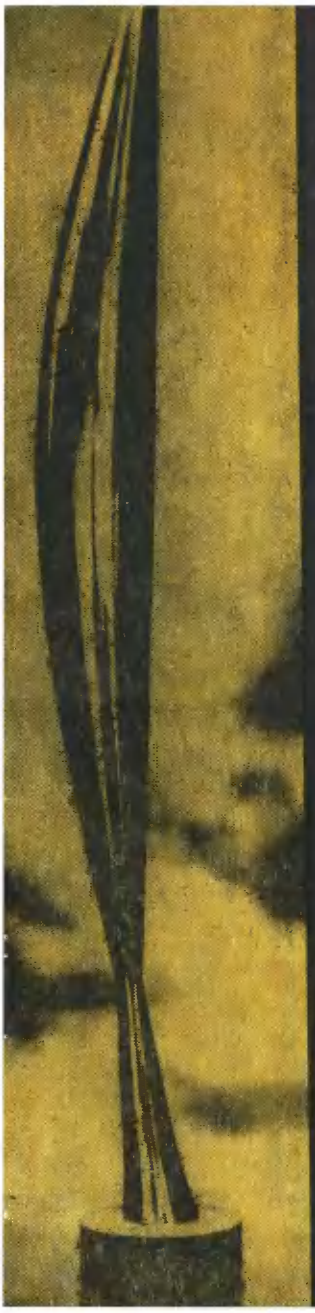

Peter Neagoe, născut în 1881 pe meleaguri transilvane, studiază arta plastică și filosofia la București. Prins de valul emigrației spre **Lumea Nouă**, la început de secol douăzeci, se stabilește în America unde își continuă, cu intermitențe, studiile începute în țară.

Cunoscut cititorului român încă din anii de dinaintea celui de-al doilea război mondial, prin intermediul unor traduceri, Peter Neagoe a publicat proză scurtă și romane.

Cele mai recente traduceri românești din Peter Neagoe (aparținînd lui Ioan A. Popa) au văzut lumina tiparului tot la Editura Dacia: **Povestiri** și **Timp de neuitat.**

În 1926, atras și de prezența unor scriitori americani de renume, Peter Neagoe se stabilește temporar, la Paris, împreună cu soția, Anna Neagoe, o pictoriță cunoscută. Aici publică, în 1932, **Americans Abroad,** o antologie de poezie a unor americani din generația pe care Gertrude Stein a numit-o **The Lost Generation** (generația pierdută). La Paris, Peter Neagoe îl reîntîlnește pe bunul său prieten Constantin Brâncuși pe care continuă să-l vadă pînă în ultimele clipe ale vieții sale. Rodul prieteniei lor sincere a fost **Sfîntul din Montparnasse (The Saint of Montparnasse),** roman rămas în manuscris la moartea lui Neagoe în 1960 și publicat în 1965 cu contribuția nemijlocită a soției sale. Paginile romanului închid în ele viața zbuciumată și plină de căutări a genialului sculptor român, **Constantin Brâncuși.**

EDITURA DACIA

Lei 11,–